

Lähdesuoja

Normit, ideaalit ja käytännöt

Tuomo Mörä (toim.)

Viestinnän tutkimuskeskus CRC
Communication Research Centre CRC
Sosiaalitieteiden laitos
Helsingin yliopisto

Julkaisija:	
Viestinnän tutkimuskeskus CRC, Sosiaalitieteiden laitos, Helsingin yliopisto	
Tekijät	
© Tuomo Mörä (toim.), Jorma Mäntylä , Päivi Tiilikka	
Julkaisun nimi:	Julkaisun laji:
Lähdesuoja. Normit, ideaalit ja käytännöt	Tutkimusraportti
Asiasanat:	
lähdesuoja, journalismi, joukkoviestintä, toimittajat, lainsäädäntö, sananvapaus, laki sananvapauden käyttämisestä joukkoviestinnässä, itsesäätely, etiikka	
Sarjan nimi ja numero:	
Viestinnän tutkimusraportteja 3/2011	
ISSN:	ISBN:
ISSN-L 1799-7933 ISSN 1799-7933 (painettu) ISSN 1799-7941 (verkkojulkaisu)	ISBN 978-952-10-7377-9 (nid.) ISBN 978-952-10-7378-6 (PDF)
Kokonaissivumäärä:	Kieli:
189	Suomi
Painopaikka ja painovuosi	Verkkoaineiston osoite:
Unigrafia Helsinki 2011	http://helsinki.fi/crc/julkaisut/index.html

Tiivistelmä

Teos käsittelee journalistien lähdesuojaa, jolla tarkoitetaan journalistien oikeutta olla ilmaisematta, kuka on antanut jutun sisältämät tiedot. Tutkimuksessa etsitään vastauksia kysymyksiin kuten mihin lähdesuojaa käytetään, miten sen käyttöä perustellaan, miten sen käyttö on muuttunut, mitä sillä suojellaan, ketkä sitä käyttävät sekä miten lähdesuojan avulla tehtyjen juttujen kohteet ovat reagoineet paljastuksiin. Pääpaino on Suomen tilanteella, mutta lähdesuojaa koskevaa lainsäädäntöä verrataan myös kahdeksaan muuhun maahan (Alankomaat, Iso-Britannia, Norja, Ruotsi, Saksa, Slovakia, Slovenia, Yhdysvallat) sekä yleiseurooppalaisiin suosituksiin ja ennakkotapauksiin.

Teoksen alussa tarkastellaan lähdesuojan normatiivista perustaa niin lainsäädännössä, ennakkotapauksissa, kansainvälisissä suosituksissa kuin journalistien omissa ohjeissa. Lähdesuojakäytäntöjä tutkitaan analysoimalla neljää runsaasti julkisuutta saanutta tapausta, jotka perustuivat lähdesuojan käyttöön. Tapaukset olivat Suomen tietotoimiston doping-utisointi, nimimerkki Pekka Pelottoman Sonera-kirja, MOT:n asekauppoja ja lahjuksia käsittelevä ohjelma *Totuus Patriasta* sekä ns. lautakasagate eli vaalirahoitusta ja Matti Vanhasen rakennustarvikkeiden alkuperää käsittelevä *Matin talot* -ohjelma. Journalistista keskustelua lähdesuojasta analysoidaan neljän lehden (Aamulehti, Helsingin Sanomat, Iltalehti, Kaleva ja Keski-suomalainen) sisältöjen avulla. 33 suomalaisen journalistin ja lähdesuojaa tuntevan asiantuntijan haastattelujen avulla puolestaan tutkitaan, miten journalistit, virkamiehet, journalistietiikan asiantuntijat, etujärjestöjen edustajat, paljastusten kohteiksi joutuneet ja muut asiantuntijat suhtautuvat lähdesuojaperiaatteeseen ja -käytäntöihin.

Summary

This work concerns reporter's privilege (also called as a shield law in the US) which is defined as journalists' protection from being compelled to testify about confidential sources. Among other things, the study untangles how reporter's privilege is used, how is the use justified and evolved, who does it protect, who uses it as well as how the objects of the stories have reacted to the revelations made by anonymous sources. The emphasis is on the situation in Finland, but the legislation of eight other countries (Germany, Great Britain, Netherlands, Norway, Slovakia, Slovenia, Sweden and the United States) is also contrasted with the situation in Finland. Moreover, the guidelines and the precedents of pan-European institutions are analyzed.

The first chapters of the book consider the normative foundations of the reporter's privilege in the legislation and in the journalists' ethical codes. Later, the conventions of the use of the privilege are inspected by analyzing four widely published cases which inflicted discussions about reporter's privilege. The discussions of the cases in four newspapers (Aamulehti, Helsingin Sanomat, Iltalehti, Kaleva ja Keski-Suomalainen) are analyzed. Finally, 33 Finnish journalists and specialists (state officials, experts of the journalism's ethics, officials of interest groups, and the objects of the stories) are interviewed in order to analyze their perceptions about the principles and the practice of reporter's privilege.

Sisällys

	TUOMO MÖRÄ: LÄHDESUOJA JA LUOTTAMUSPÄÄOMA.....	7
1	PÄIVI TIILIKKA: SANANVAPAAUS JA LÄHDESUOJA SUOMESSA.....	11
1.1	Sananvapaus perusoikeutena	11
1.2	Sananvapaus kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa	15
1.3	Sananvapaus Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen käytännössä	16
1.4	Lähesuoja Suomessa.....	18
2	JORMA MÄNTYLÄ: LÄHDESUOJAN HISTORIAA	31
2.1	Lähesuoja Suomen laissa	31
2.2	Lähesuoja Journalistin ohjeissa	33
3	PÄIVI TIILIKKA: LÄHDESUOJAN YLEISEUROOPPALAINEN TASO	37
3.1	Lähtökohdat	37
3.2	Euroopan neuvoston ministerikomitean suositus	38
3.3	Euroopan neuvoston parlamentaarisen yleiskokouksen suositus	40
3.4	Lähesuoja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimessa	42
3.5	Yhteenveto	45
4	PÄIVI TIILIKKA & TUOMO MÖRÄ: LÄHDESUOJAN KANSAINVÄLINEN VERTAILU	47
4.1	Johdanto	47
4.2	Lähesuoja Ruotsissa (Tiilikka)	48
4.3	Lähesuoja Norjassa (Tiilikka)	54
4.4	Lähesuoja Alankomaissa (Tiilikka)	60
4.5	Lähesuoja Iso-Britanniassa (Tiilikka)	62
4.6	Lähesuoja Saksassa (Tiilikka)	66
4.7	Lähesuoja Slovakiassa (Tiilikka)	70
4.8	Lähesuoja Sloveniassa (Tiilikka)	72
4.9	Lähesuoja Yhdysvalloissa (Möra)	73
5	JORMA MÄNTYLÄ: LÄHDESUOJATAPAUKSET MEDIASSA	77
5.1	STT ja doping	78
5.2	Sonera-kirja	105
5.3	Patrian Slovenia-kaupat ja "Totuus Patriasta"	124
5.4	Vaalirahoitus ja Matin talot	130
5.5	Johtopäätökset median lähesuojakeskustelusta	139

6	JORMA MÄNTYLÄ & TUOMO MÖRÄ:	
	LÄHDESUOJAN EDUT JA ONGELMAT	143
	6.1 Lähdesuoja osana sananvapautta	143
	6.2 Lähdesuoja ja etiikka	146
	6.3 Lähdesuoja ja juridiikka	147
	6.4 Lähdesuojan väärinkäyttö	147
	6.5 Lähdesuojan murtaminen	151
	6.6 Lähdesuoja ja internet	152
	6.7 Riittääkö yksi lähde?	154
	6.8 Anonymiteettiä pyytävien motiivit	155
	6.9 Johtopäätökset haastatteluaineistosta	157
7	TUOMO MÖRÄ: MUUTTUVA LÄHDESUOJA	159
	LIITTEET	163
	LIITE 1. Haastateltavat	163
	LIITE 2. Journalistien teemahaastattelun kysymysrunko	164
	LIITE 3. Asiantuntijoiden teemahaastattelun kysymysrunko	167
	LIITE 4. Tutkimusaineistot ja -menetelmät	169
	LIITE 5. Alpo Rusin vakoiluupäilyt	172
	LIITE 6. Matti Inkinen ja 7 päivää	176
	LIITE 7. Lähdesuoja viihdejournalismissa: 7 päivää ja Kääk!	178
	LIITE 8. Kaleva 22.6.1999	180
	KIRJALLISUUS JA MUUT LÄHTEET	181

Tuomo Möre

LÄHDESUOJA JA LUOTTAMUSPÄÄOMA

Lähdesuoja on herättänyt viime vuosina herättänyt runsaasti keskustelua journalistien, lainsäätäjien ja viranomaisten keskuudessa niin Suomessa kuin muualla maailmassa. Useissa maissa on ollut tai on parhaillaan (esimerkiksi Alankomaissa, Norjassa ja Yhdysvalloissa) käynnissä hankkeita lähdesuojalainsäädännön luomiseksi tai muuttamiseksi. Keskustelujen fokus vaihtelee, mutta usein argumentointi palautuu kädenväänöksi kahdesta demokratian peruselementistä, journalistimin toimintaedellytyksistä ja oikeusjärjestelmän toimintaperiaatteista.

Lähdesuojaperiaate, eli oikeus olla ilmaisematta, kuka on antanut jutun sisältämät tiedot, on olennainen osa länsimaista journalismia. On selvää, että epäkohtia, väärinkäytöksiä ja rikoksia jäisi paljastumatta, mikäli journalistit eivät voisi taata lähteilleen anonymiteettia. Lehdistön rooli vallankäytön vahtikoirana olisi kesympi, mikäli lähteet eivät voisi antaa tietojaan ilman pelkoa henkilöllisyytensä paljastumisesta. Useimmissa demokraattisissa maissa lähdesuoja onkin taattu joko perustuslailla, lähdesuojalainsäädännöllä tai ennakkotapauksiin perustuvalla oikeuskäytännöllä. Lisäksi lähdesuojan käyttöä säädellään journalistien omissa eettisissä säännöissä, kuten Journalistin ohjeissa Suomessa.

Kolikon toisena puolena ovat yksilön oikeudet ja länsimaisen oikeusjärjestelmän perusperiaatteet. Kaikki ovat tasavertaisia lain edessä ja kaikilla on oikeus oikeudenkäyntiin, jossa päätösten pohjana ovat kaikki tapaukseen ratkaisuun olennaisesti vaikuttavat tiedot. Lähdesuoja on poikkeus ja etuoikeus (englanniksi sitä kutsutaankin termillä ”reporter’s privilege”), joka osin rikkoo tätä periaatetta.¹ Jonkun oikeusturva voi olla uhattuna, mikäli olennaisia asioita rikoksesta tietävä henkilö kieltäytyy todistamasta. Tämä problematiikka on ollut ainakin osasyynä siihen, ettei esimerkiksi Yhdysvalloissa ole saatu aikaiseksi liittovaltiotason lähdesuojalainsäädäntöä (useimmissa osavaltioissa sellainen kuitenkin on, ks. luku 4.9). Oikeusjärjestelmän näkökulmasta ongelma on myös se, jos rikoksia jää lähdesuojan takia selvittämättä. Tätä on Suomessa käytetty perusteluna sille, että lähdesuojan murtamista pitäisi helpottaa tilanteissa, joissa viranomaiset ovat vuotaneet tietoja vastoin vaitiolovelvollisuuttaan.

Lähdesuoja on yleisesti hyväksytty periaate niin Suomessa kuin muissakin demokraattisissa maissa. Keskustelua ei käydä siitä, pitäisikö lähdesuoja olla olemassa vai ei, vaan siitä, miten sitä käytetään ja millaisilla ehdoilla sitä toteutetaan. Lähdesuojan käyttöön liittyy kaikkialla reunaehdoja ja vaihteluväli näissä ehdoissa on laaja. Seuraavassa muutamia esimerkkejä.

Useissa maissa (esimerkiksi Saksassa) lähdesuoja on varattu ammattimaisen journalismin työkaluksi, mutta Suomessa se koskee kaikkia julkisuuteen toimitettuja

¹ Vastaavia oikeuksia tai velvollisuuksia olla ilmaisematta työssään saamia tietoja on eräillä muillakin ammattiryhmillä – kuten esimerkiksi lääkäreillä, papeilla sekä virkamiehillä, jotka käsittelevät salassa pidettäviä tietoja (esim. lastensuojelun henkilöstö).

viestejä. Suomessa lähdesuoja voidaan murtaa esitutkinnassa vain sellaisten rikosten yhteydessä, joista ankarimpana rangaistuksena on vähintään kuusi vuotta vankeutta. Esimerkiksi Iso-Britanniassa ei tällaista rajoitusta ole ja murtamisperusteet ovat laajat. Iso-Britannia onkin saanut Euroopan ihmisoikeustuomioistuimelta tuomioita lähdesuojan murtamisen vuoksi. Joissakin maissa lähdesuoja on lähteen oikeus (Ruotsi), toisissa viestin välittäjän oikeus (Suomi). Suomessa toimittajien ei tarvitse vastata lähteitä koskeviin kysymyksiin, Ruotsissa poliisi ei saa niistä edes kysellä, mikäli kyse on viranomaisen antamasta tiedosta. Alankomaissa ei lähdesuojaa käsittelevää lainsäädäntöä ole toistaiseksi lainkaan. Kuten jo mainittiin, myöskään Yhdysvalloissa ei ole liittovaltiotasolla lainsäädäntöä lähdesuojasta. Molemmissa maissa toimittajia on tuomittu vankeuteen sen jälkeen kun he ovat kieltäytyneet paljastamasta lähteitään.

Tällä hetkellä eri maissa käydään keskustelua erityisesti lähdesuojan roolista verkkoviestinnässä. Perinteisesti lähdesuoja on ollut varattu lähinnä ammattimaisille journalistille mutta internet on muuttanut käsityksiä siitä, mitä on journalismi ja kuka on journalisti. Suomen lainsäädäntö on välineneutraali ja sen kattavuus poikkeuksellisen laaja. Lähdesuojan piiriin kuuluvat kaikki ”yleisön saataville toimitetun viestin” laatijat ja julkaisijat. Tämä pitää sisällään perinteisen median lisäksi esimerkiksi yksityisten henkilöiden kotisivut, blogit ja keskustelupalstat.

Suomen lainsäädännön etuna on, ettei laissa tarvitse erikseen määritellä henkilöitä, toimintatapoja tai instituutioita, jotka kuuluvat lähdesuojan piiriin. Maissa, joissa lähdesuoja halutaan varata ammattimaiseen tiedonvälitykseen, tällaisia määrittelyjä pitäisi tehdä. Tehtävä ei kuitenkaan ole helppo. Journalistin ammatti ei ole professio (kuten muut ammattiryhmät, joilla on vastaavia salassapito-oikeuksia) eli se ei edellytä muodollista koulutusta, työ ei ole luvanvaraista eikä toimittajia yleensä ole mitenkään sertifioitu. Kuka tahansa voi periaatteessa ryhtyä journalistiksi. ”Journalistin” määrittelyssä tarkkoja rajanvetoja esimerkiksi sisältöjen, työsuhteen laadun, ammattimaisuuden, tulojen tai muiden tekijöiden perusteella on vaikea tehdä.

Yhdysvalloissa myös tämä problematiikka on jumiuttanut liittovaltion lähdesuojalain luomista. Lainsäätäjät ovat olleet haluttomia antamaan todistamiseen liittyvää erivapautta liian suurelle joukolle. Välineneutraalin lainsäädännön ongelmana on, että se voi mahdollistaa lähdesuojan väärinkäytön esimerkiksi tilanteessa, jossa joku on haluton todistamaan toisen henkilön osuudesta rikokseen. Todistamisvelvollisuudelta voi välttyä julkaisemalla asiaa koskevan kirjoituksen vaikkapa blogissaan ja vetoamalla tämän jälkeen lähdesuojaan.

Journalismin ja oikeusjärjestelmän välillä on siis jännite, jota on eri maissa ratkaistu eri tavoin. Lähdesuojan käyttö saattaa polkea eräitä oikeusperiaatteita ja oikeusperiaatteiden tiukka tulkinta puolestaan saattaa nakertaa lehdistön toimintavapautta ja sen myötä heikentää yleisön mahdollisuuksia saada yhteiskunnallisesti relevanttia tietoa. Pitäisikö tämä jännite poistaa? Mielestäni ei. Sekä lehdistöllä että oikeusjärjestelmällä on omat tehtävänsä yhteiskunnassa. Jännitteiden poistamiseen sijaan hedelmällisempää on hyväksyä tietty epätäydellisyyden tila ja hakea hankauskohtiin pragmaattisia ratkaisuja.

Saksalaisen sosiologin Niklas Luhmannin autopoiesis –teorian mukaan tietyt erimielisyydet ja kommunikaatio-ongelmat yhteiskunnan eri toimijoiden välillä ovat

väistämättömiä. Mikäli eri tahot eivät tulkitsisi todellisuutta omista lähtökohdistaan ja omien toimintaperiaatteidensa kautta, ne menettäisivät identiteettinsä ja lopulta olemassaolonsa oikeutuksen. (Ks. esim. Luhmann 2000, 2004.) Toimijoilla ei oikeastaan ole muuta mahdollisuutta kuin katsoa asioita omasta näkökulmastaan, ja tästä seuraa väistämättä erilaisia näkemyksiä ja kiistoja siitä, miten asioiden pitäisi olla. Tämä ei kuitenkaan ole pelkästään ongelma. Median julkisen valvontafunktion vuoksi tietyt jännitteet lehdistön ja julkisten instituutioiden välillä voi nähdä terveen yhteiskunnan merkkeinä. (Gies 2008.)

Lähdesuojan säätelyssä tuskin voidaan päästä lopputulokseen, johon sekä media että oikeuslaitos olisivat täysin tyytyväisiä. Unohtaa ei myöskään pidä sitä, tärkein osapuoli tässäkin problematiikassa ovat viime kädessä kansalaiset. Yhteiskunnan instituutiot ovat olemassa kansalaisia varten ja oikea mittatikku instituutioiden arvioimiseksi on viime kädessä se, miten hyvin ne kansalaisia palvelevat. Lähdesuojankin tarkoitus on suojata paitsi tiedon hankintaa ja julkaisemista, myös sen vastaanottamista.

Mielestäni journalismi voi parhaiten olosuhteissa, joissa journalismia säätelevä lainsäädäntö on vähäistä mutta joissa journalistiset itsesäätelymekanismit ovat vahvoja. Lähdesuojaa koskeva lainsäädäntö ei niinkään rajoita vaan antaa journalisteille ja muille tiedontuottajille etuoikeuksia. Tällaisessa tilanteessa journalistisen etiikan vaatimukset ovat vielä normaaliakin korkeampia. Journalistien pitäisi hyvällä journalismilla ja kunnollisella itsesäätelyllä pystyä pitämään lainsäätäjät loitolla. Jos itsesäätely epäonnistuu, paineet puuttua journalistien työhön lainsäädännön keinoin kasvavat.

Lähdesuojan käytössä on pohjimmiltaan kyse luottamuspääomasta journalistien ja muun yhteiskunnan välillä. Onnistumiset kasvattavat pääomaa ja epäonnistumiset syövät sitä. Käyttäessään nimetöntä lähdettä journalisti siirtyy kovien faktojen ja näytön maailmasta harmaalle alueelle, jossa väitteiden uskottavuus perustuu journalistin ja median luotettavuuteen ja maineeseen. Paineet siihen, että jutut pitävät paikkaansa ovat normaaliakin suuremmat. Ja maineen menettäminen on tunnetusti helpompaa kuin sen rakentaminen.

Tässä tutkimuksessa analysoidaan journalistista lähdesuojaa niin normien, ideaalien kuin käytäntöjen näkökulmasta. Tavoitteena on tutkia, miten lähdesuojaa on käytetty, perusteltu, puolustettu ja vastustettu niin Suomessa kuin muissa maissa. Tavoitteisiin pyritään tutkimalla vertailemalla Suomen tilannetta muiden maiden tilanteeseen, tutkimalla tunnettuja lähdesuojatapauksia sekä haastatteleamalla lähdesuojan käyttöön perehtyneitä henkilöitä.

Luvuissa 1-4 tarkastellaan lähdesuojan normatiivista perustaa niin Suomessa kuin kansainvälisesti. Luvussa 1 käsitellään lähdesuojan perusteita Suomen lainsäädännössä ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen päätöksissä. Luvussa 2 tarkastellaan lähdesuojan suomalaista historiaa lainsäädännössä ja journalistien omissa eettisissä säännöissä. Luku 3 käsittelee Euroopan neuvoston elimien suosituksia ja päätöksiä lähdesuojasta. Euroopan neuvoston ministerikomitean ja parlamentaarisen yleiskokouksen suositukset sekä etenkin Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen päätökset ovat olleet merkittäviä suunnannäyttäjiä lainsäädännön uudistuksille ja lakien tulkinnalle Euroopan maissa. Luvussa 4 vertaillaan kahdeksan maan

lähdesuojalainsäädäntöjä ja lain tulkintoja. Vertailu osoittaa, että lähdesuojan sääteltyssä on eri maiden välillä yllättävänkin suuria eroja.

Luvussa 5 analysoidaan, miten suomalaisissa lehdissä on käsitelty ja kommentoitu neljää viime vuosina runsaasti julkisuutta saanutta uutistapahtumaa, jotka perustuivat lähdesuojan käyttöön. Tapaukset ovat Suomen tietotoimiston doping-uutisointi, nimimerkki Pekka Pelottoman Sonera-kirja, MOT:n asekauppoja ja lahjuksia käsittelevä ohjelma *Totuus Patriasta* sekä ns. lautakasagate eli vaalirahoitusta ja Matti Vanhasen rakennustarvikkeiden alkuperää käsittelevä *Matin talot* -ohjelma. Tutkittavat lehdet ovat Aamulehti, Helsingin Sanomat, Iltalehti, Kaleva ja Keski-suomalainen.

Luku 6 perustuu 33 suomalaisen journalistin ja lähdesuojaa tuntevan asiantuntijan haastatteluihin. Haastattelujen avulla analysoidaan, miten journalistit, virkamiehet, journalistietiikan asiantuntijat, etujärjestöjen edustajat, paljastusten kohteiksi joutuneet ja muut asiantuntijat suhtautuvat lähdesuojaperiaatteeseen ja -käytäntöihin. Luvussa 7 vedetään yhteen aiempien lukujen teemoja ja pohditaan lähdesuojan käytössä tapahtuneita muutoksia.

Tämä teos on Helsingin yliopiston Viestinnän tutkimuskeskuksen Dopingista lautakasoihin - muuttuva lähdesuoja -tutkimusprojektin loppuraportti. Hankkeen rahoitti Helsingin Sanomain Säätiö. Rahoittajan lisäksi haluan kiittää projektin tutkijoita Jorma Mäntylää ja Päivi Tiilikkaa sekä tutkimusavustaja Elina Koskipahtaa suuresta työstä, Janne Matikaista kommenteista ja tuesta sekä Hannu Niemistä hankkeen suunnittelusta. Kirjan taitosta kiitokset Pauliina Shilongolle. Kiitän myös muita hanketta ja tekstiä kommentoineita arvokkaista näkemyksistä.

Helsingissä marraskuussa 2011

Tuomo Mörä

Päivi Tiilikka

1 SANANVAPAUS JA LÄHDESUOJA SUOMESSA

1.1 Sananvapaus perusoikeutena

Sananvapaus turvataan Suomen perustuslain (731/1999) 12 §:ssä, joka kuuluu seuraavasti:

"Sananvapaus ja julkisuus

Jokaisella on sananvapaus. Sananvapauteen sisältyy oikeus ilmaista, julkistaa ja vastaanottaa tietoja, mielipiteitä ja muita viestejä kenenkään ennakolta estämättä. Tarkempia säännöksiä sananvapauden käyttämisestä annetaan lailla. Lailla voidaan säätää kuvaohjelmia koskevia lasten suojelemiseksi välttämättömiä rajoituksia.

Viranomaisen hallussa olevat asiakirjat ja muut tallenteet ovat julkisia, jollei niiden julkisuutta ole välttämättömien syiden vuoksi lailla erikseen rajoitettu. Jokaisella on oikeus saada tieto julkisesta asiakirjasta ja tallenteesta."

Sananvapaudesta saavat nauttia suomalaiset ja ulkomaalaiset henkilöt sekä yhtä lailla lapset tai muutoin vajaavaltaiset kuin aikuiset ja täysivaltaiset henkilöt.

Perustuslaissa turvatut perusoikeudet kuuluvat lähtökohtaisesti vain ihmisyksilöille eli luonnollisille henkilöille. Sananvapauden perusoikeussuojan on kuitenkin perusteltua katsoa ulottuvan myös lehtien julkaisutoimintaa, ohjelmatoimintaa tai muuta vastaavaa tiedonlevitystä harjoittaviin oikeushenkilöihin. Tätä voidaan perustella sillä, että sananvapaussäännöksen keskeisenä tarkoituksena on taata kansanvaltaisen yhteiskunnan edellytyksenä oleva vapaa mielipiteenmuodostus, avoin julkinen keskustelu, joukkotiedotuksen vapaa kehitys ja moniarvoisuus sekä mahdollisuus julkiseen kritiikkiin.¹ Näitä tarkoituksia toteutetaan keskeisesti nimenomaan joukkotiedotusvälineiden avulla niiden toimiessa tärkeänä tiedon ja mielipiteiden hankkijana, muokkaajana ja levittäjänä. Lisäksi perusoikeusuudistusta koskevassa hallituksen esityksessä 309/1993 katsottiin, että perustuslain sananvapaussäännöksestä ilmeneviä sananvapauden ulottuvuuksia ei tule tulkita liian

¹ HE 309/1993 s. 56.

kapeasti, vaan sananvapaussäännös on käsitettävä huomattavan laajaksi, "kuten myös kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa ja perustuslakivaliokunnan käytännössä on tehty". Esityksessä katsottiin sananvapaussäännöksen antavan "suoja julkisen vallan puuttumista vastaan lehdistön toimitukselliselle työskentelylle jo ennen viestin varsinaista ilmaisemista ja julkaisemista."²

Oikeushenkilön perusoikeussuojaa tukee myös viittaus kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin. Euroopan ihmisoikeussopimuksen 1 artiklan tulkintakäytännön mukaan sopimuksen ja sen lisäpöytäkirjojen mukaiset oikeudet on taattu myös oikeushenkilöille, kuten esimerkiksi osakeyhtiöille ja yhdistyksille.³ Euroopan ihmisoikeussopimuksen 34 artikla puolestaan antaa valitusoikeuden myös oikeushenkilöille.⁴ Esimerkiksi tapauksessa *Autronic AG v. Sveitsi* (22.5.1990) Euroopan ihmisoikeustuomioistuin (EIT) totesi, ettei lautasantenneja myyvän yhtiön juridinen asema, sen toiminnan kaupallisuus tai sananvapauden perusluonne sulkeneet yhtiötä sananvapautta turvaavan EIS 10 artiklan suojan ulkopuolelle. Artikla soveltui niin luonnollisiin kuin juridisiin henkilöihin sekä myös liiketoimintaa harjoittaviin voittoja tavoitteleviin yhteisöihin.⁵

Oikeushenkilöiden sananvapaus-perusoikeutta puoltaa myös ajatus sananvapauden roolista demokraattisen yhteiskunnan turvaajana. Lehdistön toiminta on sananvapauden keskeisimpiä käyttömuotoja. Oikeushenkilöiden perusoikeustasaisen sananvapauden kautta turvataan ja edistetään myös kansalaisten sananvapautta turvaamalla yleisön oikeus vastaanottaa ja levittää erilaisia tietoja ja mielipiteitä. Kuten Hidén on todennut, on kuitenkin syytä huomata, että jonkin oikeuden perustai ihmisoikeustasaisen suojan epääminen oikeushenkilöltä ei merkitse sitä, että siltä evättäisiin oikeussuoja kokonaan.⁶

Koska Euroopan ihmisoikeussopimus takaa ns. minimisuoja, joka sopimusvaltion on oikeudenkäyttöpiirissään olevalle vähintäänkin annettava, kysymyksellä julkaisijan sananvapauden perusoikeussuojasta on merkitystä lähinnä tilanteissa, joissa kansallinen lainsäädäntö suojaa perusoikeuden subjektin sananvapautta enemmän kuin Euroopan ihmisoikeussopimus. Tällaista suojatason paremmuus/huonommuusvertailua on vaikeata tehdä abstraktilla tasolla, koska suojan määräytymiseen vaikuttavat tapauskohtaiset tekijät. Oikeushenkilönkin osalta sananvapauden rajoittaminen

² HE 309/1993 s. 57.

³ Pellonpää 2005 s. 13–14. Kuten Pellonpää toteaa, kunkin materiaallisen määräyksen tulkinnasta riippuu, voiko oikeushenkilö saada suojaa sen perusteella. Esimerkiksi henkilökohtaisen vapauden suoja voi kuulua vain luonnollisille henkilöille, ei oikeushenkilöille.

⁴ Pellonpää 2005 s. 120. *Sunday Times v. Yhdistynyt kuningaskunta* (26.4.1979), *Markt Intern Verlag GmbH ja Klaus Beermann v. Saksa* (20.11.1989) ja *Gropper Radio AG ym. v. Sveitsi*. (28.3.1990).

⁵ Artiklaa oli sovellettu liiketoimintaa harjoittaviin yhtiöihin jo aiemmin tapauksissa *Sunday Times v. Yhdistynyt kuningaskunta* (26.4.1979), *Markt Intern Verlag GmbH ja Klaus Beermann v. Saksa* (20.11.1989) ja *Gropper Radio AG ym. v. Sveitsi*. (28.3.1990).

⁶ Ks. Hidén 1999 s. 16 ja Hidén 1996 s. 760: "Perustuslaki ei turvaa eikä sen tarvitse turvata kaikkea sitä, minkä oikeusjärjestys turvaa tai sen pitäisi turvata." Ratkaistaessa esimerkiksi lehtien kustantajan tai julkaisijan omaisuuden suojaa koskevaa perusoikeuslottuvuutta asiaan vaikuttavat erilaiset argumentit kuin sananvapaus-perusoikeuden osalta, eikä siinä tilanteessa välttämättä ole yhtä painavia perusteita perusoikeussuojan ulottamiselle oikeushenkilöön kuin sananvapauden osalta. Eräät perusoikeudet puolestaan ovat luonteeltaan sellaisia, että niitä ei edes käsitteellisesti voida antaa oikeushenkilöille. Näitä ovat esimerkiksi oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen (PL 7 §), uskonnon ja omantunnon vapaus (PL 11 §), sivistykselliset oikeudet (PL 16 §), oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin (PL 17 §), oikeus työhön (PL 18 §) ja oikeus sosiaaliturvaan (PL 19 §), ks. HE 309/1993 s. 23 ja KM 1992:3 s. 104.

edellyttää joka tapauksessa EIS 10(2) artiklassa säädettyjen rajoitusperusteiden eli muun muassa sananvapauden rajoittamisen välttämättömyyskriteerin täyttymistä.

Sananvapaussäännöksen soveltamisalaan kuuluvat niin poliittiset, yhteiskunnalliset, uskonnolliset, viihteelliset, kaupalliset kuin taiteellisetkin ilmaisut. Sananvapaussäännös suojaa yhtä lailla lehdistön, kirjallisuuden, internetin, sähköpostiviestinnän, musiikin, näyttämötaiteen tai elokuvan kuin kahdenkeskisen suullisen viestinnän kautta tapahtuvien ilmaisujen esittämistä ja vastaanottamista. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on lukuisissa tuomioissaan todennut, että sananvapaus soveltuu paitsi myönteisiin, vaarattomiin tai yhdentekeviin, myös loukkaaviin, järkyttäviin tai huolestuttaviin tietoihin. Tämä johtuu pluralismin, suvaitsevaisuuden ja vapaamielisyyden vaatimuksista, joita ilman demokraattista yhteiskuntaa ei ole. Journalistinen vapaus sisältää myös mahdollisuuden turvautua liioitteluun ja provokaatioon.⁷

Sananvapauteen kuuluvasta välineneutraalisuuden periaatteesta huolimatta myös käytetyllä viestintätavalla voi olla ratkaiseva merkitys konkreettiselle tulkinntalle. Esimerkiksi RL 24:8:ssä tarkoitettu rikos nimeltä yksityiselämää loukkaava tiedon levittäminen voi ylipäättään toteutua vain silloin, kun yksityiselämää koskevaa tietoa on levitetty joukkotiedotusvälineessä tai muutoin toimittamalla tieto lukuisten ihmisten saataville. Pääsääntöisesti ilmaisujen esittämisen rangaistavuutta ei kuitenkaan ole sidottu tietyn tyyppiseen viestinnän muotoon tai menetelmään, vaan lainsäädännökset soveltuvat lähtökohtaisesti yhtä lailla kaikenlaiseen viestintään.

Suomalaiseen sananvapauskäsitykseen kuuluu olennaisena osana ennakkosensuurin kieltö. PL 12 §:ssä turvataankin oikeus ilmaista, julkistaa ja vastaanottaa tietoja, mielipiteitä ja muita viestejä kenenkään ennakolta estämättä. Jos julkaistu viesti sittemmin osoittautuu lainvastaiseksi, siitä voi seurata tuomioistuinmenettelyssä rikos- tai vahingonkorvausvastuu tai esimerkiksi markkinoinnin sääntelyyn liittyvä uhkasakko. Sananvapausjärjestelmämme kannalta on kuitenkin keskeistä, että viestin lainmukaisuutta harkitaan ja sen esittämiseen voidaan puuttua vasta sitten, kun se on julkaistu tai muutoin ilmaistu. Tältä osin Suomen perustuslaki on sananvapausmyönteisempi kuin EIS 8 artikla, joka ei aseta ehdotonta ennakkollisten esteiden kieltöä. Tiedonsaannin viivästyminen voi kuitenkin hävittää tiedon arvon tai kiinnostavuuden, joten Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on korostanut ennakkollisten esteiden sananvapautta vaarantavaa vaikutusta ja pitänyt ennakkokielloja hyväksyttävänä vain harvoissa ja poikkeuksellisissa tilanteissa.⁸

Sananvapaudella nimenomaan perustuslaissa turvattuna oikeutena on aivan erityistä merkitystä. Ensinnäkin Suomen valtio on perustuslain 22 §:n mukaan velvollinen turvaamaan perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen, mikä tarkoittaa niitä turvaavan lainsäädännön ylläpitämistä sekä vaatimusta perus- ja ihmisoikeusmyönteisestä laintulkinnasta. Perus- ja ihmisoikeusmyönteinen laintulkinta aktualisoituu etenkin

⁷ Esim. *Castells v. Espanja* (23.4.1992), *Dalban v. Romania* (28.9.1999), *Du Roy ja Malaurie v. Ranska* (3.10.2000), *Jerusalem v. Itävalta*, 27.2.2001, *Societe Prisma Presse v. Ranska* (1.7.2003), *Maroglou v. Kreikka*, 23.10.2003, *Vides Aizsardzibas Klubs v. Latvia*, (27.5.2004), *Rizos ja Daskas v. Kreikka* (27.5.2004), *von Hannover v. Saksa* (24.6.2004), *Ukrainian Media Group v. Ukraina* (29.3.2005), *Taffin ym. v. Ranska* (18.2.2010).

⁸ Esim. *Observer ja Guardian v. Iso-Britannia* (24.10.1991) ja *Cetin v. Turkki* (13.2.2003).

silloin, kun lainsäädäntö sanamuotonsa mukaisesti mahdollistaisi myös perus- tai ihmisoikeuden kannalta vähemmän myönteisen tulkinnan.

Tuoreimpana esimerkkinä perus- ja ihmisoikeusmyönteisestä lainkäytöstä voidaan mainita tapaus KKO 2011:71, jossa korkein oikeus totesi, että ”lehdistön käyttämän ilmaisun on ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännössä voitu katsoa kuuluvan arvoarvostelman piiriin tilanteessa, jossa ainakin vanhemmassa kotimaisessa tulkintakäytännössä ilmaisun olisi katsottu olleen valheellinen tieto tai vihaus”. Muun muassa Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen käyttämän argumentaation nojalla KKO päätyi ratkaisuun, jonka mukaan sinänsä halventavana pidettyä lausumaa pidettiin yhteiskunnallisen keskustelun yhteydessä sallittuna arvoarvostelmana.

Sananvapauden turvaamisvelvoitteen lisäksi sananvapauden perusoikeusasema vaikeuttaa sen rajoittamista. Sananvapauden rajoittaminen on eduskunnan perustuslakivaliokunnan linjaamien perusoikeuksien yleisten rajoitusedellytysten mukaan mahdollista, kun rajoitukset ovat laissa säädettyjä, täsmällisiä ja tarkkarajaisia, hyväksyttäviä ja oikeassa suhteessa hyväksyttävään rajoitustarkoitukseen (suhteellisuusperiaate). Tavallisella lailla ei voida säätää perusoikeuden ytimeen ulottuvaa rajoitusta (ydinalueen rajoittamattomuus). Itsestään selvää on, että rajoitukset eivät saa olla ristiriidassa Suomen kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden kanssa. Lisäksi edellytetään, että riittävästä oikeusturvajärjestelystä on huolehdittu.

Mitä keskeisemmästä sananvapauden käyttötavasta on kysymys, sitä vaikeammin sen rajoitusedellytykset täyttyvät. Esimerkiksi poliittisen keskustelun rajoittaminen vaatii painavimmat perusteet kuin kaupallisen viestinnän rajoittaminen. Kun kysymyksessä on kahden perusoikeuden välinen punninta, kuten esimerkiksi sananvapauden ja kunnian tai yksityiselämän suojan rajanveto, ratkaisussa tulee pyrkiä näiden oikeuksien optimointiin tavalla, joka turvaa molempien oikeuksien toteutumisen mahdollisimman laajasti.

Valtaosa perusoikeuspunninnoista tehdään lainsäätämisvaiheessa. Kun kaikkia mahdollisia sananvapaustapausten tulkintatilanteita ei ole voitu huomioida ja käsitellä lainvalmisteluaineistossa, sananvapauden rajoitusperusteilla on merkitystä myös sovellettaessa lainsäädäntöä yksittäistapauksiin. Perusoikeusmyönteisen laintulkinnan periaatteiden mukaan perusoikeudet tulee turvata mahdollisimman täydellisesti ja niiden rajoituksia tulee tulkita ahtaasti.

Vaatimus perusoikeusmyönteisestä laintulkinnasta on helppo esittää, mutta vaikea täsmentää. Erityisesti silloin, kun oikeusriidan toinen osapuoli vetoaa perusoikeutena turvattuun sananvapauteen ja toinen vetoaa perusoikeutena turvattuun yksityiselämän tai kunnian suojaan, joudutaan hankaliin rajanvetotilanteisiin, joissa toisen oikeus rajoittaa toisen oikeutta.

Sananvapaudelle suhteellisen abstraktina oikeutena on tunnusomaista, että sen tarkempi laajuus määrittyy vasta sitä sääntelevän alemman asteisen lainsäädännön ja lakeja tulkitsevan oikeuskäytännön kautta. Vastaava piirre koskee sananvapautta myös Euroopan ihmisoikeussopimuksen kontekstissa, jossa Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännöllä on keskeinen merkitys säännösten varsin yleisesti määritellyn sananvapauden reaalilaajuuden osoittajana ja konkretisoijana.

Sananvapauden käyttäminen eli erilaisten tietojen, viestien, mielipiteiden ja kuvien esittäminen ja vastaanottaminen on lähtökohtaisesti sallittua, jos sitä ei ole nimenomaisesti kielletty. Positiivisesti sananvapautta on turvattu muun muassa oikeudella anonyymiin ilmaisuun ja lähdesuojaan sekä välillisesti esimerkiksi viranomaisten toiminnan ja oikeudenkäyntien julkisuuslaeilla, jotka mahdollistavat uutisoinnin edellytyksenä olevan tiedonsaannin tärkeistä ja uutisarvoisista asioista. Sananvapauslakiin on kirjattu 1 §:n 2 momentti, jonka mukaan sananvapauslakia sovellettaessa ei viestintään saa puuttua enempää kuin on välttämätöntä ottaen huomioon sananvapauden merkitys kansanvaltaisessa oikeusvaltiossa. Tämä sananvapauslaissa nimenomaisesti mainittu periaate on perus- ja ihmisoikeuksien turvaamisvelvoitetta koskevan perustuslain 22 §:n sekä perus- ja ihmisoikeuksien merkitystä koskevien yleisten tulkintaperiaatteiden perusteella ulotettavissa myös muuta sananvapauslainsäädäntöä kuin sananvapauslakia koskevaan laintulkintaan.

1.2 Sananvapaus kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa

Suomi on sitoutunut kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin, joilla on vaikutusta kansalliseen lainsäätämiseen ja -tulkintaan. Sananvapaus on turvattu Yhdistyneiden kansakuntien 1966 valmistuneessa ja Suomen 1976 ratifioimassa (SopS 8/1976) kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen 19 artiklassa sekä 1953 voimaan tulleessa Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksen (SopS 18–19/1990) 10 artiklassa, johon Suomi tuli sopimusosapuoleksi 10.5.1990. Koska Suomi on sitoutunut noudattamaan näitä ihmisoikeussopimuksia, niiden määräyksistä ei voida poiketa edes perustuslailla.

Kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen (KP-sopimuksen) 19 artikla kuuluu:

1. Jokaisella on oikeus mielipiteen vapautteen ilman ulkopuolista puuttumista.
2. Jokaisella on sananvapaus; tämä oikeus sisältää vapauden hankkia, vastaanottaa ja liittää kaikenlaisia tietoja ja ajatuksia riippumatta alueellisista rajoista joko suullisesti, kirjallisesti tai painettuna taiteellisessa muodossa tai muulla hänen valitsemallaan tavalla.
3. Edellisessä kohdassa tarkoitettujen vapauksien käyttö merkitsee erityisiä velvollisuuksia ja erityistä vastuuta. Se voidaan sen tähden saattaa tiettyjen rajoitusten alaiseksi, mutta näiden tulee olla laissa säädettyjä ja sellaisia, jotka ovat välttämättömiä 1) toisten henkilöiden oikeuksien tai maineen kunnioittamiseksi, 2) valtion turvallisuuden tai yleisen järjestyksen ("ordre public"), terveydenhoidon tai moraalien suojelemiseksi.

Euroopan ihmisoikeussopimuksen sananvapautta koskeva 10 artikla kuuluu:

1. Jokaisella on sananvapaus. Tämä oikeus sisältää vapauden pitää mielipiteitä sekä vastaanottaa ja levittää tietoja ja ajatuksia alueellisista rajoista riippumatta ja viranomaisten siihen puuttumatta. Tämä artikla ei estä valtioita tekemästä radio-televisio- ja elokuvayhtiöitä luvanvaraisiksi.
2. Koska näiden vapauksien käyttöön liittyy velvollisuuksia ja vastuuta, se voidaan asettaa sellaisten muodollisuuksien, ehtojen rajoitusten ja rangaistusten alaiseksi, joista on säädetty laissa ja jotka ovat välttämättömiä demokraattisessa yhteiskunnassa kansallisen turvallisuuden, alueellisen koskemattomuuden tai yleisen turvallisuuden vuoksi, epäjärjestyksen tai rikollisuuden estämiseksi, terveyden tai moraalin suojaamiseksi, muiden henkilöiden maineen tai oikeuksien turvaamiseksi, luottamuksellisten tietojen paljastumisen estämiseksi, tai tuomioistuinten arvovallan ja puolueettomuuden varmistamiseksi.

Kuten artikloista ilmenee, niiden loppuosissa on annettu mahdollisuus rajoittaa sananvapautta artikloissa mainittujen tavoitteiden tai oikeuksien turvaamiseksi. Sananvapauden rajoitusten tulee olla lailla säädettyjä. Lisäksi sananvapauden rajoittamisen tulee olla välttämätöntä. Yhdistyneiden kansakuntien KP-sopimuksen tulkinnallinen merkitys sananvapauden käyttämistä koskevissa yksittäistapauksissa on jäänyt vähäisemmäksi kuin Euroopan ihmisoikeussopimuksen merkitys, minkä vuoksi KP-sopimusta ei tässä laajemmin käsitellä.

Euroopan ihmisoikeussopimukseen kuuluu valitusjärjestelmä, jonka ansiosta Euroopan ihmisoikeussopimuksen luoma turva on tehokasta. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin onkin runsaassa ratkaisukäytännössään linjannut sananvapautta ja lähdesuojaa tavoilla, jotka ovat vaikuttaneet niin Suomen kuin muidenkin Euroopan neuvoston jäsenmaiden sananvapautta koskevaan lainsäädäntöön ja oikeuskäytäntöön.⁹

1.3 Sananvapaus Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen käytännössä

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin pitää sananvapautta yhtenä demokraattisen yhteiskunnan peruspilareista ja korostaa lehdistön tehtävää jakaa vastuidensa ja velvollisuuksiensa mukaisella tavalla tietoja ja ajatuksia yleistä mielenkiintoa herättävistä kysymyksistä, jotka herättävät yleistä mielenkiintoa. Tähän liittyy keskeisesti myös yleisön oikeus tiedon ja mielipiteiden vastaanottamiseen.¹⁰ Koska

⁹ Esimerkiksi Suomen oikeusministeriö asetti 30.09.2011 työryhmän, jonka tarkoituksena on mm. "arvioida sananvapausrikoksia koskevan lainsäädännön tarkistustarpeet Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännön pohjalta."

¹⁰ Esim. *Tourancheau ja July v. Ranska* (24.11.2005), *Pedersen ja Baadsgaard v. Tanska* (17.12.2004), *Éditions Plon v. Ranska* (18.5.2004), *Ernst ym. v. Belgia* (15.7.2003) sekä *Du Roy ja Maulaurie v. Ranska* (3.10.2000).

lehdistöllä on olennainen merkitys ”julkisena vahtikoirana”, sananvapauden rajoituksia tulee tulkita ahtaasti ja niiden tarpeellisuudesta tulee olla vakuuttava näyttö.¹¹

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännöstä voidaan tiivistää neljä keskeistä periaatetta, joiden mukaan

- 1) sananvapaus on yksi demokraattisen yhteiskunnan peruspilareista
- 2) tiedotusvälineillä on keskeinen rooli demokraattisessa yhteiskunnassa
- 3) sananvapauden rajoittamiselle on korkea kynnyks ja
- 4) EIT ei ota ratkaisuharkinnassaan kansallisen viranomaisen asemaa, vaan arvioi ratkaisuja vain EIS 10 artiklan valossa.¹²

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on noudattanut tulkinnassaan sananvapauden rajoitusten osalta supistavan ja sananvapauden käyttämisen osalta suvaitsevan tulkinnan periaatteita. Supistavan tulkinnan periaatteen mukaan sananvapautta rajoitettaessa on lähtökohtana, että sananvapaus on pääsääntö ja rajoitus vastaavasti poikkeus.¹³

Harkittaessa sananvapauden rajoittamista on otettava huomioon se asiayhteys, jossa viesti on esitetty. Viestin sisäisten merkitysyhteyksien lisäksi arviointiin vaikuttaa myös yleisempi asia- tai keskusteluyhteys. Esimerkiksi tapauksessa *Nilsen ja Johnsen v. Norja* (25.11.1999) EIT otti erityisesti huomioon poliisien harjoittamasta laittomasta väkivallasta käydyn pitkän ja kiivaan keskustelun sekä sen, ettei esitetyn kielenkäytön kovuus ollut ristiriidassa jo alkuvaiheista lähtien johtavana hahmona keskusteluun osallistuneen loukatun osapuolen kielenkäytön kanssa. Lisäksi EIT kiinnitti huomiota siihen, että loukkaaviksi katsotut lausumat oli esitetty lehdistölle suullisesti, jolloin tuomituilla henkilöillä ei ollut mahdollisuuksia muotoilla, täydentää tai peruuttaa lausumiaan ennen niiden julkaisemista.¹⁴

Tulkintatilanteessa merkittäviä tekijöitä ovat esimerkiksi se, onko kysymyksessä sananvapauden käytön ydinalue, kuten politiikka, vai reuna-alue, kuten mainonta tai pornografia. Valtiollisista tai muista yleisesti kiinnostavista asioista kertominen sekä politiikassa tai muussa julkisessa tehtävässä toimivien henkilöiden vallankäytön valvominen ja sen kriittinen tarkastelu kuuluvat sananvapauden ydinalueeseen. Tällaisen keskustelun rajoittaminen edellyttää erityisen painavat perusteet.¹⁵

Myös yleistä kiinnostusta herättävään keskusteluun puuttumiselle tulee olla painavat perusteet. Tällaisena keskusteluna ei ole pidetty vain poliittisia ilmaisuja ahtaassa merkityksessä, vaan myös taloudellisista, kulttuurisista ja sosiaalisista yhteiskuntaolosuhteista käyty keskustelu saa vahvaa suojaa.¹⁶

¹¹ Esim. *Wirtschafts-Trend Zeitschriften-Verlagsgesellschaft mbH v. Itävalta* (14.11.2002), *Jerusalem v. Itävalta* (27.2.2001) ja *Rizos ja Daskas v. Kreikka* (27.5.2004).

¹² J. Viljanen 2005 s. 641–642.

¹³ Ks. esim. *Oberschlick v. Itävalta* (n:o 2, 1.7.1997) ja *Scharch and News Verlagsgesellschaft v. Itävalta* (13.11.2003).

¹⁴ Asiaan liittyvän keskustelun merkityksestä myös *Bladet Tromsø v. Norja* (20.5.1999; hylkeenpyyntiä koskeva kirjoittelu).

¹⁵ Esim. *Lingens v. Itävalta* (8.7.1986), *Castells v. Espanja* (23.3.1992), *Thorgeir Thorgeirson v. Islanti* (25.6.1992), *Wingrove v. Yhdistynyt kuningaskunta* (25.11.1996), *Societe Prisma Presse v. Ranska* (1.7.2003) ja *Rizos ja Daskas v. Kreikka* (27.5.2004).

¹⁶ Rytter 2003 s. 192. Samantyyppisesti Pellonpää 2005 s. 490 ja Schaumburg-Müller 2003 s. 110–112. Yleisesti merkittävistä keskustelunaiheista esim. poliittinen keskustelu (*Lingens v. Itävalta*, 8.7.1986, *Jerusalem v. Itävalta*, 27.2.2001 ja *Unabhängige Initiative Informationsvielfalt v. Itävalta*, 26.2.2002), hylkeenpyynnissä käytettyjä menettelytapoja koskenut keskustelu (*Bladet Tromsø ja Steensaas v. Norja*, 20.5.1999), poliisin menettelytavat rikosasian tutkimisessa (*Pedersen ja Baadsgaard v. Tanska*, 19.6.2003), väitteet poliisin harjoittamasta väkivallasta (*Thorgeir Thorgeirson v. Islanti*, 25.6.1992), tiedot

1.4 Lähdesuoja Suomessa

1.4.1 Lähdesuoja sananvapauden kulmakivenä

Sananvapaus käsittää yhtälailla ilmaisijan oikeuden levittää tietoa ja mielipiteitä kuin yksittäisen henkilön ja laajemman yleisön oikeuden vastaanottaa erilaisia tietoja, mielipiteitä ja viestejä. Lähdesuoja turvaa tiedon hankintaa, julkaisemista ja vastaanottamista. Lähdesuoja ja oikeus anonyymiin ilmaisuun ovat olennaisen tärkeitä sananvapauden ulottuvuuksia.¹⁷

Lähdesuojan keskeisimpänä tarkoituksena on sananvapauden ydinalueelle kuuluvan poliittisen ja yhteiskunnallisen keskustelun, yhteiskunnallisten epäkohtien paljastamisen sekä vallankäytön valvonnan turvaaminen. Lähdesuojaa käytetään myös esimerkiksi julkaistaessa ns. julkisjuoruja viihdelehdissä, joiden toimituksiin ihmiset voivat lähettää juttuvinkkejä tekstiviestillä, puhelimitse tai internetin kautta. Lähdesuoja soveltuu yhtälailla poliittiseen ja yhteiskunnalliseen kuin viihteelliseen ja kaupalliseen viestintään.

Lähdesuoja edesauttaa monipuolisten tietojen ja valtavirrasta poikkeavien mielipiteiden esittämistä. Sen avulla voidaan paljastaa korruptiota, väärinkäytöksiä ja esimerkiksi kyvyttömyyttä hoitaa vaativaa tehtävää. Lähdesuoja suojaa tietolähdettä korvaus- ja rangaistusvaatimuksilta, kustotoimilta ja esimerkiksi työ-, opiskelu- tai perheyhteisön hyljeksinnältä, johon avoin tietojen antaminen saattaisi johtaa.¹⁸

Tiedon todenperäisyyttä ei voida kyseenalaistaa sen esittäjän henkilöllisyyteen liittyvien seikkojen nojalla, mutta toisaalta tiedon esittäminen lähdesuojan turvin saattaa yleisesti ottaen vähentää sen uskottavuutta yleisön silmissä, ellei tiedon todenperäisyyttä verifioida muulla tavalla.¹⁹ Lähdesuoja edesauttaa juttuvinkkien ja tietojen saamista toimituksen ulkopuolelta. Yleinen pelko sen murtamisesta johtaisi tiedonsaannin kuihtumiseen. Näin kävisi erityisesti silloin, jos heikon lähdesuojan vuoksi journalistieja ryhdyttäisiin pitämään poliisien yhteistyökumppaneina tai poliisitutkinnan välineinä.²⁰

tuomioistuinlaitosta koskevasta toiminnasta, kun syyttäjää epäiltiin sekaantumisesta laittomaan toimintaan (*Rizos ja Daskas v. Kreikka*, 27.5.2004), valtion varojen hoitaminen ja tapa, jolla poliitikot täyttivät tehtävänsä (*Dalban v. Romania*, 28.9.1999), potilasturvallisuus (*Selistö v. Suomi*, 16.11.2004), nimeltä mainitun kirurgin tekemien kauneusleikkausten epäonnistuminen ja potilaiden tyytymättömyys hoitoon (*Bergens Tidende v. Norja*, 2.5.2000), poliittiseen puolueeseen kuuluneen henkilön mahdollinen nimittäminen opetusministeriön toimeen (*Rodrigues v. Portugali*, 29.11.2005), ympäristönsuojelua ja väestön terveyttä ja ydinvoimalaonnettomuutta sekä säteilyturvakeskuksen entistä johtajaa koskenut kannanotto (*Mamere v. Ranska*, 7.11.2006). Kapeampaa suojaa koskevia tapauksia ovat esim. *Tammer v. Viro* (6.2.2001), *von Hannover v. Saksa* (24.6.2004) ja *MGN Limited v. Yhdistynyt Kuningaskunta* (18.1.2011).

17 Sananvapauden sekä Suomen, Ruotsin, Norjan ja Alankomaiden lähdesuojaa sekä Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytäntöä koskevin osin kirjoitukseni perustuu päivitettyyn, ajantasaistettuun ja täydennettyyn versioon oikeusministeriölle laatimani selvityksen (54/2010 Sananvapaus, yksilönsuoja ja lähdesuoja Ruotsissa, Norjassa ja Alankomaissa sekä Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännössä) lähdesuojaa koskevista osista.

18 Haitoista esim. Lindahl 2009 s. 19–21, Hughes 2010 s. 169 ja NOU 2011:12 s. 124.

19 Lähteen henkilöllisyys saattaa toimia tavaramerkin tapaan: tiedon uskottavuutta vahvistaen tai heikentäen siitä riippuen, minkälainen maine tietolähteenä olevalla henkilöllä on. Heymann 2005 ja Lidsky - Cotter 2006

20 Brady 2004 s. 3, Voorhoof 2005 s. 2, Silencing Sources 2007 s. 6 ja 9. Ks. esim. lähdesuojan kannalta merkittävänä linjanvetotapauksena pidetty suuren jaoston ratkaisema tapaus *Goodwin v. Yhdistynyt Kuningaskunta* (22.2.1996): "Without such protection, sources may be deterred from assisting the press in informing the public on matters of public interest. As a result the vital public-watchdog role of the press may be undermined and the ability of the press to provide accurate and reliable information may be adversely affected. Having regard to the importance of the protection of journalistic sources for press freedom in a democratic society and the potentially chilling effect an order of source disclosure has on the exercise of that

Lähdesuojan puuttumisella ja heikolla lähdesuojalla voi olla epäsuotuisa vaikutus journalistisiin käytäntöihin. Se voi johtaa siihen, että lähdeinformaatio tuhotaan heti kun juttu on valmis. Tämä vaikeuttaa tietojen todentamista myöhemmin ja hankaloittaa esimerkiksi historian tutkimusta. Tiedot saattaisivat olla tarpeellisia myöhemmin kokonaan toisen jutun yhteydessä, mutta niitä ei välttämättä ole mahdollista hankkia uudelleen.²¹ Journalistit saattavat käyttää myös erinäisiä teknisiä tai praktisia tiedon kätkemistapoja, joiden avulla tieto on vaikeasti löydettävissä, mutta tarvittaessa käytettävissä.²²

1.4.2 Lähdesuojan käsite

Lähdesuoja-termiä käytetään yleiskielisesti kuvaamaan journalistin oikeutta kieltäytyä paljastamasta tietolähdettään. Tällainen tilanne voi olla käsillä yhtäältä silloin, kun toimittajaa halutaan kuulla todistajana ja toisaalta myös silloin, kun toimittajaa kuullaan rikoksesta (esimerkiksi kunnianloukkaus) epäiltynä. Oikeudellisenä ilmiönä lähdesuoja tarkoittaa nimenomaan journalistille (ja muillekin viestin yleisön saataville toimittaneille henkilöille) todistajana kuuluvaa oikeutta kieltäytyä vastaamasta kysymyksiin, jos vastaaminen voisi paljastaa tiedon lähteen. Lähdesuojasta erillisenä ilmiönä voidaan tarkastella esitutkinnassa epäillylle ja rikosoikeudenkäynnissä syytetyille aina kuuluvaa oikeutta olla vastaamatta hänelle esitettyihin kysymyksiin, kuten muun muassa kysymykseen siitä, kuka on antanut julkaistun viestin perusteena olevat tiedot.

Rikoksesta epäillyllä tai syytetyllä ei ole koskaan velvollisuutta vastata hänelle esitettyihin kysymyksiin eikä liioin totuudessa pysymisvelvollisuutta, kuten todistajalla ja asianomistajalla on. Tällöin ei oikeudellisessa mielessä ole kysymys lähdesuojasta vaan kaikille epäillyille tai syytetyille kuuluvasta vaitiolo-oikeudesta, johon kuuluu myös oikeus olla puhumatta totta.

Lähtökohtaisesti jokainen on velvollinen todistamaan.²³ Lähdesuoja juridisena ilmiönä tulee siis kysymykseen varsinaisesti vain silloin, kun toimittajaa halutaan kuulla todistajana eikä toimittaja tässä roolissaan halua paljastaa tietolähdettään. Jos tilanteeseen tällöin soveltuu lähdesuojan murtamisperuste ja toimittaja (tai muu sananvapauden käyttäjä) veloitetaan vastaamaan hänelle esitettäviin tiedon lähdeksi koskeviin kysymyksiin, hän on velvollinen vastaamaan niihin totuudenmukaisesti.

Juridinen lähdesuoja ei tarkoita täydellistä vaikenemisoikeutta. Se koskee vain oikeutta kieltäytyä vastaamasta kysymykseen, kuka on antanut viestin perusteena olevat tiedot, samoin kuin sellaista kysymystä, johon ei voi vastata paljastamatta tietojen antajaa. Muilta osin todistaja on velvollinen vastaamaan kysymyksiin. Lähdesuojan

freedom, such a measure cannot be compatible with Article 10 (art. 10) of the Convention unless it is justified by an overriding requirement in the public interest." Vrt. Eliason 2007 s. 415–428, joka suhtautuu kriittisesti lähdesuojan todellisiin hyötyihin.

21 Silencing Sources 2007 s. 10–11.

22 Brady 2004 s. 21 mainitsee mm. aineiston lähettämisen ulkomaille, tietokoneohjelmiston käyttämisen lähde-tiedon päällekirjoittamiseen ja erityisen tallennuksen. Ruotsin Journalistiliitto neuvoo salaamaan tiedostot ja viestit, käyttämään "oikeita" salasanoja, poistamaan tiedostot kovalevyiltä niin, että niitä ei voi palauttaa sekä piilottamaan sähköpostiviestit kuvaan, ks. http://www.sjf.se/portal/page?_pageid=53,8980549&_dad=portal&_schema=PORTAL, luettu 13.9.2011.

23 Oikeudenkäymiskaari 17:20 (29.7.1948/571): "Todistaja ei saa kieltäytyä todistamasta." Tähän on kihlaukseen, avioliittoon ja sukulaisuussuhteeseen liittyviä poikkeuksia.

piirissä oleva henkilö voi myös kieltäytyä esittämästä asiakirjaa, josta voisi paljastua lähdesuojan piirissä olevia tietoja.²⁴

Käytännössä lähdesuojasta puhutaan myös silloin, kun kunnianloukkauksesta epäilty toimittaja ei halua paljastaa julkaisemiensa tietojen lähdettä. Tärkeää on kuitenkin tiedostaa, että tällöin ei kieltäytymisen perusteena ole varsinainen sananvapauslaissa, esitutkinta- ja pakkokeinolaissa sekä oikeudenkäymiskaassa säädetty lähdesuojasääntely, vaan kaikille rikoksesta epäillyille tai syytetyille kuuluva vaitiolo-oikeus, jota ei voida murtaa millään perusteella. Lähdesuojan murtaminen voi tulla kysymykseen vain silloin, kun journalistia halutaan kuulla todistajana tai asianomistajana todistelutarkoituksessa.

1.4.3 Lähdesuojan soveltamisala

Lähdesuojaa ja oikeutta anonyymiin ilmaisuun säännellään sananvapauslain 16 §:ssä, joka kuuluu seuraavasti:

"16 §. Lähdesuoja ja oikeus anonyymiin ilmaisuun. Yleisön saataville toimitetun viestin laatijalla sekä julkaisijalla ja ohjelmatoiminnan harjoittajalla on oikeus olla ilmaisematta, kuka on antanut viestin sisältämät tiedot. Julkaisijalla ja ohjelmatoiminnan harjoittajalla on lisäksi oikeus olla ilmaisematta viestin laatijan henkilöllisyyttä.

Edellä 1 momentissa tarkoitettu oikeus on myös sillä, joka on saanut mainituista seikoista tiedon ollessaan viestin laatijan taikka julkaisijan tai ohjelmatoiminnan harjoittajan palveluksessa.

Velvollisuudesta ilmaista 1 momentissa tarkoitettu tieto esitutkinnassa tai oikeudenkäynnissä säädetään erikseen."

Kuten säännöksestä sen sanamuodon mukaan ilmenee, lähdesuoja koskee jokaista "yleisön saataville toimitetun viestin laatijaa" eli myös muita henkilöitä kuin journalisteja tai journalistista työtä tekeviä. Tässä suhteessa suomalainen lähdesuoja on soveltamisaltaan laajempi kuin monissa muissa maissa.

Lähdesuojasääntelyä laadittaessa on pyritty ns. *välineneutraalisuuden* periaatteeseen, jonka mukaan kaikenlaisia viestintätapoja kohdellaan yhdenmukaisesti. Ennen sananvapauslain voimaantuloa 1.1.2004 lähdesuoja koski vain aikakautisissa painokirjoituksissa sekä yleisradio- ja kaapelilähetystoiminnassa julkaistuja viestejä. Esimerkiksi kirjat ja muut kertajulkaisut jäivät suojan ulkopuolelle. Tällaisen sääntelyn syynä oli se, että näillä julkaisuilla ei ollut päätoimittajan kaltaista vastuunkantajaa.

Ns. Soneran nettikirjan tapauksessa alemmat oikeudet velvoittivat printtikirjan julkaisijan todistamaan nettikirjan kirjoittajan henkilöllisyydestä, koska tuolloinen laki ei suojannut kertajulkaisujen (=printtikirjan) kirjoittajaa tai julkaisijaa. Korkein oikeus kumosi todistamisvelvollisuuden tuomiollaan KKO 2004:30, koska laajemman lähdesuojan myöntävä sananvapauslaki oli asiaa ratkaistessa tullut voimaan ja sitä oli sen siirtymäsäännösten mukaan sovellettava sen voimaan tulon jälkeen ratkaistaviin tapauksiin. Ratkaistessaan Sonera-tapauksen 5.2.2004 eli kuukausi sananvapauslain voimaantulon jälkeen KKO välttyi ottamasta kantaa siihen, olisiko lähdesuoja painovapauslain rajoittavasta sääntelystä huolimatta tullut myöntää

24 Oikeudenkäymiskaari 17:12.

printtikirjan julkaisijalle perustuslain sananvapaussäännöksen tai Euroopan ihmisoikeussopimuksen sananvapausartiklan nojalla.

Välineneutraali sääntely takaa kaikille yhtäläisen sananvapauden. Samalla se kuitenkin mahdollistaa myös lähdesuojan väärinkäytön esimerkiksi tilanteessa, jossa asianomainen on haluton todistamaan tietyn henkilön osuudesta rikolliseen menettelyyn. Todistamisvelvollisuudelta voi tällöin välttyä julkaisemalla asiaa koskevan kirjoituksen vaikkapa internetissä. Esimerkiksi yksityisten henkilöiden kotisivut, blogit ja keskustelupalstat kuuluvat lähdesuojan piiriin siinä missä aikakautiset julkaisut tai varsinaiset SVL 2 §:n 1 momentin 6 kohdassa tarkoitetut verkkojulkaisut.

1.4.4 Lähdesuoja tiedon ilmaisijan oikeutena

Sananvapauslain mukaisessa lähdesuojassa on kysymys toimituksellisen henkilöstön tai muun viestin ilmaisijan oikeudesta kieltäytyä paljastamasta tietolähdettään. Lähdesuoja ei siis ole tietolähteen oikeus, vaan viestin eteenpäin ilmaiseen tahon oikeus. Journalistilla tai muullakaan lähdesuojaan oikeutetulla ei ole laissa säädettyä velvollisuutta lähteen suojaamiseen. Toinen asia on se, että jos lähteen kanssa on nimenomaan sovittu lähdesuojasta, sopimuksen rikkominen saattaa johtaa esimerkiksi siviilioikeudelliseen korvausvastuuseen tai sopimussakkoon asianomaisten keskinäisen sopimuksen perusteella. Lähteen oikeudeton paljastaminen saattaa lähteen asemasta ja lähteen kertomasta tiedosta riippuen herättää myös kysymyksen yksityiselämää loukkaavasta tiedon levittämisestä.²⁵

Käytännössä toimittajat pyrkivät suojaamaan lähteitään, koska lähteen paljastamista ei pidetä hyväksyttävänä eikä normaalitapauksissa hyvän lehtimiestavan mukaisena. Lähdetietojen paljastaminen johtaisi tiedonsaannin vaikeutumiseen jatkossa ja loisi mielikuvaa journalisteista epäluotettavina sopimuskumppaneina tai jopa poliisien käytyreinä tai tiedonhankintakanavina.

Vuoden 2004 loppuun saakka voimassa olleet Journalistin ohjeet velvoittivat tietolähteen suojaamiseen. Niiden mukaan luottamuksellisen tiedon antajaa ei saanut paljastaa ilman tämän suostumusta. Vuoden 2005 Journalistin ohjeiden 14. kohdan mukaan journalistilla oli oikeus pitää tietoja luottamuksellisesti antaneen henkilöllisyys salassa ja toimituksen oli kunnioitettava tätä periaatetta. Toimittajan velvollisuus suojata tietolähdettään oli siis muuttunut toimittajan oikeudeksi suojata tietolähdettään. Säännöksellä lienee varauduttu tilanteeseen, jossa lähde olisi esimerkiksi hyötymis- tai vahingoittamistarkoituksessa antanut toimittajalle tahallaan vääriä tietoja. Selvän harhaanjohtamisen tai jopa erehdyttämisen tilanteissa ei olisi kohtuullista, että toimittaja olisi velvollinen suojaamaan vilpillisesti menetellyttä lähdetään.

Nykyisten, vuoden 2011 alusta voimaan tulleiden, Journalistin ohjeiden 14. kohdan 1. kappaleen mukaan journalistilla on oikeus ja velvollisuus pitää tietoja luottamuksellisesti antaneen henkilöllisyys salassa siten kuin lähteen kanssa on sovittu. Lähdesuojakohtaan tehdyn lisäyksen mukaan "[...]jos yhteiskunnallisesti merkittävien tietojen julkaisusta aiheutuu erittäin kielteistä julkisuutta, toimituksen on suotavaa

²⁵ Hughes (2010, 169) ottaa yksityisyyttä koskevan elementin esiin myös anonyymin bloggajan paljastamista koskevassa analyysissaan.

avata yleisölle, miten nimettömän lähteen ja siltä hankittujen tietojen luotettavuus on varmistettu.”

Vaikka lähdesuoja on nimenomaan tiedon ilmaisijalle säädetty oikeus, se suojaa käytännössä myös tietolähdettä. Näin säännös turvaa tiedon saantia ja edistää yleisön oikeutta tiedon saantiin.

1.4.5 Lähdesuojan murtaminen

Sananvapauslain 16 pykälän mukaan siis ”[y]leisön saataville toimitetun viestin laatijalla sekä julkaisijalla ja ohjelmatoiminnan harjoittajalla on oikeus olla ilmaisematta, kuka on antanut viestin sisältämät tiedot. Julkaisijalla ja ohjelmatoiminnan harjoittajalla on lisäksi oikeus olla ilmaisematta viestin laatijan henkilöllisyyttä.” Lainkohdan suojaama ”yleisön saataville toimitetun viestin laatija” voi olla journalisti, mutta hän voi olla yhtä lailla esimerkiksi bloggaaja tai internetin keskustelupalstalle kirjoittava henkilö. Oikeus salata tietojen antaja tai viestin laatija kuuluu myös sille, joka on saanut tiedon näistä seikoista ollessaan viestin laatijan taikka julkaisijan tai ohjelmatoiminnan harjoittajan palveluksessa.

Sananvapauslain mukainen lähdesuoja ei ole täydellinen, vaan siihen on rikosasioiden osalta säädetty poikkeuksia sekä esitutkinnan että oikeudenkäynnin osalta. Esitutkinnassa lähdesuoja voidaan murtaa vain silloin, kun kysymyksessä on ns. törkeä rikos, eli rikos, josta säädetty ankarin rangaistus on vankeutta vähintään kuusi vuotta. Kysymyksessä voi olla esimerkiksi törkeä pahoinpitely, törkeä kuolemantuottamus, raiskaus, törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö, maanpetos tai vakoilu. Lähdesuojan murtaminen edellyttää lisäksi, että kysymyksessä on ns. avaintodistaja. Edellä mainittujen ns. törkeiden rikosten lisäksi lähdesuoja voidaan murtaa rikosasian oikeudenkäynnissä myös silloin, kun kysymyksessä on tieto, joka on annettu vastoin sellaista salassapitovelvollisuutta, jonka rikkomisesta on erikseen säädetty rangaistus.²⁶ Lähdesuojan murtamisedellytykset ovat siis laajemmat oikeudenkäynnissä kuin esitutkinnassa käsittäen edellä mainitut ns. törkeät rikokset ja salassapitorikoksen. Esitutkinnassa murtamisperusteeksi käy ainoastaan ns. törkeä rikos.

Hallituksen esityksen 14/1985 mukaan lähdesuoja olisi esitutkinnassa voitu murtaa myös salassapitorikoksen perusteella, mutta lakivaliokunta rajasi esitutkinnassa tapahtuvan murtamismahdollisuuden vain ns. törkeiden rikosten tutkintaan katsoen, ettei ehdotetun laajuinen murtamismahdollisuus ollut perusteltu, kun salassapitovelvollisuuden rikkomista koskevia säännöksiä vaihtelevine rangaistusasteikkoineen oli useita satoja.

Lähdesuojan murtamista salassapitorikoksen perusteella jo esitutkintavaiheessa ehdotettiin myös sananvapaustoimikunnan mietinnössä 1997:3 ja julkaisemattomassa sananvapauslakia koskevassa hallituksen esitysluonnoksessa (14.6.2001). Murtamisedellytyksenä olisi ollut sellaisen salassapitorikoksen tutkiminen, josta oli säädetty yli kahden vuoden vankeusrangaistus. Ehdotus kohtasi kritiikkiä viestintäalan etujärjestöjen taholta, eikä sitä ehdotettu enää sananvapauslakia koskevassa hallituksen esityksessä 54/2002.

²⁶ Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 24 §:n 4 momentti ja esitutkintalain 27 §:n 3 momentin 2. virke.

Käytännössä lähdesuojan murtamismahdollisuus salassapitorikosta koskevassa oikeudenkäynnissä on jäänyt kuolleeksi kirjaimeksi, koska salassapitorikoksesta ei ole onnistuttu saamaan syytteeseen riittävää näyttöä eikä asiassa näin ollen ole päästy oikeudenkäyntiin saakka. Esimerkiksi tietojärjestelmien lokitietojen tarkastelu tosin voisi jossakin tapauksessa antaa tietovuodon tutkimiseen ja syytteeseenpanoon tarvittavaa näyttöä.

Yksityiselämää loukkaava tiedon levittäminen tai kunnianloukkaus taikka törkeä kunnianloukkaus eivät ole rikoksia, joiden selvittämiseksi lähdesuoja voitaisiin missään olosuhteissa murtaa. Esimerkiksi ns. Soneran nettikirjaa koskevassa tapauksessa KKO 2004:30 korkein oikeus katsoi, että kustannusosakeyhtiön toimitusjohtajalla oli internetissä julkaistua kirjoitusta koskevassa kunnianloukkausjutussa oikeus kieltäytyä todistajana vastaamasta sellaisiin kysymyksiin, jotka olisivat saattaneet paljastaa kustannusosakeyhtiön printtimuodossa julkaiseman ja samaa aihepiiriä koskevan kirjan kirjoittajan tai kirjan sisältämien tietojen antajan.

Uutisoinnin kohteella ei ole mahdollisessa kunnian tai yksityiselämän loukkaamista koskevassa esitutkinnassa tai oikeudenkäynnissä oikeutta saada lähdesuojan piirissä olevaa tietolähdettä paljastettavaksi. Anonymilähteisiin perustuvat väitteet voivat aiheuttaa tavanomaista enemmän kärsimystä, kun lisäkärsimystä tulee tietolähteen henkilöllisyyden ja motiivien miettimisestä. Toisaalta kärsimystä voi vähentää se, että yleisö ei välttämättä pidä nimettömiin lähteisiin perustuvia väitteitä yhtä uskottavina kuin tietoja, joiden esittäjän uskottavuutta ja motiiveja sillä on mahdollisuus punnita ja arvioida.

Käytännössä väitteen uskottavuutta arvioitaneen pitkälti myös sen perusteella, miten luotettavana väitteen esittänyttä tiedotusvälinettä tai toimittajaa pidetään. Tämä on esitetyn tiedon kohteen kannalta harmillista silloin, kun väite on perätön ja se esitetään yleisesti luotettavana pidetyssä lehdessä tai ohjelmassa. Tietoja saatetaan levittää myös tekaistulla nimellä, mikä antaa yleisölle vaikutelman, että tiedon levittäjä seisoisi julkisesti sanojensa takana, vaikka näin ei todellisuudessa olekaan.

Väitteen kohde joutuu erityisen hankalaan asemaan silloin, kun esitetyt väitteet ovat sen kaltaisia, että hänellä ei ole mahdollisuutta osoittaa niitä perättömiksi. Näin on esimerkiksi silloin, kun väite esitetään pitkän ajan kuluttua väitetystä tapahtumasta tai väite on epämääräinen ja yksilöimätön.

Julkisen sanan neuvosto on ottanut lähdesuojaan kantaa tapauksessa, jossa Helsingin Sanomat julkaisi nimettömiin lähteisiin pohjautuneen seitsemään kansanedustajaan kohdistuneen artikkelin seksuaalisesta häirinnästä eduskunnassa. Väitteitä sinällään tuki eduskunnassa tehty Eduskunnan kanslian tasa-arvoselvitys 2007, jonka mukaan eduskunnan kansliassa ilmeni lähinnä verbaalista seksuaalista ja sukupuoleen perustuvaa häirintää ja jonka mukaan häiritsijänä oli useimmissa tapauksissa kansanedustaja. Tasa-arvoselvityksessä ei kuitenkaan mainittu nimeltä ketään yksittäistä kansanedustajaa.

Lehtijutussa mainittuja kansanedustajia oli kuultu lehtijuttua varten. Viidestä kantelijasta neljän osalta Julkisen sanan neuvosto katsoi (äänin 8-2), että lehden olisi pitänyt yksilöidä kantelijoihin kohdistunut arvostelu tarkemmin. Tällöin yleisöllä olisi ollut parempi mahdollisuus puntaroida, millaisesta häirinnästä oli kyse ja kantelijat

olisivat voineet puolustautua paremmin. Näin neuvostolla olisi ollut tilaisuus arvioida artikkelin totuudellisuutta ja näyttöjen riittävyttä, kuitenkin ilman vaaraa lähteiden paljastumisesta. Kun samanaikainen kuuleminenkaan ei korjannut syntyntä vahinkoa, neuvosto antoi lehdelle huomautuksen hyvän journalistisen tavan rikkomisesta.²⁷

Neuvosto mainitsi aivan erityisesti, että se ei halunnut sulkea pois nimettömien lähteiden käyttöä, mutta tarvittaessa tiedotusvälineen piti kuitenkin pystyä osoittamaan tietojen paikkansapitävyys muilla keinoin.

Yhden jutussa mainitun kansanedustajan tehtyä kirjoituksen johdosta tutkintapyyntöön virallinen syyttäjä syytti jutun kirjoittanutta toimittajaa, hänen esimiöstään ja kahta jutun julkaisemisesta päättäneitä päällikkötason henkilöä törkeästä kunnianloukkauksesta. Oikeudessa esitetty selvitys uutisen perustana olleiden tietojen varmistamistoimista oli huomattavasti yksityiskohtaisempi kuin Julkisen sanan neuvostolle annettu selvitys. Lisäksi toimittaja myötäpuolineen esitti viiden henkilön kautta suoraa ja yhden henkilön kautta välillistä ”henkilötodistelua Rajalan artikkelissa kuvatuunlaisesta menettelystä ja käytöksestä kansanedustajan tehtäviin liittyneissä tilaisuuksissa”. Käräjäoikeus katsoi 23.6.2011 antamassaan tuomiossa, että arvostelu ei selvästi ylittänyt sitä, mitä voidaan pitää hyväksyttävänä. Todistajankertomusten perusteella artikkelissa ei myöskään ollut esitetty valheellisia tietoja eikä vihjauksia, joten syyte hylättiin.²⁸ Ratkaisu ei ole lainvoimainen syyttäjän valitettua siitä.

Lähdesuojan murtaminen on vain harvoin tullut oikeuden harkittavaksi, koska murtamiskynnys on niin korkealla. Tähän tapaukseen liittyi myös lähdesuojaa koskeva oikeudenkäynti, jossa Helsingin hovioikeus katsoi, että em. tapahtumia blogissaan käsitelleellä tuolloisella kansanedustajalla Jyrki Kasvilla oli oikeus kieltäytyä kertomasta hänelle seksuaalisesta ahdistelusta eduskunnassa kertoneiden naisten nimiä.²⁹

Loppuvuonna 2009 neuvosto linjasi lähdesuojaa uudelleen dramaattisia piirteitä saaneessa kokouksessa, jonka aikana neuvoston puheenjohtaja Pekka Hyvärinen erosi jäätyään ennen lopullista päätöksentekoa järjestetyssä koeäänestyksessä vähemmistöön. Kokouksen jälkeen myös yksi kolmesta yleisöjäsenestä erosi ratkaisun oltua hänen käsityskantansa vastainen.

Tapauksessa oli kysymys siitä, että Oy Yleisradio Ab (YLE) oli Silminnäkijä-ohjelmassaan esittänyt seuraavanlaisen nimettömän lähteen antamaan tietoon perustuvan väitteen:

27 Langettavat päätökset ovat 3870/SL/08, 3872/SL/08, 3885/SL/08, 3887/SL/08 ja vapauttava päätös 3877/SL/08. Yhden kansanedustajan osalta neuvosto teki vapauttavan päätöksen (äänin 8-2), koska tämä oli haastattelussa kertonut käyttäytyneensä tavalla, joka vahvisti jutussa esitettyjä väitteitä. Lehtijuttu löytyy täältä: <http://www.hs.fi/politiikka/artikkeli/HSn+juttu+josta+kansanedustajat+aikevat+kannel/1135233843795>

28 Tuomio 11/6431, R 08/12012. Ratkaisu oli äänestysratkaisu (3-1). Yksi lautamies olisi tuominnut syytetyt henkilöt syytteen mukaan, koska yksikään oikeudessa kuulluista todistajista ei ollut ollut toimittajan lähteenä ennen lehtijutun julkaisemista. Todistajankertomuksissa mainitut asianomistajan teot eivät myöskään olleet tapahtuneet eduskunnassa, joten lehtikirjoituksessa väitetyt teot eivät olleet tulleet todistetuksi todistajien kertomuksilla. Lisäksi useat todistajat olivat kertoneet, etteivät he tienneet asianomistajan käyttäytyneen sopimattomasti eduskunnassa.

29 Käräjäoikeus oli tuominnut Kasvin uhkasakkoon tämän kieltäytyttyä todistamasta. Tuomio on julistettu salaiseksi, joten joudun tässä kohden turvautumaan tiedotusvälineiden julkaisemaa aineistoon, kuten Lähdesuoja suojelee Kasvia – Hovioikeus kumosi uhkasakona, http://yle.fi/uutiset/kotimaa/2010/07/lahdesuoja_suojelee_kasvia_hovioikeus_kumosi_uhkasakon_1803521.html, luettu 2.10.2011 ja Kasvi haki hovista tärkeän voiton bloggaajille, <http://www.digitoday.fi/ylhteiskunta/2010/07/09/kasvi-haki-hovista-tarkean-voiton-bloggaajille/20109584/66>, luettu 2.10.2011.

Törmäämme varsin arkaluontoiseen asiaan. Saamme lausunnon, jonka mukaan Vanhaset eivät ole itse maksaneet kaikkia rakennustarvikelaskujaan. Pitävä näyttö löytyy varsin kalliista rakennustarvike-erästä, jonka Nuorisosäätiölle kerrostaloja urakoiva rakennusliike toimitti. Toimen nimenomainen tarkoitus oli edesauttaa yrityksen jatkohankkeita säätiön tulevissa kohteissa. Ylimääräinen materiaalityö lasku liitettiin työmaakuluihin – sen Nuorisosäätiön vuokralaiset maksavat kuluissaan.

Kahden eri tahon tekemien kanteluiden johdosta antamassaan päätöksessä (4193, 4199/YLE/09) JSN kiinnitti huomiota ensinnäkin siihen, että YLE kertoi Julkisen sanan neuvostolle tarkistaneensa tietolähteen taustat eikä tällä näyttänyt olevan poliittisia motiiveja. YLEn mukaan lähteen kertoma tapahtumaselostus oli yksityiskohtainen, asiantunteva ja perustui omakohtaiseen tekemiseen. Lähteen antamia yksityiskohtia oli tarkastettu ja ne olivat pitäneet paikkansa. Lähteen mukaan hän oli itse hyväksynyt laskun rakennusyrityksen tilaamasta puutavaraerästä, jota ei ollut käytetty yhtiön omilla työmailla, vaan joka oli tarkoitettu Nuorisosäätiön silloiselle puheenjohtajalle Matti Vanhaselle. Kirjallista dokumenttia rakennusliikkeen suorittamasta maksusta ei kuitenkaan ollut käytettävissä.

Neuvosto pani suurta painoarvoa sille, että lähde oli tarvittaessa luvannut tulla oikeudenkäyntiin valaheutoisesti vahvistamaan tiedotusvälineelle antamansa tiedot. Neuvosto katsoi, ettei YLE ollut rikkonut hyvää journalistista tapaa.

Neuvoston ratkaisu herätti suurta kritiikkiä yleisön ja tiedotusvälineiden keskuudessa.³⁰ Ratkaisuun on mielestäni syytä suhtautua kriittisesti. Väitteen esittämishetkellä yleisöllä ei ollut mahdollisuutta arvioida sen todenperäisyyttä, kun esimerkiksi lähteen asemasta ja liittynästä kyseiseen asiaan ei annettu tietoja. YLE täsmensi tietojen varmistamistoimia vasta kantelun käsittelyprosessissa Julkisen sanan neuvoston esittämien varsin yksityiskohtaisten kysymysten perusteella. Kun jutussa ei kerrottu väitettyjen tapahtumien ajankohtaa tai rakennustarvike-erän laatua taikka hintaa, ei väitteen kohteella ollut kohtuullisia mahdollisuuksia puolustautua esitettyä väitettä vastaan. Lisäksi totuudenmukainenkaan väite rakennusliikkeen maksamasta rakennustarvike-erästä ei vielä todista sitä, ettei rakennustarvike-erää olisi laskutettu asianomaiselta myöhemmin. Väite esitettiin faktatietona (”Pitävä näyttö löytyy varsin kalliista rakennustarvike-erästä”), vaikka prosessin kuluessa ainoaksi tiedon lähteeksi jäi yksi lähde, jolla ei ollut esittää esimerkiksi kirjallisia dokumentteja.

Julkisen sanan neuvoston tässä ns. lautakasagate-jutussa antaman päätöksen merkitystä tulevaisuuteen nähden on vaikea arvioida, koska on mahdollista, että päätöstä kohtaan esitetty kritiikki johtaa kannanottojen tai perusteluiden tarkistamiseen. Ainakin päätöstä seurannut keskustelu johti siihen, että lähdesuojaa koskevaan Journalistin ohjeiden 14 kohtaan lisättiin seuraavansisältöinen 2. kappale:

”Jos yhteiskunnallisesti merkittävien tietojen julkaisusta aiheutuu erittäin kielteistä julkisuutta, toimituksen on suotavaa

30 Muiden tiedotusvälineiden suhtautumista saattaa selittää se, että YLEn julkaisemia tietoja oli ainakin eräiden tiedotusvälineiden edustajien mukaan tarjottu myös niille, mutta ne eivät olleet julkaisseet väitettä, kun eivät olleet pystyneet riittävästi varmistamaan sen todenperäisyyttä.

avata yleisölle, miten nimettömän lähteen ja siltä hankittujen tietojen luotettavuus on varmistettu.”

Lisäys parantaa yleisön mahdollisuuksia arvioida tiedon luotettavuutta ja vähentää tiedotusvälineiden mahdollisuuksia esittää nimettyyn henkilöön kohdistuvia vakavia, mutta yksilöimättömiä syytöksiä verifioimatta tietolähdepohjaa. Näin ollen ohjemuutos parantaa yleisön tiedonsaantia ja lisää tiedon kohteen oikeusturvaa.

Oletettavaa on, että lautakasagate -päätöksen jälkeen toimitukset ryhtyvät yhä useammin pyytämään tietolähteiltä sitoumuksia todistaa mahdollisessa oikeudenkäynnissä. Nelosen uutiset oli jo ennen lautakasatapausta pyytänyt tällaisen sitoumuksen uutisoidessaan erään urheilijan väitetyistä dopingin käytöstä.

1.4.6 Lähdesuojan heikentämistä koskenut ehdotus

Suomen lainsäädäntö on yksityiselämän suojaa koskevan PL 10 §:n ja EIS 8 artiklan kannalta ongelmallinen, koska tuomioistuimella ei ole esitutinnan osalta mahdollisuutta lähdesuojan murtamiseen edes rärkeimpien salassapitorikosten osalta. Lähdesuoja koskee myös esimerkiksi niitä tietoja, jotka ovat viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain (621/1999) 24 §:n 32-kohtaisen luettelon mukaan salassa pidettäviä. Lähdesuojaa ei voida murtaa edes potilastietoja, sosiaalihuollon asiakkuutta, etuisuuksia ja tukitoimia, oikeuspsykiatrasta mielentilatutkimusta, nuorta rikoksentehtäjiä koskevaa henkilötutkintaa tai oppilashuoltoa koskevien salassapitorikosten tutkimiseksi, vaikka arkaluontoisten tietojen vuotaminen voi aiheuttaa tietovuodon kohteelle erittäin suurta tai vakavaa kärsimystä tai vahinkoa. Tällaisten tietojen vuotaminen ja levittäminen esimerkiksi internetissä ei välttämättä toteuta mitään sananvapauden kannalta keskeistä tarkoituspäää vaan vai tapahtua yksinomaan vahingoittamis- tai kiusaamistarkoituksessa.

Tiedotusvälineissä toimitaan lähtökohtaisesti vastuullisesti, koska journalistit pitävät kiinni ”ammattikunniastaan”, minkä lisäksi he ovat työnantajan työoikeudellisen sanktioivallan alaisia. Lisäksi päätoimittajalla on sananvapauslain mukainen johtamis- ja valvontavastuu. Ongelmallisia tilanteita voi kuitenkin esiintyä, etenkin kun lähdesuoja kuuluu kaikille viestin yleisön saataville toimittaneille, jolloin vapauden vastapainona ei kaikkien julkaisutapojen osalta ole ohjelmille, aikakautisille julkaisuille ja verkkojulkaisuille ominaista päätoimittajan vastuuta tai esimerkiksi työoikeudellista vastuujärjestelmää.

Nykyinen sääntely voi johtaa jopa absurdeihin tilanteisiin, kun salassapitorikoksen tekijästä jotain tietävä henkilö voi vapautua todistamisvelvollisuudesta aiheuttamalla tietovuodon kohteelle aikaisempaa suurempaa vahinkoa toimittamalla vuodetut tiedot yleisön saataville. Tällöin hänen menettelyään tosin voidaan arvioida esimerkiksi yksityiselämää loukkaavaa tiedon levittämistä koskevan rikossäännöksen (RL 24:8) nojalla. Tämän rikoksen tunnusmerkistö ei kuitenkaan välttämättä toteudu kaikissa tapauksissa, joissa tietojen julkaisemisesta on tietovuodon kohteelle vahinkoa tai haittaa.

Lähdesuojalainsäädäntömme kriittisen tarkastelun puolesta puhuu myös se, että Suomen katsottiin syyllistyneen ihmisoikeusloukkaukseen tapauksessa *K.U. v. Suomi* (2.12.2008), kun tuolloinen (sananvapauslakia edeltänyt) lainsäädäntömme ei

mahdollistanut sen selvittämistä, kuka oli laittanut internetiin homoseksuaalisuuteen seuranhakuilmoituksen 12-vuotiaan pojan nimissä. EIT totesi, että kysymys oli rikollisesta teosta, joka oli koskenut alaikäistä ja pannut hänet alttiiksi pedofiilien lähentelyille. Lapsilla ja muilla avuttomilla henkilöillä oli oikeus saada valtiolta suojaa tällaisia vakavia tekoja vastaan tehokkaan ennaltaehkäisyyn muodossa. Tämä vaikutus puuttui, jos ei ollut mahdollista selvittää rikoksen tekijää ja saattaa häntä syytteeseen. Ihmisoikeustuomioistuin ei pitänyt internetpalvelun tarjoajan mahdollista korvausvastuuta riittävänä oikeussuojakeinona, vaan sekä julkinen että yksityinen etu edellyttivät, että rikoksen tekijä voitiin selvittää.

Ihmisoikeustuomioistuin katsoi, että vaikka tietoliikenteen käyttäjillä ja internetpalvelujen tarjoajilla täytyi olla takeita omasta yksityisyydestään ja sananvapaudesta, nuo oikeudet eivät olleet ehdottomia, vaan muut hyväksyttävät intressit, kuten epäjärjestyksen tai rikollisuuden estäminen taikka muiden oikeuksien ja maineen suojeleminen saattoivat joissakin tapauksissa olla niitä painavampia. Ottamatta kantaa siihen, olisiko seuranhakuilmoituksen laittaja voinut vedota EIS 8 ja 10 artiklan suojan teon moitittavuuteen nähden, EIT katsoi, että lainsäätäjän olisi tullut tarjota puitteet, joilla suojasta kilpailevat vaateet olisi voitu sovittaa toisiinsa. Näin ei tapahtuma-aikaan ollut, joten Suomi ei ollut täyttänyt velvoitteitaan valittajaa kohtaan. Yksityiselämän suojaa turvaavaa EIS 8 artiklaa oli rikottu.

Tapauksessa EIT ei siis ottanut kantaa siihen, olisiko viestin lähettäjän henkilöllisyys pitänyt paljastaa, vaan katsoi lainsäädännön olevan puutteellisen, kun se ei mahdollistanut lähettäjän selvittämistä missään olosuhteissa. Näin tuomioistuimella ei konkreettista tapausta harkitessaan ollut mahdollisuutta punnita toisilleen vastakkaisia intressejä, ilmoittajan yksityiselämän ja sananvapauden suojaa ja toisaalta ilmoituksen kohteen yksityiselämän ja kunnian suojaa.³¹

Edellä mainittu kansanedustajien seksuaalista häirintää koskeva lehtijuttu sekä sen jälkeen nimettömiin lähteisiin pohjautuneet, Suomen maastohiihtoa koskevat uudet dopingväitteet herättivät kriittistä keskustelua lähdesuojasta. Eduskunnan oikeusasiamies puolestaan kiinnitti huomiota siihen, että julkisuuteen oli ajoittain päässyt salassa pidettäviä tietoja keskeneräisistä esitutkinnoista. Oikeusasiamiehen 30.10.2008 (278/2/05) antaman päätöksen mukaan tällainen ”on kestävä tontti asianosaisten suojaamisen näkökulmasta ja saattaa myös haitata rikosten selvittämistä”. Oikeusasiamiehen poliisiyksiköiltä saamien lausuntojen mukaan ”yleisellä tasolla” oli ”selviä viitteitä siitä, että poliisin ja muiden viranomaisten sisältä vuodetaan virkasalaisuuden piirissä olevaa tietoa tiedotusvälineille”.³² Lisäksi eräissä poliisien lääninjohdon lausunnoissa pidettiin poliisin tiiviitä yhteyksiä toimittajiin ongelmallisina.

31 Ks. myös *Secic v. Kroatia* (31.5.2007). Tapauksessa katsottiin loukatun kidutuksen kieltoa koskevaa EIS 3 artiklaa sekä syrjinnän kieltoa koskevaa EIS 14 artiklaa, kun poliisi ei ollut pahoinpitelyrikosta selvittäessään pyytänyt määräystä, jolla rikosten tekijästä mahdollisesti jotain tietävä journalisti olisi veloitettu todistamaan.

32 Norjassa Institutt for Journalistikk teki vuonna 2001 journalisteille kyselyn, jonka mukaan 40 prosenttia vastaajista oli viimeisten 12 kuukauden aikana saanut poliisin palveluksessa olevilta virkamiehiltä tietoja vai-tiolovelvollisuuden vastaisesti. Viidesosa kyselyn kohteista ei halunnut vastata kysymykseen. Rikosjournalistit edustivat vastaamatta jättäneiden suurinta osuutta. Tästä Lindahl (2008, 23–24), joka viittaa teokseen Sigurd Høst – Gunnar Bodahl-Johansen (2001). Kulturforskjell og tilpasning. IJ-rapport 4/2001. Fredrikstand.

Eduskunnan oikeusasiamies katsoi, että poliisin tuli panostaa tietovuotojen ennaltaehkäisyyn ja niiden tutkimiseen. Hän piti tärkeänä, että esitutkinta-, pakkokeino- ja poliisilain kokonaisuusdistuksen yhteydessä arvioitaisiin tarkkaan niitä säännöksiä, joilla on mahdollista vaikuttaa salaisten tietojen pysymiseen salassa ja tietovuotojen tutkintaan (esimerkiksi lähdesuoja esitutkinnassa ja ilmaisukielto) ottaen kuitenkin huomioon sen, että poliisin tiedottaminen on avointa ja aktiivista. Oikeusasiamies totesi sananvapauteen kuuluvan vallan valvontafunktion kanssa yhdensuuntaisesti, että yhteiskunnallisesti merkittäviä rikosepäilyjä oli ainakin pääsääntöisesti voitava käsitellä julkisuudessa jo ennen mahdollista tuomioistuinkäsittelyä – syyttömyysolettamaa kuitenkin kunnioittaen.

Esitutkinta- ja pakkokeinotoimikunta katsoi toukokuussa 2009 julkaistussa mietinnössään KM 2009:2 lähdesuojalla olevan tärkeän merkityksen tiedotusvälineiden tiedonsaannin turvaamisessa ja että sen murtaismahdollisuuksiin oli syytä suhtautua pidättyvästi. Toimikunta piti kuitenkin ongelmallisena, että voimassa oleva lainsäädäntö ei käytännössä mahdollistanut rangaistavalla tavalla annettujen tietojen lähteen selvittämistä, koska lähdesuoja oli esitutkinnassa voimassa täysin riippumatta siitä, kuinka vakavasta salassapitovelvollisuuden rikkomisesta oli kysymys tai kuinka vakavat seuraukset siitä oli aiheutunut. Erityisesti silloin, kun salassapitovelvollisen lainvastaisesti antamat tiedot olivat virheellisiä tai puutteellisia ja niiden julkaisemisesta oli aiheutunut vakavia seurauksia tietojen kohteelle, oli toimikunnan mielestä tarpeen, että voitaisiin punnita lähdesuojan merkitystä suhteessa yksityisen henkilön kärsimään vahinkoon.

Esitutkinta- ja pakkokeinotoimikunta viittasi myös siihen, että julkisen vallan velvollisuutena on aktiivisesti turvata perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Tästäkin näkökulmasta oli vaikea perustella, miksi tietovuodon vakavuudelle ei nykyisen lain mukaan voitu antaa mitään merkitystä. Näillä perusteilla toimikunta ehdotti, että lähdesuojan murtaminen salassapitorikoksen perusteella tehtäisiin mahdolliseksi jo esitutkinnassa, jos seuraavat edellytykset täyttyvät:

- asiassa on todennäköisiä syitä epäillä, että tieto on annettu vastoin sellaista salassapitovelvollisuutta, jonka rikkomisesta on erikseen säädetty rangaistus ja
- vastaaminen tai esittäminen on ilmeisen välttämätöntä rikoksen selvittämiseksi ja
- perusteltua rikoksen vakavuuteen tai seurauksiin nähden.

Kuten edellä esitettiin, lähdesuojan murtamisperusteiden lieventäminen saattaisi olla joidenkin poikkeustapausten osalta perusteltua. Tämä koskee erityisesti tilanteita, joissa levitetään arkaluontoisia ja yhteiskunnallista merkitystä vailla olevia tietoja tavallisesta yksityishenkilöstä. Esitutkinta- ja pakkokeinotoimikunnan mietinnössä ehdotettua sääntelytapaa voidaan kuitenkin arvostella siitä, että ehdotetussa säännöksessä ei ainakaan eksplisiittisesti annettu mitään merkitystä julkaistun tiedon yhteiskunnallista merkitystä koskevalle luonteelle. Ehdotettu kriteeri, jonka mukaan lähdesuojan murtamisen tulisi olla ”perusteltua rikoksen vakavuuteen tai seurauksiin nähden” kiinnitti huomion salassapitorikoksen vakavuuteen ja sen kohteelleen aiheuttamiin seurauksiin, kun taas julkaistun tiedon yhteiskunnalliselle merkittävyydelle ei annettu painoarvoa.

Sananvapauden olemukseen liittyvät argumentit kuitenkin puoltavat sitä, että joissakin tapauksissa suhteellisen vakavahkokin puuttuminen yksityiselämän suojaan saattaa olla perusteltua, jos näin voidaan paljastaa esimerkiksi räikeitä vallan väärinkäytöksiä tai merkittävä yhteiskunnallinen epäkohta. Ilman nimenomaista mainintaa tästä ei olisi varmaa, ottaisivatko tuomioistuimet tämän kriteerin huomioon.

Ehdotettu lähdesuojan murtamisedellytys oli niin laaja ja avoin, että sillä olisi toteutuessaan ollut hydyttävää vaikutusta tietolähteiden halukkuuteen antaa tietoja. Tiedotusvälineet ja alan etujärjestöt vastustivat ehdotusta voimakkaasti. Lähdesuojaa koskeva lainmuutosehdotus jätettiin pois esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädäntöä koskevasta, 22.7.2011 vahvistetusta lakipaketista.³³ Ajatuksena oli, että lähdesuojan mahdollista muuttamista voidaan harkita myöhemmin.

Ehdotuksessa lähdesuojan murtamismahdollisuus olisi koskenut myös sellaisia salassapitorikoksia, joiden asianomistajana oli oikeushenkilö tai viranomainen. Perusteluissa ei pohdittu ehdotetun säännösmuotoilun vaikutuksia sananvapauden käyttämiselle. Mahdollisessa lähdesuojan muuttamisen jatkovalmistelussa olisi harkittava, olisiko lähdesuojan murtamisedellytysten laajentaminen – jos siihen ylipäättään ryhdytään – perusteltua toteuttaa vain luonnollisiin henkilöihin kohdistuvien salassapitorikosten osalta. Luonnollisten henkilöiden perus- ja ihmisoikeuksien toteuttaminen saattaa jopa edellyttää lainmuutosta, kun taas oikeushenkilöiden osalta ei voida ainakaan kaikilta osin argumentoida vastaavalla perusteella.

Suomen valtio on hävinnyt jo 16 sananvapausjuttua Euroopan ihmisoikeustuomioistuimessa. Tämä osoittaa, että punninta sananvapauden ja yksityiselämän suojan välillä ei ole aina onnistunut niin kuin sen olisi pitänyt, ja ettei lähdesuojan murtamisedellytysten harkinta tuomioistuimessa välttämättä takaa perus- ja ihmisoikeuksien kannalta oikeaa lopputulosta. Toisaalta nykytilan vallitessa yksityiselämän suoja on säännönmukaisesti tuomittu häviämään lähdesuojalle, kun lainsäädäntö ei esitutkinnan osalta anna edes mahdollisuutta lähdesuojan, salassapitorikoksen vakavuuden ja vahingollisuuden sekä yksilön oikeuksien punnintaan.

Mielestäni lähdesuojan murtamisedellytyksiä nimenomaan salassapitorikosten osalta on syytä analysoida kriittisesti, Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytäntöä hyödyntäen. Esitutkinta- ja pakkokeinotoimikunnan mietinnössä ei kuitenkaan ollut pohdittu lähdesuojan merkitystä ja murtamisedellytyksiä EIT:n ratkaisukäytännön valossa.

Vastuukysymysten arvioinnissa tulee ottaa huomioon myös se, että tapauksessa KKO 2009:3 salassa pidettävää tietoa julkaisseen toimittajan menettelyn katsottiin täyttävän salassapitorikoksen yllytyksen ja ohjelman näyttämisen hyväksyneen päätoimittajan menettelyn rikoksen avunannon tunnusmerkistön. Toimituksellinen henkilökunta saattaakin salassa pidettävän tiedon paljastamistapauksissa joutua osallisuusvastuuseen, mikä yhtenä käytettävissä olevana vastuutapana osaltaan pienentää paineita lähdesuojan heikentämiseen yksilön oikeuksien suojaamiseksi.

Tapauksessa KKO 2009:3 oli kysymys RL 38:1:n mukaisesta salassapitorikoksesta. Esimerkiksi yllytys saattaa tulla kysymykseen myös virkasalaisuuden rikkomisen

³³ HE 222/2010. Laki tulee voimaan 1.1.2014.

tahallisen tekemuodon (RL 40:5) osalta, jos toimittaja tahallaan taivuttaa virkamiehen luovuttamaan salassa pidettävää aineistoa. Aikaisemmin toimittajia ei tietävästi ole syytetty tai tuomittu yllytyksestä tai avunannosta salassapitorikokseen, vaikka salassa pidettävää aineistoa olisi julkaistu.

Osallisuusvastuun käytännön merkitystä kuitenkin vähentää se, että jos tietolähdettä ei tiedetä, näyttöä toimittajan suorittamasta yllytyksestä lienee vain poikkeuksellisesti saatavissa. Tapauksessa KKO 2009:3 näyttö oli käsillä, kun osapuolet olivat itse kertoneet ohjelman tekemisestä ja rooleistaan siinä. Avunanto taas ylipäättään tulee vain harvinaisissa tapauksissa kysymykseen. Muutoinkin päärikoksen ja sen tekijältä edellytettävän syyksiluettavuusasteen osoittaminen voi olla vaikeaa, jos varsinaista salassapitorikoksen tekijää ei tiedetä. Asianomistajan kannalta salassapitorikoksen tekijän selville saamisella voi puolestaan olla tärkeä ja henkisesti ehkä raskaasta asiasta toipumista edesauttava merkitys.

Jos jatkossa päädyttäisiin lähdesuojan murtamismahdollisuuteen, sen edellytysten tulisi olla täsmällisemmin säännellyt kuin esitutkinta- ja pakkokeino-toimikunnan ehdotuksessa. Lähdesuojan murtamiseen oikeuttavat rikokset voitaisiin listata tai murtamisen edellytykset voitaisiin säätää rangaistusasteikosta riippuvaisiksi.³⁴ Tällöin tietolähde ja journalisti voisivat jo jutuntekovaiheessa paremmin arvioida lähdesuojan pitävyyden.

Lisäksi vaikuttaisi perustellulta harkita murtamisedellytysten rajaamista vain luonnollisiin henkilöihin kohdistuviin rikoksiin tai murtamisedellytysten soveltamista oikeushenkilöihin vain nimenomaisesti mainituissa tai tietyn rangaistuskynnyksen täyttävissä tapauksissa. Silloin pelko lähdesuojan murtamisesta ei rajoittaisi tiedon saantia kun kyse on rangaistusarvoltaan vähäisemmistä rikoksista.

Lähdesuojasäännöksen yhteyteen saattaisi myös olla aiheellista liittää momentti, jonka mukaan lähdesuojan murtamista harkittaessa on otettava huomioon sananvapauden merkitys kansanvaltaisessa yhteiskunnassa. Mahdollisesti momentissa voisi olla myös viittaus EIT:n ratkaisukäytäntöön samalla tavoin kuin oikeudenkäynnin viivästyttämisen hyvittämisestä annetun lain 4 §:n 2 momentissa.

34 Valtakunnansyyttäjänvirasto on esitutkinta- ja pakkokeino-toimikunnan mietinnöstä antamassaan 31.8.2009 päivättyssä lausunnossa katsonut, että "[t]ällaisen luettelon tulisi sisältää seuraavat rikosnimikkeet: turvalli-suussalaisuuden paljastaminen (rikoslain 12 luvun 7 §), tuottamuksellinen turvallisuussalaisuuden rikkominen (rikoslain 12 luvun 8 §), salassapitorikos (rikoslain 38 luvun 1 §), virkasalaisuuden rikkominen (rikoslain 40 luvun 5 §:n 1 mom.) ja tuottamuksellinen virkasalaisuuden rikkominen (rikoslain 40 luvun 5 §:n 2 mom.). Salassapitorikoksen ja virkasalaisuuden rikkomisen sekä tuottamuksellisen virkasalaisuuden rikkomisen osalta lisäedellytykseksi olisi vielä syytä asettaa vaatimus siitä, että epäilty teko on todennäköisesti aiheuttanut loukatulle suurta tai pitkäaikaista kärsimystä tai erityisen suurta tai tuntuva vahinkoa. Sanotulla rajauksella olisi se merkitys, että sellaiset todennäköisin syin epäillyt salassapitorikokset, virkasalaisuuden rikkomistapaukset ja tuottamukselliset virkasalaisuuden rikkomistapaukset, jotka eivät ole aiheuttaneet huomattavaa vahinkoa yksityiselle intressille, eivät mahdollistaisi lähdesuojan murtamista. Lähdesuojan murtaminen ei myöskään olisi mahdollista, mikäli salassapitovelvollisuuden rikkominen on aiheuttanut vahinkoa ainoastaan ns. yleiselle oikeushyväälle. Vastaavaa lisäedellytystä ei ole syytä asettaa turvallisuussalaisuuden paljastamisen tai tuottamuksellisen turvallisuussalaisuuden rikkomisen yhteyteen, koska nämä teot ovat lähellä vakoilua ja siten vakavuudeltaan merkittävämpiä rikoksia."

Jorma Mäntylä

2 LÄHDESUOJAN HISTORIAA

2.1 Lähdesuoja Suomen laissa

Suomi sai lakisääteisen lähdesuojan toiseksi viimeisenä Pohjoismaana vuonna 1966.¹ Lain isänä voi pitää professori Kaarlo Kairaa, joka oli laajasti vertaillut eri maiden oikeusoloja. Esitelmässään pohjoismaisessa lakimieskonferenssissa Oslossa 1954 Kaira totesi, että Suomi oli muita maita kehittymättömämpi puuttuvan lähdesuojalain takia. ”Beträffande anonymiteten är lagstiftningen i Finland mycket bristfällig”, hän kirjoitti (Kaira 1954, 26). Ruotsissa oli ollut moderni lähdesuoja vuodesta 1949. Tanskaan se oli saatu 1938 ja Norjaan 1951. Esitelmänsä lopuksi Kaira esitti, että Suomen pitäisi kuroa umpeen lainsäädännöllinen jälkeenjääneisyys ja aloittaa kunnollisen lähdesuojalain valmistelutyö. Hän kuitenkin muistutti, että valmistelu on tehtävä huolellisesti, sillä lähdesuoja mahdollistaa myös väärinkäytökset, kuten nimettömyyden turvin tehtävät sensaatiopaljastukset levikkien lisäämiseksi ja rahan ansaitsemiseksi, jolloin yhteiskunnallinen tarkoitus voi jäädä taka-alalle (ibid., 37-39).

Kaira perusteli lähdesuoja-ajatuksen yleisön oikeudella tietoon. Hänen mukaansa demokratiassa kansalaisilla tulee olla oikeus tietää miten heidän asioitaan hoidetaan. Sananvapauden kannalta on välttämätöntä, että lehdistöllä on tällöin mahdollisuus pitää tietolähteensä salassa. Kaira kutsui lähdesuojaa ”sananvapauden varaventtiiliksi” varoitellen samalla väärinkäytön mahdollisuudesta (ibid., 12).

Lähdesuojalainsäädännön toteutumista saatiin odottaa yli kymmenen vuotta. Keväällä 1965 Reino R. Lehdon virkamieshallitus asetti toimikunnan, jonka tehtävä oli valmistella lähdesuojaa koskevaa lainsäädäntöä. Lehdistön anonymiteettioikeustoimikuntaa johti oikeusministeriön kansliapäällikkö Olavi Merimaa jäsenenään lainsäädäntöneuvos Henry Ådahl sekä juristi Lars Bruun. Heistä ainakin Lars Bruun oli hyvin perillä muissa Pohjoismaissa jo voimassa olleista sananvapauslaeista. Toimikunta luovutti mietintönsä 30. joulukuuta 1965 (Lehdistön anonymiteettioikeustoimikunnan mietintö 1965).

Jos Kaarlo Kaira on Suomen lähdesuojan isä, Olavi Merimaata voi pitää kättilönä. Merimaa (1908-1970) teki useita opintomatkoja Skandinavian maihin ja työskenteli vankeinhoitolaitoksessa 1937-47, sen jälkeen oikeusministeriössä. Virkamieshallituksen ministerinä hän oli 1963-64. Merimaa oli perehtynyt sananvapausasioihin, sillä hän oli ollut opettajana Yhteiskunnallisessa korkeakoulussa - missä silloin koulutettiin journalisteja - sekä painovapaustoimiston päällikkönä ja valtion elokuvalautakunnan puheenjohtajana (Vaarnas 1977). Merimaan johtaman toimikunnan perustelut

¹ Islannissa lähdesuojalainsäädäntö tuli voimaan 2011.

lähdesuojaa koskevaksi lainsäädännöksi olivat lähes identtiset Kaarlo Kairan vuonna 1954 esittämälle:

... lehdistön tehtävänä on, paitsi tavanomaisten uutisten välittäminen, tuoda julki yhteiskunnassa vallitsevia epäkohtia ja asiallisessa mielessä arvostella viranomaisten toimintaa ja kun tämän tarkoituksiperän saavuttaminen voi vaarantua, jollei sillä ole oikeutta suojata lähteitään, Hallitus katsoo, että lehdistön oikeus olisi tässä suhteessa lainsäädäntöteitse turvattava (Lehdistön anonymiteettioikeustoimikunnan mietintö 1965, 3).

Samalla tehtiin kaksi tärkeää linjausta, jotka ovat jääneet lainsäädäntöön nykyaikaan asti. Toimikunnassa oli nimittäin pohdittu pitäisikö lähdesuojan olla oikeus, vai Ruotsin tapaan velvollisuus, ja päädytty salassapito-oikeuden kannalle. Se liitettiin kysymykseen salassapito-oikeuden rajasta. Toimikunta otti mallia lääkärien salassapitovelvollisuudesta, joka voitiin murtaa, jos kyseessä oli rikos, josta rangaistus voi olla vähintään kuusi vuotta vankeutta. Merimaan toimikunnassa lääkärien salassapitovelvollisuus muutettiin lehtimiehen salassapito-oikeudeksi kuuden vuoden rajoinen (Ibid., 10-13). Suomen ja Ruotsin lähdesuojan ero on yhä siinä, että Ruotsissa lähdesuoja on lähteen oikeus, mutta Suomessa lähdesuoja on toimittajan tai julkaisijan oikeus.

Laki lehdistön uutislähdesuojasta 176/66 syntyi erikoislaatuisen tapahtumasarjan tuloksena. Helsingin Sanomien toimittaja Irene Huurre kirjoitti 1965 jutun, jossa kerrottiin Raha-automaattiyhdistyksen sadoista käyttämättömistä levyautomaateista eli jukeboxeista. Tuohon aikaan äänilevymusiikki teki läpimurtoaan Suomessa, mutta vain harvoilla oli varaa ostaa levysoittimia. Siksi baarien ja ravintoloiden jukeboxeilla oli merkitystä suurelle yleisölle. RAY osti vuosittain 180 000 singlelevyä ja oli sitoutunut ostamaan yli 75 prosenttia kotimaasta hankittavista äänilevyistä Musiikki-Fazerilta (Kemppainen 2008, 99). Irene Huurteen artikkeli käyttämättömistä jukeboxeista nosti siksi julkisen hälyn. Toimittaja haastettiin oikeuteen ja häntä vaadittiin 100 markan uhkasakon uhalla paljastamaan lähteensä. Huurre kieltäytyi. Helsingin hovioikeus kumosi sakkotuomion 12.11.1965. Tapaus herätti huomiota ulkomaita myöten, ja johti lähdesuojalain säätämiseen. Laki 176/66 saikin liikanimen ”Lex Huurre” (Uimonen 2009, 251). Näin Irene Huurteesta tuli Suomen lähdesuojan äiti.

Laki lehdistön uutislähdesuojasta 176/66 hyväksyttiin eduskunnassa 25.2.1966. Se oli Johannes Virolaisen hallituksen viimeisiä lakeja ennen maaliskuun 1966 eduskuntavaaleja, joissa vasemmistopuolueet saivat ainoan kerran itsenäisen Suomen historiassa enemmistön äänistä ja myös kansanedustajien enemmistön 103–97. Poliittisen vasemmiston passiivisuus lähdesuoja-asioissa on merkille pantavaa. Vasemmistolehdistissä on harvoin ollut yhteiskunnallisesti kantaa ottavaa journalismia, joka olisi perustunut lähdesuojan käyttöön.

Olavi Merimaan toimikunta rajasi uutislähdesuojan painoviestimiin. Se jätti uutistoimistot sekä radion ja television ulkopuolelle. Tämä korjattiin lakimuutoksella 220/1971, jolloin lähdesuoja ulotettiin radioon ja televisioon. Laki astui voimaan syyskuussa 1971. Tämän jälkeen merkittävä uudistus oli uusi sananvapauslaki

vuonna 2004. Sen astuttua voimaan lähdesuoja on oikeutena koskenut myös verkkojulkaisemista.

Mikään itsestäänselvyys lähdesuoja ei koskaan ole ollut. Jo 1980-luvun lopulla esitutkintalakeja uudistanut komitea esitti lähdesuojan murtamismahdollisuutta. Perusteluna käytettiin halua säädellä ”roska- ja rikoslehtien” kirjoittelua. Liberaalien kansanedustaja Kyösti Lallukka arvosteli kokoomusta ja Sdp:tä toimittajien lähdesuojan murtamisesta. (Pietiläinen 1991, 37-38 ja Pietiläinen 1992, 41.) Hanke kaatui, mutta vuonna 2009 nähtiin uusi yritys esitutkinta- ja pakkokeinolakien uudistuksen yhteydessä. Oikeusministeri Tuija Brax muutti toimikunnan esitystä. Lakiesityksestä jätettiin pois lähdesuojan muuttaminen. ”Lehdet voivat luottaa siihen, että lähdesuojaa ei rikota”, Brax sanoi 11.11.2010.²

2.2 Lähdesuoja Journalistin ohjeissa

Journalistin ohjeissa eli entisajan *Lehtimiehen ohjeissa* lähdesuojan historia on mielenkiintoinen. Kun ensimmäiset eettiset ohjeet Etikettisäännöt Suomen sanomalehtimiehille hyväksyttiin 1957, Suomessa ei ollut lakisääteistä lähdesuojaa. Siksi Etikettisäännöissä ei mainita lähdesuojaa, vaikka voisi olettaa silloisten sanomalehtimiesten tienneen muiden Pohjoismaiden käytännöistä. Säännöissä on kuitenkin nimisuoja käsittelevä kohta, jonka voi tulkita eräänlaiseksi lähdesuojan esiasteeksi. Säännön mukaan lehtimiehen oli harkittava milloin paljastaa epäkohdista ja väärinkäytöksistä kirjoittaessaan nimiä (Mäntylä 2008).

Kun Julkisen sanan neuvosto perustettiin, se sai toimintansa perustaksi uudet *Lehtimiehen ohjeet* 1968. Niiden valmistelutyössä oli mukana lakimies Lars Bruun. Hän oli ollut vain kolme vuotta aikaisemmin komiteassa, joka laati lakiesityksen lähdesuojasta *Lehtimiehen ohjeissa* oli luottamuksellisia lähteitä käsittelevä kohta:

Älä paljasta uutislähdettä, kun tieto on luottamuksellinen. Älä muutoinkaan paljasta uutislähdettä, ellei sitä vaadi suuri yleinen etu tai vaara, että syytön joutuisi kärsimään. Muista, että sinulla on laillinen oikeus, mutta ei laillista velvollisuutta uutislähteesi salassa pitämiseen. (LO 1968, kohta Ammatillinen vastuu.)

Mielenkiintoista on, että JSN:n toiminnassa olivat alusta alkaen mukana Radio- ja televisiotoimittajien liitto sekä Yleisradio. Vaikka lakisääteinen lähdesuoja ei vielä vuonna 1966 koskenut radiota ja televisiota, tärkeimmät toimijat sitoutuivat siihen melko pian eettisen itsesäätelyn kautta.

Vuoden 1976 *Lehtimiehen ohjeissa* muotoilu oli lyhyt ja ytimekäs: Luottamuksellisen tiedon antajaa on suojattava. (LO 1976, kohta 21.)

Uudet *Lehtimiehen ohjeet* astuivat voimaan 1983. Niissä asia ilmaistiin seuraavasti:

Luottamuksellisten tietojen antajaa on suojattava. Tiedotusvälineessä esiintyvän henkilöllisyyttä tai hänen käyttämäänsä nimimerkkiä ei saa luvatta paljastaa. (LO 1983, kohta 8.)

2 Helsingin Sanomat 11.11.2010: Poliisilait pöydälle, kun ministerit lähtivät salista ”hävyttömästi”.

Yleisradion Ohjelmatoiminnan säännöstössä oleva muotoilu on tänäänkin lähes sanasta sanaan identtinen vuoden 1983 *Lehtimiehen ohjeiden* kanssa.

Seuraavat ohjeet olivat nimeltään *Journalistin ohjeet*. Ne astuivat voimaan 1992 ja olivat voimassa 13 vuotta. Lähdesuojaa koskenut kohta oli sisällöltään hyvin samanlainen kuin 1983 jopa sanamuotoa myöten:

Tietolähdettä on suojattava. Luottamuksellisen tiedon antajaa ei saa ilman tämän suostumusta paljastaa. Sama koskee omassa tiedotusvälineessä nimimerkillä tai salanimellä esiintyvää henkilöä. (JO 1992, kohta 17.)

Sen sijaan vuoden 2005 ohjeissa oli menty lähemmäksi lain sisältöä, sillä ohjeissa korostettiin journalistin oikeutta tietolähteen salaamiseen. Tätä voi pitää erikoisena ilmiönä, sillä ohjeiden muotoilussa lähtökohtana oli eron tekeminen lainsäädäntöön.

Journalistilla on oikeus pitää tietoja luottamuksellisesti antaneen henkilöllisyys salassa. Toimituksen on kunnioitettava tätä periaatetta. (JO 2005, kohta 14.)

Vuoden 2011 ohjeisiin tehtiin täsmennyksiä, ja nimenomaan lähdesuojakohtaan. Se kuuluu nyt seuraavasti:

Journalistilla on oikeus ja velvollisuus pitää tietoja luottamuksellisesti antaneen henkilöllisyys salassa siten kuin lähteen kanssa on sovittu. Jos yhteiskunnallisesti merkittävien tietojen julkaisusta aiheutuu erittäin kielteistä julkisuutta, toimituksen on suotavaa avata yleisölle, miten nimettömän lähteen ja siltä hankittujen tietojen luotettavuus on varmistettu. (JO 2011, kohta 14.)

Muutos tekee lähdesuojasta sekä oikeuden että velvollisuuden. Samalla edellytetään, että lähdesuojaa käytettäessä yleisölle tulee avata perusteluja ja selvittää tiedon luotettavuutta. Miten näin kirjoitettu lähdesuoja käytännössä toimii JSN:ssa, jää nähtäväksi. Lähdesuojaan liittyviä kanteluja sinne tulee harvoin.

Lähdesuojaa *Journalistin* ja *Lehtimiehen ohjeissa* voi tarkastella aikajanalla 1968–2011. Ensimmäisissä säännöissä ja ohjeissa lähdesuojan sijoittaminen ja perustelu näyttää tuottaneen ongelmia. Vuosien 1968 ja 1976 ohjeissa uutislähteiden salassapito liitetään ammatilliseen vastuuseen. Vasta vuoden 1983 *Lehtimiehen ohjeissa* lähdesuoja on paikannettu tiedon hankkimiseen. Ohjeissa korostetaan oikeiden tietojen merkitystä ja sitä, että toimittajan on työssään pyrittävä totuudenmukaiseen ja monipuoliseen tiedonvälitykseen. Tietoa hankittaessa voidaan käyttää myös luottamuksellisia lähteitä antaen niille tarvittaessa suojaa.

Vuoden 1992 ohjeissa on aivan sama idea. Journalistin on työssään pyrittävä totuudenmukaiseen, olennaiseen ja monipuoliseen tiedonvälitykseen, ja luottamuksellisen tiedon antajaa ei saa ilman tämän suostumusta paljastaa. Vuosien 2005 ja 2011 ohjeissa sama logiikka jatkuu, mutta jälkimmäisissä palataan lähelle 1992 velvollisuusperusteista näkemystä tietolähteen suojaamisessa tietoa hankittaessa. Vuonna 1983 omaksuttiin ajatus, että ”...kansalaisten on oikeus saada oikeita ja yleisesti merkittäviä tietoja, joiden avulla he voivat muodostaa mahdollisimman

totuudenmukaisen kuvan ympäristöstään.” (LO 1983, johdanto.) Tätä tehtävää toteuttaessaan journalistit voivat käyttää myös luottamuksellisia lähteitä.

Lehtimiesten ja journalistien ohjeissa näkyvät viiveellä samat argumentit, joilla lähdesuojaa perusteltiin lainsäädännössä. Vuoden 1983 *Lehtimiehen ohjeissa* todettiin, että ”toimittajalla on oltava vapaus hankkia ja julkaista tietoa sekä oikeus arvosteluun. Hän on vastuussa työstään viime kädessä yleisölle.” Näkemys on samankaltainen kuin 1965 lähdesuojalakia valmistelleessa komiteamietinnössä, jossa lehdistön tehtäväksi nähtiin ”paitsi tavanomaisten uutisten välittäminen, tuoda julki yhteiskunnassa vallitsevia epäkohtia ja asiallisessa mielessä arvostella viranomaisten toimintaa.”

Julkisen sanan neuvostoon tulee erittäin harvoin kanteluja, jotka liittyisivät lähdesuojan käyttöön. Vuoden 2005 jälkeen tapauksia on ollut kaksi. Vuonna 2010 esillä oli Matti Vanhasen ”lautakasagate” (4193, 4199/YLE/09), jossa neuvosto linjasi käsityksensä yhden nimettömän lähteen käytöstä. Yleisradio sai vapauttavan päätöksen. Tapausta tarkastellaan tarkemmin tämän tutkimuksen luvussa 5.4.

Vuonna 2008 esillä oli väitetty seksuaalinen häirintä eduskunnassa. Helsingin Sanomien nimettömiin lähteisiin perustuneesta jutusta tehtiin viisi kantelua, joista neljä johti langettavaan ja yksi vapauttavaan päätökseen. Päätökset syntyivät äänestyksen jälkeen.³ Lehtikirjoituksesta tehtiin myös yksi tutkintapyyntö törkeästä kunnianloukkauksesta. Tutkintapyyntö johti oikeudenkäyntiin. Helsingin käräjäoikeus hylkäsi kesäkuussa 2011 Helsingin Sanomien toimittajaa ja tämän esimiehiä vastaan nostetut syytteet ex-kansanedustaja Lyly Rajalaan kohdistuneesta törkeästä kunnianloukkauksesta. Syyttäjä ilmoitti 30.6.2011, ettei tydy tuomioon.⁴

3 JSN 3870/SL/08, langettava äänin 8-2, eriävä mielipide, 3885/SL/08 langettava äänin 8-2, eriävä mielipide, 3887/SL/08, langettava äänin 8-2, eriävä mielipide, 3872/SL/08, langettava äänin 8-2, eriävä mielipide ja 3877/SL/08, vapauttava äänin 8-2, ei eriävää. Helsingin Sanomat 30.6.2011.

4 Kaleva 23.6.2011: Oikeus: Hesari ei loukannut Lyly Rajalan kunniaa. Helsingin Sanomat 29.6.2011: Syyttäjä aikoo valittaa hoviin Lyly Rajala –tuomiosta.

Päivi Tiilikka

3 LÄHDESUOJAN YLEISEUROOPPALAINEN TASO

3.1 Lähtökohdat

Silencing Sources –raportin¹ mukaan noin 100 maalla on erityistä journalistien lähdesuojaa koskevaa lainsäädäntöä. Näistä lähes 20 maassa suoja on absoluuttinen. Noin 20 maassa lähdesuojalle on perustuslailliset takeet ja noin 90 maassa se turvataan erityisessä medialaissa tai rikos- tai siviiliprosessilaissa. Journalistien lähdesuoja tunnustetaan myös monien maiden oikeuskäytännössä, vaikka siitä ei olisi nimenomaista lainsäädäntöä.

Lähdesuoja saatetaan usein tulkita osaksi perustuslailla säädettyä sananvapautta, vaikka lähdesuojaa ei olisi sananvapaussäännöksessä erityisesti mainittu. Suomen osalta tästä ei ole oikeuskäytäntöä, mutta on mielestäni perusteltua tulkita PL 12 pykälän sananvapaussäännöstä siten, että se sisältää myös oikeuden lähdesuojaan. Kun lähdesuoja on joka tapauksessa Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännön perusteella olennainen osa ihmisoikeutena turvattua sananvapautta, ei kysymyksellä lähdesuojan perustuslaillisesta suojasta Suomessa ole käytännön laintulkinnan kannalta merkitystä.

Tarve lainsäädännölle on huomattu. Esimerkiksi Belgia, Meksiko, Sveitsi, Uusi Seelanti, Australia, Angola, Luxemburg ja El Salvador ovat viime vuosina säätäneet lähdesuojasta lailla. Raportin mukaan USA, Kanada ja Irlanti puolestaan olivat niitä harvoja demokraattisia maita, joissa ei automaattisesti kunnioiteta lähdesuojaa.² Esimerkiksi Alankomaissa lähdesuoja perustuu perustuslakiin ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytäntöön, vaikkakin lainsäädäntöä yritetään saada aikaiseksi.

Niissä maissa, joissa on lähdesuojaa koskevaa lainsäädäntöä, on vain harvoin velvoitettu journalisteja paljastamaan tietolähteensä. Lähdesuoja on uhatumpi maissa, joissa sitä ei ole turvattu nimenomaisella lainsäädännöllä. Esimerkiksi USA:ssa ja Alankomaissa on tuomittu journalisteja vankeuteen, kun he eivät ole paljastaneet tietolähteitään.³

Lähdesuoja voidaan romuttaa paitsi velvoittamalla journalisti paljastamaan tietolähteensä, myös salakuuntelulla, etsinnöillä tai muistiinpanojen taikka tietokoneen

¹ Silencing Sources: An International Survey of Protections and Threats to Journalists' Sources s. 4, 21 ja 24-25. Aineisto on kerätty syyskuun 2006 ja syyskuun 2007 välillä ja raportin on pääasiallisesti tehnyt David Banisar. Viittaukset jatkossa nimekkeellä Silencing Sources 2007.

² Silencing Sources 2007 s. 4 ja 21.

³ Silencing Sources 2007 s. 4. Alankomaiden osalta ks. *Voskuil v. Alankomaat* (22.11.2007), s. 22.

takavarikoinnilla. Tapauksessa *Roemen ja Schmidt v. Luxembourg* (25.2.2003) Euroopan ihmisoikeustuomioistuin katsoi, että tietolähteen selvittämiseksi journalistien toimitiloihin ja koteihin suoritettu kotietsintä loukkasi sekä EIS 8 artiklassa säädettyä yksityiselämän suojaa että EIS 10 artiklassa turvattua sananvapautta. EIT:n mielestä loukkaus oli jopa suurempi kuin yhtenä lähdesuojan merkkipaaluna pidetyssä *Goodwin v. Yhdistyneet kuningaskunnat* (27.3.1996; katso luku 4.5) -tapauksessa, koska journalistin hallitsemiin tiloihin toimitettua etsintää pidettiin voimakkaampana toimena kuin määräystä paljastaa tiedon lähde. Etsinnässä viranomaisilla oli pääsy kaikkiin journalistien dokumentteihin ja näin ollen se horjutti lähdesuojaa enemmän kuin lähteen paljastamista koskeva määräys.⁴

Etsinnät ovatkin tietolähteiden kannalta suurempi uhka, koska tietoa voidaan saada hankittua journalistin vastustamisesta huolimatta, kun taas suullista paljastamismääräystä tai asiakirjan esittämisvaatimusta on mahdollista vastustaa ja kohdata sitten siitä aiheutuvat seuraukset eli lähinnä sakko- tai joissakin maissa jopa vankeusrangaistus. Etsinnällä tiedot voidaan löytää ”väkisin”, minkä lisäksi etsinnässä voidaan löytää ja tarkastella myös muita tietoja kuin niitä, joiden hankkimiseksi etsintään on alun perin saatu lupa. Lisäksi etsintä häiritsee toimituksen työskentelyä ja siten myös tulevien kirjoitusten julkaisemista.⁵ Suomen uudessa pakkokeinolaissa pyritään estämään salassa pidettävän aineiston paljastumista erityisen etsintävaltuutetun käyttämisellä. Laki tulee voimaan vuoden 2014 alussa.

Kansainvälisesti katsoen lähdesuoja on vahvimmillaan Euroopassa, jossa Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on ratkaissut useita lähdesuojaa koskevia tapauksia sananvapauden kannalta edullisella tavalla. Lähdesuojaa pidetään sananvapauden erottamattomana ja olennaisena osana. Se on sananvapauden perusedellytys, joka mahdollistaa tietojen saannin ja julkistamisen.⁶

3.2 Euroopan neuvoston ministerikomitean suositus

Euroopan neuvoston ministerikomitean suosituksilla on merkittävä rooli jäsenmaiden politiikan ja lainsäädännön ohjaamisessa. Ministerikomitea antoi 8.3.2000 journalistien lähdesuojaa koskevan suosituksen No. R (2000) 7. Sen mukaan journalistien lähdesuoja on journalistisen työn perusedellytys. Ministerikomitea suositteli, että Euroopan neuvoston jäsenmaat noudattaisivat lainsäädännössään ja oikeuskäytännössään lähdesuojasuosituksessa esitettyjä periaatteita.

Ministerikomitea tarkoittaa termillä *journalisti* jokaista luonnollista tai oikeushenkilöä, joka säännöllisesti tai ammatillisesti kerää ja levittää informaatiota yleisölle jonkin joukkotiedotusvälineen kautta.⁷ Termillä *informaatio* tarkoitetaan jokaista faktaa, mielipidettä tai ideaa koskevaa lausumaa tekstin, äänen ja/tai kuvan kautta. Käsitteellä *lähde* tarkoitetaan jokaista henkilöä, joka tarjoaa journalistille

4 Ks. myös *Ernst ym. v. Belgia* (15.7.2003), jossa journalistien työpaikoille ja kotiin suoritettujen etsinnät ja takavarikot loukkasivat sekä yksityiselämän suojaa että sananvapautta.

5 Ks. *Silencing Sources* 2007 s. 32–33.

6 *Silencing Sources* 2007 s. 12.

7 Jos internet katsotaan joukkotiedotusvälineeksi (via any means of communication), journalistin käsite on laaja.

informaatiota. *Lähteen identifioivalla informaatiolla* puolestaan tarkoitetaan, sikäli kun se on omiaan johtamaan lähteen tunnistamiseen

- lähteen nimeä, henkilökohtaisia tietoja, ääntä ja kuvaa
- tiedon hankintaan liittyviä tosiasiallisia olosuhteita
- lähteen antamia julkaisemattomia tietoja ja
- journalistien ja heidän työnantajensa henkilökohtaisia ammattiin liittyviä tietoja.

Ministerikomitean suosituksen mukaan kansallisen lain ja oikeuskäytännön tulisi tarjota journalistille nimenomainen ja selvä lähdesuoja EIS 10 artiklan mukaisesti. Lähdesuojan tulisi kattaa myös ne henkilöt, jotka journalisteihin liittyvien ammatillisten suhteiden vuoksi tietoa kerätessään, toimitustyötä tehdessään tai tietoa levittäessään saavat lähteen paljastavaa tietoa.

Lähdesuojaa ei voida rajoittaa muilla kuin EIS 10(2) artiklan mukaisilla perusteilla. Lähdesuojan murtamista harkittaessa on pantava erityistä painoa lähdesuojan tärkeydelle ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen sille antamalle suurelle merkitykselle. Lähdesuoja voidaan murtaa vain seuraavin edellytyksin ja edellyttäen, että ensisijainen yleinen etu sitä edellyttää ja olosuhteet ovat luonteeltaan tarpeeksi vakavat:

- järkeviä vaihtoehtoisia keinoja ei ole tai niitä on jo kokeiltu (*toissijaisuusperiaate*)⁸
- lähdesuojan murtamisen oikeutettu tarve ylittää lähdesuojan olemassaoloa koskevan yleisen tarpeen (*suhteellisuusperiaate*) ottaen huomioon, että
 - lähdesuojan edut ylittävä tarve lähdesuojan murtamiseen on näytetty
 - olosuhteet ovat tarpeeksi vakavat (*vital and serious nature*)
 - murtamiseen on painava yhteiskunnallinen tarve
 - jäsenmailloa on tietty harkintamarginaali tätä tarvetta arvioidessaan, mutta se on alisteinen EIT:n valvonnalle
- näitä vaatimuksia tulisi noudattaa kaikissa lähdesuojan murtamisharkintaa koskevilla vaiheilla

Journalistia vastaan käydyissä kunnianloukkaus oikeudenkäynneissä pitäisi ministerikomitean mukaan väitteen totuudenmukaisuutta arvioitaessa harkita kaikkia todisteita, jotka ovat kansallisen oikeuden mukaan saatavilla, eikä vaatia tietolähteen paljastavia todisteita.

Lähdesuojan murtamista pitäisi voida vaatia vain sellaisten henkilöiden tai julkisten viranomaisten taholta, joilla on välitön ja legitiimi intressi lähteen paljastamiseen. Ennen vaatimuksen esittämistä on informoitava journalistia oikeudesta lähdesuojaan ja sen rajoista. Jos journalisti ei suostu paljastamaan lähdeä, vaikka on siihen velvollinen, seuraamukset pitäisi asettaa oikeudenkäynnissä, joka sisältää journalistin kuulemisen oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskevan EIS 6 artiklan mukaisesti. Päätöksestä pitäisi olla valitusmahdollisuus.

Kun journalisti paljastaa lähteensä, viranomaisten tulisi harkita toimenpiteitä, joilla paljastuksen julkisuutta voidaan – kuitenkin EIS 6 artiklan vaatimukset huomioon

⁸ Voorhoof (2005 s. 15) kirjoittaa subsidiariteetti- eli toissijaisuusperiaatteesta: paljastamista hakevien henkilöiden tai julkisten viranomaisten tulisi ensisijaisesti käyttää suhteellisuusperiaatteen mukaisia vaihtoehtoisia keinoja, jotka ovat riittäviä heidän oikeuksiensa tai etujensa suojaamiseksi ja samalla vähemmän journalistien lähdesuojaan kajoavia.

ottaen – rajoittaa, kuten esimerkiksi rajoittamalla yleisön oikeutta olla istuntosalissa todistamisen aikana.

Lähdesuojaa ei tulisi kiertää salakuuntelulla tai muilla yhteydenpitoon tai kirjeenvaihtoon kohdistuvilla toimilla, kameravalvonnalla, etsinnällä tai takavarikolla. Jos näiden toimien yhteydessä on – vaikka se ei olisi ollut toimenpiteiden varsinainen tarkoitus – saatu selville journalistin tietolähde, tiedon hyödyntämistä ei tulisi sallia, ellei siihen ole lähdesuojan murtamisen edellyttämää perustetta.

Lähdesuojaakoskevien periaatteiden eittulerajoittaa kansallisia itseksiminointisuoja koskevia lakeja.⁹

3.3 Euroopan neuvoston parlamentaarisen yleiskokouksen suositus

Euroopan neuvoston parlamentaarinen yleiskokous on neuvoa-antava ja aloitteita tekevä elin, joka ei voi tehdä jäsenvaltioita sitovia päätöksiä. Parlamentaarinen yleiskokous¹⁰ päivitti lähdesuojaa koskevaa suositustaan tammikuun 25. päivänä 2011. Se muistutti, että journalismin vapaa harjoittaminen kuuluu sananvapauteen ja tiedonsaannin vapauteen ja on taattu EIS 10 artiklassa. Tämä oikeus muodostaa demokraattisen yhteiskunnan perustan ja edistymisen sekä mahdollistaa yksilöiden kehittymisen.

Yleiskokous muistutti edellä mainitusta ministerikomitean suosituksesta No. R (2000) 7 koskien journalistien oikeutta olla paljastamatta tietolähteitään. Journalistien lähdesuoja on perusedellytys sekä journalistiselle työlle että yleisön oikeudelle saada informaatiota yleistä huolta herättävistä asioista, kuten Euroopan ihmisoikeustuomioistuinkin on EIS 10 artiklaa koskevassa oikeuskäytännössään todennut.

Yleiskokous piti huolestuttavana, että Euroopassa oli runsaasti tapauksia, joissa julkiset viranomaiset olivat pakottaneet tai yrittäneet pakottaa journalistit paljastamaan tietolähteensä ministerikomitean ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen asettamista selkeistä kriteereistä huolimatta. Nämä loukkaukset olivat yleisempiä niissä jäsenmaissa, joissa ei ollut selvää lainsäädäntöä.¹¹

Viitaten Unkarin uuteen lehdistö- ja medialakiin yleiskokous esitti huolensa siitä, että lähdesuojaan tehtävät poikkeukset olivat liian laajoja ja niillä saattaisi olla vakava ehkäisevä vaikutus medianvapauteen. Laissa ei ollut prosessuaalisia eikä aineellisia takeita lähdesuojan murtamista vastaan. Yleiskokous pyysi Unkaria muuttamaan lakia ja siten varmistamaan, että sen soveltaminen ei estäisi EIS 10 artiklassa turvatun sananvapauden toteutumista.

Julkiset viranomaiset eivät saa vaatia tietolähteen paljastamista, elleivät EIS 10(2) artiklan vaatimukset täyty ja jollei voida vakuuttavasti esittää, ettei järjeviä

⁹ Itseksiminointisujalla tarkoitetaan sitä, että rikoksesta epäiltyä tai syytteessä olevaa henkilöä ei saa pakottaa tai painostaa myötävaikuttamaan syyllisyytensä selvittämiseen. Tästä esim. KKO 2009:80.

¹⁰ Euroopan neuvoston parlamentaarisen yleiskokouksen jäsenet ovat jäsenmaiden kansallisten parlamenttien kansanedustajia. Tästä <http://www.finlandcoe.fr/public/default.aspx?nodeid=35769>, luettu 4.5.2011.

¹¹ Lähdesuojan erityinen tärkeys tutkivan journalismin osalta ilmenee Ministerikomitean julistuksessa (Declaration) 26.9.2007. Ks. myös Yleiskokouksen suosituksen taustalla oleva Ruotsin sosialistisen ryhmän Morgan Johanssonin suositusuunnos ja muistio, DOC. 12443, 1.12.2010.

vaihtoehtoisia keinoja ole tai olemassa olevat keinot on jo kokeiltu. Lisäksi tietolähteen paljastamiselle tulee olla oikeutettu tarve (legitimate interest) niin, että paljastamiselle on selvästi painavammat perusteet kuin yleiselle lähdesuojan intressille, ja paljastamisen ensisijainen tarve on näytetty.

Lähdesuojan murtaminen tulisi siten rajoittaa poikkeuksellisiin olosuhteisiin, joissa ratkaiseva (vital) yleinen tai yksityinen etu voidaan vakuuttavasti esittää. Toimivaltaisten viranomaisten tulee – ottaen huomioon lähdesuojan murtamisen poikkeuksellisuus – yksilöidä ne syyt, joiden perusteella ratkaiseva etu ylittää lähdesuojaa puoltavat seikat, ja harkita, onko vaihtoehtoisia keinoja kokeiltu. Jos lähteitä suojataan kansallisen lain perusteella, paljastamista ei saa pyytää.

Lähdesuoja soveltuu myös lähteisiin, jotka työskentelevät poliisin tai oikeusviranomaisten palveluksessa. Jos tiedon antaminen on ollut laitonta, poliisin tai oikeusviranomaisten täytyy suorittaa sisäistä tutkintaa sen sijaan, että ne pyytäisivät journalisteja paljastamaan lähteensä.

Yleiskokous kiinnitti huomiota jokaisen ihmisen oikeuteen paljastaa medialle luottamuksellisesti tietoja ja informaatiota laittomista teoista ja muista vääryyksistä. Se painotti jälleen, että kansallisen lainsäädännön pitäisi tässä suhteessa olla yhteensopiva eurooppalaisen tason kanssa.

Suosituksessa nostettiin esiin myös se, että mediaympäristön muututtua on tarpeen selventää journalistien oikeutta lähdesuojaan. Journalistien ammatillinen rooli on muuttunut tiedotusvälineiden käyttäessä yhä useammin tietoa ja kuvia, jotka ovat peräisin muilta henkilöiltä kuin journalisteilta. Lisäksi tietoa levittävät yhä useammin myös muut kuin journalistit omilla internetsivuillaan.

Lähdesuojaa ei saa romuttaa käyttämällä hyväksi tekniikan tuomia mahdollisuuksia puhelujen ja internetin käytön seurannassa. Tämä koskee myös journalistien kirjeenvaihtoa, kameravalvontaa, etsintää ja tietojen takavarikointia.

Suosituksessa pidettiin hyvänä, että journalistien eettisissä ohjeissa on mainittu velvollisuus antaa lähteelle suoja. Suosituksessa kehoitettiin journalisteja ja journalistiorganisaatioita varmistamaan itsesääntelyllä, ettei lähteitä paljasteta.

Suosituksen mukaan lähdesuoja on journalistien ammatillinen oikeus, jonka tarkoituksena on rohkaista tietolähteitä tarjoamaan journalisteille tärkeää informaatiota, jota he eivät saisi ilman luottamuksellisuuden lupaa. Suosituksen mukaan samanlaista luottamussuhdetta ei ole niihin tiedon julkaisijoihin nähden, jotka eivät ole journalisteja. Tällä viitataan esimerkiksi omien kotisivujen tai blogien ylläpitäjiin. Tämän vuoksi ei-journalistit eivät voi hyötyä journalistien lähdesuojasta.

Suositus poikkeaa muun muassa tässä suhteessa Suomen lainsäädännöstä, joka takaa lähdesuojan jokaiselle, joka on toimittanut viestin yleisön saataville. Nykyaikana on varsin vaikea kysymys, miten journalisti tai journalismi määritellään ja onko perusteltua asettaa journalistit tiedon jakajina tai vaikkapa blogin pitäjinä eri asemaan kuin muut henkilöt, kuten esimerkiksi kirjailijat, poliitikot, aktivistit tai virkamiehet. Mikä erottaa journalistin yksittäisen blogin pitäjästä - onko ratkaisevaa työ- tai toimeksiantosuhde tiedotusvälineeseen tai se, että viestit esimerkiksi freelance-suhteen perusteella julkaistaan aikakautisessa julkaisussa tai verkkojulkaisussa eli ns. institutionalisoituneessa tiedotusvälineessä. Tähän liittyy kysymys julkaisijan

käsitlemästä, mutta yleisön tuottamasta tai lähettämästä sisällöstä - onko se journalismia? Lisäksi tulee määriteltäväksi, miten lähdesuojan piiriin kuuluvat tiedotusvälineet määritellään. Onko ratkaisevaa esimerkiksi se, onko blogi oma sivustonsa vai verkkojulkaisun (=verkkolehden) osa tai verkkolehden yhteydessä oleva erillinen sivustonsa. Jos näin on, niin joudutaan rajanvetovaikeuksiin sen suhteen, miten verkkojulkaisu ja blogi eroavat toisistaan.

Suomen osalta rajanveto verkkojulkaisun ja muunlaisten nettijulkaisujen välillä on tehty sananvapauslain 2 pykälän 1 momentin 6 kohdassa ja saman pykälän 2 momentissa.¹² Rajanvedolla on eräitä oikeusvaikutuksia, mutta lähdesuoja koskee myös muita kuin aikakautisia julkaisuja ja verkkojulkaisuja. Euroopan neuvoston ministerikomitea on suosituksessaan No. R (2000)7 suositellut, että lähdesuoja suojaisi jokaista luonnollista tai oikeushenkilöä, joka kerää ja levittää yleisölle informaatiota säännöllisesti tai ammattimaisesti joukkoviestinnän kautta.

Yleiskokous suositti, että ministerikomitea

- pyytää niitä maita, joissa ei vielä ole lailla säädettyä lähdesuojaa, säätämään EIT:n ratkaisukäytännön suuntaviivojen sekä ministerikomitean suosituksen R (2000) 7 mukaisen lähdesuojalain
- auttaa jäsenvaltioita analysoimaan ja kehittämään lähteitä suojaavaa lainsäädäntöä erityisesti kameravalvonnan, antiterrorismin, tietojen tallentamisen ja teletunnistetietoihin pääsemisen osalta
- pyytää sen asianomaista ohjauskomiteaa piirtämään lähdesuojan suuntaviivat julkisille viranomaisille ja yksityisille palveluntarjoajille koskien salakuuntelua tai tietokone- ja tietoliikennetietojen paljastamista. Tässä on otettava huomioon EIS 8 ja 10 artiklat ja tietoliikennetikoksia koskevan sopimuksen 16 ja 17 artiklat.

3.4 Lähdesuoja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimessa

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin ratkaisee yksilöiden tai valtioiden tekemiä Euroopan ihmisoikeussopimuksen soveltamista koskevia valituksia. Tuomiot sitovat Euroopan neuvoston jäsenvaltioita. Ihmisoikeustuomioistuin ei voi kumota kansallisen tuomioistuimen ratkaisua, mutta se voi tuomita valtion maksamaan korvausta loukkauksen aiheuttamasta aineellisesta ja aineettomasta vahingosta.¹³ Lisäksi ihmisoikeusloukkauksen toteava tuomio voi johtaa valtion muuttamaan lainsäädäntöä tai laintulkintaa taikka hallintoviranomaisten käytäntöjä, jotta todettu loukkaus ei toistuisi. Yksilövalitusoikeus ja ihmisoikeustuomioistuimen dynaaminen ja ratkaisuaajankohdan olosuhteita vastaava tulkintatapa on tehnyt Euroopan ihmisoikeussopimuksesta hyvin tehokkaan oikeussuojan takaajan.¹⁴

12 "Tässä laissa tarkoitetaan: [...]verkkojulkaisulla julkaisijan tuottamasta tai käsittelemästä aineistosta aikakautisen julkaisun tapaan yhtenäiseksi laadittua verkkoviestien kokonaisuutta, jota on tarkoitus julkaista säännöllisesti; [...]Tätä lakia sovellettaessa aikakautisen julkaisun ja verkkojulkaisun osina pidetään niiden otsikkojulistetta ja liitteitä."

13 Esimerkiksi sananvapauden loukkauksen todenneessa tapauksessa *Tuomela ym. v. Suomi* (6.4.2010) EIT tuomitsi Suomen valtion korvaamaan jutun voittaneille toimittajille heidän kulunsa sekä korvaukseksi aineettomasta vahingosta 2 000 euroa.

14 Sopimuksen tulkinnasta Pellonpää 2005 s. 209–222 ja Tiilikka 2007 s. 171–178.

Euroopan ihmisoikeussopimuksen 10 artikla ei nimenomaisesti mainitse lähdesuojaa, mutta Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on kuitenkin tulkinnut lähdesuojan kuuluvan 10 artiklassa turvatun sananvapauden piiriin. Esimerkiksi tapauksissa *Goodwin v. Yhdistyneet kuningaskunnat* (27.3.1996), *Roemen ja Schmidt v. Luxembourg* (25.2.2003) sekä *Ernst ym. v. Belgia* (15.7.2003) se totesi, että journalistinen lähdesuoja on yksi lehdistön vapauden kulmakivistä ja että sen puuttuminen ehkäisisi lähteitä avustamasta lehdistöä yleisesti kiinnostavien kysymysten informoinnissa yleisölle. Lähdesuojan rajoittaminen on Euroopan ihmisoikeussopimuksen 10 artiklan kanssa yhteensopivaa vain, jos se perustuu yleisen edun mukaiseen erittäin tärkeään vaatimukseen.

Tapauksessa *Goodwin v. Yhdistyneet Kuningaskunnat* (27.3.1996; ään. 11-7) oli kysymyksessä sananvapauden loukkaus, kun journalisti oli velvoitettu paljastamaan, keneltä hän oli saanut tietoja yrityksen talousvaikeuksia koskevasta sisäisestä toimitasuunnitelmasta. Myös tapauksessa *Voskuil v. Alankomaat* (22.11.2007) oli kysymyksessä sananvapauden loukkaus. Journalisti oli määrätty lain sallimaksi enimmäisajaksi 30 päiväksi vankeuteen hänen kieltäytyttyään paljastamasta poliisia, joka oli antanut salassa pidettävää tietoa asekaupparikosta koskevassa asiassa. Ihmisoikeustuomioistuin piti huomiota herättävänä, että viranomaiset olivat olleet valmiita menemään näin pitkälle selvittääkseen tietolähteen henkilöllisyyden. Näin jyrkillä toimenpiteillä oli ehkäisevä vaikutus henkilöiden valmiuteen ilmoittaa lehdistölle tietojaan epäkohdista. EIT ei pitänyt viranomaisten tarvetta tiedot vuotaneen poliisin selvittämiseksi niin painavana, että se syrjäyttäisi tarpeen salata tietolähde.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen jaostopäätöksessä hyväksyttiin toimituksellisen kuva-aineiston haltuunotto tapauksessa *Sanoma Uitgevers B.V. v. Alankomaat* (31.3.2009) äänestyspäätöksellä 4-3. Suuri jaosto päätyi kuitenkin yksimielisesti sananvapausloukkauksen kannalle. Kysymyksessä oli tilanne, jossa poliisi vaati *Autoweek*-lehdeltä laittomista autokilpailuista otettujen valokuvien luovuttamista pankkiautomaattien ryöstö- ja murtorikoksia koskevan rikosasian tutkimiseksi, kun murtorikollisten tiedettiin osallistuneen kilpailuun valkoisella Audilla. Jaostopäätöksessä painotettiin sitä, että poliisin tarkoituksena ei ollut selvittää luvattomaan autokilpailuun osallistuneita lehden tietolähteitä heidän syyttämistään varten, vaan kuva-aineiston avulla oli pyritty saamaan selvitystä muista rikoksista eli tunnistamaan auto, jota oli käytetty luvattomaan autokilpailuun täysin liittymättömissä rikoksissa, ja pääsemään sitä kautta ryöstäjien jäljille. Lähdesuojan kanssa kilpailevia intressejä olivat rikosoikeudenhoidon edut ja tasapainoa haettaessa tuli ottaa huomioon esimerkiksi

- tutkittavana olevien rikosten laatu ja vakavuus
- halutun informaation luonne ja sisältö
- onko informaatiota mahdollista saada muulla tavoin ja
- missä määrin aineiston hankintaa ja käyttöä oli rajattu.

Tutkittavana olleen rikoksen vakavuutta harkitessaan jaosto otti huomioon sen, että rikoksenteikijät olivat uhanneet sivullista henkilöä ampuma-aseella ja että takavarikoitu informaatio oli ollut relevanttia näiden rikosten selvittämisen kannalta. Näillä perusteilla sananvapautta ei ollut loukattu.

Suuri jaosto puolestaan totesi, että lehtiyhtiö oli saatu luovuttamaan kuvat siten, että syyttäjä- ja poliisiviranomaiset olivat kertoneet tekevänsä mediatyhtiön tiloissa etsinnän, jos niitä ei anneta vapaaehtoisesti. Tähän uhkaan oli liittynyt lehden päätoimittajan lyhytaikainen (alle vuorokauden) pidättäminen, jona aikana hän tosin oli saanut olla valittajayhtiön tiloissa. Etsintä olisi johtanut *Autoweek*-lehden ja sen omistaneen mediatyhtiön muidenkin lehtien toimitusten sulkemiseen merkittäväksi ajaksi sillä seurauksella, että lehtien julkaiseminen olisi voinut myöhästyä ja uutiset olisivat voineet menettää ajankohtaisuutensa.

Alankomaissa lähteen paljastamista koskeva päätösvalta oli virallisella syyttäjällä eikä tuomioistuimella. Syyttäjä oli prosessuaalisessa mielessä asianosainen, jonka intressit saattoivat olla päinvastaiset kuin lähdesuojaa tukevat näkökohdat. Syyttäjää ei voitu pitää riittävän objektiivisena ja puolueettomana ratkaisijana asiassa, jossa oli keskenään kilpailevia intressejä. Mediatyhtiö oli konsultoinut tutkintatuomaria, mutta tutkintatuomarilla ei kuitenkaan ollut ollut lakiin perustuvia valtuuksia evätä tai hyväksyä kuvien luovuttamisvaatimusta tai asettaa sille ehtoja. Näin ollen lähdesuojaan kuuluvia prosessuaalisia menettelytapavaatimuksia ei ollut täytetty, kun mediatyhtiön saatavilla ei ollut riittävin oikeussuojatakein varustettua menettelyä, jolla olisi kyetty tekemään riippumaton arvio siitä, olivatko yleisen edun mukaiset rikostutkinnalliset syyt journalistin lähdesuojaa painavampia. Näin ollen sananvapautta oli loukattu.

Sanoma Uitgevers –tapaus tuo tärkeällä tavalla esiin sen, että lähdesuojalle täytyy olla paitsi tarpeeksi täsmälliset ja tarkkarajaiset sekä EIS 10(2) artiklan vaatimukset täyttävät aineelliset edellytykset, myös riittävät prosessuaaliset oikeusturvatakeet. *Sanoma Uitgevers* -tapauksesta ei voida päätellä, olisiko lähdesuojan murtaminen ollut hyväksyttävää ko. pankkiautomaattiryöstöjen selvittämiseksi, jos prosessuaaliset seikat olisivat täyttäneet EIS:n vaatimukset.

Tapauksessa *Nordisk Film & TV A/S v. Tanska* (8.12.2005; päätös) EIT jätti yksimielisesti ilmeisen perusteettomana tutkittavaksi ottamatta valituksen, joka koski sitä, että televisioyhtiö oli määrätty luovuttamaan julkistamatonta ohjelma-aineistoa viralliselle syyttäjälle homoseksuaalista pedofiliaa koskevan rikosasian tutkimiseksi. Tapauksessa ei tosin ollut kysymys varsinaisesti lähdesuojasta, koska ”pedofiiliringin” jäsenet eivät olleet antaneet tietoja julkaisemista varten, vaan toimittaja oli saanut ne soluttautumalla mukaan ”pedofiilirinkiin”. EIT totesi, että korkeimman oikeuden päätöksellä ja Tanskan lainsäädännöllä oli tunnustettu, että puuttuminen median tietolähteen suojaan oli EIS 10 artiklan kanssa yhteensopivaa vain silloin, kun se perustui pakottavaan julkisen edun mukaiseen tarpeeseen. Journalistisen aineiston luovuttamismääräys koski vain valittajayhtiön omaa tutkimusaineistoa ja tätäkin vain rajoitetusti, eikä tällaista toimenpidettä voitu pitää niin jyrkkänä kuin esimerkiksi kotietsintää. Puuttuminen sananvapauteen ei ollut suhteetonta tavoitteisiinsa nähden ja sitä oli perusteltu relevantein ja riittävin syin.

Tapauksessa *Secic v. Kroatia* (31.5.2007) sairaalahoitoon johtaneen rasistisen pahoinpitelyn esitutkinta oli kestänyt seitsemän vuotta eikä poliisilla ollut mitään johtolankoja. EIT katsoi, että poliisin olisi tullut pyytää määräystä, jolla pahoinpitelyyn mahdollisesti osallistunutta tai siitä muutoin tietävää skinheadia haastatellut journalisti olisi velvoitettu paljastamaan tietolähteensä henkilöllisyyden. Tällainen

menettely ei olisi a priori ollut EIS 10 artiklan takaaman median vapauden kanssa yhteensopimatonta, koska tuomioistuimen olisi tullut harkita eri intressejä ja vasta sen jälkeen päättää siitä, oliko tietolähteen paljastaminen välttämätöntä. EIT katsoi, että kidutuksen kieltoa koskevaa EIS 3 artiklaa oli rikottu, kun tutkinnan edistymisestä huolehtiminen oli laiminlyöty eikä mitään konkreettista näyttöä ollut saatu pitkään jatkuneesta tutkinnasta huolimatta. Lisäksi oli rikottu EIS 14 artiklassa säädettyä syrjinnän kieltoa.

Edellä mainituista esimerkeistä ilmenee, että lähdesuojan murtaminen ei aina ole EIS 10 artiklassa taatun sananvapauden vastaista ja että joskus esimerkiksi EIS 3 (kidutuksen kieltö), EIS 8 (yksityiselämän suoja) tai EIS 14 (syrjinnän kieltö) artiklassa yksilölle taattujen oikeuksien turvaaminen jopa edellyttää mahdollisuutta lähdesuojan ja sen kanssa vastakkaisten intressien punnitsemiseen. Ratkaisua tehtäessä on punnittava sananvapautta ja siihen kuuluvaa lähdesuojaa yksilön oikeudellisesti suojattuja intressejä vasten. Lisäksi lähdesuojan mahdollisessa murtamisenmenettelyssä on oltava riittävät oikeusturvatakeet.

3.5 Yhteenveto

Sananvapauteen kuuluva lähdesuoja mahdollistaa tiedotusvälineiden tiedonhankinnan niin viihteellisiin julkisjuoruihin kuin yhteiskunnallisiin paljastuksiin. Joissakin tapauksissa on yleisen tiedonintressin nimissä perusteltua julkaista jopa salassapitorikoksella hankittuja tietoja, jos ne ovat yhteiskunnallisesti merkittäviä eikä niitä voida saada laillisin keinoin. Ihmis-oikeustuomioistuin onkin tapauksessa *Tillack v. Belgia* (27.11.2007) todennut, että journalistien oikeus vaieta lähteistään ei ole pelkkä etuoikeus, joka voidaan myöntää tai peruuttaa sen mukaan, oliko lähde laillinen vai laiton, vaan kysymys on todellisesta oikeudesta tietoihin. Tapauksen *Financial Times Ltd ym. v. Yhdistyneet Kuningaskunnat* (15.12.2009) mukaan tietolähteen vahingollisella tarkoituksella voi joissakin olosuhteissa olla merkitystä arvioitaessa sitä, onko lähdesuojan murtamiselle relevantit ja riittävät perusteet. Kyseisessä tapauksessa tietolähteen tarkoitusta ei kuitenkaan ollut voitu osoittaa tarpeeksi vahvasti, joten sille ei annettu ratkaisevaa merkitystä.

Tapauksessa *Dupuis ym. v. Ranska* (7.6.2007) EIT totesi, että salassapitosäännökset voivat mahdollistaa yhteiskunnallisen vallankäytön kannalta merkittävien seikkojen salassapidon tilanteissa, joissa sananvapauteen kuuluva ilmaisuvapaus ja yleisön tiedonsaantioikeus puoltaisivat tietojen levittämistä niiden muodollisesta salassa pidettävyydestä huolimatta. EIT piti lain mukaan salassa pidettävistä esitutkinta-asiakirjoista saatujen tietojen julkaisemista oikeutettuna, kun rikostutkinta koski yleisesti merkittävää asiaa ja se oli kestänyt jo kauan eikä tietojen julkaiseminen vaarantanut syyttömyysolettamaa. Tapauksessa *Guja v. Moldova* (12.2.2008; suuri jaosto) EIT totesi, että yleisön intressi tietyn informaation saamiseen voi joskus olla niin suuri, että se ylittää laissa säädetyn salassapitovelvollisuuden.

Tapauksessa *Financial Times Ltd ym. v. Yhdistynyt Kuningaskunta* (15.12.2009) EIT totesi, että lähteen paljastamiseen velvoittaminen saattoi olla haitallista paitsi lähteelle

myös sanomalehdelle, jonka maine voi kärsiä potentiaalisten tulevien lähteiden sekä yleisön silmissä. Yleisöllä oli tarvetta saada tietoja anonyymien lähteiden välityksellä ja yleisö itsekkin edusti potentiaalista lähdettä. Vaikka julkinen mielikuva lähdesuojan periaatteesta ei ehkä kärsisikään todellista vahinkoa, jos periaatteesta poikettaisiin silloin, kun lähde oli toiminut vilpillisessä mielessä vahingoittamisen tarkoituksessa ja oli tahallaan paljastanut tekaistuja tietoja, tuomioistuimet eivät kuitenkaan saaneet vakuuttavan näytön puuttuessa otaksua huonojen motiivien olemassaoloa liian harkitsemattomasti.

Lisäksi EIT linjasi, että lähteen käyttäytyminen ei koskaan voinut olla ratkaiseva tekijä vaan se oli vain yksi – joskin tärkeä – seikka harkittaessa, oliko lähteen paljastaminen oikeasuhtaista EIS 10(2) artiklan valossa. Uusien tietovuotojen estäminen puolestaan oikeutti tietolähteen paljastamisen vain poikkeuksellisissa oloissa, kun vaaraa ei voitu torjua lievemmin toimenpitein ja vaara oli itsessään riittävän vakava. Lähdesuojan murtamista arvioitaessa oli aina otettava huomioon, että jo sillä, että journalistien mielletäisiin osallistuvan anonyymien lähteen henkilön selvittämiseen, oli lähteiden käyttöä ehkäisevä vaikutus.

EIT:n ratkaisukäytännön perusteella kansallisissa tuomioistuimissa tehtävien tuomioiden lopputulosharkintaa hankaloittaa kuitenkin rajatapausten hankala ennakoitavuus. Esimerkiksi suuren jaoston ratkaisemassa tapauksessa *Stoll v. Sveitsi* (10.12.2007) EIT hyväksyi salaiseksi luokitellun asiakirjan julkaisemisesta journalistille annetun rikostuomion, vaikka kysymys oli yleisesti merkittävästä keskustelunaiheesta (holokaustin uhrien korvausneuvotteluista) ja EIT itsekkin totesi, että lehdistön vapaudella oli tavallista suurempi merkitys silloin, kun viranomaisten toimenpiteet jäivät asian salassa pidettävän luonteen vuoksi demokraattisen ja lainkäytöllisen valvonnan ulkopuolelle.¹⁵

Suomalainen sääntely turvaa lähdesuojan hyvin laajalle ihmisjoukolle – kaikille, jotka laativat yleisön saataville toimitetun viestin. Sääntely asettaa esimerkiksi omassa intressissään toimivat yksityishenkilöt lähdesuojan kannalta samaan asemaan kuin ammattimaisesti toimivat journalistit.

Aikakautisilla julkaisuilla ja verkkojulkaisuilla sekä ohjelmilla on oltava toimitustyötä johtava ja valvova vastaavan toimittaja. Yksittäisiä verkkoviestejä julkaisevilla sivustoilla tai portaaleilla ei tätä velvoitetta ole. Näin ollen lähdesuojan vastapainona ei kaikkien julkaisukanavien osalta ole tahoa, joka kantaisi vastuun lain ja journalistisen etiikan mukaisten julkaisuperiaatteiden noudattamisesta.

Journalismissa vastuullisuutta lisää myös virheellisten tai yksityiselämää koskevien tietojen julkaisemisesta mahdollisesti aiheutuvat työnantajan langettamat työoikeudelliset seuraamukset, ammattikunnian ja -arvostuksen menetys sekä urakierron heikentyminen. Myös kirjankustannuksessa väärinkäytösten riski on vähäisempi kuin esimerkiksi organisoimattomassa verkkoviestinnässä. Julkaistava teksti käsitellään ja muokataan sekä hyväksytään julkaistavaksi kustannus/julkaisijayhtiössä ja julkaisija on sananvapauslain 14 §:n mukaisen korvausvastuun piirissä.¹⁶

15 Lopputulosta kritisoidaan artikkelissa Voorhoof – Cannie 2010 s. 420.

16 Kirjan julkaistavaksi hyväksynyt ja sen loppuosan kirjoittanut kirjankustantaja joutui vastuuseen yksityiselämää loukkaavasta tiedon levittämisestä esimerkiksi tapauksessa KKO 2010:39.

Päivi Tiilikka & Tuomo Mörä

4 LÄHDESUOJAN KANSAINVÄLINEN VERTAILU

4.1 Johdanto

Tässä jaksossa tarkastellaan lähdesuojaa muutamissa Euroopan Neuvoston jäsenmaissa (Alankomaat, Iso-Britannia, Norja, Ruotsi, Saksa, Slovakia, Slovenia) ja Yhdysvalloissa.¹ Jaksossa selvitetään, perustuuko lähdesuoja perustuslakiin, tavalliseen lainsäädäntöön vai esimerkiksi Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytäntöön. Luvussa tarkastellaan myös lähdesuojan piiriin kuuluvia julkaisualustoja sekä sitä, onko lähdesuoja lähteen vai tiedon julkaisijan oikeus. Jaksosta ilmenee, että monissa maissa lähdesuoja kytkeytyy nimenomaan journalistiseen toimintaan, kun taas Suomessa lähdesuojaan voi vedota jokainen, joka on saattanut viestin yleisön saataville.

Tarkastelumaiksi on valittu Ruotsi ja Norja sillä perusteella, että ne ovat naapurimaita ja suomalaista lainsäädäntöä muutettaessa on perinteisesti haettu mahdollisia sääntelytapoja näistä maista. Ruotsi on kiinnostava vertailukohta myös sen vuoksi, että siellä lähdesuojaa koskeva sääntely on perustuslain tasoista ja lähdesuoja turvataan nimenomaan tietolähteen oikeutena. Alankomaat puolestaan on esimerkki maasta, jossa lähdesuojasta ei ole laintasoista sääntelyä. Siellä Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimus ja sitä tulkitsevan Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytäntö määrittävät lähdesuojan minimitasoa.²

Slovenia on valittu tarkastelun kohteeksi sen vuoksi, että yksi tässä kirjassa tarkastelluista suomalaisista lähdesuojatapauksista (Patrian panssarivaunukaupat) kytkeytyy Sloveniaan, ja suomalaistoimittajaa pyritään saamaan sikäläiseen tuomioistuimeen kunnianloukkausjutun vastaajaksi. Entisten ns. itäblokin maiden Slovenian ja Slovakian lähdesuojalainsäädäntö on uutta, joten on kiinnostavaa tarkastella, poikkeako se vanhemmista lähdesuojalaeista esimerkiksi uusien viestintätekniikoiden osalta. Saksa puolestaan edustaa suurta oikeusjärjestelmää, jossa perustuslakituomioistuimen ratkaisukäytännöllä on korostunut merkitys. Iso Britannia toimii oikeustapauspohjaista oikeusjärjestelmää edustavana esimerkkinä. Yhdysvallat on mielenkiintoinen, koska liittovaltiotason lainsäädännössä ei ole lainkaan lähdesuojaa käsittelevää kohtaa (useimmissa osavaltioissa lähdesuojalainsäädäntöä kuitenkin on). Maassa on kuitenkin ollut jo vuosikymmeniä vireillä hankkeita lähdesuojan ulottamiseksi myös liittovaltiotasolle. Uusin yritys käynnistyi syyskuussa 2011.

¹ Päivi Tiilikka kirjoitti Euroopan maita koskevat luvut (4.2-4.8), Tuomo Mörä Yhdysvaltoja käsittelevän luvun (4.9).

² Uutta lähdesuojalainsäädäntöä ovat viime vuosina laatineet Belgia, Georgia, Luxemburg, Monaco, Sveitsi ja Turkki; Silencing Sources 2007 s. 73.

Eri maiden lähdesuojalainsäädännön selvittäminen on ollut pohjoismaita ja Yhdysvaltoja lukuun ottamatta hankalaa lähdeaineiston huonon saatavuuden vuoksi. Lähdesuoja ei vaikuta olleen kansallisesti kovinkaan kiinnostama teema tutkimuksen kohdemaissa, minkä vuoksi oikeuskirjallisuutta löytyi niukalti. Lainsäädännön selvittämistä puolestaan hankaloitti se, että lähdesuojasta säädetään eri maissa useissa eri laeissa: esimerkiksi perustuslaissa, medialaissa, rikoslaissa, rikos- tai siviiliprosessilaissa, poliisin toimintaa sääntelevässä laissa tai esitutkintalaissa. Alankomaissa ei säädännäistä oikeutta ollut lainkaan. Alankomaissa, Iso-Britanniassa ja Saksassa lähdesuoja täsmentyi paljon oikeuskäytännön kautta. Slovenian, Slovakian ja Alankomaiden osalta selvitystyötä hankaloittivat myös kielen ymmärtämisvaikeudet. Aineiston saamis- ja kieliongelmistä huolimatta päätimme kuitenkin tarkastella myös Alankomaiden sekä Slovakian ja Slovenian lähdesuojaa siltä osin kuin se oli mahdollista ja tyytyä tältä osin niukempaan informaatioon.

Kaikki yllä mainitut eurooppalaiset maat kuuluvat Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksen piiriin, mikä tarkoittaa sitä, että Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimus määrittelee lähdesuojan vähimmäistason. Ihmisoikeussopimuksessa ei kuitenkaan ole nimenomaan lähdesuojaa koskevia määräyksiä, vaan lähdesuoja turvataan Euroopan ihmisoikeussopimuksen sananvapausartiklan nojalla. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on useissa ratkaisuisaan vahvistanut, että lähdesuoja on yksi ihmisoikeussopimuksen 10 artiklassa turvatuksen sananvapauden osa-alue. Samalla EIT on linjannut lähdesuojan ulottuvuutta ja sen murtamisperusteita. Näin ollen arvioitaessa lähdesuojaa Euroopan ihmisoikeussopimukseen perustuvana oikeutena sen täsmällisemmät suuntaviivat on haettava EIT:n ratkaisukäytännöstä.

4.2 Lähdesuoja Ruotsissa

4.2.1 Ruotsin sananvapausjärjestelmä

Sananvapaus on suojattu perusoikeutena Ruotsin hallitusmuodossa. Sananvapauteen sisältyy oikeus suullisesti, kirjallisesti, kuvallisesti tai muulla tavoin välittää tietoja sekä ilmaista ajatuksia, mielipiteitä ja tunteita. Hallitusmuodossa säädetään myös informaationvapaudesta, joka käsittää oikeuden hankkia ja vastaanottaa tietoja ja muutoin ottaa osaa muiden ilmaisuihin.³

Sananvapauden käyttämistä joukkoviestinnässä sääntelevät perustuslaintasoinen painovapausasetus ja ilmaisuvapausperustuslaki. Painovapausasetusta ja ilmaisuvapausperustuslakia täydentää erillinen näiden soveltamista koskeva laki (Lag med föreskrifter på tryckfrihetsförordningens och yttrandefrihetsgrundlagens områden). Lisäksi Ruotsissa on laki, jota sovelletaan internetsivuihin tietyin edellytyksin.⁴ Ruotsin järjestelmä on julkaisuvälinesidonnainen. Tällaisena se saattaa

³ Regeringsformen (RF) 2 §.

⁴ Tryckfrihetsförordning (TF), Yttrandefrihetsgrundlag (YGL) ja Lag om ansvar för elektroniska anslagstavlor. Viimeksi mainitussa laissa on asetettu "sähköisen ilmoitustaulun" ylläpitäjälle velvollisuus valvoa sisältöä sekä poistaa kirjoittajien lähettämiä tietynlaisia lainvastaisia viestejä (mm. kiihottaminen kansanryhmää vastaan, lapsiporno ja tekijänoikeusrikos). Sähköisiksi ilmoitustauluiksi on katsottu mm. chatit ja

johtaa samansisältöisten ilmaisuiden osalta toisistaan poikkeaviin lopputuloksiin julkaisuvälineestä tai julkaisemisen tavasta riippuen.

Painovapausasetus soveltuu vain painotuotteisiin. Ne voivat olla esimerkiksi tekstiä, piirustuksia, kuvia tai karttoja. Painovapausasetus suojaa yhteiskunnallisten aiheiden lisäksi myös uskonnollisia, tieteellisiä, kaunokirjallisia, taloudellisia ja puhtaasti viihteellisiä keskustelunaiheita. Mainosten, kaupallisten viestien tai sähköpostiviestien ei ole katsottu kuuluvan lain soveltamisalaan. Niin ikään painotuotteen kautta tehty petos, vilpillinen mainos tai arpajaisasetuksen rikkominen arvioidaan tavallisen lainsäädännön nojalla.⁵ Käsitys painovapausasetuksen piiriin kuuluvien viestien materiaalisesta sisällöstä on kuitenkin viime vuosina monipuolistunut.⁶

Painovapausasetuksen soveltamisala määräytyy osittain kirjallisten tuotteiden valmistustekniikan perusteella. Painovapausasetusta sovelletaan kirjoitukseen, joka on valmistettu painokoneella. Sitä voidaan soveltaa myös kirjoitukseen, joka on monistettu monistusvahapaperilla, valokopioimalla tai muulla teknisellä menetelmällä, jos viimeksi mainituissa tapauksissa kirjoitukselle on hankittu julkaisutodistus (utgivningsbevis) ja kirjoitus on varustettu merkinnällä, että kysymyksessä on moniste sekä tiedot monistajasta, monistuspaikkakunnasta ja monistusvuodesta.

Painovapausasetuksen soveltamisalan sitominen tietynlaisella tekniikalla valmistettuun julkaisuun on aiheuttanut tulkintavaikeuksia. Lisäksi tekniikkasidonnaista sääntelyä voidaan kritisoida siitä, että se kohtelee erilaisia viestintämenetelmiä eriarvoisesti ilman asiallista perustetta. Ruotsin oikeuskanslerina toiminut Göran Lambertz on pitänyt painovapauslainsäädäntöä vanhentuneena ja epäoikeudenmukaisuuksiin johtavana ja ehdottanut modernin, kaikki viestintätekniikat käsittävän sananvapauslainsäädännön säätämistä. Esimerkiksi aina ei voida varmistua siitä, onko tuote ”painettu” vai ei, minkä vuoksi ei tiedetä, pitäisikö oikeuskanslerin toimia syyttäjänä vai ei ja pitäisikö tuomioistuinkäsittelyssä olla jury vai ei. Tämän vuoksi sisällöltään loukkaavia viestejä ei voida käsitellä tuomioistuimessa lainkaan. Lainsäädännön erillisyys johtaa myös eripituisiin rikosten vanhentumisaikoihin.⁷ Lainmuutosta välineneutraaliin suuntaan ei toistaiseksi ole saatu tehtyä, koska pelkona on ollut, että samalla heikennettäisiin vahvaa sananvapauden suojaa. Ruotsin sananvapauskomitea antoi lokakuussa 2010 mietintönsä, jossa se esittelee keskustelun pohjaksi kolmea erilaista sääntelyvaihtoehtoa muun muassa

uutisryhmät. Palveluntarjoajan tulee valvoa palvelua siinä laajuudessa kuin kohtuudella voidaan vaatia ottaen huomioon toiminnan laajuus ja sen suuntautuminen. Jatkuvaa ja jokaiseen viestiin kohdistuvaa valvontaa ei voida vaatia, mutta valvonnan on oltava toistuvaa ja säännöllistä. Jos viestien määrä on suuri, valvontavelvollisuuden voi täyttää ohjeistamalla käyttäjiä ilmoittamaan lainvastaisista viesteistä (Prop 1997/98:15, s. 15–16 ja Dahlström 2000 s. 184). Tästä lyhyesti Liikenneministeriön julkaisuja 34/2000: Vastuu laittomasta sisällöstä verkkoviestinnässä s. 45.

5 Strömberg - Axberger 2004 s. 52–53. Ks. NJA 1900 s 528, NJA 1905 s. 364, NJA 1940 s 145, NJA 1941 s 580, NJA 1943 s 685, NJA 1957 s. 188 ja NJA 1961 s. 715. Ks. myös Tryckfrihetsförordning (1949:105) 1:1:n kommentti sivulla <https://lagen.nu/1949:105>, luettu 1.10.2011.

6 Ks. SOU 2006:96 s. 57–59 ja SOU 2009:114 s. 62.

7 Lambertz 2007 s. 590–591. Tästä myös Lambertzin kirjoitus ”Nödvändigt att skrota tryckfrihetsförordningen”, <http://www.dn.se/debatt/nodvandigt-att-skrota-tryckfrihetsforordningen-1.647149>, luettu 15.5.2011. Lambertz mainitsee esimerkkinä tapauksen, jossa Valtion Kriminaalitekninen Laboratorio ei saanut selville, oliko hakaristi painettu kirjapainoprosessissa vai digitaalisesti, minkä vuoksi syytettyä ei voitu nostaa, kun ei tiedetty, kuuluiko juttu oikeuskanslerille vai tavalliselle syyttäjälle. Vastaavia tilanteita saattaa esiintyä myös paperilla olevan tekstin suhteen, koska Valtion Kriminaaliteknisen Laboratorion mukaan aina ei pystytty sanomaan, onko teksti painettu vai tehty jollakin muulla tavalla. Vaikka teksti tällaisessa tapauksessa olisi erityisen törkeä, ei syytettyä voida nostaa, jos ei tiedetä, tuleeko syyte nostaa painovapausasetuksen mukaisessa erityisessä prosessissa vai tavallisessa rikosprosessissa.

viestintätekniikkasidonnaisuudesta aiheutuvien ongelmien ratkaisemiseksi. Komitean on tarkoitus antaa seuraava mietintö joulukuussa 2011.⁸

Ilmaisuvapausperustuslaki soveltuu radio- ja televisiolähetysiin, elokuvaan, videoihin, ääninauhoihin sekä CD- ja DVD-levyihin. Lakia ei sovelleta lapsipornografiaa koskevaan kuvaan. Ilmaisuvapausperustuslain radio-ohjelmia koskevia säännöksiä sovelletaan myös tietokantoihin, jos sähköisesti yleisön saatavilla ylläpidetty tieto on aikakautisen painokirjoituksen toimituksen, radio- tai televisio-ohjelman toimituksen, uutistoimiston tai sellaisen yrityksen ylläpitämä, joka pitää ammattimaisesti painokirjoituksia tai teknisiä tallenteita yleisön saatavilla (esimerkiksi kustannusyhtiö tai filmintuottaja). Lisäksi edellytetään, että tiedon haku tapahtuu käyttäjän pyynnöstä tai etukäteen tehdyn sopimuksen perusteella, sivustolla olevaa tietoa voi muuttaa vain toiminnan harjoittaja ja tiedon siirtyminen käyttäjälle voi tapahtua suorana lähetyksenä tai pitämällä teknistä tallennetta, kirjoitusta tai kuvaa muuten saatavilla.

Muut kuin edellä mainitut Ruotsissa ylläpidettävät tietokannat voivat kuulua ilmaisuvapausperustuslain soveltamisalaan, jos ne ovat hankkineet viranomaiselta julkaisutodistuksen ja nimenneet vastuunalaisen julkaisijan. Ilmaisuvapausperustuslain mukainen perustuslaintasoinen suoja perustuu siten vapaaehtoisuuteen. Esimerkiksi kotisivujen ylläpitäjä voi hakeutua ilmaisuvapausperustuslain mukaisen suojan piiriin, mutta tällöin myös lain vastuusäännökset tulevat sovellettaviksi.⁹

Teatteri, näyttelyt, mielenosoitukset ja muut julkiset kokoukset jäävät painovapausasetuksen ja ilmaisuvapausperustuslain soveltamisalan ulkopuolelle. Ne kuitenkin kuuluvat Ruotsin perustuslain (Regeringsformen) mukaisen sananvapausuojan piiriin.

Sananvapausasioiden yleisenä pääperiaatteena on, että sananvapauden väärinkäyttöön puuttuminen voi tapahtua vain jälkikäteen. Lisäksi puuttuminen voi tapahtua vain yleisessä tuomioistuimessa ja painovapausasetuksen vastuusääntöjen mukaisesti. Painovapauden tosiasiallinen laajuus riippuu siitä, missä määrin sananvapauden väärinkäyttäminen on kriminalisoitu perustuslain tasoisessa painovapausasetuksessa, joka sisältää luettelon painovapausrikoksista. Ruotsin painovapausjärjestelmän erikoisuutena on, että vastuu ilmaisurikoksesta voi syntyä vain silloin, kun teko on sekä painovapausasetuksen mukaisen rikosluettelon mukainen että sen lisäksi kriminalisoitu muualla lainsäädännössä.

Ilmaisuvapausperustuslaissa on samanlainen ilmaisuvapausrikosluettelo kuin painovapausasetuksessa. Lait muistuttavat muutoinkin toisiaan. Erot johtuvat etupäässä lakien soveltamisaloihin kuuluvien julkaisutapojen erilaisuudesta. Kaksoisrangaistavuuden vaatimuksesta johtuen uudet sananvapausrikokset

8 SOU 2010:68 s. 15–17, 24–28, 59–74 ja 151–339. Mietinnössä esitetyt vaihtoehdot ovat 1) vastuumalli, jossa perustuslain mukainen erityisen vahva sananvapausuoja annettaisiin silloin, kun joku esiintyy vastuutahona joko julkaisutodistuksessa tai ilmoittamalla ilmaisuvälineessä vastuutiedot 2) toimintamalli, jossa erityinen suoja annettaisiin ammattimaisesti joukkoviestintää harjoittaville joukkoviestintäyrityksille ja julkaisuille, joissa ilmoitetaan vastuutaho sekä 3) tarkoituksellinen, jossa erityisesti suojattuja ilmaisuja olisivat henkilötietodirektiivissä mainittuun tapaan ilmaisut, joilla on mielipiteenmuodostukseen vaikuttava, journalistinen, kirjallinen tai taiteellinen tarkoitus. Painovapausasetuksen ja ilmaisuvapausperustuslain soveltamisalasta mts. 50–57.

9 Ilmaisuvapausperustuslain mukaisia oikeuksia ovat esimerkiksi oikeus anonyymiin ilmaisuun, lähdesuoja ja kielto selvittää laissa tarkoitetun ohjelman tms. esityksen tekijän henkilöllisyyttä. Vastuusiin kuuluvat vastuu sananvapausrikoksista sekä erityinen julkaisijanvastuu sijaantulojärjestelmineen. Lisäksi laissa on järjestys-tyyppisiä määräyksiä, kuten velvollisuus nimetä julkaisija. Ruotsin sananvapausjärjestelmän peruseriaatteista tiivistetysti SOU 2010:68 s. 41–50.

edellyttävät rikoslainsäädännön muuttamisen lisäksi perustuslaintasoisia muutoksia painovapausasetukseen ja ilmaisuvapausperustuslakiin.

Painovapausasetuksen ja ilmaisuvapausperustuslain mukainen sananvapauden vastuujärjestelmä on hyvin omalaatuinen. Sitä voidaan kuvata kolmella sanalla: se on muodollinen, suksessiivinen ja poissulkeva. *Muodollisuus* tarkoittaa vastuun kanavoitumista vastuuasemassa olevalle henkilölle riippumatta siitä, onko vastuuhenkilö osallistunut kysymyksessä olevan viestin laadintaan tai julkaisemispäätöksen tekemiseen. Laeissa on kieltö kysyä rikos- tai korvausvastuuta tai muuta oikeusvaikutusta koskevan oikeusjutun yhteydessä sitä, kuka on viestin laatija, kuka on esiintynyt julkaisussa tai viestissä, kuka on saattanut sen julkisuuteen tai kuka on antanut tietoja sitä varten.¹⁰ Julkaistavien tietojen saantia turvataan myös säännöksillä, joiden mukaan jokaisella ruotsin kansalaisella on oikeus hankkia tietoja julkaisemista varten eikä tätä oikeutta saa rajoittaa muutoin kuin painovapausasetuksessa tai ilmaisuvapausperustuslaissa.¹¹

Suksessiivisuus puolestaan merkitsee vastuun siirtymisen mahdollisuutta: jos tiettyä vastuuhenkilöä ei voida saattaa vastuuseen julkaistun viestin sisältöön perustuvasta rikoksesta, vastuu siirtyy seuraavalle vastuuhenkilölle.¹² Laeissa on pyritty mahdollisimman aukottomiin vastuuketjuihin niin, että aina löytyisi joku, joka on vastuussa julkaistun viestin sisällöstä. *Poissulkevuudella* tarkoitetaan sitä, että vastuun kohdentuminen tietylle henkilölle sulkee pois muiden henkilöiden vastuun. Poissulkevuudesta on törkeitä valtiollisia rikoksia, salassa pidettävän asiakirjan luovuttamisrikosta sekä laissa säädetyn salassapitovelvollisuuden rikkomista koskevia poikkeuksia.¹³

Vertailun vuoksi mainittakoon, että Suomen sananvapauslaissa säädetään nimenomaisesti (vaikka näin olisi ilman erityistä säännöstäkin), että ”[y]leisön saataville toimitetun viestin sisältöön perustuvasta rikoksesta vastaa se, jota rikoslain (39/1889) mukaan on pidettävä rikoksen tekijänä tai siihen osallisena.” Sananvapauslaissa tarkoitettu päätoimittajarikkomus ei tarkoita sitä, että vastaavaa toimittajaa eli päätoimittajaa rangaistaisiin toisen tekemästä rikoksesta, vaan sen mukaan päätoimittajaa rangaistaan tahallisesti tai huolimattomuudesta tapahtuneesta toimitustyön johtamis- ja valvontavelvollisuuden laiminlyönnistä. Vastuu edellyttää siten päätoimittajan omaa subjektiivista moitittavuutta (tahallisuutta tai huolimattomuutta) sekä sitä, että tämä on itse laiminlyönyt laissa säädetyn johtamis- ja valvontavelvollisuutensa.

¹⁰ TF 3:2 ja YGL 2:2.

¹¹ Säännös koskee aineiston hankkimista painokirjoituksiin ja toimituksellisiin tarkoituksiin, ks. tarkemmin TF 1:1,4 ja YGL 1:2.

¹² Tällainen todellisesta tekemisestä ja tietoisuudesta riippumaton laissa säädetty vastuu voitaisiin perustellusti riitauttaa Euroopan ihmisoikeustuomioistuimessa syytömyysolettamaa ja oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskevan EIS 6 artiklan ja sananvapautta suojaavan EIS 10 artiklan nojalla. Vastuun järjestelyä koskevia ihmisoikeusvalituksia ei kuitenkaan ole tiettävästi tehty. Vastuuhenkilöä (julkaisija) vastaan nostetut syytteet ovat harvinaisia, minkä lisäksi yhden henkilön vastuullisuuden on katsottu turvaavan muiden henkilöiden eli toimituksen mahdollisuudet tehdä työtään ulkopuolisista paineista vapaana, mikä lisää sananvapautta. Laissa säädetyn syyllisyyden toteaminen Euroopan ihmisoikeussopimuksen vastaiseksi johtaisi Ruotsin osalta lainmuutokseen, joka saattaisi samalla johtaa laajempaan sananvapauslainsäädännön muuttamiseen ja sitä myötä joiltakin osin myös sananvapauden heikentymiseen.

¹³ Poikkeukset TF 7:3:ssa ja YGL 5:3:ssa.

4.2.2 Tietolähteen oikeus

Siinä missä suomalainen lähdesuoja on tiedon levittäjälle kuuluva oikeus, Ruotsissa lähdesuoja on tiedon lähteelle kuuluva oikeus. Se, joka on osallistunut painokirjoituksen laatimiseen tai julkaisemiseen taikka sellaisen kirjoituksen laatimiseen, joka oli tarkoitettu painokirjoituksessa julkaistavaksi, ja se joka on toiminut yrityksessä, joka julkaisee painokirjoituksia tai ammattimaisesti välittää uutisia tai muita tiedotuksia aikakautisille julkaisuille, ei saa paljastaa, mitä hän on saanut tietoonsa siitä, kuka on kirjoittaja tai kuka on antanut tietoja kirjoitusta varten taikka kuka on muun kuin aikakautisen kirjoituksen julkaisija.¹⁴ Vaitiolovelvollisuuden rikkominen on säädetty rangaistavaksi.¹⁵

Edellä tarkoitettu vaitiolovelvollisuus ei ole voimassa

- 1) jos se, jota salassapitovelvollisuus suojaa, antaa suostumuksensa siihen, että hänen henkilöllisyytensä paljastetaan
- 2) jos kirjoittaja tai julkaisija on kirjallisesti ilmoittanut olevansa tietyn nimimerkin takana tai jos hän oikeudessa ilmoittaa olevansa kirjoittaja
- 3) jos kysymys on painovapausasetuksen 7:3.1:ssa tai ilmaisuvapausperustuslain 5:3.1:ssa tarkoitetusta rikoksesta eli
 - a) valtiopetos, vakoilu, törkeä vakoilu, törkeä oikeudeton ryhtyminen salassa pidettävään tietoon, kapina, maanpetos (landsförräderi, landssvek) tai yritys, valmistelu tai salaliitto sellaisen rikoksen tekemiseksi
 - b) virallisen, mutta sellaisen asiakirjan, joka ei ole saatavilla kaikille, oikeudeton luovuttaminen tai sellaisen pitäminen esillä vastoin viranomaisen sitä antaessaan asettamia ehtoja, kun teko on tahallinen
 - c) vaitiolovelvollisuuden tahallinen rikkominen laissa mainituissa tapauksissa.¹⁶
- 4) jos tuomioistuin pitää perusteltuna kysyä, onko painovapausasetuksen 7:2 tai 7:3.1:n 2 tai 3 kohdassa tai ilmaisuvapausperustuslain 5:2:ssa tai 5:3.1:n 2 tai 3 kohdassa tarkoitettu rikoksesta syytetty tai aiheellisesti epäilty henkilö antanut tiedon tai myötävaikuttanut sen esittämiseen¹⁷ taikka

14 TF 3:1–3. Suomessa sananvapauslain 16 §:ssä säädetään oikeudesta olla ilmaisematta, kuka on antanut viestin sisältämät tiedot sekä oikeudesta olla ilmaisematta viestin laatijan henkilöllisyyttä. Journalistilla tai muulla tietoja yleisön saataville toimittaneella ei ole oikeudellista velvollisuutta suojata tietolähdettä eikä tietolähteellä juridista oikeutta henkilöllisyytensä salassapitoon vastoin viestin ilmaisijan tahtoa.

15 Rangaistussäännös on rikoskaaren (Brottsbalken, BrB) 20:3:ssa. Tästä Holmqvist – Leijonhufvud – Träskman – Wennberg: Brottsbalken. En kommentar, 20–59-20:91. Ks. esim. NJA 1999 s. 275 ja NJA 2000 s. 355.

16 Kohdissa 2 ja 3 mainittujen salassapitorikosten osalta rangaistusvastuun edellytyksenä on ensinnäkin, että vastuullinen on itse ollut salassapitomääräyksen tai normin sitoma ja rikkonut tätä normia tai määräystä. Lisäksi 3. kohdan osalta edellytyksenä on, että salassapitomääräys on mainittu salassapitolain (sekretesslagen) 16:1:ssä niiden "kvalifioitujen" säännösten joukossa, jotka "ohittavat" välittäjävapautta koskevan säännöksen. Tämän vuoksi tiedon välittäjä voi useissa tapauksissa rikkoa salassapitolakia ilman vaaraa rangaistuksesta. Esimerkiksi esitutkintasalaisuutta ei ole "kvalifioitu", joten tietoja joukkoviestimille vuotava poliisi ei voi joutua rangaistusvastuuseen eikä tämän henkilöllisyyttä voida selvittää. Sitä vastoin jos poliisina työskentelevä henkilö muutoin eli ilman yhteyttä painovapausoikeudellisesti säänneltyyn tilanteeseen kertoo esitutkintasalaisuuksia, teko ja tekijä voidaan selvittää ja oikeudellisiin toimiin voidaan ryhtyä tavalliseen tapaan. Kohdan 2 mukaisissa tilanteissa (asiakirjan paljastaminen) rangaistavuus ei edellytä rikoksen kvalifiointia. Kuitenkin rikoksen selvittämistä koskevat erityisrajoitukset ovat voimassa. Tästä esim. SOU 2004:114 s. 64–65. Yllä mainittuja rikoksia ei pidetä painovapaus- tai ilmaisuvapausrikoksina vaan ainoastaan rikoskaaren tai muun lain mukaisina rikoksina.

17 TF 7:2: "Såsom tryckfrihetsbrott skall icke anses tillkännagivande i annons eller annat sådant meddelande, om ej av meddelandets innehåll omedelbart framgår att ansvar för sådant brott kan ifrågakomma. Är i förening med omständighet, som icke omedelbart framgår av meddelandets innehåll, meddelandet straffbart, gälle vad därom är stadgat. Vad nu sagts äge motsvarande tillämpning i fråga om meddelande genom chiffer eller på annat sätt, som är hemligt för allmänheten.". 7:3:2-3: "Om någon anskaffar uppgift

- 5) jos tuomioistuimissa muussa tapauksessa katsoo yleisen tai yksityisen edun vuoksi erityisen tärkeäksi, että henkilöllisyys ilmoitetaan todistajankuulustelussa tai kuulusteltaessa asianosaista totuusvakuutuksen nojalla (TF 3:3).

Kuten listauksesta näkyy, vaitiolovelvollisuus on mahdollista murtaa monella eri perusteella. Etenkin kohta 5) on yleisluontoinen eikä se tarjoa tietolähteelle varmuutta salassapidosta. Toki ruotsalaisessa sananvapausperinteessä vaitiolovelvollisuuden murtaminen olisi hyvin poikkeuksellista. Painovapausasetuksen lähdesuojaa ja salassapitovelvollisuutta vastaavat, sähköistä viestintää käsittelevät säännökset ovat ilmaisuvapausperustuslain 2 luvussa. Ne koskevat televisiota, radiota ja vastaavia välitystapoja, tietokantojen julkisia esityksiä, elokuvia, videoita, äänitteitä ja muita teknisiä esityksiä.

Ruotsin lainsäädännössä on myös sellainen erikoisuus, että viranomainen tai muu julkinen toimielin ei saa selvittää, kuka on kirjoittanut viestin, joka on otettu tai joka on ollut tarkoitus ottaa painokirjoitukseen tai ilmaisuvapausperustuslaissa tarkoitettuun viestimeen, eikä sitä, kuka on julkaissut tai aikonut julkaista tällaisen viestin taikka sitä, kuka on antanut tietoja kirjoitusta varten, paitsi jos kysymys on syytteen nostamisesta kyseistä henkilöä vastaan tai muusta puuttumisesta hänen oikeusasemaansa edellyttäen, että tällainen puuttuminen ei ole painovapausasetuksen tai ilmaisuvapausperustuslain vastaista. Kysymys on tutkimiskiellostä, jonka rikkominen on säädetty rangaistavaksi.¹⁸

Tutkimiskielto koskee vain viranomaisia, ei sen sijaan yksityisiä yrityksiä tai yksityishenkilöitä. Tämän vuoksi työntekijöiden tai virkamiesten sananvapauden laajuus eroaa olennaisesti sen mukaan, ovatko he töissä yksityisellä vai julkisella sektorilla. Ruotsin Journalistiliitto (Journalistförbundet) varoittaakin internetsivuillaan, että yksityisellä sektorilla työskentelevien työntekijöiden lojaalisuusvelvollisuus työnantajaa kohtaan menee sananvapauden ohi. Tämän vuoksi työnantajaan kohdistuva kritiikki pitäisi liiton mukaan esittää ensisijaisesti työpaikalla. Lisäksi kritiikin tulee olla aiheellista eikä se saa vahingoittaa työnantajan toimintaa. Jos nämä kriteerit eivät täyty, työntekijä on vaarassa menettää työpaikkansa, jos hän esittää kritiikkiä joukkotiedotusvälineessä.¹⁹ Sanottu osoittaa melko suurta kuilua virkamiesten ja työntekijöiden sananvapauden välillä.²⁰

Työnantaja ei saa tutkia, kuka virkamies on vuotanut tietoja. Säännöstä on tulkittu niin, että jos tietovuodon kohde jostain syystä saataisiin selville, tähän ei saa kohdistaa työnantajan taholta ”kostotoimia” tai vastaavia ikävyökyksiä.²¹ Tämä

eller underrättelse i sådant syfte som avses i 1 kap. 1 § fjärde stycket och därigenom gör sig skyldig till brott som anges i förevarande paragrafs första stycke 1, gäller om ansvar här för vad i lag är straffat. / Det som sägs i 2 kap. 12 § tredje stycket regeringsformen skall gälla också i fråga om förslag till föreskrifter som avses i första stycket 3. Lag (1988:1448)”. Tässä tapauksessa tuomioistuimissa voi vain kysyä, onko syytetty tai epäilty henkilö tiedon antaja tai vaikuttanut sen julkaisemiseen, ei sen sijaan kysyä, kuka muu mahdollisesti on antanut tiedon tai vaikuttanut sen julkaisemiseen.

18 TF 3:4 ja YGL 2:4 sekä TF 3:5. Ks. NJA 2001 s. 673 ja RÅ 2000 ref. 58 ja JK 2009-03-03 ja JK 2009-06-23.

19 http://www.sjf.se/portal/page?_pageid=53,2214322&_dad=portal&_schema=PORTAL, luettu 19.5.2011.

20 Virkamiehen sananvapaudesta ks. EIT:n ratkaisema tapaus *Guja v. Moldova* (12.2.2008), jossa todetaan sananvapauden ulottuvan myös työpaikoille ja virkamiehiin. Työntekijöillä ja varsinkin virkamiehillä on lojaalisuus- ja vaitiolovelvollisuus. Joskus salassa pidettävän tiedon paljastaminen saattaa kuitenkin olla julkisen edun mukaista ja siten hyväksyttävää. Ensisijaisena menettelytapana on kuitenkin epäkohtien esille ottaminen viraston sisäisesti yleisölle paljastamisen ollessa viimesijainen keino. Merkitystä on esimerkiksi tiedon tärkeydellä ja totuusarvolla, kysymyksessä olevalla viranomaisella, virkamiehen motiiveilla sekä seuraamuksen ankaruudella ja sen mahdollisella pelotevaikutuksella.

21 TF 3:4 ja YGL 2:4 sekä TF 1:3, YGL 1:4 ja prop. 2005/06:162 s. 6: ”Av dessa bestämmelser anses följa att meddelaren inte heller på annat sätt får drabbas av någon påföljd från det allmännas sida, t.ex. därför att han

oikeuskirjallisuudessa omaksuttu periaate on vast'ikään vahvistettu lainmuutoksella (TF 3:4.2 ja YGL 2:4.3; laki 2010/1347), jonka mukaan viranomainen tai muu julkinen toimielin ei saa ryhtyä toimenpiteisiin ketään vastaan sen vuoksi, että tämä on käyttänyt painovapauttaan painokirjoituksessa, radio-ohjelmassa tai muussa teknisessä lähetyksessä tai myötävaikuttanut siinä tapahtuneeseen sananvapauden käyttöön. Jos kieltoa rikotaan tahallaan erottamisella, irtisanomisella, kurinpitorangeistuksella tai vastaavalla toimenpiteellä, rangaistuksena on sakkoa tai vankeutta enintään yksi vuosi (TF 3:5.3 ja YGL 2:5.4). Muuna vastaavana toimenpiteenä rangaistava voi olla esimerkiksi työsuhde-etujen poistaminen tai ilmaisuvapauden käyttämisen vuoksi menetetty palkankorotus.²²

Viranomaisia ja julkisia toimielimiä koskeva tutkimiskielto ei ole ehdoton, vaan myös sen soveltumista rajoittavat TF 7:3:ssa ja YGL 5:3:ssa mainittuja rikoksia koskevat poikkeukset (valtiopetos jne., salassa pidettävä asiakirja, salassapitorikos).²³

4.3 Lähdesuoja Norjassa

4.3.1 Nykytila

Sananvapaus turvataan vuosina 2004 ja 2006 uudistetussa Norjan perustuslain (Grunnloven) 100 §:ssä. Sen mukaan sananvapauden käyttämistä koskevan oikeudellisen vastuun tulee perustua lakiin. Sananvapautta rajoitettaessa on otettava huomioon ilmaisuvapauden merkitys totuuden etsinnässä ja demokratian edistämisessä sekä yksilön oikeus vapaaseen mielipiteenmuodostukseen. Ennakkosensuuri on kielletty. Lisäksi pykälässä säädetään viranomaisten toiminnan julkisuudesta.

Perustuslain sananvapauspykälässä ei mainita lähdesuojaa. Sen sijaan EIS 10 artiklalla on lähdesuojaa tulkittaessa suuri merkitys.²⁴ Tämä perustuu paitsi haluun ottaa huomioon EIT:n oikeuskäytäntö, myös siihen, että perustuslain 110c §:n 1 momentin mukaan valtiolla on velvollisuus kunnioittaa ja suojata ihmisoikeuksia. Lisäksi Norjassa on voimassa erityinen ihmisoikeuslaki, jonka tarkoituksena on vahvistaa ihmisoikeuksien voimassaoloa Norjan oikeusjärjestelmässä ja joka säättää mm. Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksen olemaan Norjaa sitovilta osin voimassa kuten norjalainen laki.²⁵ Ihmisoikeuslain kautta myös Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännöllä on merkitystä sananvapauskysymyksiä tulkittaessa.

Norjassa lähdesuojasta säädetään riita-asioita käsittelevässä prosessilaissa (Lov om mekling og rettergang i sivile tvister; tvisteloven) ja rikosprosessilaissa (Lov om rettergangsmåten i straffesaker; straffeprosessloven).

lämnat uppgifter för publicering (det s.k. repressalieförbudet). Genom rättspraxis har repressalieförbudet kommit att utvidgas ytterligare och varje åtgärd som medför negativa konsekvenser för en offentligt anställd person och som grundar sig på medverkan i ett grundlagsskyddat medium har i princip ansetts vara otillåten." Ks. myös mts. 8-9. Suojan laajennus- ja selvityshankkeista prop. 2005/06:162 ja SOU 2009:14 s. 219–262.

22 Tästä Konstitutionsutskottets betänkande 2009/10:KU18 s. 14–18.

23 Prop. 2005/06:162 s. 6.

24 Jon Rabben: Pressens kildevern overfor domstolene, TfR 1-2 2001 s. 209.

25 Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (Menneskerettsloven).

Siviilijuttuihin sovellettava riita-asiain prosessilain säännös on seuraavanlainen:

§ 22–11. Todistamisvapautus joukkoviestimille – lähdesuoja

1) Painokirjoituksen vastaava toimittaja (redaktør)²⁶ voi kieltäytyä antamasta todistetta siitä, kuka on artikkelin tai raportin kirjoittaja tai niissä julkaistujen tietojen lähde. Sama koskee todistetta siitä, kuka on muiden tietojen lähde, jos tieto on annettu toimittajalle toimitustyötä varten.

2) Kun tärkeät yhteiskunnalliset intressit vaativat, että 1 kohdassa mainitut tiedot annetaan, ja sillä on olennainen merkitys asian selvittämiseksi, oikeus voi kokonaisarvioinnin jälkeen antaa määräyksen, että todiste pitää antaa tai nimi ilmoittaa. Jos kirjoittaja tai lähde on paljastanut olosuhteen, joka oli yhteiskunnallisesti merkittävää tehdä tiettäväksi, voidaan tällainen määräys antaa vain kun on erityisen tarpeellista (påkrevd), että nimi kerrotaan.

3) Pykälässä mainitut säännöt soveltuvat vastaavasti

a) muihin, jotka ovat saaneet tiedon kirjoittajasta tai lähteestä työskennellessään asianomaisessa kustantamossa, toimituksessa, tietotoimistossa (pressebyrå) tai kirjapainossa ja

b) avustajiin radio- ja televisiolähetystoiminnassa tai muussa mediatoiminnassa, jolla on pääasiassa sama tarkoitus kuin sanomalehdillä sekä radio- ja televisiolähetystoiminnalla.

Rikosasioihin sovellettava Norjan rikosprosessilain lähdesuojasäännös kuuluu seuraavasti:

§ 125. Painokirjoituksen vastaava toimittaja voi kieltäytyä vastaamasta kysymykseen siitä, kuka on artikkelin tai raportin kirjoittaja tai niissä julkaistujen tietojen lähde. Sama koskee kysymystä siitä, kuka on muiden tietojen lähde, jos tieto on uskottu toimittajalle toimitustyötä varten.

Sama oikeus kuin vastaavalla toimittajalla on muilla, jotka ovat saaneet tiedon kirjoittajasta tai lähteestä työskennellessään asianomaisessa kustantamossa, toimituksessa, tietotoimistossa tai kirjapainossa.

Kun tärkeät yhteiskunnalliset intressit vaativat, että tiedot annetaan, ja sillä on olennainen merkitys asian selvittämiseksi, oikeus voi kokonaisarvioinnin jälkeen antaa määräyksen, että todistajan pitää ilmoittaa nimi. Jos kirjoittaja tai lähde on paljastanut olosuhteen, joka oli yhteiskunnallisesti merkittävää tehdä tiettäväksi, voidaan tällainen määräys antaa vain kun on erityisen tarpeellista, että nimi kerrotaan. Kun vastaus annetaan, oikeus voi päättää, että se täytyy antaa vain oikeudelle ja tapaamisen osapuolille suljettujen ovien takana ja salassapitomääräyksen alaisena.

²⁶ Norjan rikoslain 43 luvussa on säännökset painokirjoituksen kautta tehdyistä rikoksista. Luvun useissa kohdissa puhutaan toimittajasta (redaktør). Se on tässä selvyyden vuoksi käännetty vastaavaksi toimittajaksi, koska rikoslain 436 §:n mukaan aikakaus- tai sanomalehden toimittajana (redaktør) pidetään kysymyksessä olevassa luvussa sitä, joka päättää kirjoituksen sisällöstä tai sen osasta, kutsuttiinpa häntä toimittajaksi, julkaisijaksi tai joksikin muuksi.

Tämän pykälän säännökset koskevat vastaavasti radio- ja televisiolähetystoiminnan johtajaa sekä avustajia radio- ja televisiolähetystoiminnassa tai muussa mediatoiminnassa, jolla on pääasiassa sama tarkoitus kuin sanomalehdillä ja radio- ja televisiolähetystoiminnalla.

Kuten säännöksistä ilmenee, lähdesuoja koskee journalisteja ja kustantamossa, toimituksessa, tietotoimistossa tai kirjapainossa työskenteleviä henkilöitä sekä radio- ja televisiolähetystoimintaa ja muuta sanomalehti- tai radio- taikka televisiolähetystoimintaan rinnastettavaa mediatoimintaa. Tapauksessa Rt 1992 s. 39 Norjan korkein oikeus korosti, että lähdesuoja oli luotu yhteiskunnassa vallitsevien tärkeiden julkisuusarvojen vuoksi ja katsoi, että dokumentaarisen kirjan kirjoittaja saattoi olla lähdesuojan piirissä, kun kirjassa oli yhteiskunnallisen reportaasin ja journalistisen pistävyyden piirteitä. Tuomion mukaan ei ollut perusteltua pitää lähdesuojan kannalta ratkaisevana sitä, oliko yhteiskunnallinen kritiikki julkaistu aikakautisessa painokirjoituksessa, televisio- tai radiolähetystoiminnassa vai kirjassa. *Lindahlin* mukaan ratkaisevaa oli, oliko kirja journalistin journalistisessa toiminnassa kirjoittama.²⁷ Mielestäni tällaista tulkintaa voidaan kritisoida kapeaksi sananvapauden ja yleisön tiedonsaantioikeuden kannalta. Lisäksi journalistien etusija muihin sananvapauden käyttäjiin nähden on altis kritiikille yhdenvertaisuuden, perus- ja ihmisoikeuksien kaikille kuluvan luonteen, yleisön tiedonsaantioikeuden sekä journalistin ja journalismin määrittelyvaikeuksien vuoksi.

Marraskuussa 2010 ratkaistussa tapauksessa HR-2010-1945-A (ään. 4-1) Norjan korkein oikeus katsoi, että lähdesuojan kanssa samoin edellytyksin myönnettävä anonymiteettisuoja ulottui myös verkkojulkaisun keskustelupalstalla julkaistun viestin laatijaan, kun palsta oli vastaavan toimittajan tai hänen sijassaan toimivan valvonnan (samtidskontroll) alainen. Tämä tarkoitti Aller Internetin tapauksessa valvontatapaa, jossa toimitukseen tulee ilmoitus keskustelupalstalle tulleesta viestistä ja toimitus arvioi viestin muodon ja sisällön välittömästi. Palstalta poistetaan epäsoivia tai eettisesti arveluttavia viestejä, ja julkaisusisällöstä päättää yksin toimitus. Sivuilla ilmoitetaan nimetty henkilö palstan vastaavaksi toimittajaksi.

Tapauksessa HR-2010-1945-A oli kysymys tilanteesta, jossa toimittaja oli julkaissut Aller Internetin verkkosivuilla muinaismuistolöydöistä kertovan artikkelin ja kehottanut lukijoita kommentoimaan juttua. Tämän jälkeen nimimerkki ”Finneren” oli kertonut neljässä palstalle lähettämässään viestissä hallussaan olevasta muinaismuistolain

27 Lindahl 2009 s. 79 lähteineen. Lähdesuojan piirissä olevista viestintätavoista mts. 77–85. Tapaus Rt. 1992 s. 39 on ratkaistu vanhan lähdesuojalain aikana. Lähdesuojasta myös Rt. 1993 s. 982, jossa suden tappamisen selvittäminen ei ollut peruste journalistin lähdesuojan murtamiselle. Lähdesuojan muuttamisesta ja perustelusta Ot.prp. nr. 55 (1997-98), Om lov om endringer i rettergangslovene m m (kildevern og offentlighet i rettspleien). Ks. myös Norjan laamannioikeuden ratkaisu 11-041556SAK-BORG/04 / 28.4.2011, jossa lähdesuojaa ei myönnetty, koska katsottiin, että lähteen henkilöllisyys oli jo yleisesti tiedossa. <http://www.nored.no/Files/Documents/DOMSARKIV%202011/JJ-nr%202011-02%20-%20Kjentkildesaken%20-%20Påtalemakt%20mot%20DN-journalist%20-%20Borgarting%20Imrett%202011-04-28.pdf>, luettu 23.5.2011. Norjan siviilioikeusasiamies puolestaan piti poliisin toimintaa virheellisenä ja lähdesuojaa rikkovana, kun oikeustalolla ison rikosjutun vuoksi tehdyssä turvatarkastuksessa toimittajan mukana olleet kuulustelukertomukset ja muistiinpanolehtiö oli otettu hetkeksi poliisin haltuun, vaikka toimittaja oli ilmoittanut niiden kuuluvan lähdesuojan alaan, ks. SOM 29.4.2011, 2011/436, <http://nored.no/Files/Documents/Dokumenter%202011/2011-04-29%20-%20SOM%20uttalelse.pdf>, luettu 23.5.2011. Ks. myös tapaus Rt-2010-774 (18.06.2010, HR-2010-1060-A), jossa oli kysymys tekijänoikeusloukkauksesta epäillyn identiteetin paljastamisesta.

soveltamisalaan kuuluvasta riimukivestä ja että hän voi lähettää siitä kuvia, jos joku on kiinnostunut ostamaan sen. Muinaismuistolain mukaan esine olisi pitänyt antaa viranomaisille löytöpalkkiota vastaan, mutta ”Finneren” kertoi pitävänsä virallista löytöpalkkiota liian alhaisena. Viimeisessä viestissään hän kertoi myyneensä riimukiven internetin myyntisivustolla 20 000 kruunulla.

Hedmarkin maakunta oli tehnyt kirjoitusten johdosta tutkintapyyntöön muinaismuistolain vastaisesta toiminnasta. Poliisi vaati verkkosivuston ylläpitäjää luovuttamaan nimimerkin IP-osoitetta koskevat tiedot. Alemmat oikeudet päätyivät luovutusmääräyksiin eri perustein, mutta korkein oikeus hylkäsi vaatimuksen. Enemmistö painotti sitä, että päätoimittaja tai tämän valtuuttama henkilö valvoi palstaa ja että kyse oli myös liian alhaisia löytöpalkkiota kritisoivasta mielipiteestä eikä pelkästä myynti-ilmoituksesta, joka olisi jäänyt lähde- ja anonymiteettisuojaan ulkopuolelle. Verkkokeskustelu oli yhteiskunnallisesti tärkeää ja lähdesuojan murtaminen olisi voinut luoda jäädyttävän vaikutuksen (*chilling effect*) lähteiden haluun antaa tietoja jatkossa.

Enemmistön mielestä lähdesuojan murtamisella oli olennainen merkitys asian selvittämiselle. Lähdesuojan murtaminen ei kuitenkaan ollut tärkeiden yhteiskunnallisten intressien vaatimaa ja se olisi voinut heikentää lähteiden tiedonantohalukkuutta. Tämän vuoksi lähdesuojan murtamista koskeva vaatimus hylättiin.²⁸

Kuten säännöksistä ilmenee, Norjassa lähdesuojan kattama henkilöpiiri on suppeampi kuin suomalaisen lähdesuojan kattama periaatteessa rajaton henkilökoukko. Suomessahan lähdesuoja on yleisön saataville toimitetun viestin laatijalla, joka voi olla kuka tahansa esimerkiksi internetin keskustelupalstalle kirjoittava henkilö. Norjan lain esitöissä on painotettu sitä, että verkossa julkaistavan aineiston osalta lähdesuoja edellyttää, että julkaisulla on vastaavaa toimittajaa vastaava henkilö, joka johtaa toimintaa ja toimii tiedon ja keskustelun lähteenä.²⁹

Pääsääntöisesti toimittaja ja muut toimituksessa työskentelevät henkilöt voivat kieltäytyä paljastamasta käyttämänsä tietolähdettä. Suoja kattaa kaikki tiedotusvälineellä olevat tiedot riippumatta siitä, onko niitä julkaistu. Tuomioistuimien voi kuitenkin määrätä poikkeuksia lähdesuojaan.

Lähdesuoja on hyvin samantapainen sekä siviili- että rikoslaissa. Se on laajuudeltaan harkinnanvaraisempi kuin suomalainen lähdesuoja, koska laissa ei ole asetettu konkreettisia – esimerkiksi rikoksen rangaistusmaksimiin perustuvia – mittapuita lähdesuojan murtamisedellytyksille. Harkinnanvaraa rajoittaa perustuslain sananvapaussuojan lisäksi Euroopan ihmisoikeussopimuksen sananvapausartikla ja sitä koskeva Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytäntö.

Oikeuskirjallisuudessa on katsottu aikaisempien lähdesuojapykälien osalta, että lähdesuoja voidaan murtaa tärkeän yksityisen edun turvaamiseksi, jollei vahva yhteiskunnallinen intressi puhu tätä vastaan. Tällöin edellytetään keskeisten oikeuksien loukkausta ja törkeää lainrikkomusta. Lähdesuoja on vahvimmillaan, kun lehdistö paljastaa yleistä etua koskevan seikan ja loukkaus kohdistuu vain yleiseen etuun.

28 Yhden tuomarin vähemmistö olisi murtanut lähdesuojan, koska kirjoituksilla tavoiteltiin myös riimukiven myymistä, mikä toteutti rikoksen.

29 NOU 2001:32 s. 963–964.

Poikkeuksena voi kuitenkin olla esimerkiksi voimakas uhka valtion turvallisuutta kohtaan.³⁰

Vaikka lähteen paljastamiselle olisi painava yhteiskunnallinen intressi, lähde voidaan paljastaa vain kun paljastamisella on olennainen merkitys asian selvittämiseksi.³¹ Toisaalta suojan murtamiselle ei ole perusteita, jos paljastamiselle ei ole painavaa yhteiskunnallista intressiä, vaikka suojan murtaminen olisi ainoa keino rikoksen selvittämiseksi.

Tuomioistuimien voi määrätä, että todistaminen tai todisteen esittäminen tapahtuu suljettujen ovien takana ja määrätä todistelua koskevan vaitiolovelvollisuuden.³² Tällaista määräystä ei tiettävästi ole koskaan annettu, vaikka lähdesuojaan ja tiedonsaantiin liittyviä juttuja on sinänsä ratkottu Norjan oikeusistuimissa runsaasti.³³

4.3.2 Mediavastuukomitean ehdotus

Norjassa valmistellaan mediavastuulainsäädännön muuttamista. Samassa yhteydessä on tarkasteltu myös lähdesuojaa koskevan lainsäädännön muutostarpeita. Lakia valmisteleva komitea antoi raporttinsa (NOU 2011:12) kesäkuussa 2011. Mietinnössä lähdesuojaa pohdittiin aluksi nimenomaan tietolähteen oikeutena, joka toteutuu tiedotusvälineiden kautta ja toteuttaa yhteiskunnallista etua. Tällöin lähdesuojaa ei nähtäisi tiedotusvälineiden oikeutena, minkä vuoksi sen ulottamista vain tietyntilaisiin viestintätapoihin ei pidetty ongelmallisena. Ongelmallisena pidettiin vain sen määrittelyä, miten vedetään raja yhteiskunnallista etua toteuttavan julkaisutoiminnan ja sellaisen julkaisutoiminnan välille, jossa yhteiskunnallinen etu ei puolla lähdesuojaa.³⁴

Tällainen julkaisutoiminnan tapaan perustuva pohdiskelu on kuitenkin ongelmallista tietoyhteiskunnassa, joka on täynnä erilaisia viestintämahdollisuuksia. Kriteerit voivat olla epäselviä ja lisäksi jonkun asian yhteiskunnallinen merkittävyys voi paljastua vasta myöhemmin. Epävarmuus lähdesuojan saamisesta ehkäisisi tiedon levittämistä.

Toimikunnan enemmistö päätyi lopulta pitämään lähdesuojaa suojana lehdistön toimitukselliselle työskentelytavalle, jotta media voisi toimia ”julkisena vahtikoirana”. Tätä tuki Norjan korkeimman oikeuden kanta edellä selostetussa riimukiveä koskevassa keskustelupalstatapauksessa Rt. 2010 s. 1381, jossa katsottiin, että lähdesuojaa ei voi perustaa lähteen haluun pysyä anonyymina, vaan lähdesuojan suojaama keskeinen yhteiskunnallinen intressi liittyi tiedotusvälineiden uutisvälitykseen ja mielipiteiden vapaaseen levittämiseen. Mediavastuukomitean mielestä oli selvää, että journalisteilla ja freelance-toimittajilla oli ja tuli olla oikeus lähdesuojaan, joka ei riippunut siitä, toimivatko he vastaavan päätoimittajan alaisina. Lähdesuoja ei myöskään voinut olla alistainen sille, missä mediassa aineisto oli julkaistu tai oliko sitä julkaistu lainkaan.³⁵

Komitea katsoi, että lähdesuojaa ei ollut syytä rajata tietynlaiseen viestintään muotoon. Ratkaisevaa olisi, oliko medialla tai siinä julkaistulla ilmaisulla sellainen tavoite, joka pohjimmiltaan oli lähdesuojasäännösten perusteena, eli oliko tarkoituksena

30 Rabben 2001 s. 249–250.

31 Tästä Rabben 2001 s. 250–251.

32 Riita-asioiden prosessilaki 22–12 ja rikosprosessilaki 125 §.

33 Lindahl 2009 s. 32. Lindahlin taulukon mukaan lähdesuojaa, takavarikkoa, etsintää ja muita tiedon saamiseen tähtääviä tapauksia on lähdesuojalainsäädännön aikana ratkottu eri oikeusasteissa 57 tapauksessa.

34 NOU 2011:12 s. 125–126.

35 NOU 2011:12 s. 134.

vaikuttaa mielipiteenmuodostukseen tai yhteiskunnalliseen keskusteluun. Vastaavan päätoimittajan olemassaolo, julkaisun sitoutuminen lehdistön itsesääntelyyn tai kirjoittajien kokemus ammattitoimittajina olivat todettavissa olevia kiinnekohtia, joihin lähdesuojan olemassa olo voitiin liittää. Nämä eivät kuitenkaan olleet välttämättömiä tai ratkaisevia edellytyksiä, vaan rajanvedon tulisi tapahtua lähdesuojan tavoite huomioon ottaen. Komitean mielestä nykyinen prosessilainsäädäntö mahdollistaa tällaisen tulkinnan. Sitä vastoin kiinteämpien rakenteellisten kriteerien säätäminen kaventaisi nykyisin vallitsevan lähdesuojan alaa.³⁶

Mediavastuukomitean mielestä aikaisemman lähdesuojaa koskevan oikeuskäytännön perusteella ei ollut syytä epäröidä tavoitteellisen laintulkintatehtävän antamista tuomioistuimille. Komitea piti ydinaluetta selvänä ennakoitavuuden kannalta ja katsoi harkinnanvaraisuuksien liittyvän reuna-alueille, joilla käytäntö täsmentyisi oikeuskäytännössä.³⁷

Komitea ehdotti lähdesuojasta samanlaista säännöstä sekä siviili- että rikosprosessilakiin. Sen mukaan lähdesuojan kytkeminen välineeseen, jolla on journalistinen tavoite, tekisi rajanvedosta nykyistä selkeämmän ja laajentaisi hieman lähdesuojan soveltamisalaa. Myös yksittäiset henkilöt, kuten journalistisia päämääriä toteuttavat bloggaajat, voisivat tapauskohtaisesti päästä lähdesuojan piiriin. Lähdesuojan olemassaolo ratkaistaisiin välineneutraalisti lähdesuojan tavoitteet huomioivin kriteerein.³⁸

Komitea ehdotti sääntelyä, jonka mukaan jokainen, joka on vastuussa journalistisin tavoitein toimivan joukkoviestimen (massemedium) sisällöstä, joka työskentelee joukkoviestimessä tai joka täyttää tehtäviä joukkoviestimen puolesta, voi kieltäytyä todistamasta siitä, kuka on joukkoviestintävälineessä julkaistun viestin kirjoittaja tai tietojen lähde. Sama koskisi tietoa siitä, kuka on muiden toiminnassa saatujen tietojen lähde.³⁹

Lähdesuoja voitaisiin komitean ehdotuksen mukaan murtaa tiettyjen yhteiskunnallisten edellytysten täytyessä. Jos tärkeät yhteiskunnalliset intressit vaativat, että edellä tarkoitettut tiedot annetaan, ja jos tiedoilla on olennaista merkitystä asian selvittämiseksi, oikeus voisi kokonaisharkinnan perusteella antaa määräyksen, jonka mukaan todiste on annettava tai nimi kerrottava. Jos kirjoittaja tai lähde on paljastanut olosuhteen, joka oli yhteiskunnallisen merkityksensä vuoksi tärkeää tehdä tunnetuksi, määräys voitaisiin antaa vain jos olisi erityisen tärkeää, että nimi kerrotaan.⁴⁰

Tietolähteen suojan osalta komitean enemmistö katsoi, että ei ollut aiheellista säätää ruotsalaistyyppistä velvollisuutta tietolähteen suojaamiseen, vaan että nykyinen oikeustila sekä lehdistön eettiset ohjeet riittivät turvaamaan myös lähteen aseman.⁴¹ Enemmistö ei ehdottanut myöskään yleistä tietolähteen selvittämiskieltoa tai laissa säädettyä vaitiolovelvollisuutta.⁴²

36 NOU 2011:12 s. 136.

37 NOU 2011:12 s. 137.

38 NOU 2011:12 s. 138–139 ja 147.

39 NOU 2011:12 s. 138–139.

40 NOU 2011:12 s. 138–139.

41 NOU 2011:12 s. 139–141.

42 NOU 2011:12 s. 141–146.

4.4 Lähdesuoja Alankomaissa

Alankomaissa ei ole lähdesuojaa koskevaa lainsäädäntöä. Euroopan ihmisoikeussopimus on Alankomaiden perustuslain 93 ja 94 pykälien nojalla suoraan sovellettavissa ja saa etusijan tavalliseen lainsäädäntöön verrattuna. Alankomaiden lähdesuojaa koskevat tiedot tätä artikkelia varten onkin hankittu pääosin Alankomaita koskevista Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisuksista.⁴³ Niitä löytyi kolme kappaletta, joista yksi tosin koskee toimituksellisen aineiston takavarikointia ja lähdesuojan vaarantumista sitä kautta.

Koska Euroopan ihmisoikeussopimuksessa ei säädetä nimenomaisesti lähdesuojasta, lähdesuoja on muotoutunut EIT:n ratkaisukäytännön osoittamien suuntaviivojen mukaan. Ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytäntö ei kuitenkaan tarjoa ennakoitavaa ratkaisua kaikkiin mahdollisesti esille tuleviin tapauksiin, mikä voi lähdesuojalainsäädännön puuttuessa johtaa arkuuteen nimettömien lähteiden käytössä. Lähdesuojan takaaminen voi olla ongelmallista ratkaisukäytännön vaikean ennakoitavuuden vuoksi. Sama ongelma tosin voi tulla kysymykseen myös silloin, kun olemassa oleva lainsäädäntö tai oikeuskäytäntö eivät anna selviä tulkintalinjoja.

Alankomaissa tulkinnallista epävarmuutta poistaa kuitenkin ylimpien syyttäjien laatima, toimittajiin kohdistettavia pakkokeinoja koskeva yhdeksänsivuinen ohjekirje.⁴⁴ Käytännössä sitä pidetään viranomaisen kannalta sitovana niin, että pakkokeinojen kohde voi perustellusti olettaa poliisien ja syyttäjien toimivan ohjekirjeessä kuvatuilla tavoilla. Ohjekirjeessä on journalistien vaitiolo-oikeutta koskevia ohjeita sekä intressien punnintaa koskevia yleisiä lähtökohtia. Tärkeimmät punninnan arviointiperusteet seuraavat Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännöstä. Ohjekirjettä sovellettaessa toimittajana pidetään henkilöä, joka ammattimaisesti kerää ja jakaa tietoa joukkotiedotusvälineissä.

Edellä luvussa 3.4 mainitussa *Voskuil v. Alankomaat* (22.11.2007) –tapauksessa oli kysymys sananvapauden loukkaamisesta, kun journalisti oli tuomittu 30 päivän vankeusrangaistukseen hänen kieltäytyttyään paljastamasta tietolähteenään ollutta poliisia. Ihmisoikeustuomioistuimen tuomion jälkeen Alankomaiden hallitus päätti valmistella lähdesuojaa koskevaa lainsäädäntöä, koska lainsäädäntö lisäisi oikeusvarmuutta. Valmisteilla ollut lainsäädäntö olisi koskenut vain rikosprosesseja, minkä vuoksi sekä journalistit että lakimiehet pitivät sitä liian kapea-alaisena. Lakiehdotus ei olisi kattanut siviiliprosesseja, takavarikkoja, etsintöjä tai journalistien puhelinten salakuuntelua.⁴⁵

Jo muutoinkin verkkainen valmistelu kohtasi uusia hankaluuksia EIT:n suuren jaoston 14.9.2010 ratkaiseman *Sanoma Uitgevers* –tapauksen vuoksi.⁴⁶ Lakiehdotuksessa syyttäjä olisi ratkaissut lähdesuojan murtamisen ja päätöksestä olisi

43 Lähdesuojasta myös Persvrijheidsmonitor, Netherlands 2009 s. 94–97.

44 Aanwijzing toepassing dwangmiddelen journalisten, 31.3.2006; http://wetten.overheid.nl/BWBR0021538/geldigheidsdatum_31-03-2006, luettu 27.9.2011.

45 Alankomaiden lähdesuojaa koskevat tiedot on saatu professori Wouter Hinsiltä, tutkija Chris Wiersmalta, teoksista Persvrijheidsmonitor 2009, Netherlands 2009 s. 94–97, Persvrijheidsmonitor 2010, Netherlands s. 15–27 sekä Alankomaita koskevista EIT:n tuomioista. Esitän Hinsille ja Wiersmalle lämpimät kiitokset avusta.

46 Tapauksesta enemmän sivulla 43. *Sanoma Uitgevers* –tapauksessa oli kysymys laittomista autokilpailuista otetun kuvamateriaalin takavarikoinnista ja etsinnästä pankkiautomaattivarkauksien selvittämiseksi. Lehdillä ei ollut riittäviä oikeusturvatakeita, kun takavarikkopäätöksen teki syyttäjä eikä tuomioistuin.

voinut valittaa. EIT kuitenkin piti *Sanoma Uitgevers* –päätöksessä ongelmallisena sitä, että asian ratkaisi ensi asteena syyttäjä, joka ei ollut puolueeton taho, vaan yksi rikosprosessin osapuoli. Näin ollen lähdesuojalaki täytyi lähettää uudelleen valmisteltavaksi.

Kommenteilla ollut 29.10.2008 päivätty lähdesuojalakiehdotus löytyi aikaisemmin internetistä, mutta Alankomaiden lainvalmisteluprosessin erikoisuuksiin kuuluu, että lakiehdotus ei ole julkinen ennen kuin se on esitelty parlamentille. Kun nykyistä ehdotusta ei vielä ole esitelty parlamentille, ei tätä kirjoitettaessa ole julkista lakiehdotusta, jota voitaisiin arvioida.⁴⁷

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisusta *Uitgeversmaatschappij De Telegraaf B.V. ym. vastaan Alankomaat* (18.5.2010) ja *Sanoma Uitgevers B.V. v. Alankomaat* (31.3.2009 / 14.9.2010) ilmenee, että marraskuun 11 päivään 1977 saakka Alankomaiden korkein oikeus ei ollut tunnistanut journalistien etuoikeutta lähdesuojaan. Tuolloin se oli antanut tuomion, jossa se katsoi, että todistajana olleen journalistin oli paljastettava lähteensä, jollei tapauksen erityisissä olosuhteissa lähteen suojaaminen ollut painavamman intressin vaatimaa kuin paljastaminen.

Tämä periaate käännettiin päinvastaiseksi Alankomaiden korkeimman oikeuden ennakkopäätöksellä 10.5.1996. Ratkaisussa noudatettiin niitä periaatteita, joita EIT oli 27.3.1996 antamassaan tuomiossa *Goodwin v. Yhdistynyt kuningaskunta* esittänyt. Alankomaiden korkein oikeus katsoi EIT:n oikeuskäytännön perusteella, että journalisti oli periaatteessa oikeutettu tietolähteen salaamiseen, ellei lähteen paljastaminen ollut välttämätöntä demokraattisessa yhteiskunnassa yhden tai useamman EIS 10(2) artiklassa mainitun tarkoituksen toteuttamiseksi. Tapauksessa siis vahvistettiin lähdesuoja pääsäännöksi ja sen murtaminen poikkeukseksi.

Tuomiollaan (2.9.2005) julkaisijayhtiön tiloissa suoritettua etsintää koskevassa tapauksessa Alankomaiden korkein oikeus katsoi, että EIS 10 artiklassa turvattuun sananvapauteen kuului myös oikeus vapaasti kerätä uutisia. Puuttuminen tähän oikeuteen, joka sisältää myös journalistin oikeuden tietolähteen suojaamiseen, oli oikeutettua vain EIS 10(2) artiklassa mainituin edellytyksin. Tämä tarkoitti ensinnäkin tarpeeksi täsmällisen kansallisen lainsäädännön olemassaoloa, toiseksi EIS 10(2) artiklassa mainitun tarkoituksen toteuttamista ja sitä, että puuttumisen piti olla välttämätöntä demokraattisessa yhteiskunnassa.⁴⁸ Tässä kohden merkitystä oli toissijaisuusperiaatteella sekä suhteellisuudella. Näissä puitteissa tuli punnita, oliko sananvapauden (=lähdesuojan) rajoittaminen välttämätöntä EIS 10(2) artiklassa mainitun intressin turvaamiseksi ja olisiko intressi mahdollista saavuttaa vähemmällä puuttumisella. Kun kysymys oli rikostutkinnasta, piti harkita, oliko puuttuminen oikeuteen vapaasti kerätä informaatiota oikeassa suhteessa totuuden selvittämisen intressiin. Tässä harkinnassa tutkittavien rikosten vakavuudella oli merkitystä.

⁴⁷ Lähdesuojasta Alankomaiden oikeusministerille *Sanoma Uitgevers* –päätöksen jälkeen esitettyjä kysymyksiä ja vastauksia on täällä: <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/ah-tk-20102011-117.html>, luettu 23.5.2011.

⁴⁸ Euroopan ihmisoikeussopimuksen 10 artiklan 2 kappale kuuluu: "Koska näiden vapauksien käyttöön liittyy velvollisuuksia ja vastuuta, se voidaan asettaa sellaisten muodollisuuksien, ehtojen, rajoitusten ja rangaistusten alaiseksi, joista on säädetty laissa ja jotka ovat välttämättömiä demokraattisessa yhteiskunnassa kansallisen turvallisuuden, alueellisen koskemattomuuden tai yleisen turvallisuuden vuoksi, epäjärjestyksen tai rikollisuuden estämiseksi, terveyden tai moraalisen suojaamiseksi, muiden henkilöiden maineen tai oikeuksien turvaamiseksi, luottamuksellisten tietojen paljastumisen estämiseksi, tai tuomioistuinten arvovallan ja puolueettomuuden varmistamiseksi."

Tapauksesta *Sanoma Uitgevers v. The Netherlands* (31.3.2009 / 14.9.2010) ilmenee, että rikosprosessilain 96a:n mukaan tutkittaessa rikosta, jonka maksimirangaistus on vähintään neljä vuotta vankeutta, sekä tutkittaessa eräitä muitakin rikoksia, on mahdollista määrätä tutkimuksen kannalta tarpeellinen esine luovutettavaksi rikostutkinnan käyttöön. Tällä perusteella Sanoma Uitgevers oli määrätty luovuttamaan poliisille laittomia autokilpailuja koskeva ja sen julkaisemassa lehdessä sittemmin osittain julkaistu kuva-aineisto, jota oli käytetty aseellisiin pankkiautomaattimurtoihin syylistyneiden eikä median tietolähteiden selvittämiseksi. EIT totesi toimenpiteen EIS 10 artiklan vastaiseksi, koska takavarikkoasian vastaajan käytössä ei ollut ollut riittävin oikeusturvatakein varustettua menettelyä, jolla olisi suoritettu riippumaton arvio lähdesuojan ja julkisten edun mukaisten rikostutkinnallisten intressien välillä.

Alankomaat on siis niitä harvoja Euroopan neuvoston jäsenmaita, joissa ei ole laissa täsmällisesti säädettyä lähdesuojaa.⁴⁹ Kuten Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännöstä ilmenee, lähdesuojalainsäädännön osalta merkityksellistä ei ole ainoastaan se, minkälaisin perustein lähdesuoja voidaan murtaa. Olennaista on myös se, että lähdesuojan murtamista tai toimituksen hallussa olevien todisteiden luovuttamista koskeva vaatimus ratkaistaan oikeudenmukaisessa oikeudenkäynnissä. Lisäksi sananvapauden rajoituksesta, kuten lähdesuojasta, on säädettyä niin, että asianomainen voi kohtuudella ennakoida toimintansa seuraukset. Alankomaat valmistelee lähdesuojalakia näiden EIT:n tulkintakäytännöstä ilmenevien suuntaviivojen mukaan.

4.5 Lähdesuoja Iso-Britanniassa

Iso-Britanniassa sananvapaus perustuu oikeuskäytäntöön, minkä lisäksi sitä turvataan vuoden 1998 ihmisoikeuslain (*Human Rights Act*) 12 pykälässä, jossa säädetään sananvapauden huomioon ottamisesta Euroopan ihmisoikeussopimuksen ja sen tulkintakäytännön suuntaviivojen mukaan. Pääosin lokakuussa 2000 voimaan tulleen ihmisoikeuslain tarkoituksena on antaa laajempaa vaikutusta Euroopan ihmisoikeussopimuksen takaamille oikeuksille ja vapauksille sekä mahdollistaa Euroopan ihmisoikeussopimuksen rikkomiseen perustuvan hyvityksen tuomitseminen.⁵⁰ Lisäksi Iso-Britanniassa on vuonna 2005 voimaan tullut sananvapauslaki (*Freedom of Information Act*). Lähdesuojasta säädetään oikeuden halventamista koskevan lain (*Contempt of Court Act* 1981) 10 pykälässä. Säännöksen soveltamisesta on kansallista oikeuskäytäntöä.⁵¹

49 Syyskuun 2006 ja syyskuun 2007 välisenä aikana kerättyyn aineistoon perustuvan Silencing Sources –raportin mukaan lähdesuojalainsäädäntöä ei ollut Euroopan maista Irlannissa, Alankomaissa, Slovakiassa, Kreikassa, Vatikaanissa eikä Andorrassa. Ainakin Slovakiassa on sittemmin säädetty lähdesuojasta. Esimerkiksi Irlannissa lähdesuoja nauttii kuitenkin hyväksyntää oikeuskäytännössä ja sen rajoittaminen on mahdollista vain jos rajoittaminen on EIS 10(2) artiklan vaatimusten mukaista, ks. Irlannin korkeimman oikeuden tuomio 2007 12Sp /31.7.2009, <http://www.bailii.org/ie/cases/IESC/2009/S64.html>, luettu 2.10.2011. Tuomioistuimien perusti ratkaisunsa pitkälti Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen käytäntöön ja etenkin *Goodwin v. Iso-Britannia* (27.3.1996) –tapaukseen, jossa yhtiön sisäisen toimintasuunnitelman vuotajan henkilöllisyyttä ei olisi saanut määrätä paljastettavaksi.

50 Ensisijaisena tarkoituksena on tietenkin Euroopan ihmisoikeussopimuksen mukainen toiminta. Jos tuomioistuin toteaisi viranomaisen toimineen sopimuksen vastaisesti, korvausta olisi mahdollista tuomita Human Rights Act 8 artiklan nojalla.

51 Ks. esim. Cram 1992, Ewing 1993, Nash 1996–1997 ja Welsh – Greenwood – Banks 2005 s. 295–296.

Contempt of Court Actin 10 pykälä kuuluu seuraavasti:

Tiedon lähteet

Oikeus ei saa vaatia henkilöä paljastamaan, eikä henkilö syyllisty oikeuden halventamiseen, kieltäytymällä paljastamasta tiedon lähdettä, kun tieto sisältyy julkaisuun, josta hän on vastuussa, paitsi jos oikeus katsoo, että tiedon paljastaminen on tarpeen (necessary) oikeudenhoidon, kansallisen turvallisuuden tai epäjärjestyksen taikka rikollisuuden ehkäisemiseksi.

Viittaus julkaisusta vastuussa olevaan henkilöön ei tarkoittane vastaavaa päätoimittajaa vaan ylipäätään henkilöä, joka on osallistunut viestin laatimiseen tai julkaisemiseen. Saman lain 14 pykälän 1 ja 2 kohtien mukaan oikeuden halventamisesta voi seurata sakkoa tai enintään kaksi vuotta vankeutta.

Oikeuskirjallisuudessa ei ole pidetty oikeuden halventamislain lähdesuojapykälää kovin tehokkaana lähdesuojan takaajana.⁵² Lisäksi Iso-Britanniassa on useita muita lajeja, jotka mahdollistavat tiedon saannin ja etsinnän erityistapauksissa.⁵³

Iso-Britannia onkin saanut lähdesuojan murtamisen vuoksi tuomioita sananvapauden loukkauksista Euroopan ihmisoikeustuomioistuimelta. Lähdesuojan murtamisperusteet ovat laajat ja niitä on usein sovellettu antamalla etusija säännöksessä turvatuille oikeudenhoidolle, kansalliselle turvallisuudelle tai epäjärjestyksen taikka rikollisuuden ehkäisemiselle. Lisäksi esimerkiksi ”oikeudenhoidon etuja” on tulkittu laajasti.⁵⁴ Tapauksessa *Goodwin v. Yhdistyneet Kuningaskunnat* (27.3.1996) EIT kuitenkin piti oikeudenhoidon etuja koskevaa säännösmuotoilua tarpeeksi täsmällisenä katsoen sen yhdessä tulkintakäytännön kanssa täyttävän EIS 10(2) artiklassa edellytetyn lailla säätämiskaatimuksen.

Suuressa jaostossa ratkaistu *Goodwin v. Yhdistyneet Kuningaskunnat* (27.3.1996; ään. 11-7) on ollut Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännössä yksi keskeisimpiä lähdesuojaa määrittäviä merkkipaaluja. Siihen on viitattu useissa myöhemmissä Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen päätöksissä. Tapauksessa toimittaja oli saanut tietolähteeltä erään yrityksen sisäisen toimintasuunnitelman, josta ilmeni, että yhtiö kävi rahoitusneuvotteluja jouduttuaan suuriin taloudellisiin vaikeuksiin. Yhtiö oli hankkinut tuomioistuimelta kiellon julkaista toimintasuunnitelmasta ilmeneviä tietoja, koska ne aiheuttaisivat sille huomattavaa taloudellista vahinkoa. Yhtiö ilmoitti kiellosta kaikille kansallisille sanomalehdille ja alan julkaisuille. Tiedon saanut toimittaja veloitettiin oikeuden päätöksellä esittämään tietolähteen soittamasta puhelusta tekemänsä merkinnät, jotta tietolähde voitaisiin jäljittää. Määräystä perusteltiin oikeudenhoidon eduilla, koska toimintasuunnitelman julkiseksi tulo saattaisi aiheuttaa taloudellista vahinkoa ja johtaa yhtiön työntekijöiden toimeentulon vähentymiseen. Lisäksi toimittajan lähde tai lähteen tietolähde saattaisi

⁵² Ewing 1993 s. 203 ja Welsh – Greenwood – Banks 2005 s. 302-305.

⁵³ Esimerkiksi Official Secrets Act 1920 (1939), Tribunals of Inquiry (Evidence) Act 1921, Police and Criminal Evidence Act 1984, Criminal Justice Act 1987, Criminal Justice Act 1993, Police Act 1997, The Serious Organised Crime and Police Act, Investigatory Powers Act 2000, Terrorism Act 2000, Anti-Terrorism, Crime and Security Act 2001 ja Financial Services and Markets Act 2000. Näistä enemmälti Welsh – Greenwood – Banks 2005 s. 305–316.

⁵⁴ ”in the interests of justice” -termin tulkinnasta *Goodwin v. UK* (27.3.1996), kohdat 18 ja 22. Oikeudenhoidon tarpeen on säännöstä tulkittaessa ymmärretty laajasti.

levittää toimintasuunnitelmaa edelleen. Toimittajan lähde samoin kuin tiedot vuotanut työntekijä oli tärkeää saada vastuuseen.

Toimittajan kieltäytyttyä paljastamasta tietoja hänet tuomittiin oikeuden halventamisesta 5000 punnan sakkoihin. Toimittajan mielestä tietojen julkaisemiselle oli yleistä intressiä, koska vaikeuksissa oleva yhtiö antoi julkisuudessa käsityksen, että se oli menestyksekkäästi kasvava yhtiö. Kansallinen tuomioistuin oli pitänyt yhtiön ”oikeudenhoidon intressejä” lähteen vastuuseen saamiseksi tärkeämpinä ja pannut painoa myös sille, että asiakirja oli saatu oikeudettomasti.

Toimittajan valituksen johdosta antamassaan tuomiossa Euroopan ihmisoikeustuomioistuin korosti jälleen sananvapauden merkitystä demokraattisessa yhteiskunnassa ja totesi, että lehdistölle kuuluvat oikeudet olivat sananvapauden kannalta erityisen tärkeitä. Lähdesuoja oli yksi lehdistönvapauden perusedellytyksistä ja ilman sitä tietolähteet eivät uskaltaisi auttaa lehdistöä informoimaan yleisöä yleisesti mielenkiintoisista asioista. Lähdesuojan murtamisella saattoi olla jäädäyttävä vaikutus (chilling effect) tiedon saantiin vastaisuudessa. Ilman lähdesuojaa lehdistön keskeinen tehtävä ”julkisena vahtikoirana” voisi heikentyä ja kyky tarjota täsmällistä ja uskottavaa informaatiota heikentyä. Lähdesuojan murtaminen saattoi olla sananvapautta turvaavan EIS 10 mukaista vain, jos se oli oikeutettavissa pakottavan yleisen edun vuoksi.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin toisti myös aiemman periaatteen, jonka mukaan kaikkien sananvapauden rajoitusten välttämättömyys tuli perustella vakuuttavasti. Arviointi kuului ensisijaisesti kansallisille tuomioistuimille, joilla oli tiettyä harkintamarginaalia. Tässä tapauksessa sitä kuitenkin rajoitti demokraattiseen yhteiskuntaan kuuluva tarve varmistaa ja säilyttää vapaa lehdistö. Tämä intressi oli painava harkittaessa oliko sananvapauden rajoitus (lähdesuojan murtaminen) oikeassa suhteessa tavoiteltuun legitiimiin päämäärään.

EIT tarkasteli tapausta kokonaisuutena ja arvioi, olivatko sananvapauden rajoitusperusteet relevantteja ja riittäviä. Se otti huomioon julkaisukiellon, joka koski kaikkia kansallisia sanomalehtiä ja keskeisiä aikakauslehtiä. Lähdesuojan murtaminen tähtäsi paljon samaan päämäärään, joka oli jo saavutettu julkaisukiellolla.⁵⁵ EIT piti tätä tavoitetta hyväksyttävänä ja relevanttina lähdesuojan murtamisperusteena samoin kuin tarvetta saada epälojaalin ja mahdollisesti yrityksen palveluksessa edelleen työskentelevän työntekijän henkilöllisyys selville. Se, että ilman lähdesuojan murtamista tämä ei onnistuisi, ei kuitenkaan sellaisenaan ollut riittävä peruste

⁵⁵ Suomessa ei ole tuomittu ennakkollisia julkaisukieltoja. Perustuslain 12 pykälä turvaa sananvapauden kenenkään ennakolta estämättä, joten ennakkokielto olisi perustuslaillisesti kyseenalainen, vaikkakin sitä on muutaman kerran tuloksettomasti vaadittu oikeudenkäymiskaaren turvaamistoimilainsäädännön perusteella. Asian arviointi ei kuitenkaan ole aivan yksinkertaista, ks. Niemi-Kiesiläinen 2002. Julkaisukiellot menettävät merkitystään nettiäikana, kun tiedot on helppo vuotaa internetiin niin, ettei niiden levittämää saada selville. Englannissa julkaisukiellon kohteena olevia tietoja on vuodettu mm. Twitterissä: <http://www.time.com/time/world/article/0,8599,2073851,00.html?xid=rss-fullworld-yahoo>, luettu 28.5.2011. Vaiennusyritykset johtavat usein ns. *Streisandin efektiin* eli aikaisempaa suurempaan julkisuuteen: “[a]fter Ryan Giggs’ lawyers tried to sue Twitter for the initial internet leaks, thousands more tweets followed in retaliation.”, <http://www.sopoly.com/injunction-publicity-backfires-on-celebrity-law-firm/>, luettu 28.5.2011. Alkuvuonna paljastui, että tunnettu televisiotoimittaja oli hakenut ja saanut julkaisukiellon avioliiton ulkopuolista suhdettaan koskevien tietojen julkaisemiselle. Toimittajan henkilöllisyys ei pysynyt kauaa salassa: <http://www.independent.co.uk/arts-entertainment/tv/news/marrs-approach-to-superinjunction-carry-on-and-pretend-it-doesnt-exist-2277688.html>, luettu 28.5.6.2011. ”As a leading BBC interviewer who is asking politicians about failures in judgment, failures in their private lives, inconsistencies, it was pretty rank of him to have an injunction while working as an active journalist.”, ks. <http://ipmedialaw.wordpress.com/2011/04/>, luettu 28.5.2011.

lähdesuojan murtamiselle. Yrityksen tarve estää sitä koskevien tietojen edelleen levitys, saada korvausta vuotajalta ja paljastaa epälojaali vuotaja eivät edes kumulatiivisesti olleet tarpeeksi painava peruste lähdesuojan murtamiseen.

Hieman samantapainen tilanne oli kysymyksessä 13 vuotta myöhemmin ratkaistussa tapauksessa *Financial Times Ltd ym. v. Yhdistyneet Kuningaskunnat* (15.12.2009). Tapauksessa toimittajille tuntematon henkilö oli lähettänyt toimittajille yritysvaltauksen liittyneen luottamuksellisen selonteon, joka oli sisältänyt potentiaalisen valtaajan ja valtauksen kohteen pörssikurssiin vaikuttavia tietoja. Tiedotusvälineet olivat julkaisseet selonteon sisältämiä tietoja samoin kuin potentiaalisen valtaajayrityksen kannanottoja asiasta. Uutisoinnilla oli merkittävä vaikutus kaupankäyntiin kummankin yhtiön osakkeilla siten, että potentiaalisen valtaajan kurssi laski ja valtauskohteen kurssi nousi.

Valtaajayritys halusi selvittää tiedon vuotajan. Kansallinen tuomioistuimien velvoitti tiedotusvälineet toimittamaan asiasta saamansa asiakirjat kantajan asianajajille. Tuomiosta huolimatta tiedotusvälineet eivät luovuttaneet asiakirjoja ja yhtiö luopui sittemmin täytäntöönpanemasta päätöstä.

EIT katsoi, että väitetty loukkaus ei ensinnäkään poistunut sillä, että tuomiota ei ollut laitettu vielä täytäntöön, koska se oli täytäntöönpanokelpoinen. Puuttumisesta sananvapauteen oli säädetty laissa ja sillä oli pyritty hyväksyttäviin tavoitteisiin eli turvaamaan toisten oikeuksia ja estämään luottamuksellisina käsiteltyjen tietojen paljastamista. Asian ratkaisu kilpistyi jälleen siihen, oliko sananvapauden rajoittaminen välttämätöntä demokraattisessa yhteiskunnassa. Tätä arviota EIT perusteli seuraavasti:

Lähdesuoja kuului lehdistönvapauden perusedellytyksiin ja lähdesuojan murtaminen oli EIS 10 artiklan kanssa yhteensopivaa vain, jos yleisen edun mukainen pakottava tarve sitä edellytti. Välttämättömyysharkintaa tehtäessä oli tietty kansallinen harkintamarginaali, jota lehdistönvapauden turvaaminen kuitenkin rajoitti. Koska sananvapauden käyttöön liittyi velvollisuuksia ja vastuita journalistin oli toimittava vilpittömässä mielessä tarjotakseen oikeaa ja luotettavaa tietoa journalismin eettisten vaatimusten mukaisesti. Lähdesuojan murtaminen saattoi haitata paitsi lähdettä myös sanomalehteä, jonka maine saattaisi kärsiä potentiaalisten lähteiden ja yleisön silmissä. Yleisöllä oli tarvetta saada tietoja anonymien lähteiden välityksellä. Lisäksi yleisö itse edusti potentiaalista lähdettä.

Vaikka julkinen mielikuva lähdesuojan periaatteesta ei ehkä kärsisikään todellista vahinkoa, jos lähdesuojasta poikettaisiin silloin, kun lähde oli toiminut vilpillisessä mielessä vahingoittamisen tarkoituksessa ja oli tahallaan paljastanut tekaistuja tietoja, tuomioistuimet eivät kuitenkaan saaneet vakuuttavan näytön puuttuessa otaksua väärän tiedon olemassaoloa liian harkitsemattomasti. Lähteen käyttäytyminen ei koskaan voinut olla ratkaisevaa vaan se oli vain yksi, joskin tärkeä, seikka harkittaessa, oliko lähteen paljastamisen vaatiminen oikeasuhtaista EIS 10(2) artiklan kannalta. Tapauksessa ei ollut riittävän varmaa näyttöä lähteen vilpillisestä tarkoituksesta eikä tuolle kysymykselle siten tullut panna olennaista merkitystä.

EIT ei pitänyt ratkaisevana myöskään kysymystä tietojen oikeaperäisyydestä, kun kotimaiset tuomioistuimet eivät olleet todenneet tietoja tekaistuuksi. Kun tietojen perättömyydestä ei ollut riittävää näyttöä, ei tarvinnut tutkia, olivatko tiedotusvälineet

yrittäneet todentaa saamiaan tietoja, mikä myös oli yksi mutta ei ratkaiseva seikka lähdesuojaan puuttumisen oikeasuhtaisuutta harkittaessa. Kysymys oli näin ollen vain siitä, oliko luottamuksellisten tietojen enemmän levittämisen estämiseen ja mahdollisesti jo aiheutuneen vahingon korvaamiseen perustuneita yhtiön intressejä pidettävä lähdesuojaan liittyviä julkisia etuja painavampina.

EIT totesi, että yhtiö ei ollut ennen ensimmäisen artikkelin julkaisemista pyytänyt väliaikaista määräystä estääkseen arkaluontoisiksi väittämiensä liiketoimintatietojen julkaisemisen. Uusien vuotojen estäminen oikeutti tietolähteen paljastamiseen vain poikkeuksellisesti, jos vaaraa ei voitu torjua lievemmin toimenpitein ja kun vaara itsessään oli vakava. Sillä, että journalistien mielletäisiin osallistuvan anonyymin lähteen henkilön selvittämiseen, oli lähteiden käyttöä ehkäisevä vaikutus. Tämän vuoksi yhtiön intressejä ei voitu pitää niin painavina, että niillä voitaisiin syrjäyttää lähdesuojaan liittyvät julkiset edut.

Suomessa ei *Goodwin*- ja *Financial Times* -tyyppisissä tapauksissa olisi mahdollista murtaa lähdesuojaa esitutkinnassa. Lähdesuojan murtaminen pelkästään siviilioikeudellisen korvausvaatimuksen tai epälojaalin työntekijän selvittämiseksi ei olisi missään olosuhteissa mahdollista. Suomessa murtamisperusteen tulee aina liittyä rikoksen selvittämiseen.

Edellä kuvatut tapaukset osoittavat, että oikeudenhoidon etuja koskevaa murtamisperustetta tulkitaan laajasti. Väite siitä, että lähteen paljastamisella voitaisiin ehkäistä tietojen myöhempää leviämistä, ei nykyisenä internet-aikana vaikuta relevantilta sananvapauden rajoitusperusteelta, koska tietojen levittämistä ja leviämistä ei tosiasiassa pystytty estämään. Lisäksi EIT on esimerkiksi tapauksessa *Editions Plon v. Ranska* (18.5.2004) katsonut, että kun lääkärin salassapitovelvollisuutta rikkonutta, edesmenneen presidentin terveydentilasta kertovaa kirjaa oli väliaikaisesta kiellosta huolimatta myyty jo noin 40.000 kappaletta, minkä lisäksi kirjaa oli levitetty internetissä ja käsitelty mediassa, tiedot olivat menettäneet pääosan luottamuksellisuudestaan eikä niiden julkaisukiellolle väliaikaisen kiellon jälkeen enää ollut relevanttia perustetta.

4.6 Lähdesuoja Saksassa

4.6.1 Saksan sananvapauslainsäädäntö

Saksan perustuslain 5 artiklassa turvataan ilmaisunvapaus sekä oikeus harjoittaa taidetta ja tiedettä. Säännöksen mukaan jokaisella on oikeus vapaasti ilmaista ja levittää mielipiteensä sanoin, kirjoituksin ja kuvin sekä vapaasti hankkia tietoja yleisesti käytettävissä olevista tietolähteistä. Lehdistönvapaus ja tietojen välittäminen radio- ja televisio-ohjelmien sekä elokuvan kautta on turvattu. Sensuuria ei ole. Näitä oikeuksia voidaan rajoittaa yleisellä lailla, nuorten turvaksi annetussa lainsäädännössä sekä henkilökohtaisen kunnian suojaksi.⁵⁶ Säännöksen 3 kohdassa turvataan taiteen, tieteen, tutkimuksen ja opetuksen vapaus.

⁵⁶ Saksan perustuslain englanninkielinen käännös http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gg/englisch_gg.html, luettu 27.6.2011. Suomentos on lähes sama kuin hallituksen esityksessä 54/2002 s. 26. Tämän

Perustuslain 17a artiklassa on säännös, jonka mukaan varusmiesten ja siviilipalvelusta suorittavien sananvapautta voidaan rajoittaa. Perustuslain 18 artiklan mukaan se joka väärinkäyttää sananvapautta ja erityisesti lehdistönvapautta tai erinäisiä muita pykälässä mainittuja vapauksia, taistellakseen vapaata demokraattista yhteiskuntajärjestystä vastaan, menettää nämä perusoikeutensa. Menetyksensä ja sen laajuus ratkaistaan perustuslakituomioistuimessa.

Saksan sananvapauslainsäädäntö on osavaltiokohtaista. Tämän vuoksi jokaisen osavaltion on erikseen hyväksyttävä kaikki liittovaltiota koskevat medialait. Myös lehdistö- ja medialait ovat osavaltiotasoisia. Lehdistölakeja koskevaa puite- tai raamilakia on yritetty tehdä useampia kertoja, mutta pyrkimyksessä ei ole onnistuttu.⁵⁷ Osavaltiokohtaiset lehdistölait kuitenkin muistuttavat monelta osin toisiaan. Lähdesuojasta ja takavarikosta on säännöksiä osavaltiokohtaisissa lehdistölajeissa.⁵⁸ Lehdistön toimintaa säännellään myös rikoslaissa, rikosprosessilaissa ja perustuslaissa.⁵⁹ Perustuslakituomioistuimella on suuri vaikutus medialainsäädännön tulkintaan.⁶⁰

4.6.2 Lähdesuoja

Lähdesuoja perustuu pitkälti sananvapautta koskevaan perustuslain 5 artiklaan ja sitä tulkitsevaan perustuslakituomioistuimen oikeuskäytäntöön.⁶¹ Saksan perustuslain 5 artiklan turvaaman lehdistönvapauden piiriin kuuluu oikeus valmistaa ja levittää painotuotteita, toimituksen salassapito-oikeus, toimituksellisen tutkimustyön suoja ja siihen liittyvä todistamastakieltäytymisoikeus sekä sisäänpääsyoikeus julkisiin tapahtumiin ja urheilun suurtahtumiin.⁶²

Saksan perustuslakituomioistuin tulkitsi jo vuonna 1966 lähdesuojan kuuluvan perustuslaissa turvatun lehdistönvapauden piiriin.⁶³ Tuomion mukaan lehdistönvapauteen sisältyy tiettyssä määrin journalistien ja heidän lähteidensä välinen luottamuksellisten suhteiden suoja. Se on ehdottoman tärkeä, koska lehdistö pystyy hyödyntämään anonymilähteiden tarjoamaa tietoa vain, jos se voi olla täysin varma lähdesuojasta.⁶⁴

Saksan oikeustilaa koskevan jakson osalta kiitän lämpimästi mediaoikeuden tutkijaa (Ass. iur.) Anne Yliniva-Hoffmannia ystävällisestä ja asiantuntevasta avusta.

57 Kleinsteuber – Thomass 2010. Toisen maailmansodan jälkeen yritettiin tehdä niin sanottu "Bundespressegesetz". Tämä ei kuitenkaan onnistunut, koska media-ala pelkäsi valtion valvontaa. Lehdistön itsesääntelystä huolehtii vuonna 1956 perustettu Deutscher Presserat (<http://www.presserat.info/service/english/keyfacts-in-english.html>). Saksan medialainsäädäntö löytyy kattavasti teoksesta Fechner – Mayer 2011. Saksan sananvapauslainsäädännöstä myös HE 54/2002 s. 26–28.

58 Ks. lehdistölakeja osoitteessa <http://www.landespressegesetz.de/>, luettu 21.9.2011. Todistamiskieltoa ja takavarikkoa koskevia säännöksiä ei ole kirjattu Fechnerin ja Mayerin (2011) lehdistölakikokoelmaan (mts. 341–383).

59 Ks. Fechner – Mayer 2011.

60 Kleinsteuber – Thomass 2010.

61 Perustuslain 19 pykälässä säädetään perusoikeuksien rajoittamisesta, että sikäli kuin perusoikeutta voidaan rajoittaa lailla, lain täytyy soveltua yleisesti eikä vain yksittäiseen tapaukseen. Lain täytyy yksilöidä rajoitettu perusoikeus sekä se pykälä, jossa se turvataan. Perusoikeuden ydintä ei saa rajoittaa. Perusoikeudet soveltuvat kotimaisiin oikeushenkilöihin siinä laajuudessa, kuin oikeuden luonne sallii. Jos viranomainen vahingoittaa henkilön oikeuksia, hänellä on oikeussuojakeinot.

62 Lehdistönvapaudesta Dörr – Schwartmann: Medienrecht, 3. painos, C.F. Müller 2010 s. 45–54. Perustuslain sananvapauslainsäädännös suojaa koko journalistista toimintaa; ks. BVerfG, 1 BvR 538/06, 27.2.2007.

63 BVerfGE 20, 162 – Spiegel 5, 5.8.1966.

64 Ks. BVerfGE 20, 162 – Spiegel 5, 5.8.1966: "Die in Art. 5 GG gesicherte Eigenständigkeit der Presse reicht von der Beschaffung der Information bis zur Verbreitung der Nachrichten und Meinungen

Lähdesuojasta – tai oikeastaan oikeudesta kieltäytyä todistamasta – säädetään myös Saksan rikosprosessilaissa. Sen 53 pykälän (”Oikeus kieltäytyä todistamasta ammatin perusteella”) mukaan todistamasta saavat kieltäytyä mm. henkilöt, jotka ovat tai ovat olleet ammattimaisesti valmistamassa, tuottamassa tai levittämässä aikakautista julkaisua, radio-ohjelmaa, dokumenttifilmiä taikka opetukseen tai mielipiteen muodostamiseen liittyviä tieto- tai viestintäpalveluja. Näillä on oikeus kieltäytyä todistamasta siitä, kuka on kommentin tai asiakirjan tekijä tai osallinen, tai siitä, kuka on antanut heille tietoa tai mikä on tiedon sisältö, kun tieto on saatu heidän toimiessaan ammatissaan. Todistamastakieltäytymisoikeus koskee myös journalistien itsensä tuottamaa materiaalia ja asioita, jotka ovat saaneet heidän ammatillisen mielenkiintonsa. Oikeus soveltuu vain silloin kuin kysymys on toimitukselliseen työhön liittyvästä osallistumisesta, dokumentoinnista, tiedosta tai aineistosta toimituksellisessa taikka tieto- tai viestintäpalvelusta, jossa on toimituksellista panosta.⁶⁵

Edellä mainituilla henkilöillä ei kuitenkaan ole oikeutta kieltäytyä todistamasta journalistien itsensä tuottaman materiaalin ja heidän ammatillisen mielenkiintonsa saaneiden asioiden osalta, jos todistajanlausuntoa tarvitaan rikoksen⁶⁶ selvittämiseksi. Todistamastakieltäytymisoikeus raukeaa myös silloin, kun tutkinnan kohteena ovat tietyt mm. lailliseen yhteiskuntajärjestykseen perustuvaa demokratiaa tai rauhaa taikka ulkoista turvallisuutta vaarantavat rikokset tai tietynlainen seksuaalista itsemääräämisoikeutta loukkaava rikos taikka rahanpesu- tai kätkemisrikos⁶⁷, eikä asian selvittäminen muutoin onnistu tai se olisi paljon vaikeampaa.⁶⁸ Journalistin ei kuitenkaan tarvitse vastata kysymyksiin, jotka voisivat johtaa kommentin tai asiakirjan tekijän tai osallisen taikka tietolähteen tai hänelle hänen ammatissaan annetun tiedon tai kommunikaatiosisällön paljastumiseen.⁶⁹ Journalisti joutuu siis vastaamaan muihin kysymyksiin, mutta ei tiedon laatijaa tai lähdettä taikka ammatissa saatuja tietoja koskeviin kysymyksiin. Journalistinen lähdesuoja on siten hyvin vahva.

Vuonna 2007 ratkaisemassaan tapauksessa perustuslakituomioistuimien katsoi, että uutistoimitukseen tehty etsintä oli perustuslaissa turvattu sananvapauden vastainen, koska se häiritsi lehden toimituksellista työtä ja uhkasi toimituksellisten

(BVerfGE 10, 118 [121]; 12, 205 [260]). Deshalb gehört zur Pressefreiheit auch ein gewisser Schutz des Vertrauensverhältnisses zwischen Presse und privaten Informanten. Er ist unentbehrlich, da die Presse auf private Mitteilungen nicht verzichten kann, diese Informationsquelle aber nur dann ergiebig fließt, wenn sich der Informant grundsätzlich darauf verlassen kann, daß das "Redaktionsgeheimnis" gewahrt bleibt."

65 Lähdesuoja voinee koskea myös verkossa olevia määritelmän täyttäviä julkaisuja, mutta oletettavasti ei esimerkiksi blogeja. Lähdesuojan piiriin voi kuulua myös muussa ammatissa toimiva henkilö kuin journalisti, mutta lähdesuoja edellyttää joka tapauksessa ammattimaista (ei vain satunnaista tai kertaluontoista) osallistumista media-alan toimintaan (Lutz Meyer-Goßner: Kurtzkommentar zur Strafprozeßordnung, § 53; tieto saatu Yliniva-Hoffmannilta).

66 Saksaksi "Verbrechen", mikä tarkoittaa rikosta erotuksena rikkomusta tarkoittavasta sanasta "Vergehen". Englanninkielisessä käännöksessä (http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html#p0195, luettu 22.9.2011) käytetään sanaa "felony", mikä tarkoittaa törkeää rikosta.

67 Ks. Saksan rikoslain (Strafgesetzbuch, StGB) pykälät 12 (1), 80a, 85, 87, 88, 95, 97b, 97a, 98-100a; 174-176, 179 ja 261.1-4; Tässä on kysymys ns. rikkomuksesta ("Vergehen") erotuksena edellisessä virkkeessä tarkoitetusta rikoksesta ("Verbrechen"). Englanninkielinen käännös: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/index.html.

68 Jos siis on kyse journalistien itsensä tuottamasta materiaalista ja asioista, jotka ovat saaneet heidän ammatillisen mielenkiintonsa ja todistajanlausuntoa tarvitaan törkeän rikoksen (Verbrechen) selvittämiseksi, ei ole tarpeellista, että asian selvittäminen ei muutoin onnistu tai olisi paljon vaikeampaa. Jos todistajanlausuntoa tarvitaan "vain" rikkomuksen (Vergehen) selvittämiseksi, edellytyksenä on, että asian selvittäminen ei muutoin onnistu tai että se olisi paljon vaikeampaa. Tätä lainkohtaa on kritisoitu sen epämääräisyydestä.

69 Englanninkielinen käännös, Saksan rikosprosessilaki (Strafprozessordnung, StPO) http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html, luettu 10.9.2011.

tietojen luottamuksellisuutta. Pelkästään valtionsalaisuuden julkaiseminen ilman muuta näyttöä ei ollut riittävä peruste syyttää journalistia valtionsalaisuuksien suojan loukkaamisesta. Toimituksiin ei saanut tehdä etsintöjä pelkästään tai pääasiallisesti tietolähteen selvittämiseksi.⁷⁰

Salassapidon ja luottamuksellisuutta koskevien velvollisuuksien loukkaamisesta säädetään rikoslain 353b pykälässä. Edellä mainittu perustuslakituomioistuimen tuomio johti lainmuutosehdotukseen, joka tarjoaisi journalistille ja heidän tietolähteilleen nykyistä parempaa suojaa. Ehdotuksen mukaan journalisteja ei voitaisi tuomita avunannosta salassapitorikokseen, jos he vain vastaanottavat, analysoivat tai julkaisevat salassa pidettävän tiedon.⁷¹ Ehdotus koskee vain avunantoa ("Beihilfe") eikä muunlaisia osallisuuden muotoja, kuten yllytystä. Journalistina pidettäisiin henkilöitä, jotka ammattimaisesti tuottavat, osallistuvat tai ovat osallistuneet painettujen julkaisujen, radio-ohjelmien, ohjelmien tai koulutuksellisten taikka mielipidettä muokkaavien viestintäpalveluiden valmisteluun, tuottamiseen tai jakeluun.⁷²

Saksan perustuslakituomioistuin teki mielenkiintoisen ennakkopäätöksen lehdistönvapaudesta ja sen rajoituksista terroristiryhmän lähettämän kirjeen takavarikkoa koskevassa tapauksessa. Tapauksessa lehti oli julkaissut lyhennetyn version kirjeestä, jonka se oli saanut tuhopolton ja yritykseksi jääneen pommi-iskun tekijäksi ilmoittautuneelta ryhmittymältä. Lehden toimitukseen tehtiin tämän jälkeen etsintä ja kirje takavarikoitiin.

Perustuslakituomioistuimen mukaan etsintä ja terroristiryhmän lähettämän kirjeen takavarikko eivät loukanneet sananvapautta. Toisaalta tuomioistuin totesi, että perustuslaissa taattu lehdistönvapaus kattoi lehdistön ja sen tietolähteiden välisen luottamussuhteen ja että tietolähteet ovat aktiivisia vain jos ne saattoivat luottaa lehdistön salassapitoon. Rikosprosessilain takavarikointisäännös ei loukannut perustuslakia, koska se loi kohtuullisen tasapainon lehdistönvapauden ja rikostutkinnan intressien välillä. Säännöstä oli myös sovellettu punnitsemalla yhtäältä rikoksen selvittämisintressiä ja kirjeen merkitystä todisteena sekä toisaalta lehdistön oikeutta tiedonsaantiin. Tätä arvioidessaan perustuslakituomioistuin otti huomioon, että tapahtuneen kaltaiset takavarikot saattaisivat tulevaisuudessa johtaa terroristeilta tulevan tiedon saannin ehtymiseen. Tässä tapauksessa riski siihen oli kuitenkin pieni, koska kirjeen kirjoittajat olivat tarkoituksella käyttäneet lehdistöä tiedonlevittäjänä tarkoituksenaan toteuttaa päämääriä, jotka olivat aivan muita kuin kirjeen julkaisemista koskevia. Kirjoittajat olivat kirjeellään yrittäneet vaikuttaa vireillä olevaan rikosasiaan.⁷³

70 BVerfG 1 BvR 538/06, 27.2.2007, http://www.bverfg.de/entscheidungen/rs20070227_1bvr053806.html.

71 Lakiehdotus *Entwurf eines Gesetzes zur Stärkung der Pressefreiheit im Straf- und Strafprozessrecht* (PrStG) osoitteessa http://www.bundestag.de/bundestag/ausschuesse17/a06/anhoeungen/archiv/05_Pressefreiheit/01_Gesetzentwurf.pdf, luettu 2.8.2011. Vrt. KKO 2009:3, jossa televisio-ohjelman toimittajan menettely täytti salassapitorikoksen yllytyksen ja vastaavan ohjelmatoimittajan menettely mainitun rikoksen avunannon tunnusmerkistön. EIT hyväksyi 8.2.2011 tekemällään päätöksellä KKO:n ratkaisun jättäessään sitä kohtaan tehdyn ihmisoikeusvalituksen tutkimatta "ilmeisen perusteettomana".

72 Strafprozessordnung Art. 53(1)(5). Uudistuksesta Anne Yliniva-Hoffmann: DE-Germany: Government Adopts Bill Strengthening Press Freedom, <http://merlin.obs.coe.int/iris/2010/9/article22.en.html>, luettu 2.8.2011 ja sama: Draft Law Strengthening Freedom of the Press, DE-Germany: Draft Law Strengthening Freedom of the Press, <http://merlin.obs.coe.int/iris/2010/6/article20.en.html>, luettu 2.8.2011.

73 BVerfG 22.8.2000, Az.:1 BvR77/96 (http://www.bverfg.de/entscheidungen/rk20000822_1bvr007796.html). Tapauksesta Bettina Häussermann: Confiscation Did Not Breach Press Freedom, <http://merlin.obs.coe.int/iris/2000/10/article22.en.html>, luettu 6.9.2011. Ks. myös BVerfG 10.12.2010, 1 BvR 2020/04 (http://www.bverfg.de/entscheidungen/rs20101210_1bvr202004.html).

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännöstä ei löydy Saksaan kohdistuvia lähdesuojaa koskevia valituksia. Perustuslakituomioistuimen takaamaa lähdesuojaa onkin pidetty vahvana.⁷⁴

4.7 Lähdesuoja Slovakiassa

Sananvapaus ja medianvapaus turvataan Slovakian perustuslaissa. Perustuslaissa turvataan myös ratifioitujen ja voimaansaatettujen kansainvälisten sopimuksen mukaisten ihmissoikeuksien (ml. sananvapaus) etusija, jos ne tarjoavat laajempaa ihmissoikeuksien suojaa kuin kansallinen lainsäädäntö.

Slovakian perustuslain 26 pykälä turvaa sananvapauden ja oikeuden informaatioon. Lehtien julkaisutoiminta ei edellytä lupaa. Radio- ja televisiotoiminta voi edellyttää toimilupaa, jonka edellytyksistä voidaan säätää lailla. Sananvapautta ja oikeutta etsiä ja levittää tietoa voidaan rajoittaa lailla, jos se on välttämätöntä demokraattisessa yhteiskunnassa toisten oikeuksien ja vapauksien suojelemiseksi taikka valtion turvallisuuden, yleisen järjestyksen tai moraalin suojelemiseksi. Viranomaisten on tarjottava tietoa toiminnastaan sopivalla tavalla ja valtion kielellä. Menettelytavoista säädetään tarkemmin lailla.⁷⁵

Slovakian medialainsäädäntö on uudehkoa. Lähdesuojasta säädetään laissa aikakausjulkaisuista ja tietotoimistoista ja eräiden lakien muuttamisesta ja täydentämisestä (167/2008; jälj. medialaki).⁷⁶ Medialain valmisteluun liittyi vilkas keskustelu vuosien ajan. Medialakia edelsi 12 erilaista luonnosta vuosien 1990–1998 aikana. Journalistit ja journalistijärjestöt ovat kritisoineet nykyistä medialakia liian laajasta oikaisu- ja vastineoikeudesta ja oikeudesta täydentävään kommenttiin. On jopa väitetty lain uhkaavan lehdistönvapautta sen velvoittaessa julkaisemaan liian paljon oikaisuja, vastineita ja kommentteja. Lisäksi on pelätty loukkaavista oikaisusta tai vastineista aiheutuvia oikeudenkäyntejä. Sanktioita pidetään liian suurina etenkin pienille julkaisijoille.⁷⁷

bverfg.de/entscheidungen/rk20101210_1bvr202004.html). Tapauksesta Katharina Grenz: Broadcasting Freedom Breached by Broadcaster Search and Seizure of Editorial Documents, <http://merlin.obs.coe.int/iris/2011/3/article13.en.html>

74 Goethe-Institut: *Pressefreiheit in Deutschland*: "In Deutschland ist die Pressefreiheit weniger vom Staat bedroht; bei Verletzung des Redaktionsgeheimnisses durch Sicherheitsbehörden greift das Bundesverfassungsgericht ein und lehrt den Staatsbehörden den Wert der Pressefreiheit für die Demokratie." "Wenn also der Staat den Journalismus zu fesseln versucht, dann tritt das höchste deutsche Gericht als Entfesselungs-Instanz auf: So war es erstmals vor über vierzig Jahren, als die Sicherheitsbehörden das Nachrichtenmagazin Der Spiegel durchsucht und seinen Herausgeber Rudolf Augstein wegen angeblichen Landesverrats verhaftet hatten; und so ist noch heute, wenn die Sicherheitsbehörden die Pressefreiheit beiseite schieben." <http://www.goethe.de/wis/med/dos/jou/pfr/de2298880.htm>, luettu 12.8.2012.

75 Perustuslain 26 pykälä, käännetty englanninkielisestä käännöksestä, http://www.servat.unibe.ch/icl/lo00000_.html, luettu 7.6.2011. Perustuslain 19 pykälässä turvataan perhe-elämän suoja, ihmisarvo, kunnia ja oikeus hyvään maineeseen. Lisäksi pykälässä suojataan henkilötietojen oikeudettomalta keräämiseltä, julkaisemiselta tai käyttämiseltä. Perustuslain 21 pykälässä säädetään kodin suojasta ja kotietsinnästä ja 22 pykälässä luottamuksellisen viestinnän suojasta.

76 Tässä on käytetty lähteenä lain englanninkielistä käännöstä, <http://www.culture.gov.sk/uploads/3q/P0/3qP0AW8PvDmgayCVare-sg/act-168.pdf>, luettu 7.6.2011.

77 Slovakiaa koskeva osa perustuu Andrej Školkayn kirjoittamaan teoksessa Media Landscape julkaistuun Slovakiaa koskevaan jaksoon, http://www.ejc.net/media_landscape/article/slovakia/, luettu 7.6.2011, viimeksi päivitetty 8.11.2010.

Slovakian journalistiliiton (Slovak Syndicate of Journalists) mielestä laki ei takaa journalistien tärkeitä oikeuksia antaessaan vain vähän oikeuksia ja paljon velvollisuuksia. Ainoa hyvä asia laissa oli liiton mielestä lähdesuoja. Slovakialaisen medialakiasiantuntijan Andrej Školkayn mielestä medialaki rajoittaa lehdistön absoluuttista vapautta, mutta samalla se laajentaa sananvapautta ja takaa erilaisten mielipiteiden pääsyn printtimediaan ja uutistoimistojen tiedotteisiin. Laki edellyttää, että julkaisijat ja uutistoimistot kunnioittavat aikaisempaa enemmän mielipiteiden moninaisuutta ja kritisoitujen, naurunalaiseksi tehtyjen ja herjattujen henkilöiden oikeutta kirjallisiin tai oikeudessa esitettyihin puolustuspuheenvuoroihin. Näin ajateltuna uusi medialaki avaa julkista keskustelua. *Školkayn* mukaan laki oli myös vastaisku sensaatiolehistön törkeisiin herjaus- ja häväistyskirjoituksiin sekä siihen, että eräät vakavasti otettavien lehtien päätoimittajat olivat jättäneet oikaisupyynnöt huomiotta tai jopa kieltäytyneet vastaanottamasta pyynnön sisältäviä kirjattuja kirjeitä.⁷⁸

Slovakian Journalistiliitolla on eettiset säännöt, jotka sitovat kaikkia journalisteja ja julkaisijoita Slovakiassa. Niiden mukaan journalistin on paljastettava lähteille aikeensa kirjoittajana. Tiedon keräämisessä ei saa käyttää painostusta. Tietoja ei saa väärinkäyttää. Journalistin on pidettävä tietolähteensä salassa paitsi jos hänet vapautetaan tästä velvollisuudesta tietolähteen tai oikeusistuimen toimesta.⁷⁹

Slovakian lehdistölaki soveltuu aikakautisiin julkaisuihin ja uutistoimistoihin niiden hankiessa tai levittäessä tietoja, sekä henkilöihin, jotka vaativat vastinetta, oikaisua tai lisätietoa em. tahojen levittämään informaatioon. Lisäksi laki soveltuu aikakautisten julkaisujen arkistoihin. Lakia ei sovelleta Slovakian tasavallan lakikokoelmaan, mainoksiin tai viranomaisten lehtiin kuten ei myöskään aikakautisiin lehtiin, jotka on tarkoitettu vain jonkun henkilön, yhtiön tai vastaavan sisäiseen käyttöön, eikä yksittäisen henkilön julkaisemiin aikakautisiin julkaisuihin, joiden tarkoituksena on vain heidän oman toimintansa mainostaminen.

Aikakautisena julkaisuna pidetään lehdistölain mukaan sanoma- tai aikakauslehteä tai muuta julkaisua, jota julkaistaan samannimisenä ja samaa aihepiiriä koskevana graafiselta ulkoasultaan yhdenmukaisena kokonaisuutena vähintään kaksi kertaa kalenterivuodessa.

Lehdistölain 4 pykälän mukaan aikakautisten julkaisujen julkaisijat tai uutistoimistot eivät saa paljastaa tietolähdettään, jos lähteenä oleva luonnollinen henkilö on pyytänyt pitämään henkilöllisyytensä salassa. Niiden täytyy myös varmistaa, ettei tiedon paljastaminen loukkaa kolmansien osapuolten oikeuksia. Aikakautisten julkaisujen julkaisijoiden ja uutistoimistojen täytyy käsitellä asiakirjoja, tulosteita ja muita tiedotusvälineitä sekä erityisesti kuva- tai ääninauhuja niin, että niitä ei voida käyttää tunnistamaan niille tietoja tarjonnutta luonnollista henkilöä. Julkaisija tai uutistoimisto voidaan vapauttaa tietolähteen salassapitovelvollisuudesta vain tietolähteen toimesta. Tietolähteen menehtyessä suostumuksen voivat antaa hänen läheisensä.

Tietolähteen suojaamisvelvollisuus koskee myös julkaisijan tai uutistoimiston palveluksessa olevia henkilöitä. Vaitiolo-velvollisuus ei koske tilanteita, joissa laki

⁷⁸ Školkay 2010.

⁷⁹ Školkay 2010.

edellyttää rikoksen tekemisen estämistä.⁸⁰ Vaitiolovelvollisuuteen on myös mm. mainostamista ja vaalikampanjoita koskevia poikkeuksia.

4.8 Lähdesuoja Sloveniassa

Slovenian perustuslain 39 pykälä turvaa vapauden ilmaista ajatuksia, sananvapauden ja oikeuden julkiseen esiintymiseen. Se turvaa myös lehdistönvapauden ja muunkaltaisen julkisen kommunikaation ja ilmaisun vapauden. Jokaisella on oikeus vapaasti kerätä, vastaanottaa ja levittää tietoa ja mielipiteitä. Jokaisella on oikeus saada julkista tietoa, jos hänellä on perusteltu oikeudellinen intressi tähän, paitsi jos laissa toisin nimenomaisesti säädetään.

Vastine- ja oikaisuoikeudesta säädetään Slovenian perustuslain 40 pykälässä, jonka mukaan yksittäisellä henkilöllä, oikeushenkilöllä tai viranomaisella on oikeus saada oikaistuksi julkaistu tieto, joka on vahingoittanut asianomaisen oikeuksia tai etuja. Mainitunkaltaisen tiedon osalta syntyy myös vastineoikeus.⁸¹

Slovenian joukkoviestintälaki sääntelee joukkoviestintää koskevia luonnollisten ja oikeushenkilöiden oikeuksia, velvollisuuksia ja vastuita.⁸² Joukkoviestiminä lain soveltamisessa pidetään sanoma- ja aikakauslehtiä, radiota, televisiota, ohjelmalveluita, elektronisia julkaisuja, tekstitelevisiota ja muita toimituksellisesti muotoiltuja ohjelmia, jotka julkaistaan yleisön saataville päivittäin tai aikakautisesti kirjallisesti, suullisesti taikka äänen tai kuvan välityksellä. Joukkoviestimen käsite ei kata mainoksia, yritysviestintää, koulutuksellisia prosesseja, organisaatioiden sisäistä viestintää, koululehtiä, virallisia julkaisuja, julisteita, pamfletteja, esitteitä, piirtoheitinkalvoja tai videosivuja ilman liikkuvaa kuvaa, ellei laissa ole toisin säädetty.

Joukkoviestintälain 21 pykälässä säädetään lähdesuojasta. Pykälän mukaan journalisti on henkilö, joka on julkaisijan palveluksessa tai freelancer –journalisti ja osallistuu joukkoviestimessä julkaistavan aineiston keräämiseen, käsittelyyn, rakentamiseen tai lajitteluun.⁸³ Toimituksellista henkilökuntaa, journalisteja ja teosten tekijöitä ei saa pakottaa paljastamaan tietolähteitään paitsi silloin kun tästä on erikseen säädetty rikoslainsäädännössä.

Slovenian rikosprosessilain mukaan henkilö, joka on ammattia harjoittaessaan saanut salassapitovelvollisuuden alaisia tietoja, on vapautettu todistamisvelvollisuudesta. Tämä muihinkin ammattiryhmiin soveltuva säännös koskee myös lähdesuojaa nauttavia

80 Viestintäoikeuden tutkijan Michaela Kadasiovan mukaan Slovakian rikoslaissa säädetään kolmen vuoden vankeustuomiosta, jos henkilö, joka huomaa, että joku valmistelee tai tekee tietynkaltaista lahjomarikosta tai rikosta, josta säädetty ankarin rangaistus on vähintään 10 vuotta vankeutta, ei estä tällaisen rikoksen tekemistä. Kiitän häntä ja Andrej Školkaista sähköpostitse saamastani informaatiosta.

81 Slovenian perustuslain englanninkielinen käännös, http://www.servat.unibe.ch/icl/si00000_.html, luettu 10.9.2011. Perustuslain 37 pykälässä säädetään yksityiselämän ja kirjeenvaihdon suojasta ja 38 pykälässä henkilö tietojen suojasta.

82 Lain englanninkielinen käännös http://www.mju.gov.si/fileadmin/mju.gov.si/pageuploads/mju_dokumenti/pdf/ZMed_-_Media_act_-_ANG.pdf, luettu 6.9.2011. Slovenian mediatilanteesta ks. Marko Milosavljevičin ja Igor Vobičvin kirjoittama osa teoksessa Media Landscape julkaistussa Sloveniaa koskevassa jaksossa, http://www.ejc.net/media_landscape/article/slovenia/, luettu 6.9.2011.

83 Lain 22 pykälän mukaan freelance-toimittajan aseman saa rekisteröitymällä asianomaisen ministeriön freelancerekisteriin. Tätä ennen kuullaan journalistien ammattiliiton kanta. Rekisteröinti edellyttää että henkilö toimii journalistisissa tehtävissä sivu- tai päätoimisesti, on julkaissut joukkoviestimissä ja että häntä ei ole oi-keuden määräyksellä kielletty toimimasta journalistisissa tehtävissä. Rekisteröinti edellyttää myös hyviä tietoja slovenialaisista, mikäli henkilö ei ole Slovenian kansalainen,

journalisteja. Todistamisvelvollisuus voi kuitenkin syntyä poikkeuksellisesti, jos muualla laissa on säädetty vapautus vaitiolovelvollisuudesta tai velvollisuus paljastaa luottamuksellinen tieto jollekin toimielimelle.⁸⁴ Henkilö on velvollinen todistamaan myös silloin, kun kysymyksessä on alaikäistä vastaan tehty seksuaalirikos, alaikäisten kieltämistä tai julmaa kohtelua koskeva rikos tai ihmiskauppa, jonka kohderyhmään kuuluu alaikäisiä. Näissä tilanteissa lasten aseman on katsottu tarvitsevan enemmän suojelua kuin tietolähteen salassapitoa koskevan intressin.

4.9 Lähdesuoja Yhdysvalloissa

Yhdysvalloissa ei ole yhtenäistä journalistien lähdesuojakäytäntöä eikä liittovaltiotason lainsäädännössä puhuta lähdesuojasta lainkaan. Useimpien osavaltioiden lainsäädäntö sisältää lähdesuojaa koskevia säädöksiä⁸⁵ tai lähdesuojan tunnustavia ennakkotapauksia, mutta lakien sisältö ja tulkinnat vaihtelevat maan eri osissa.

Keskustelua liittovaltion lähdesuojalainsäädännöstä on käyty vuosikymmeniä ja se kiihtyi 2000-luvulla paljon julkisuutta saaneiden toimittajaoikeudenkäyntien vuoksi. Eniten huomiota herätti New York Timesin toimittajan Judith Millerin tapaus 2005. Hän vietti 85 päivää vankilassa kieltäytyttyään paljastamasta, mistä oli saanut CIA:n agenttia Valerie Plamea koskevia tietojaan (Smith 2009, 35-36). Toinen kohua herättänyt tapaus koski Sports Illustrated –aikakauslehden tutkivaa toimittajaa Don Yageria, jolta evättiin lähdesuoja Alabaman osavaltion lainsäädännön tiukalla ja kirjaimellisella tulkinnalla. Lähdesuojaa käsittelevässä asetuksessa nimittäin mainittiin vain sanomalehdet sekä radio- ja televisioasemat, mutta ei aikakauslehtiä. (Smith 2009, 236.)

”Wolf” –niminen valokuvaaja ja bloggari puolestaan vietti 226 päivää vankilassa vuonna 2007 kieltäytyttyään luovuttamassa kuvaamaansa San Franciscon poliisin toimintaan liittyvää videomateriaalia. Kalifornian vahva lähdesuojalainsäädäntö olisi normaalisti suojannut Wolfia, mutta syyttäjät veivät tapauksen liittovaltion tuomioistuimeen, jossa suojaa ei ollut. (Winslow 2009.)

Juuri epäyhtenäiset käytännöt sekä toimittajien saamat sakko- ja vankeusrangaistukset ovat lisänneet pyrkimyksiä luoda selkeä, koko maan kattava lähdesuojanormisto. Yhdysvaltain edustajainhuone hyväksyikin vuonna 2009 lähdesuojaa koskevan lakiehdotuksen. Ehdotus ei kuitenkaan edennyt senaatissa. Keskeisinä syinä olivat erimielisyydet ”journalistien” määrittelystä sekä prosessin aikana nousseet pelot siitä, että laki suojelisi WikiLeaksin kaltaisia organisaatioita. Senaatissa haluttaisiin ilmeisesti rajata lähdesuoja koskemaan vain ”perinteisiä” journalisteja, jolloin sen piiriin ei kuuluisi esimerkiksi mediaorganisaatioiden ulkopuolella toimivia henkilöitä. (Benzing 2011.) Tämän tyyppinen rajausta tuottaisi kuitenkin perustuslaillisia ongelmia sekä määrittelyongelmia esimerkiksi verkkojulkaisujen, mielipide- ja opiskelijalehtien sekä freelancereiden suhteen.

84 Lain 236 pykälän 1 momentin 5 kohta, Criminal Procedure Act, englanninkielinen käännös. http://www.policija.si/portal_en/zakonodaja/pdf/CriminalProcedureAct2007.pdf, luettu 9.9.2011.

85 40 osavaltiossa ja Washington DC:ssä on lähdesuojalainsäädäntö (www.rcfp.org, haettu 16.8.2011).

Vireillä on nyt kuitenkin uusi yritys, kun republikaaniedustaja Mike Pence jätti syyskuussa 2011 edustajainhuoneen käsittelyyn uuden lakiehdotuksen ammattimaisten journalistien lähdesuojaksi. Siinä ”journalisti” on määritelty henkilöksi joka ”raportoimalla tai kirjoittamalla” ansaitsee ”merkittäviä tuloja tai huomattavan osan toimeentulostaan”. Lähdesuojaa ei olisi voimassa kansalliseen turvallisuuteen liittyvissä kysymyksissä, henkeä tai fyysistä koskemattomuutta uhkaavissa tapauksissa eikä sellaisten tietojen yhteydessä, jotka arvioidaan olennaisiksi rikostapauksissa tai ratkaiseviksi siviilikanteissa. (Derrick 2011.) Mikäli edustajainhuone ja senaatti hyväksyvät lakiehdotuksen, presidentti Barack Obama sitä tuskin vastustaa. Obamasta tuli vuonna 2009 on ensimmäinen Yhdysvaltain presidentti, jonka hallinto on suhtautunut avoimen myönteisesti lähdesuojalainsäädäntöön (ibid.).

Matkalla on kuitenkin aiempien kokemusten perusteella vielä monta mutkaa. Lähdesuojakeskustelun taustalla Yhdysvalloissa on historiallinen punninta perustuslain ensimmäisen ja kuudennen lisäyksen välillä. Ensimmäinen koskee sananvapautta ja kuudes oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä, johon liittyy mm. syytetyn oikeus kutsua ja kuulla todistajia oikeudenkäynnissä. Lähdesuojan antama oikeus olla todistamatta saattaa johtaa konfliktiin, jossa vastakkain ovat toisaalta vapaan lehdistön ja toisaalta oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin periaatteet. (Goldfarb 2009, 180.) Tähän mennessä jälkimmäistä on painotettu enemmän.

Lähdesuojan kannalta keskeiset Yhdysvaltain korkeimman oikeuden päätökset *Branzburg v. Hayes* -tapauksessa vuonna 1972 liittyivät juuri tähän. Liittovaltion korkein oikeus päätti tuolloin niukasti äänin 5-4, ettei journalistilla ole oikeutta kieltäytyä paljastamasta lähteitään, mikäli he ovat lähteiden tekemien rikosten silminnäkijöitä tai mikäli he ovat saaneet lähteiltään suoria todisteita rikoksista. Korkeimman oikeuden enemmistön tekemää päätöstä perusteltiin mm. näin:

- Kaikilla kansalaisilla on velvollisuus toimia oikeudessa todistajina, mikäli heillä on tapauksen kannalta olennaista tietoa. Journalistit eivät ole tässä poikkeus.
- ”Journalisteiksi” kutsuttu poikkeusryhmä olisi perustuslain kannalta ongelmallinen, koska se voisi jättää ulkopuolelle henkilöitä, jotka toimivat samaan tapaan kuin journalistit. Toisaalta ryhmän laajentaminen liian laajaksi voisi vaikeuttaa oikeusistuinten toimintaa tärkeiden todistajien kieltäytyessä todistamasta. (Fargo 2004, 244-247; Fargo 2006, 36-37.)

Päätöksen perusteluissa katsottiin myös, ettei käytössä ole riittävän vakuuttavaa näyttöä siitä, että riski lähteiden paljastumisesta olennaisesti estäisi tiedon vapaata kulkua yhteiskunnassa. Suurempana riskinä pidettiin sitä, että lähdesuojaan vedoten suojeltaisiin rikollisia. (Porter 2007, 555.)

Vähemmistöön jääneet tuomarit puolestaan katsoivat, että toimittajilla pitäisi olla tiettyjä etuoikeuksia, jotta yleisön oikeus tietää yhteiskunnallisesti merkittävistä asioista varmistettaisiin ja jotta viranomaisten puuttuminen journalistien autonomiaan voitaisiin estää. Joissakin tilanteissa yhteiskunnan epäkohtien paljastaminen edellyttää luottamuksellisten lähteiden käyttöä (Fargo 2006, 38.).

Tämä perusristiriita kahden yhteiskunnallisen tavoitteen, toisaalta oikeudenkäytön tehokkuuden ja oikeudenmukaisuuden sekä toisaalta journalismin toimintaedellytysten turvaamisen välillä leimaa lähdesuojakeskustelua edelleen. Lainsäädännön

kannattajien mukaan selkeä lähdesuojalainsäädäntö hyödyttäisi niin journalistejä, lähteitä, yleisöä kuin lehdistöä instituutiona. Journalistit tietäisivät tarkemmin, millä kriteereillä oikeusistuimet voisivat lähdesuojan murtaa. He tietäisivät etukäteen milloin voivat lähteilleen suojan turvallisesti luvata. Myös yhteiskunta hyötyisi kun juttuja ei rangaistuksen pelossa jätettäisi tekemättä. (Porter 2007, 563.) Mikäli rikoksia joskus jäisi selvittämättä sen vuoksi, etteivät journalistit suostu paljastamaan tietojaan, on se hinta sananvapaudesta ja yleisön oikeudesta saada tietää, lähdesuojalainsäädännön puoltajat argumentoivat.

Lähdesuojalainsäädännön vastustajat korostavat tasapuolista oikeudenkäyttöä, oikeusturvaa ja rikosten selvittämistä. Kaikilla pitäisi olla oikeus oikeudenkäynteihin, joissa kaikki relevantit tiedot ovat päätösten perustana. Rikoksia ei pitäisi jäädä selvittämättä sen vuoksi, että joku kieltäytyy todistamasta. Lisäksi vastustajat vetoavat siihen, että luottamuksellisiin lähteisiin perustuvia paljastuksia on ennenkin tehty ilman liittovaltion lähdesuojalakia. Perustuslain sanan- ja lehdistönvapautta koskevat pykälät ovat heidän mielestään jatkossakin riittäviä lehdistön toiminnan turvaamiseksi. (Rushman 2009.) ”Historiallisesti katsottuna todennäköisyys sille, että toimittaja pakotettaisiin todistamaan, on äärimmäisen pieni” (Eliason 2008, 1341). Tarkkaa tietoa tuon riskin pienuudesta tai suuruudesta ei kuitenkaan ole, sillä kattavia tilastoja lähdesuojaan liittyvistä haasteista ja oikeudenkäynneistä ei ole.

Tapauksista puhutaan hieman epämääräisin ilmauksin ja vaihtelevin luvuin. Lähdesuojalainsäädännön kannattajat puhuvat toimittajia kohdanneesta haasteiden ”tulvasta” ja kriitikko ”kourallisesta” tapauksia (Eliason 2008, 1343). Sanomalehtikustantajien järjestö The Newspaper Association of America arvioi, että haasteen tai kuulustelun kohteeksi joutuneita journalistejä oli vuosina 2004-2005 koko maassa ”yli kaksi tusinaa” (Porter 2007, 551). Goldfarb (2009, 186) viittaa toimittajajärjestö The Reporters Committee for Freedom of the Pressin tietoihin, joiden mukaan vuosien 1972-2007 välisenä aikana olisi ollut ”35 tapausta, joissa toimittaja on tuomittu vankeuteen tai sakkoihin tämän kieltäytyttyä paljastamasta lähteitään”. Toimittajajärjestön verkkosivujen lähdesuojaa käsittelevästä tietopaketesta ei näitä tai tuoreempia lukuja löydy.

Varmuudella voi joka tapauksessa sanoa, että journalistien nimettäviä lähteitä on pyritty selvittämään ja että useat journalistit ovat saaneet tuomion kieltäytyttyään heitä paljastamasta. Porterin (2007, 562) mukaan lehdistö on voittanut yli 60 prosenttia lähdesuojakiistoista.

Jotkut lähdesuojalainsäädäntöön kriittisesti suhtautuvat journalistit ovat lähtökohtaisesti kielteisiä etuoikeuksille, joita valtiovalta antaa journalistille. Heidän mukaansa se saattaa olla uhka journalismin riippumattomuudelle ja johtaa esimerkiksi pyrkimykseen lisensoida toimittajan ammatti. Kaikille sama perustuslain sanavapauspykälä on heidän mukaansa ollut riittävä suojajournalisteille. (Rushmann 2009.) Keskustelua on käyty myös siitä, pitäisikö lähdesuojan piiriin kuulua kaikki journalistien käyttämät lähteet ja juttuja varten kerätty materiaali vai ainoastaan ne lähteet, joille journalistit ovat erikseen luvanneet luottamuksellisuuden (Fredrickson 2009).

Lisämausteen keskusteluun on tuonut internet, joka on entisestään mutkistanut pohdintaa siitä, kuka on journalisti ja ketä lähdesuojan pitäisi koskea. Pitäisikö lähdesuojan koskea vain ammattimaisia journalisteja vai esimerkiksi myös bloggareita? Jonkinlaista rajanvetoa halutaan yleisesti, mutta se tuottaa väistämättä tulkintaongelmia. Lähdesuojan rajoittaminen koskemaan vain esimerkiksi vakiintunutta mediaa on mahdollisesti ristiriidassa perustuslain kanssa. Sananvapaus ja lehdistön vapaus ovat ensisijaisesti yksilön oikeuksia eikä niiden perimmäisenä tavoitteena ole niinkään suojella instituutiota vaan yksilöitä (Eliason 2008, 1367).

Wikileaksin asiakirjapaljastusten uskotaan lisänneen amerikkalaispoliitikkojen varauksellisuutta lähdesuojalakien säätämistä kohtaan. Tämä siitä huolimatta, että Wikileaksin tapa välittää toimittamatonta asiakirja-aineistoa ei näyttäisi ylipäättään kuuluvan mahdollisen tulevan lainsäädännön piiriin. Lisäksi on kyseenalaista, miten Yhdysvaltain lainsäädännöllä voitaisiin puuttua esimerkiksi Ruotsissa tai Islannissa toimivan organisaation toimintaan. (Dalglish 2010.) WikiLeaksin paljastusten luoma ilmapiiri ei kuitenkaan ole ollut otollinen tiedonlähteiden luottamuksellisuutta edistävälle lainsäädäntöhankkeelle.

Jokseenkin varmana pidetään, että mikäli senaatissa lopulta hyväksytään lähdesuojaa käsittelevä laki, sisältää se ainakin kansalliseen turvallisuuteen ja terrorismin vastaiseen taisteluun liittyviä poikkeuksia (Aeikens 2009, Fredrickson 2009). Sellaisesta laista ei ehkä olisi ollut apua esimerkiksi New York Timesin Judith Millerille. CIA:n agentin henkilöllisyyden paljastamista kun pidetään kansallisena turvallisuuskysymyksenä.

Jorma Mäntylä

5 LÄHDESUOJATAPAUKSET MEDIASSA

Tässä luvussa tutkimuksen kohteena on lähdesuojatapauksen käsittely lehdistössä. Tavoitteena on selvittää, miten lähdesuojaa on käytetty, perusteltu ja arvosteltu lehtijutuissa. Varsinaisen analyysin kohteena on neljä Suomessa laajaa huomiota herättänyttä uutistapahtumaa, jotka ovat perustuneet lähdesuojan käyttöön:

- STT:n väitteet hiihtäjien dopingin käytöstä (1998, prosessi jatkuu yhä syksyllä 2011),
- Soneraa koskeneen ”Minne hävisivät Soneran rahat?” -kirjaan kohdistuneet kunnianloukkaussyytteet (2002–2004),
- Patrian ja Slovenian johdon välisen väitetyn korruptioyhteyden paljastaminen (syyskuu 2008, prosessi jatkuu yhä syksyllä 2011),
- Pääministeri Matti Vanhaseen kohdistuneet lahjuskäytännöt ns. ”lautakasagatessa” (syksy 2009-keväät 2011).

Lisäksi tarkastellaan lyhyesti Alpo Rusin sekä muusikko Matti Inkisen tapauksia (liitteet 5 ja 6).

Tutkimusta varten koottiin media-aineisto viidestä sanomalehdestä. Tutkittavat lehdet olivat Aamulehti, Helsingin Sanomat, Iltalehti, Kaleva ja Keski-Suomalainen. Media-aineisto haettiin sanomalehtien digitaalisista arkistoista lukuun ottamatta Kalevaa, jota koskeva aineisto haettiin Kansalliskirjastosta.¹ Käytössä oli myös Suomen Tietotoimiston arkisto. Media-aineisto ulottui ajallisesti vuoden 1998 tammikuusta vuoteen 2010. Tutkimusta päivitettiin uutistiedon osalta syyskuulle 2011. Tutkimusaineistoista ja –menetelmästä tarkemmin liitteessä 4.

Haut tuottivat 1750 juttua, jotka jakautuivat lehti- ja tapauskohtaisesti taulukon 1 osoittamalla tavalla.

Taulukko 1. Media-aineisto (lehtijutut, tiedostojen määrä):

	AL	HS	IL	Kaleva	KSML	Yht.
Doping	254	174	188	127	78	821
Sonera	95	53	98	202	50	498
Patria	56	36	10	42	27	171
Laudat	58	51	35	73	43	260
Yht.	463	314	331	444	198	1750

Tutkimuksen haastatteluja (luku 6) tehtäessä huomattiin, että toimittajien ja asiantuntijoiden välillä oli näkemyseroja tietovuotojen kohteiden oikeusturvasta. Lisäksi tutkimusprojektin aikana oli menossa esitutkinta- ja pakkokeinolakien uudistus, jonka

¹ Haun teki Kaleva omasta arkistostaan pyydettyjen hakusanojen avulla. Saadun juttulistan perusteella artikkelit etsittiin Kansallisarkistosta, kopioitiin ja muutettiin pdf-tiedostoiksi

yhteydessä esitettiin lähdesuojan murtamismahdollisuuden laajentamista. Perusteluna oli tietovuotojen kohteiden väitetty epätasapainoinen asema medioissa, jonka sanottiin kaipaavan parantamista. Siksi media-aineistosta tutkittiin myös juttujen kohteiden kohtelua ja toimia sen jälkeen, kun he olivat joutuneet kielteiseen julkisuuteen. Juttujen kohteiden asemaa haluttiin siis tarkastella sekä median että juttujen kohteiden näkökulmasta sekä arvioida, toteutuuko lähdesuojaa käytettäessä Journalistin ohjeissa edellytetty samanaikainen kuuleminen, kun joku joutuu kielteiseen julkisuuteen.²

5.1 STT ja doping

5.1.1 Tapahtumien kulku

Suomen Tietotoimisto välitti valtakunnalliseen jakeluun keskiviikkoaamuna 21.1.1998 pikauutisen, jonka otsikko oli: "Suomalaishiihtäjälle kasvuhormonia - Hiihtoliiton oma dopingtestaus lähes olematonta."

Uutisen mukaan kasvuhormonin käyttö oli ollut lähes jatkuvaa ainakin vuodesta 1996. Kasvuhormoni oli tutkittu helsinkiläisessä yksityissairaalassa ja todettu siellä puhtaaksi synteettiseksi kasvuhormoniksi. Genotropin -nimellä myyty kasvuhormoniampulli maksoi hiihtäjälle vuonna 1988 noin 10 000 markkaa (noin 1680 eur). STT:n mukaan hormoni oli varastettu ruotsalaisesta Huddingen sairaalasta. Uutistoimisto kertoi edelleen, että onnistuneen "hormonikokeilun" jälkeen aineesta kiinnostuivat myös Hiihtoliiton johtavat henkilöt. Ruotsalaista hormonia harkittiin hankittavaksi lisää Suomessakin toimineelta kansainväliseltä liikemieheltä useilla sadoilla tuhansilla markoilla.

Uutisessa haastateltiin Suomen antidopingtoimikunnan valvontaryhmän puheenjohtajaa dosentti Timo Seppälää, jonka mukaan käytön yleisyydestä on vaikea sanoa mitään näyttöongelman vuoksi. Seppälä kuitenkin ihmetteli miten oli mahdollista, että edellisenä vuonna Hiihtoliitto oli pitänyt vain kuusi dopingtestiä, kun Suomen Urheiluliitto teetti samaan aikaan 63 testiä. STT ei maininnut tietojensa lähdetä, mutta päätti silti uutisensa toteamukseen, että Suomen Hiihtoliitto näyttää keskittyvän antidopingtyön sijasta hemoglobiinitestin kehittelyyn.

Uutinen aiheutti laajan lehdistökeskustelun sekä vastareaktioita. Japanin Naganossa olivat kahden viikon kuluttua alkamassa talviolympialaiset. Tiedotusvälineet seurasivat Suomen joukkueen lähtövalmisteluja. Mitalitoiveet olivat korkealla. Syytökset kiellettyjen hormonien käytöstä olivat raskaita, sillä Suomen Hiihtoliiton johdossa oli tunnettuja urheilijoita sekä poliitikkoja, kuten Esko Aho ja Matti Louekoski.

Hieman ennen puolta päivää 21.1.1998 STT välitti toisen pikauutisen, jossa mainittiin nimiä. Uutisen mukaan yksi hormoniampulli oli myyty hiihtäjä Jari Räsäselle. Hiihtoliiton puheenjohtaja Esko Aho oli tavoitettu, mutta hän ei halunnut kommentoida asiaa mitenkään. Aho oli soittanut Hiihtoliiton toimitusjohtajalle Esa Klingalle, joka ei myöskään halunnut sanoa mitään. STT ei edelleenkään kertonut mistä lähteestä sen tiedot olivat peräisin.

² Journalistin ohjeet 2011, kohdat 21 ja 22.

Seuraavana päivänä 22.1.1998 STT kertoi, että se ”perustaa tietonsa luotettaviin lähteisiin”, mutta lähdesuojaan vedoten ei kertonut nimiä. Samaan aikaan Suomen Hiihtoliitto piti työvaliokunnan kokouksen, jossa kuuli selvityksiä asiasta ja hioi vastausta STT:n syytöksiin. Hiihtoliiton toimitusjohtaja Esa Klinga sanoi Iltalehden haastattelussa, että ”... tämä... on vakavan luokan kunnianloukkaus, kun esitetään väitteitä ilman minkäänlaisia perusteita. Punnituksessa tavataan.” Hiihtäjä Jari Räsänen kiisti jyrkästi dopingin.³

Perjantaina 23.1. Suomen Hiihtoliitto ja Jari Räsänen vastasivat syytöksiin. Räsänen ilmoitti asianajajansa varatuomari Jaakko Jyrälän kautta vievänsä asian oikeuteen ja vaativansa kahden miljoonan markan (336 000 eur) korvauksia kunnianloukkauksesta.⁴ Tutkintapyyntö Keskusrikospoliisille jätettiin samana päivänä. Puheenjohtaja Esko Aho ilmoitti lehdistölle Hiihtoliiton työvaliokunnan edellyttävän, että STT välittömästi yksilöi uutisessa esitetyt väitteet, ja jos niin ei pikaisesti tapahdu, liitto on pakotettu ryhtymään asianmukaisiin oikeudellisiin toimenpiteisiin. Julkisen sanan neuvostoon uutisoinnista ei kanneltu.

Syntynyt asetus säilyi jatkossa. STT pysyi perusväitteissään, mutta alkoi osittain perääntyä. Päätoimittaja Kari Väisänen myönsi, että heillä ei ole riittävästi todisteita muista hiihtäjistä kuin Räsäsestä. Hänen mukaansa muita ei ole koskaan syyllistettykään ja että tällainen tulkinta uutisesta oli väärä. Väisänen ilmoitti myös, että puheenjohtaja Aho ei ole osallinen hormonijupakkaan.⁵ Lähdesuojaan vedoten uutistoimisto ilmoitti, että se ei kerro lähteensä nimeä. Hiihtoliitto taas vaati tarkempia tietoja ja lähteen tuleamista esiin.

Tapaus oli jo noussut valtakunnalliseen lehdistökeskusteluun. Pääkirjoituksissa muistutettiin, että lähdesuoja on vapaan tiedonvälityksen kivijalka. Se ei kuitenkaan tarkoita sitä, että raskaita syytöksiä voi esittää ilman velvoitusta todistaa väitteitä.

Oikeusvaltion käytännön mukaisesti hiihtoliiton ei tarvitse todistaa syyttömyyttään, vaan STT:n täytyy todistaa väitteidensä oikeutus. Muutoin tietotoimiston luotettavuus kärsii todella vakavan kolauksen.”⁶

Lauantaina 24.1.1998 Suomen Tietotoimisto julkisti uutisen, jossa täsmennettiin aiempaa. STT:n mukaan kasvuhormonin ”... ostajataho oli eräs Hiihtoliiton johtoon kuuluva henkilö, joka toimi yksin.” Uutistoimiston mukaan ostaja ei ollut Esko Aho, Esa Klinga tai Naganon olympialaisiin lähdössä oleva urheilija. ”Tapaus yhdistyy vain yhteen Suomen Hiihtoliiton edellä kuvattuun henkilöön.” Uutistoimisto ilmoitti edelleen, että ei paljasta lähdeään.⁷

Hiihtoliiton toimitusjohtaja Esa Klinga ja liiton talous- ja markkinointivaliokunnan puheenjohtaja, varatuomari Matti Louekoski ilmoittivat saman päivän illalla Lahden tiedotustilaisuudessa, että STT:n selvitykset ja näytöt eivät olleet riittäviä. Maanantaina 26.1.1998 liitto jätti rikosilmoituksen ja tutkintapyyntönsä Keskusrikospoliisille.

Viikonvaihteen aikana osapuolet yrittivät vielä sopia asiaa. Hiihtäjä Jari Räsänen pyysi STT:tä kirjallisesti oikaisemaan häntä koskevat väitteet, mutta STT ei suostunut,

3 Iltalehti 22.1.1998: STT:n päätoimittaja vakuuttaa tietolähteiden pitävän.

4 Helsingin Sanomat 23.1.1998: Räsänen ei vielä nostanut oikeusjuttua.

5 Keskisuomalainen 23.1.1998: SHL iski tiukasti, STT väisti tynest.

6 Helsingin Sanomat 23.1.1998: Doping-näyttöä tarvitaan.

7 Kaleva 25.1.1998: STT tarkensi tietojään.

vaan piti kiinni uutisensa perussisällöstä. Lauantaina välitetyn uutisen otsikko oli: ”STT jatkaa tutkimuksiaan. Epäilyt eivät kohdistu Naganon joukkueeseen.”⁸ (Perko 2000, 75, 95-102.)

Maanantaina 26.1. valtakunnalliseen julkisuuteen nousi myös Valkeakosken Sanomissa julkaistu triathlonisti Pauli Kiurun haastattelu, jossa tämä kertoi entisen mäkivalmentajan Matti Pullin ehdottaneen hänelle dopingin käyttöä jo 1994. Pulli kiisti välittömästi Kiurun väitteet.⁹

Krp aloitti tapauksen esitutkinnan, jonka kuluessa osapuolten näkemykset pysyivät ennallaan.

Japanin Naganon olympialaiset pidettiin 7.-22.2.1998. Välittömästi niiden päätyttyä 23. helmikuuta 1998 Jari Räsänen ja hänen asianajajansa jättivät tutkintapyyntönsä 23 sanomalehdestä, jotka julkaisivat STT:n doping-jutun sellaisenaan 22. tammikuuta. Joukosta puuttuivat iltapäivälehdet sekä Helsingin Sanomat.¹⁰

Keskusrikospoliisin esitutkinta päättyi maaliskuussa. Tutkintaa johtaneen rikosylikomisario Pertti Lehtosen mukaan tutkinnassa ei ilmennyt näyttöä siitä, että Räsänen olisi käyttänyt STT:n poliisille luovuttamaa kasvuhormonivalmistetta. Kihlakunnansyyttäjä Maarit Loimukoski ilmoitti ratkaisevansa syytteen nostamisen toukokuuhun mennessä. Huhtikuussa 1998 Loimukoski kertoi, että päätös viipy suuren aineistomäärän takia.¹¹

Päätös venyi pitkälle syystalveen. Tänä aikana hiihtäjä Jari Räsäsen tutkintapyyntö 23 sanomalehtä vastaan joutuivat vastatuuleen. STT:n doping-jutun julkaiseminen Itä-Häme -lehdessä ei Lahden kihlakunnansyyttäjän Markku Janhusen mielestä ollut rikos. Päätoimittaja Ari Helminen ei syylistynyt herjaukseen eikä edes painovapauslain tuottamukselliseen väärinkäyttämiseen, kun hän vilpittömässä mielessä julkaisi ”luotettavana pidetyn uutistoimiston antaman ja muutoinkin julkisuuteen saatetun uutisen”. Lisäksi Itä-Häme julkaisi Räsäsen vastineen sellaisenaan seuraavassa numerossaan. Lahdessa tehty päätös oli ensimmäinen doping-jupakassa. Kihlakunnansyyttäjä Markku Janhunen sanoi lehdistölle keskustelleensa ennen syyttämättäjäntämispäätöstään valtakunnansyyttäjän viraston ja helsinkiläisen kollegansa kanssa.¹²

Maarit Loimukosken päätös tuli lopulta 13. marraskuuta, kun hän jätti haastehakemuksen Helsingin käräjäoikeuteen. Syyte oli julkinen herjaus, jota ”ei ole tehty vastoin parempaa tietoa”. Teon rangaistusasteikon ääripäinä olivat sakko tai maksimissaan vuosi vankeutta. Mikäli STT olisi esittänyt julkisen anteeksipyyntönsä, olisi hiihtäjä Jari Räsänen ollut valmis neuvottelemaan sopuratkaisusta. STT ei kuitenkaan ollut tähän halukas.¹³

Asian käsittely alkoi Helsingin käräjäoikeudessa puolen vuoden kuluttua 7.6.1999. Talven aikana asetelmat pysyivät melko ennallaan. Hiihtäjät ja Hiihtoliiton johto

8 Iltalehti 24.1.1998: Keskusrikospoliisille tutkintapyyntö kunnianloukkauksesta. Jari Räsänen lähti rajuun vastahyökkäykseen.

9 Valkeakosken Sanomat 26.1.1998: Urheilun puhtaus vaatii kovia toimia.

10 Iltalehti 24.2.1998: Jari Räsäselä tutkintapyyntö sanomalehtien toiminnasta.

11 Kaleva 25.4.1998: Hiihtojupakka yhä syyteharkinnassa.

12 Keskisuomalainen 17.10.1998: STT:n doping-jutusta ei syytettä Lahdessa. Aamulehti 17.10.1998: STT:n doping-jutun julkaisu ei tuonut syytettä Lahdessa.

13 Keskisuomalainen 14.11.1998: STT:n, Räsäsen ja Hiihtoliiton doping-juttu oikeuteen.

pitivät Suomen Tietotoimiston välittämiä uutisia virheellisinä ja vaativat korvauksia. STT taas ei perääntynyt uutistensa pääsisällöstä ja piti lähteensä edelleen salassa. Valtionsyyttäjä Maarit Loimukosken mukaan STT:n välittämät kaksi uutista olivat virheellisiä, eikä niiden sisältämiä tietoja tarkastettu ajoissa luotettavista lähteistä. Hän vaati päätoimittaja Kari Väisäselä ja toimittaja Johanna Aatsalo-Salliselle rangaistusta ei vastoin parempaa tietoa tehdystä julkisesta herjauksesta.¹⁴

Korvausvaatimukset mediaoikeudenkäynnissä olivat Suomessa ennenkuulumattomat. Hiihtäjä Jari Räsänen ja Suomen Hiihtoliiton 18 johtohenkilöä vaativat herjaavien juttujen aiheuttamista kärsimyksistä yhteensä runsaan 5,1 miljoonan markan (860 000 eur) korvauksia. Jari Räsänen vaati miljoonaa markkaa (168 000 eur), Esko Aho ja Esa Klinga puoli miljoonaa markkaa (84 000 eur) sekä Matti Leikoski 400 000 mk, Matti Louekoski 400 000 mk, Antti Leppävuori 400 000 mk, Kari-Pekka Kyrö 300 000 mk, Jari Piirainen 300 000 mk, Pekka Vähäsöyrinki 200 000 mk, Marjo Matikainen-Kallström 200 000 mk, Paavo M. Petäjä 150 000 mk, Roger Turku 150 000 mk, Jouko Törmänen 100 000 mk. Muut tyytyivät alle 100 000 markan korvausvaatimuksiin.

Esko Aho perusteli vaatimuksensa julkisuudessa kansanedustajan asemallaan sekä STT:n uutisten laajan levikin aiheuttamalla kärsimyksellä. Aho myös lupasi erota Hiihtoliiton johdosta, jos doping-väitteet osoittautuvat tosiksi.¹⁵ Matti Louekoski perusteli vaatimustaan samoin maineensa tärvelymisellä. Häntä oli katupuheissa verrattu huumekauppiaseen.¹⁶

Helsingin käräjäoikeuden ratkaisu tuli 15.7.1999. Se oli voitto hiihtäjä Jari Räsäselä, Hiihtoliitolle ja sen johtajille. Lähdesuojan turvin saatu todistusaineisto katsottiin oikeudessa riittämättömäksi näytöksi dopingin käytöstä. Tuomiolauselmassa STT:n nimetön ”lähde” on kaikkialla kirjoitettu lainausmerkein. Käräjäoikeuden mukaan lähdesuojaan vetoaminen ei ollut hyväksyttävää, jos harkitsemattoman lähdesuojalupauksen takia suojataan lainvastaista toimintaa.¹⁷

STT:n päätoimittaja Kari Väisänen ja toimittaja Johanna Aatsalo-Sallinen tuomittiin ehdollisiin vankeusrangaistuksiin ja sakkoihin kunnianloukkauksesta Räsästä ja Hiihtoliittoa kohtaan 21. ja 24. tammikuuta 1998. Lisäksi Väisänen, Aatsalo-Sallinen ja STT tuomittiin 2,4 miljoonan markan (400 000 eur) yhteisvastuullisiin korvauksiin kaikkiaan 19 henkilölle: Jari Räsänen sai korkoineen 640 000 markkaa (110 000 eur), Esko Aho, Esa Klinga, Matti Leikoski, Matti Louekoski, Antti Leppävuori, Pekka Vähäsöyrinki, Kari-Pekka Kyrö, Roger Turku ja Jari Piirainen saivat kukin 100 000 mk (16 800 eur), Erkki Rauma 80 000 mk (13 440 eur) ja Risto Happonen, Matti Niemi, Marjo Matikainen-Kallström, Jorma Hyytiä, Alpo Peltola, Antero Pärssinen, Jouko Törmänen sekä Paavo M. Petäjä 30 000 mk (5 040 eur).¹⁸

Päätöstä pidettiin lehdistön raskaana tappiona. *Kaleva* kirjoitti pääkirjoituksessa, että korvaukset ovat jopa amerikkalaistyyliisiä. Edes pysyvän ruumiinvamman tuottamisesta ei ole Suomessa jaettu aina yhtä raskaita tuomioita ja vahingonkorvauksia.¹⁹ STT:n

14 Kaleva 8.6.1999: Doping-jutun pääkäsittely alkoi.

15 Kaleva 10.6.1999: Esko Aho pitää vaatimustaan kohtuullisena.

16 Kaleva 12.6.1999: Louekoski hakee 400 000 markan korvausta STT:ltä.

17 Helsingin käräjäoikeus 15.7.1999 tuomio 99/4137 Dnro 98/8412.

18 Keskuomalainen 16.7.1999: Nuija iski miljoonia.

19 Kaleva 16.7.1999: Raskaasti tuomittu.

päätoimittaja Kari Väisänen ilmoitti heti eroavansa toimestaan.²⁰ Toimittaja Johanna Aatsalo-Sallinen erosi STT:stä loppukevällä 2000 (Perko 2000, 111).

Lehdistö ymmärsi Helsingin käräjäoikeuden ratkaisun ennakkotapausluonteen. Vuoden 1972 Zavidovo-vuodon ja 1981 *Tamminiemen pesänjakajien* jälkeen STT:n doping-uutinen oli merkittävin oikeustapaus, jolla ratkaistaisiin pitkälle tulevaisuuteen lähdesuojan käyttö suomalaisessa journalismissa. Siksi ei ollut yllätys, että STT:n hallitus päätti 21.7.1999 valittaa käräjäoikeuden ratkaisusta hovioikeuteen.²¹ Valitus jätettiin elokuussa 1999. STT:n hallituksen jäsen, Sanoma Oy:n toimitusjohtaja ja kustantaja Seppo Kievari perusteli päätöstä julkisesti:

Luoko kehitys sellaisen ilmapiirin, jossa korvauspelko erehdysten varalta on niin suuri, että enää ei uskalleta käydä kiinni vaikeisiin asioihin? Periaatteellisesti tärkeää on selvittää myös se, pitääkö korvauksia maksaa henkilöille, joita ei jutussa ole nimeltä mainittu tai muuten yksilöity.²²

Käräjäoikeuden päätökseen ilmeisen tyytyväinen Esko Aho vastasi, että laadukas tiedonvälitys ei ole vaarantumassa. STT:n uutinen oli Ahon mukaan perätön ja huonosti laadittu ja siitä alkanut vyyhti äärimmäisen piinallinen. "Toivon, että jos on tarvetta kokeilla tällaisilla asioilla, niin testattaisiin muilla kuin ihmisillä", Aho letkautti Helsingin Sanomien haastattelussa.²³

Hovioikeuden käsittelyä odotellessa tapaus nousi uudelleen julkisuuteen, kun kolmoissurmaaja Sanna Sillanpää sai 12.10.1999 tuomionsa Helsingin käräjäoikeudessa. Hän oli surmannut kolme miestä ja haavoittanut yhtä Albertinkadun ampumaradalla 21.2.1999. Tuomioistuin määräsi syyntakeettomaksi todetun Sillanpään maksamaan korvauksia surmattujen lähiomaisille 20 000–60 000 mk (3300–10 000 eur).

Iltalehti kysyi uutisoidessaan ratkaisusta: Onko ihmisen kunnia arvokkaampi kuin henki? Lehti ihmetteli miten Hiihtoliiton johtajien kärsimykset arvioitiin rahassa mitattuna noin kaksi kertaa suuremmiksi kuin Sillanpään uhrien omaisten suru. Lehden haastattelemat oikeusministeri Johannes Koskinen ja professori Hannu Tapani Klami olivat samalla kannalla.²⁴

Presidentinvaaleihin oli tuolloin aikaa kolmisen kuukautta. Keskustan ehdokas Esko Aho suuttui Iltalehdelle rinnastuksesta murhaajaan: "Suorastaan iljettävää journalismia. Kysymys oli koko elämäntyöstäni, ei enemmästä eikä vähemmästä."²⁵

Samalainen kiista Sanna Sillanpään tuomion vertaamisesta STT-tuomioon puhkesi myös Ilta-Sanomien kanssa. Lehti julkaisi 13.10.1999 artikkelin, jonka kuvissa olivat rinnakkain surmaajat Sanna Sillanpää, Mika Muranen ja Jammu Siltavuori sekä poliitikot Esko Aho ja Rainer Erling ja kysyi miksi Ahon kunnian loukkauksesta määrättiin suuremmat korvaukset kuin surmattujen omaisille? Muistelmakirjassaan Aho piti vertausta "iljettävänä ja alhaisena" ja kysyi: "... tämäkö on palkka työstä tai omista ja perheen uhrauksista yhteiskunnan hyväksi?" (Aho 2000, 18–19.)

20 Kaleva 16.7.1999: STT:n päätoimittaja Väisänen eroaa.

21 Keski-suomalainen 22.7.1999: Kievari tutkisi hovin kannan STT-jupakassa.

22 Keski-suomalainen 26.8.1999: STT valittaa hovioikeuteen doping-jutun tuomiosta.

23 Helsingin Sanomat 26.8.1999: STT hakee hovioikeudesta hintaa mediakärsimykselle.

24 Iltalehti 12.10.1999: Sanna Sillanpää psykiatriseen hoitoon. Käräjäoikeudelta ei kunnan korvausta surusta ja kärsimyksestä

25 Iltalehti 25.10.1999: Esko Aho suuttui rinnastuksesta murhaajaan.

AB ILTA-SANOMAT

TÄNÄÄN

KESKIVIKKONA 13. LOKAKUUTA 1999

Tapettu poika 40 000 mk

■ Miten on mahdollista, että loukattu kunnia voi olla arvokkaampi kuin menetetty lapsi?

Tanja Ahokas (IS)
Teppo Kuitinen (IS)

Sanna Sillanpään ampumien miesten omaisille tuomitut korvaukset ovat enimmäkseen jo herättää kuohtua, sillä niitä on verrattu Hiihtoliiton johtohenkilöille STT:n herjaajajutussa tuomittuihin korvauksiin henkisen kärsimyksenä. Sillanpään uhrien läheiset saavat 20 000–60 000 markkaa henkisen kärsimyksenä. STT tuomittiin puolestaan maksamaan Hiihtoliiton puhejohtajalle Esko Aholle (kesk.) ja varapuhejohtajalle Matti Louhekoskelle (al.) kummallekin 100 000 markkaa kunnianloukkauksesta.

Miten Ahoon kunnia voi olla arvokkaampi kuin ainoan lapsen surma tai 5-vuotiaan lapsen näin kuolema?

Lainmääräyksen kannalta asia on selvästi erilainen kuin tavallisen kansalaisen virkkelästä.

Jos vertailukohteeksi otetaan henkirikos, se kuuluu yleensä syyttäjälle ja oikeudessa syylliseksi todettu saa kovan rangaistuksen tuostaan. Jos korvauksia määrätään, ne tulevat vankien rangaistuksen päälle.

Kunnianloukkauksista taas ei yleinen syyttäjä useinkaan noteeraa, vaan loukattu täytyy itse yleensä lähettää käräjäoikeuteen kunniansa puolesta.

Jos kunnianloukkauksesta annetaan 2 000 markan korvauksia, ei kukaan järkviä henkilö lähtee ajamaan raskasta ja kallista oikeusjuttua. Kunnianloukkautustapauksissa täytyy olla myös taloudellisesti järkevää lähteä käräjäoikeuteen, IS:n haastatteluna oikeusministeri toteaa. Hän ei halua nimenään julkisuuteen.

**Uusi ilmiö:
median uhrit**

Tuomioistuinten päätösten perusteella maksettavat korvaukset ovat Suomessa varsin niukkaita. Ennen tämän vuoden helmikuuta niitä maksettiin etupäätä syytettistä vapautetuille ja syytettien elintien vaurioille.

Tapatus tapaus
40 000 mk

● Ampumikilpailun ampumisuorasta tuomittu Sanna Sillanpää määrättiin korvaamaan yhteensä 380 000 markkaa henkisestä kärsimyksestä uhrien omaisille. Eniten saivat orin uhrit perheineen 60 000 markkaa ja hänen 5-vuotias poikansa 40 000 markkaa. Poikansa menettäneet ää ja äiti saivat kumpikin 40 000 markkaa.

Luodista päättän saanut mies sai korvauksia 90 000 markkaa.

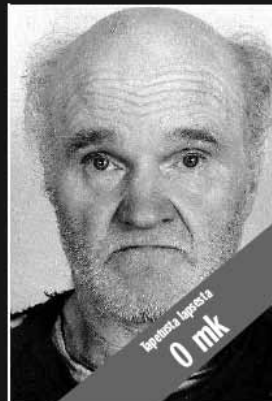
Henkistä kärsimystä
7 000 mk

● 15-vuotiaalle henkiväkivälineen soittanut kansanedustaja Rainer Eerola tuomittiin kolmen kuukauden rikkomuksesta syyskuussa 1999. Lisäksi hänet veloitettiin maksamaan 7 000 markan vahingonkorvaukset 15-vuotiaalle tytölle henkisestä kärsimyksestä.

Kunnianloukkauksesta
100 000 mk

● STT tuomittiin maksamaan Hiihtoliiton puhejohtajalle Esko Aholle 100 000 markan vahingonkorvaukset kunnianloukkauksesta ja henkisestä kärsimyksestä ns. Räsäjäjutun yhteydessä. Aho itse vasti kärsimyksiään 500 000 markkaa.

Tapatus tapaus
0 mk

● Pian vapautteen pääsevän Matti Louhekosken Myllypurossa 1989 surmaamisen kahden rikotun vanhemmille ei maksettu korvauksia lainkaan, koska rikosten valmistus oli niin mukan henkiväkivälineen omat ehvät olleet sellaiseen oikeutettuja.

Presidentinvaaleissa tammikuussa 2000 Aho pääsi toiselle kierrokselle, mutta hävisi Sdp:n Tarja Haloselle prosenttiluvuin 51,6-48,4%. Niukan tappionsa yhdeksi syyksi Aho on sittemmin vaalimuistelmissaan katsonut STT:n doping-uutisoinnin aiheuttaman maineen tärvelymisen (Ibid., 17-19, 22, 31, 38, 111, 124). Hän toi tämän näkemyksen esiin jo syyskuussa 2000, kun hovioikeus aloitti STT:n dopingjupakan käsittelyn.²⁶

Helsingin hovioikeuden ratkaisu tuli 31.10.2000. Se oli samansuuntainen kuin käräjäoikeuden aiempi ratkaisu, mutta STT:lle ja Kari Väisäselle sekä Johanna Aatsalo-Salliselle määrättyjä korvauksia alennettiin tuntuvasti. Hiihtoliiton johdon korvausten

saajien määrä putosi viiteen. Jari Räsänen sai 130 000 mk (21 800 eur), Matti Leikoski 40 000 mk (6700 eur), Matti Louekoski 20 000 mk (3360 eur) ja Roger Turku sekä Erkki Rauma 10 000 mk (1680 eur). Kokonaan vaille korvauksia jäivät Esko Aho, Esa Klinga, Antti Leppävuori, Pekka Vähäsöyrinki, Kari-Pekka Kyrö, Jari Piirainen, Erkki Rauma, Risto Happonen, Matti Niemi, Marjo Matikainen-Kallström, Jorma Hyytiä, Alpo Peltola, Antero Pärssinen, Jouko Törmänen sekä Paavo M. Petäjä.

Hovioikeuden tuomio oli erilainen kuin käräjäoikeuden. "Lähde" ei esiinny lainausmerkeissä ja perusteluja tuli myös Euroopan ihmisoikeustuomioistuimelta. Vaikka Aatsalo-Salliselle ja Väisäselä sekä STT:lle määrättyjä korvauksia alennettiin tuntuvasti, hovioikeuden ratkaisussa oli lähdesuoja-asiassa tärkeä yhtäläisyys käräjäoikeuden kanssa. Nimettömän lähteen uskottavuus ei ollut riittävä luotettavaa uutista varten. Hovioikeus totesi: "Aatsalo-Sallinen ja Väisänen eivät ole näyttäneet toteen soimaustaan eivätkä myöskään ole osoittaneet, että heillä olisi ollut riittävä syy uskoa uutisessa esitetyn väitteen totuudellisuuteen tai sen todistettavuuteen... Nimettömien tietolähteiden uskottavuutta horjuttaa se, että Aatsalo-Sallisen luvattua tietolähteilleen alusta alkaen lähdesuojan, näiden ei ole tarvinnut ottaa lukuun mahdollisuutta joutua julkisuudessa vastaamaan antamistaan tiedoista. Lisäksi lähteiden uskottavuutta horjuttaa se, että ainakin osalla lähteistä on kasvuhormonien välityksestä johtuen rikollinen tausta."²⁷

Helsingin Sanomat haastatteli ratkaisun johdosta Turun yliopiston oikeustieteen professoria Ari-Matti Nuutilaa sekä Journalistiliiton lakimiestä Lauri Kerosuota. Heidän mukaansa ratkaisussa oli kyse kahden perusoikeuden, sananvapauden ja kunnian suojan törmäyksestä. "Jos joku on toisaalta tunnistettavissa uutisesta ja jos uutiselle ei löydy riittävästi katetta, kyse voi olla rangaistavasta kunnianloukkauksesta. Hovioikeuden mukaan tunnistettavissa olivat ainoastaan Räsänen ja neljä Hiihtoliiton sponsoroinnin kanssa tekemisissä ollutta henkilöä", sanoi Nuutila. Lauri Kerosuon mielestä ei voi sanoa, etteikö herjaustuomio olisi riittävän ankara: "Kyllä tästä sen verran jäi rapsua STT:lle, ettei kukaan voi sitä johtopäätöstä vetää, että valehteleminen olisi sallittua." Kerosuon mukaan käräjäoikeudessa STT:n maksettavaksi tuomitut ennätyskorvaukset olivat lisänneet "koemielessä tapahtuvaa rahastamismentaliteettia".²⁸ STT:n doping-tapauksesta kirjan julkaissut Touko Perko katsoi, että merkittävästi alentuneet korvaukset olivat "arvokas voitto sananvapaudelle" (Perko 2000, 174-175).

Joulukuun lopussa 2000 uutisoitiin, että syyttäjä haluaa valittaa hovioikeuden liian lieviä tuomioita korkeimpaan oikeuteen.²⁹ KKO päätti 22.3.2001, että valituslupaa ei anneta. Näin Helsingin hovioikeuden päätös jäi voimaan.

Syyttäjän hakemuksen ja KKO:n kielteisen päätöksen välillä tapahtui kuitenkin paljon. Lahdessa pidetyissä hiihdon MM-kisoissa kuusi suomalaisurheilija, neljä miestä ja kaksi naista jäi kiinni dopingista. Tapahtumasarjassa paljastui suomalaisten hiihtäjien laaja dopingin käyttö. Doping-käryjen lisäksi Ala-Tikkurilan Shell-huoltoasemalta löytyi infuusionestepusseja ja ruiskuja sisältävä Hiihtoliiton lääkärinlaukku, jonka haltijaksi osoittautui valmentaja Kari-Pekka Kyrö.

27 Helsingin hovioikeus 31.10.2000 tuomio 3077 Dnro R99/1857.

28 Helsingin Sanomat 1.11.2000: Ratkaisu noudattaa KKO:n uutta linjaa.

29 Helsingin Sanomat 3.1.2001: Räsänen, Hiihtoliitto ja syyttäjä hakivat valituslupaa KKO:ita.

Loppuselvittelyssä Suomi menetti kolme mitalia. Jari Isometsä, Janne Immonen, Harri Kirvesniemi, Mika Myllylä, Milla Jauho ja Virpi Kuitunen saivat kahden vuoden kilpailukiellot. Valmentajat Kari-Pekka Kyrö ja Jarmo Riski sekä lääkärit Pirkka Mäkelä ja Juha-Pekka Turpeinen saivat elinikäisen toimitsijakiellon. (Perko 2001, 79-85.)

Lahdesta alkanut tapahtumasarja vaikuttaa tässä tutkimuksessakin. STT:n doping-uutisoinnista on enemmän tutkimusaineistoa kuin kolmesta muusta tutkitusta lähdesuojatapauksesta yhteensä. Lahden tapahtumien jälkeen aihe on ponnahtanut yhä uudelleen esiin lehdistöjulkisuudessa, kun urheilijoita on jäänyt kiinni dopingin käytöstä. Tiedotusvälineet ovat kyselleet, oliko STT sittenkin oikeassa, vaikka oikeuslaitos totesi näytöt dopingin käytöstä riittämättömiksi?

Ensimmäisen kerran tämä tapahtui heti Lahden MM-kisojen jälkeen. Esko Ahoa vahvasti tukenut Keskisuomalainen haastatteli doping-käryjen jälkeen Jari Räsästä. Hän katsoi ettei Lahden tapahtumilla ja STT:n uutisoinnilla 1998 ollut tekemistä toistensa kanssa.³⁰

Pääkirjoituksissa ja kolumneissa samanlaisia kysymyksiä STT-uutisoinnin uudelleenarvioinnista esittivät Kaleva, Ilkka ja Turun Sanomat.³¹

Korkeimman oikeuden päätettyä kuukausi Lahden tapahtumien jälkeen olla antamatta valituslupaa STT:n doping-uutisoinnista lehdet arvioivat, vaikuttiko Lahden skandaali päätökseen. Keskisuomalainen kirjoitti:

Tuntematta korkeimman oikeuden jäsenten perimmäisiä henkilökohtaisia aivoituksia on tietenkin mahdotonta sanoa, oliko päätösprosessissa mukana alitajuisia heijastumia Lahden doping-jupakasta tai esimerkiksi mediapaineista.³²

Kesäkuussa 2001 entinen hiihdon päävalmentaja Kari-Pekka Kyrö pidätettiin Jyväskylässä. Keskusrikospoliisin mukaan häntä epäiltiin dopingaineiden salakuljetuksista, jotka olivat tapahtuneet jo ennen Lahden kisoja.³³ Kyrön epäiltiin ostaneen hollantilaisilta rikollisilta urheilussa kiellettyjä hormoneja ja salakuljettaneen niitä Suomeen vuosina 1999-2000. Rahaa ostoksiinsa Kyrö kulutti runsaat 20 000 euroa (123 000 markkaa). Opinto- ja tutkimusmatkoiksi väitetyt hankintaretket maksettiin Hiihtoliiton tileiltä.³⁴ Lisäksi Kyröä epäiltiin väärästä ilmiannosta STT:n tapauksessa 1998.³⁵ Heinäkuussa 2004 Kyrö tuomittiin Vantaan käräjäoikeudessa sakkorangaistukseen salakuljetuksesta ja petoksen yrityksestä. Lisäksi hänen katsottiin valehdelleen STT:n dopinguutista käsittelevässä oikeudenkäynnissä väittäessään, ettei suomalaisessa hiihtourheilussa käytetty dopingia hänen valmentaja-aikanaan. Kyrö ei valittanut päätöksestä.³⁶

Kaisa Variksen toisen dopingkäryn jälkeen huhtikuussa 2008 (Varis oli jäänyt kiinni ensimmäisen kerran Val di Fiemmen MM-hiihdoissa 2003) televisiokanava Nelonen lähetti ohjelman, jossa lähdesuojaan vedoten väitettiin, että Suomen hiihdossa on vuosikausia salailtu dopingin käyttöä. Kanavan lähteeksi paljastui pian entinen hiihdon

30 Keskisuomalainen 27.2.2001: Ei pidä rinnastaa, Räsänen huomautti.

31 Helsingin Sanomat 4.3.2001: Muut lehdet. Dopingjupakka osa politiikkaa.

32 Keskisuomalainen 23.3.2001: Pääkirjoitus ja "Oikeus ei ole kaikille sama."

33 Helsingin Sanomat 20.6.2001: Keskusrikospoliisi pidätti Kari-Pekka Kyrön.

34 Helsingin Sanomat 24.3.2002: Krp: Kyrö toi salaa rikollisten välittämiä dopingaineita.

35 Helsingin Sanomat 21.6.2001: Krp vapautti Kari-Pekka Kyrön.

36 Helsingin Sanomat 25.6. Kari-Pekka Kyrö tuomittiin petoksen yrityksestä ja salakuljetuksesta. 7.8.2004 Kari-Pekka Kyrön sakkotuomio lainvoimaiseksi.

päävalmentaja Kari-Pekka Kyrö. Toukokuussa valtionsyyttäjä Jarmo Rautakoski ryhtyi Keskusrikospoliisin kanssa tutkimaan Kyrön lausuntoja.³⁷

Kevään 2008 aikana Kyrö kovensi lausuntojaan ja mainitsi julkisesti nimeltä Jari Piiraisen, Pekka Vähäsöyringin sekä Marjo Matikainen-Kallströmin. Jari Piirainen oli "dopingkomppanian päällikkö" ja lajipäällikkö Pekka Vähäsöyrinki oli tuonut Kyrölle vuonna 1998 kotiin säilytettäväksi kasvuhormonia ja venäläistä epo-hormonia. Marjo Matikainen-Kallströmin maine ja menestys 1980-luvulla perustuivat Kyrön mukaan urheilussa kiellettyjen aineiden käyttöön. "He [Hiihtoliitto] arvioivat minun olleen riski. Käytettiin taktiikkaa, että yhteinen rikos pitää suut supussa." Kyrön mukaan hiihto- ja urheiluihmiset ymmärtävät viimeistään pikajuoksija Marion Jonesin valehtelutuomion jälkeen, ettei "paskaa" kannata enää lähteä puhumaan.³⁸

Kaleva haastatteli 18.6.08 Kyröä, jonka mukaan doping oli järjestelmällistä. Hiihtoliiton dopingissa mukana olleista Kyrö mainitsi nimeltä Jari Piiraisen, Pekka Vähäsöyringin, Paavo M. Petäjän, Antti Leppävuoren sekä lääkärit Pirkka Mäkelän ja Juha-Pekka Turpeisen. Urheilijoista Kyrö mainitsi Marjo Matikainen-Kallströmin, jonka hän väitti valehdelleen dopingtutkinnassa. Samana päivänä valtakunnansyyttäjä määräsi Keskusrikospoliisin aloittamaan uuden tutkinnan kymmenen vuoden takaisessa STT-tapauksessa. Piirainen, Petäjä ja Matikainen-Kallström kiistivät jyrkästi Kalevan haastattelussa esitetyt väitteet.³⁹

Helmikuussa 2010, muutamaa päivää ennen Vancouverin olympialaisten alkua hiihdon olympiavoittaja Mika Myllylä tunnusti Nelosen uutisissa käyttäneensä urallaan epo-hormonia. Antidopingtoimikunnan lääketieteellinen johtaja Timo Seppälä kommentoi, että Myllylän ulostulo oli kenties merkittävin dopingtunnustus suomalaisessa urheiluhistoriassa.⁴⁰ Helsingin Sanomien urheilutoimituksen esimies kirjoitti, että Myllylä jää suomalaisen urheilun historiaan - paitsi mestarihiihtäjänä ja olympiavoittajana, myös ensimmäisenä menestyneenä suomalaisena hiihtäjänä, joka on tunnustanut epo-hormonin käytön.⁴¹

Lokakuussa 2010 STT:n dopingjuttu avattiin. Neljä entistä hiihtovaikuttajaa sai syytteen törkeästä petoksesta: entinen hiihtäjä Jari Räsänen ja kolme entistä hiihtojohtajaa, lajipäällikkö Pekka Vähäsöyrinki, lajihohtaja Antti Leppävuori ja toimitusjohtaja Jari Piirainen. Syytteen mukaan he valehtelivat väittäessään oikeudelle, etteivät tiedä mitään Hiihtoliitossa harjoitetusta dopingista. Syytettä eivät saaneet Marjo Matikainen-Kallström eikä entinen Hiihtoliiton toimitusjohtaja Esa Klinga.⁴²

Kaleva kommentoi saman päivän pääkirjoituksessaan, että "... koko juttu on kääntymässä pääläelleen ... Median uskottavuuden kannalta asia on tärkeä. STT joutui uutisointinsa vuoksi hiihtokansan sylkykupiksi."⁴³

Helsingin käräjäoikeus antoi ratkaisunsa 30.6.2011. Jari Räsäsen sai törkeästä petoksesta vuoden ehdollista vankeutta. Pekka Vähäsöyrinki sai törkeästä petoksesta yhdeksän kuukautta ehdollista. Käräjäoikeus hylkäsi Jari Piiraisen ja Antti Leppävuoren

37 Helsingin Sanomat 27.4.2008: Valtionsyyttäjä pui rikostutkijoiden kanssa Kyrön dopingkertomusta.

38 Helsingin Sanomat 18.6.2008: Kyrö: Hiihtoliitto olympiaurheilun tehokkain dopingin levittäjä Suomessa.

39 Kaleva 18.6.2008: Doping oli järjestelmällistä.

40 Helsingin Sanomat 3.2.2010: Myllylä myöntää epon käytön.

41 Helsingin Sanomat 3.2.2010, Ari Pusa: Myllylä ei toiminut yksin. –Mika Myllylä kuoli 5.7.2011. Sitä ennen hän toimi todistajana uudelleen avatussa STT:n dopingoikeudenkäynnissä.

42 Helsingin Sanomat 28.10.2010: Neljä käräjille valehtelusta.

43 Kaleva 28.10.2010: STT:n dopingjuttu kääntyi pääläelleen.

syytteet. Erittäin raskauttavana pidettiin, että Räsänen ja Vähäsöyrinki erehdyttivät tuomioistuinta ja aiheuttivat henkilökohtaista vahinkoa toimittaja Aatsalo-Sallille.⁴⁴ Lopullista ratkaisua odotetaan edelleen, sillä tuomiosta valitettiin.

5.1.2 Doping-uutisointi ja lähdesuoja

Suomen Tietotoimiston doping-uutisoinnista saatiin enemmän tutkimusaineistoa kuin muista tämän tutkimuksen tapauksista. Syy on tapauksen pitkäaikainen kesto. Tänä vuonna (2011) STT:n uutisoinnista on kulunut 13 vuotta ja Lahden hiihdon MM-kisojen doping-skandaalista kymmenen vuotta. Vuosien aikana dopingista on tullut julkisuudessa kestoaihe, koska urheilijoita jää usein kiinni erilaisten doping-aineiden käytöstä. Tällöin tiedotusvälineet ovat nostaneet STT:n vuoden 1998 tapauksen uudelleen esiin.

Tämän tutkimuksen hakusanoin kootussa aineistossa on 821 juttua STT:n doping-uutisoinnista, kun koko aineistossa niitä on 1750. Tutkimusaineisto käydään läpi lehdistäin aakkosjärjestyksessä. Kolme muuta tapausta (Sonera-kirja, Patria-Slovenia, *Matin talot*/"lautakasa") analysoidaan vastaavalla tavalla.

Aamulehti

Aamulehdestä löytyi arkistohaun perusteella 254 juttua, joissa sivuttiin STT:n doping-uutisointia. Lähdesuojaa käsitteleviä artikkeleita löytyi 20. Lehti oivalsi alusta alkaen STT:n uutisoinnin periaatteellisen poikkeuksellisuuden. Jo 24.1.1998 lehdessä haastateltiin Helsingin yliopiston professoria Hannu Tapani Klamia ja Journalisti – lehden päätoimittajaa Timo Vuortamaa sekä lähdesuojasta että julkisuudessa jo esitetystä korvausvaatimuksista. Seuraavana päivänä lehti julkaisi kaksi laajaa artikkelia, joissa doping-uutisointia valotettiin tasapuolisesti eri näkökulmista. Esillä olivat sekä STT että tietovuodon kohteet eli hiihtäjät ja Hiihtoliiton johto, joiden näkemyksiä asiantuntijat kommentoivat.

Asetelma oli tyypillinen useimpien tutkittujen lehtien kirjoittelussa. Utisoinnissa lehdet olivat tasapuolisia julkaisten STT:n lähdesuojan turvin esittämää aineistoa ja antoivat samalla haastatteluissa palstatilaa doping-syytösten kohteeksi joutuneille. Asiantuntijoiden tehtävä oli kommentoida asetelmaa.

Kun STT:n uutisoinnista oli virinnyt oikeusjuttu, Aamulehti haastatteli jutun tehnyttä toimittajaa kysellen lähdesuojan käytön perusteluja:

Aatsalo-Sallisen mukaan kasvuhormonibisneksessä on mukana järjestäytynyt rikollisuus ja tietojen paljastajat voivat joutua hengenvaaraan.⁴⁵

Helsingin käräjäoikeuden tuomion jälkeen Aamulehden yläkerrassa kommentoitiin heti raskaita korvauksia ja lähdesuojan käyttöä:

STT julkisti huolimatonta toimittajan työtä jättäessään näyttöjen taltioimisen hataralle pohjalle. Toimittajan saama näyttö ei riittänyt koska todistajia ei lopulta löytynyt edes lähdesuojan taakse, mikä on selvä arviointivirhe merkittävässä asiassa.--- Onko

⁴⁴ Aamulehti 30.6.2011, Kaikki neljä tiesivät dopingista - Räsänen ja Vähäsöyrinki tuomittiin.

⁴⁵ Aamulehti 15.6.1999: Räsänen kasvuhormonin käytöstä löytyi uusi nimetön todistaja.

esimerkiksi poliitikko Esko Ahon tai Matti Louekosken maine 100 000 markan hintainen?--- [K]äräjäoikeus ... osoitti omaksuneensa uuden ja muuallakin jo toteutetun lehdistöä ojentavan tulkinnan. Oikeus teki myös historiaa tuomitsemalla vahingonkorvauksia muillekin kuin nimeltä mainitulle henkilölle.⁴⁶

Kun STT oli valittanut tuomiosta, Aamulehti referoi marraskuussa 1999 ministeri Aatos Erkon puhetta sanomalehtipäivän iltajuhlassa:

Pienetkin yritykset, kuten lakiehdotukset toimittajan tietolähteen lähdesuojan heikentämiseksi, on katsottava iskuksi sananvapautta kohtaan.⁴⁷

Kun Helsingin hovioikeus oli antanut ratkaisunsa, jossa STT:n tuomiota ja korvauksia lievennettiin tuntuvasti, Aamulehti haastatteli professori Ari-Matti Nuutilaa Turun yliopistosta:

[H]ovioikeuden langettamat vahingonkorvaukset ovat lähempänä eurooppalaista tasoa kuin käräjäoikeuden tuomiot. --- Poliitikkoja on lupa käsitellä hyvinkin pilkalliseen sävyyn. Siitä kertoo, että tiedotusvälineet ovat voittaneet juttunsa lähes poikkeuksetta [Euroopan] ihmisoikeustuomioistuimessa.⁴⁸

Lehti antoi kuitenkin tilaa vastakkaiselle kriittiselle mielipiteelle vielä senkin jälkeen, kun KKO oli päättänyt olla antamatta valituslupaa STT-tapauksesta Lahden helmikuun 2001 doping-käryjen jälkeen. Professori Aulis Aarnion alakertakirjoituksen mukaan tiedotusvälineet olivat käyttäneet julkisuutta keinona painostaakseen hovioikeutta lieventämään STT:n doping-tuomiota:

STT:n omistavat valtakunnan päämediat, Aamulehti ja Helsingin Sanomat... asettuivat neuvomaan tuomioistuimia siitä, kuinka korvaukset ja rangaistukset oikeastaan tulisi STT:n jutussa asettaa. Hyökätessään Helsingin käräjäoikeuden kimppuun valtalehdet eivät suinkaan puolustaneet oikeusvaltiota ja sen kulmakiveä valtiovallan kolmijakoa. Päälehdet puolustivat itseään ja vaativat isoin otsikoin hovioikeutta nopeasti muuttamaan käräjäoikeuden antaman ratkaisun!⁴⁹

Sanomalehtien liiton toimitusjohtaja Håkan Gabrielsson kirjoitti vastineen, jossa totesi:

Jos lehdistö ja sen taustayhteisöt eivät kanna huolta sananvapauden toteutumisesta, niin mikä on se taho, joka ottaisi tämän roolin? On vaikeaa nähdä, että tämä olisi ristiriidassa oikeusvaltion yhtenä kulmakivenä olevan valtiovallan kolmijaon kanssa. Eihän lehdistö kritisoidessaan Helsingin käräjäoikeuden päätöksiä ole vaatinut, että tuomioistuimet tulisi alistaa lainsäätäjän valtaan tai

46 Aamulehti 16.7.1999, Hannu Olkinuora: Oikeus Räsäsen puolella.

47 Aamulehti 5.11.1999: Erko huolestunut STT:n doping-jutun seurauksista. Virheet pitää myöntää, mutta epäoikeudenmukainen rangaistus kohtuuton.

48 Aamulehti 5.11.2000: Kunnian hinta

49 Aamulehti 31.7.2001: Media porstuasta oikeussaliin. Media ja oikeusministeriö näyttävät nyt osin hivuttaneen itse oikeussaliin.

toimeenpanovaltaan. Ei kai tuomioistuinten riippumattomuus ole sitä, että niiden toimintaa ei saisi kommentoida eikä kritisoida?⁵⁰

Juttujen kohteiden reagointia doping-utisointiin Aamulehti on seurannut koko 13-vuotisen tapahtumasarjan ajan. Aineistosta löytyi 37 artikkelia, joissa heidän tekemisistään uutisoitiin tai heitä haastateltiin.

Ensin Aamulehti uutisoi hiihtäjä Jari Räsäsestä, joka heti pyysi Suomen Tietotoimistoa oikaisemaan häntä koskevat tiedot oma-aloitteisesti. Tämä tehtiin vaatimalla painovapauslain mukaisen vastineen julkaisemisesta.⁵¹

Kun STT ei reagoinut, Räsänen kääntyi poliisin puoleen ja jätti tutkintapyyntönsä.⁵² Asianajaja Urpo Väänänen kautta Räsänen ilmoitti vaativansa ”miljoonakorvauksia” kunniansa loukkauksesta. Pian tämän jälkeen Räsänen haastoi oikeuteen myös 23 suomalaista lehteä STT:n uutisen julkaisemisesta.⁵³

Hiihtoliiton johto tuli nopeasti perässä ja ilmoitti samoin vevänsä asian oikeuteen. Aamulehti uutisoi jo 23.1.1998, että puheenjohtaja Esko Ahon vastauksesta. Hiihtoliitto edellytti, että STT yksilöi välittömästi uutisessa esitetyt väitteet ja asetti määräajaksi perjantain.⁵⁴ Korvausvaatimuksia oli odotettavissa. Liiton toimitusjohtaja Esa Klinga käytti erittäin kovaa kieltä ja vertasi keskiviikkona alkanutta doping-jupakkaa panttivankidraamaan ja puhui jopa sabotaasista.

—Edelleen on annettu ymmärtää, että olisi joku henkilö, mutta tämä hatara väite alkaa koko ajan loitontua. Esitetyn tyyppistä henkilöä ei käsittääkseni ole Hiihtoliitossa olemassa.⁵⁵

Hiihtoliitossa esitettiin Suomen jäämistä pois talviolympialaisista, ellei STT:n syytöksiä peruta:

Valmentajat Pekka Vähäsöyrinki, Antti Leppävuori ja Kari-Pekka Kyrö ilmoittivat, ettei urheilijoilla ole mitään edellytyksiä lähteä kisoihin, ellei asiaa selvitetä ensin, Klinga kertoi.⁵⁶

Jo uutiskiistan alkuvaiheessa Aamulehti uutisoi toimittajiin kohdistuneesta fyysisestä väkivallan uhkasta:

Tunteet hormonikohun ympärillä ovat käyneet kuumina. Väisänen mukaan STT:n toimitukseen on saatu muutama pommihaukka. Väisänen itse sai torstaina tappouhkauksen puhelimitse Kööpenhaminassa.⁵⁷

Kiistan varsinaisten osapuolten STT:n ja Hiihtoliiton lisäksi Aamulehti seurasi myös erilaisten yhteiskunnallisten vaikuttajatahojen reagointia kiistaan. Jo viikon kuluttua ensimmäisestä uutisesta Hiihtoliitto sai tukea lajin puhtaudelle kisapapilta.

50 Aamulehti 7.8.2001: Lehdistö ei mikään valtiomahti.

51 Aamulehti 22.1.1998: Sukset ristissä kasvuhormonista. – Samassa uutisessa kerrotaan myös Esko Ahon ja Hiihtoliiton vastinepyynnöstä.

52 Aamulehti 24.1.1998: Jari Räsänen jätti tutkintapyyntönsä.

53 Aamulehti 28.1.1998: Jari Räsänen vaatii hyvitystä Ruotsissakin.

54 Aamulehti 23.1.1998: Esko Aho sysää piikin STT:lle. Hiihtoliitto vakuuttaa syyttömyytään ja vaatii väitteiden yksilöimistä nopeasti.

55 STT 24.1.1998: Panokset kovenevat doping-jupakassa. ”Esa Klinga vertasi keskiviikkona alkanut doping-jupakkaa pankkivankidraamaan ja puhui jopa sabotaasista.”

56 Aamulehti 23.1.1998: Hiihtoliitto väläytti poisjääntä Naganosta. Aamulehti 22.1.1998: Milläs tutkit väitteet?

57 Aamulehti 25.1.1998: Aho arvosteli STT:a syyttömien piinasta. Myös toimittaja Johanna Aatsalo-Sallinen on kertonut pommi- ja tappouhkauksista sekä huorittelusta. ”Eräässä vaiheessa tietotoimistossa tarvittiin vartija.” Journalisti 2.9.2005: Johannan kova koulu.

Kirkon tiedotuskeskuksen tiedotteessa kisapappi Göran Hellberg Hellberg vakuutti, että suomalaiset hiihtäjät urheilevat ilman kiellettyjen lääkeaineiden apua.⁵⁸

Kun Keskusrikospoliisi oli todennut, että näyttö dopingin käytöstä ei ollut riittävä ja asian oikeuskäsittely oli varmistunut, Aamulehti antoi suuria korvauksia vaatineille mahdollisuuden perustella vaatimuksensa aivan oikeudenkäynnin alla:

Esko Aho pitää STT:ltä vaatimaansa 500 000 markan vahingonkorvausta kohtuullisena. Vaatimustaan Aho perustelee mm. kansanedustajan asemalla, STT:n uutisten laajalla leviämällä ja niiden aiheuttaman kärsimyksen kestolla tunnetulle henkilölle.--- Pahinta tässä on ollut uskottavuuden menettäminen omista työtehtävissä, totesi Klinga. Hänen mielestään puoli miljoonaa markkaa on kohtuullinen korvaus myös siksi, että uutinen levisi niin laajasti kotimaassa kuin ulkomaillekin.⁵⁹

--- Kun STT tarkensi toisessa doping-uutisessaan, että kasvuhormonikokeilusta kiinnostuneella Hiihtoliiton johtoon kuuluvalla henkilöllä on vaikutusvaltaa liiton rahoitusasioissa ja erityisesti sponsoroinnissa, koki [Matti] Louekoski epäilyjen suuntautuvan häneen. - Minua on epäilty huumekauppiaksi, kärjisti Louekoski.⁶⁰

Aamulehti antoi kiistan eri tahoille tasapuolisesti tilaa, mutta pääkirjoituksessa kritisoitiin jo alkuvaiheessa lähdesuojan käyttötapaa STT-uutisoinnissa. Hyvä uutinen ei voi perustua yhteen nimettömään lähteeseen:

Jos STT on juttua tehdessään luottanut yhteen ainoaan lähteeseen, se on vakavasti rikkonut erästä journalismin perussääntöä: juttu on tarkistettava vähintään kahdesta toisistaan riippumattomasta lähteestä.⁶¹

Aamulehti uutisoi kahdesti, että lähteellä oli rikollinen tausta. Tämän lehti teki aivan Helsingin käräjäoikeudenkäynnin alla, kun se haastatteli päätoimittaja Kari Väisästä:

Väisäsen mukaan kasvuhormonien ja muidenkin doping-aineiden välityksessä Suomeen on kyse ammattirikollisuudesta, jossa pääosassa ovat huumeet.⁶²

Tähän rikolliseen taustaan Aamulehti oli viitannut jo 31.1.1998, kun STT:n tutkituttama hormoniampulli osoittautui väärennökseksi. Suomessa kaupiteltavat kasvuhormonit ovat käytännössä kaikki salakuljetettuja. Niiden ostaminen on siten rikollista.⁶³

Helsingin käräjäoikeuden tuomion jälkeen heinäkuussa 1999 Aamulehti muiden tapaan uutisoi STT:n ja toimittajien ankarista rangaistuksista. Lehti antoi tilaa eri osapuolille:

Maine on puhdistettu ja piste, Aho viittasi torstaina hiihtäjä Jari Räsäsen ja Hiihtoliiton useiden johtohenkilöiden ylle heitettyyn

58 Aamulehti 27.1.1998: Naganon kisapappi Göran Hellberg ei usko lainkaan dopingsyytöksiin.

59 Aamulehti 10.6.1999: "Puolen miljoonan korvaus on kohtuullinen."

60 Aamulehti 12.6.1999: Louekoski hakee STT:ltä 400 000 markkaa. -Vrt. JO 35: "Oikeudenkäynnin aikana ei pidä asiattomasti pyrkiä vaikuttamaan tuomioistuimen ratkaisuihin eikä ottaa ennakolta kantaa syyllisyyteen."

61 Aamulehti 27.1.1998, artikkelit: STT:n luotettavuus on kovalla koetuksella.

62 Aamulehti 16.6.1999: "STT:tä ei ole erehdytty".

63 Aamulehti 31.1.1998: Hormonietiketti oli väärennös.

epäilyyn. Aho sanoi tyytyvänsä oikeuden päätökseen. Samoin vakuuttivat paikalla olleet Hiihtoliiton toimitusjohtaja Esa Klinga ja neljä muuta asianosaista Hiihtoliiton jäsentä.⁶⁴

Jyrkintä kieltä tiedotusvälineistä ja toimittajista käytti päävalmentaja Kari-Pekka Kyrö, joka sai vahingonkorvausta 100 000 markkaa (16 800 eur) kunniansa tarvelemisesta:

Ensin meidät leimattiin rikollisiksi. Kun se ei onnistunut, te toimittajat leimaatte meidät ahneiksi. En ole nähnyt vielä penniäkään korvauksia. Pitäisikö minun maksaa nyt jollekulle omasta pussistani? Sanon vielä, että vankeusrangaistus on vakava asia. Ei minun tulisi ensiksi mieleen hyökätä tuomioistuimen silmille saman ammattikunnan edustajina kuin tuomitut. Pitäisikö kaikki toimittajat vaihtaa, jotta tämä asia saataisiin uutisoiduksi oikein?⁶⁵

Toisaalta monet arvostelivat Aamulehdessä tuomioiden ankaruutta ja pohdiskelivat vaikutusta sananvapaudelle, kuten oikeusministeri Johannes Koskinen:

- Ei pidä lähteä isojen lukujen shokkivaikutukseen, lausuu Koskinen varoituksen sanoja suomalaiselle tuomarikunnalle ja kuuluttaa malttia tuomitsemiskäytäntöön... Johannes Koskinen mielestä Suomesta löytyy jo merkkejä "amerikkalaistumisen lieveilmiöistä".⁶⁶

Esko Ahon vastaus tuli kolmen päivän kuluttua:

- Ainakaan minä en muista esimerkkiä siitä, että oikeusministeri puuttuisi keskeneräiseen oikeuden ratkaisuun ja kehottaisi tuomittuja vielä valittamaan siitä, Aho sanoi tuohtuneena.⁶⁷

Aho oli itse yhdessä sisäministeri Kari Häkämiehen kanssa julkisesti vaatinut mahdollisimman ankaria vahingonkorvauksia STT:ltä samaan aikaan, kun käräjäoikeus käsitteli asiaa.⁶⁸ Johannes Koskinen kommentoi käräjäoikeuden tekemää päätöstä jälkeinpäin ennen kuin mahdollisesta valituksesta oli tietoa.

Asetelma ja asenteet säilyivät suunnilleen ennallaan, kun hovioikeuden ratkaisu tuli lokakuun lopulla 2000. Dopingista julkisesti epäillyt pitivät tuomioiden ja korvausten alentamista vääränä, kun tiedotusvälineet katsoivat hovioikeuden ratkaisun olevan oikean suuntainen. Hovioikeuden lievennykset vähensivät merkittävästi vaaraa amerikkalaistyylisten rankaisevien korvausten käytöstä sananvapauden rajoittamiseksi.

STT:n hallituksen puheenjohtaja Seppo Kievari pitää Helsingin hovioikeuden päätöstä doping-jutussa kohtuullisena. Kievarin mielestä prosessi voitaisiin nyt lopettaa. - Se on meidän mielestämme sillä linjalla, jota pidämme kohtuullisena ja oikeana.⁶⁹

64 Aamulehti 16.7.1999: Tyytyväinen Esko Aho: Maine on puhdistettu ja piste.

65 Aamulehti 17.7.1999: Rahareikä vielä mietittävänä. Osa korvauksien saajista antaisi rahat hiihdon hyväksi.

66 Aamulehti 17.7.1999: Ministeri oudoksuu miljoonia. Oikeusministeri Koskinen varoittaa tuomareita isojen lukujen shokkivaikutuksista.

67 Aamulehti 20.7.1999: Aho tuohtui Koskinen arvioista.

68 Kaleva 22.6.1999: Korvaukset avainasemassa

69 Aamulehti 1.11.2000: STT pitää päätöstä kohtuullisena.

Pääkirjoitussivun artikkelissa Aamulehti totesi:

Helsingin hovioikeuden päätös STT:n dopingjutussa on sananvapauden ja tiedotusvälineiden työn kannalta monella tavalla myönteinen. Siinä missä käräjäoikeus mätki tuomioita ja ennen kaikkea korvauksia perin avokätisesti ja kovin monelle, palautti hovioikeus ne järjelliselle tasolle... Se on myös erittäin tärkeä sen takia, ettei julkisuuden ja julkisuuteen joutumisen automaattisesti katsota lisäävän ihmisen kärsimyksiä.⁷⁰

Tietovuodon kohteet taas katsoivat Aamulehden haastattelussa edelleen, että alkuperäinen lähdesuojan käyttöön perustunut uutinen oli virheellinen ja sellaisesta tulee rangaista ankarasti:

Räsänen kummasteli Ylen radiouutisille antamassaan haastattelussa hovioikeuden linjaa. Hän epäili, että rangaistusten ja korvaussummien madaltuminen rohkaisee tiedotusvälineitä perättömien uutisten tekoon. Räsänen sanoi miettivänsä asian eteenpäin viemistä.⁷¹

Aamulehti pyysi hovioikeuden tuomiosta lehtialalla pitkään toimineen asianajaja Heikki Salon arviota. Salo katsoi näytön dopingin käytöstä olleen riittämätöntä:

Suomen tietotoimiston ja Jari Räsänen tapaus ei lakimiehen näkökulmasta ollut kovinkaan kiperä. Hiihtäjä Jari Räsästä oli tökerösti loukattu tekemällä hänestä rikollinen ilman tutkintaa ja tuomiota.⁷²

Korkein oikeus päätti Lahden doping-skandaalin jälkeen maaliskuussa 2001 olla antamatta valituslupaa. Aamulehti julkaisi pääkirjoituksen, jossa arvioitiin KKO:n ratkaisua:

Korkein oikeus ei myöntänyt hovioikeuden päätöksestä valituslupaa, joten juttu on nyt loppuun käsitelty. Korvausten saajien piirin rajaaminen ja vahingonkorvausten palauttaminen kohtuulliselle suomalaiselle tasolle oli tiedonvälitykselle tärkeä linjanveto. Järjettömän suurien vahingonkorvausten pelko on huono lähtökohta hoitaa yhteiskunnan vahtikoiran tehtävää. Kohtuulinjakin riittää muistuttamaan vastuusta.⁷³

Hiihtoliiton entinen puheenjohtaja Paavo M. Petäjä on jälleenpäin myöntänyt, että STT:n vuoden 1998 doping-uutisista esitetyt korvausvaatimukset olivat ylimitoitettuja:

Hiihtoliiton puheenjohtaja Paavo M. Petäjä sanoo, että Hiihtoliiton johdon STT-jutussa vuonna 1998 vaatimat korvaukset olivat ylimitoitettuja. Seura-lehden haastatteleva Petäjä selittää itse päätyneensä juristinsa kanssa muutamien kymmenien tuhansien markkojen korvausvaatimuksiin. Osa asianosaisista halusi kuitenkin Paavo M. Petäjän mukaan enemmän, jolloin korvausvaatimuksia yhtenäistettiin. Yhteensä parikymmentä

70 Aamulehti 1.11.2000, artikkelit: Herjauskorvaukset palasivat järjelliselle tasolle.

71 Aamulehti 1.11.2000: STT pitää päätöstä kohtuullisena.

72 Aamulehti 5.11.2000: Heikki Salo: STT-päätös jättää kysymyksiä vaille vastauksia.

73 Aamulehti 23.3.2001: Tolkullinen päätös.

asianosaista vaati STT:ltä yli viiden miljoonan markan eli noin 840 000 euron korvauksia.⁷⁴

Yhteenveto Aamulehden doping-kirjoittelusta

Aamulehden suhtautuminen lähdesuojaan oli alusta alkaen myönteinen. Lehti vastusti pienimpiäkin yrityksiä kaventaa lähdesuojaa. Toisaalta lehti arvosteli lähdesuojan käyttötapaa, kun STT:n kaksi kohutuinta uutista oli julkistettu. Lehti katsoi selväsanaisesti, että tämän luokan uutiseen tarvitaan kaksi toisistaan riippumatonta lähdettä. Huolimaton käyttö voi vaarantaa lehdistön yhteiskunnallisen tiedonvälitystehtävän, jonka toteuttamisessa lähdesuoja on välttämätön työväline. Lehti näki yhteiskunnallisesti merkittävän tiedon saamisen lähdesuojan normatiiviseksi perusteluksi.

Vuoden 2001 Lahden doping-skandaalin jälkeen lehdessä asetuttiin selvemmin puolustamaan lähdesuojan käyttöä doping-uutisoinnissa. Jo ennen tätä Aamulehti ymmärsi turvautumisen tähän tiedonhankintamenetelmään, sillä ilmeisen luotettavien tietojen mukaan doping-aineiden levitykseen ja myyntiin Suomessa oli sotkeutunut rikostaustaisia henkilöitä. Ilman lähdesuojaa tietoa olisi ollut käytännössä mahdoton saada.

Käräjäoikeuden ankaran tuomion jälkeen 1999 Aamulehti omaksui lehdistöä puolustavan asenteen ja katsoi, että taloudellisesti erittäin raskaat korvaukset Hiihtoliiton johdolle – jopa uutisissa nimeltä mainitsemattomille henkilöille – olivat uhka sananvapaudelle. Lehden mukaan korvauksilla pyrittiin pelotevaikutukseen, jolla vaikeutetaan lehdistökirjoittelua yhteiskunnallisesti tärkeistä epäkohdista.

Paljastusten kohteiden vastatoimia STT:tä kohtaan kuvattiin Aamulehdessä laajasti ja yksityiskohtaisesti. Lehdessä annettiin kummankin osapuolen puhua tasapuolisesti, ja tilaa annettiin myös muille tahoille. Journalistin ohjeissa edellytetty samanaikainen kuuleminen ristiriitatilanteessa näytti selvästikin toteutuvan Aamulehden doping-kirjoittelussa.

Helsingin Sanomat

Helsingin Sanomissa kirjoitettiin hyvin kriittisesti lähdesuojan käytöstä doping-uutisoinnin alkuvaiheessa, mutta Kari-Pekka Kyrön pidätys kesällä 2001 sekä hormonien salakuljetuksen käsittely Vantaan käräjäoikeudessa 2004 olivat käännekohtia.

Projektin alkuvaiheessa 1998 Helsingin Sanomat ja etenkin sen urheilutoimitus näytti suhtautuvan epäillen STT:n doping-uutisointia kohtaan. Tätä jatkui noin kesään 2001 saakka. Lehdessä annettiin tilaa sekä STT:n näkemyksille että Hiihtoliitolle, mutta pääkirjoituksessa kyseenalaistettiin STT:n tapa käyttää lähdesuojaa.⁷⁵ Urheilutoimituksen jutussa haastateltiin STT:n päätoimittajaa Kari Väisästä, jolta kysyttiin miksi doping-uutisen lähde ei tule julkisuuteen? Väisänen vastasi:

”... hän halusi itse tuoda tämän asian julkisuuteen. Tämän jälkeen hän on ollut itsekkin hermostunut, ja vaarana on ollut, ettei saada häneen yhteyttä enää ollenkaan.” Miksi lähde ei sitten voi tulla

⁷⁴ Aamulehti 18.7.2002: Petäjä myöntää korvausvaatimusten kohtuuttomuuden.

⁷⁵ Helsingin Sanomat 23.1.1998: Doping-näyttöä tarvitaan.

julkisuuteen?... "Hänellä (lähde) on siihen omat motiivinsa. Meidän pitää tätä lähdesuojaa kunnioittaa sopimuksen mukaisesti."⁷⁶

Kun doping-uutisointi oli päätetty viedä käräjille, Helsingin Sanomien urheilutoimituksessa pidettiin STT:n nojautumista yhteen lähteeseen riittämättömänä: STT nojasi uutisessa yhteen lähteeseen, joka osoittautui myöhemmin "hämäräksi liikemieheksi". STT on pitänyt kiinni lähdesuojastaan, mutta se ei ole millään tavalla pystynyt todistamaan uutistaan.⁷⁷

Oikeudenkäynnin alkaessa kesällä 1999 lehden urheilutoimitus haastatteli toimittaja Johanna Aatsalo-Sallista, jonka mukaan nimettömät lähteet eivät pyrkineet taloudelliseen hyötyyn. Kun käräjäoikeuden ankara tuomio oli annettu, siitä uutisoi edelleen urheilutoimitus. Toteavassa uutisessa vain sivuttiin lähdesuojaa:

Oikeuden mukaan pelkkä usko tietojen oikeellisuuteen ei vapauta lähdesuojaan vetoavaa toimittajaa herjauksen rangaistavuudesta. Lisäksi toimittajan on oikeuden mielestä suhtauduttava lähteisiinsä sitä kriittisemmin, mitä merkittävämmästä asiasta on kysymys.⁷⁸

Kotimaan toimituksen jutussa näkökulma oli toisenlainen. Kun käräjäoikeuden päätös oli tullut kesällä 1999, lehdessä haastateltu Seppo Kievari pelkäsi raskaan korvauksen aiheuttaman pelotevaikutuksen vaikeuttavan yhteiskunnallisesti tärkeän tiedon käsittelyä:

Kievari sanoo uskovansa, ettei oikeuslaitoksen ole tarkoitus pelotella tiedotusvälineitä. Pelotevaikutus kuitenkin uhkaa syntyä, jos tiedotusvälineiden aiheuttama henkinen kärsimys hinnoitellaan säännönmukaisesti korkeammalle kuin muu henkinen kärsimys. Siksi STT valittaa tuomiosta. "Muodostuu ilmapiiri, jossa tiedotusvälineet eivät enää uskalla tarttua vaikeisiin asioihin", Kievari arvioi.⁷⁹

Urheilutoimituksen kirjoittelussa ei tapahtunut merkittävää muutosta vielä 2001 Lahden doping-skandaalin jälkeen. Tapahtumat uutisoitiin, mutta lähdesuojan käyttötapaan suhtauduttiin edelleen kriittisesti. Perustelut olivat nähtävissä elokuussa 2001, kun urheilutoimituksen esimies Jussi Syvänen jäi eläkkeelle 41 työvuoden jälkeen. Läksäishaastattelussa hän totesi:

Dopingkirjoittelussa Jussi perää faktoja. Huhumyllyjen pyörittäjiä hän inhoaa. "Olis kunniaksi, että dopingista puhutaan faktojen kanssa." Faktat pitää myös pystyä todistamaan. "STT:n tapaus on opettavainen. Voi olla, että takana on faktaa, mutta kun ei ole todistusta", Jussi pohdiskelee.⁸⁰

Juttujen sävy muuttui vähitellen, kun Kari-Pekka Kyrö oli pidätetty kesällä 2001 epäiltynä doping-aineiden salakuljetuksesta ja poliisi alkoi tutkia Hiihtoliiton kirjanpitoa. Keväällä 2002 julkisuuteen vuoti tietoja Kyrön epäillyistä lääketoista ja hiihtoliiton farmakologisesta ohjelmasta. Tällöin urheilutoimituskin alkoi selkeästi arvostella Hiihtoliittoa:

76 Helsingin Sanomat 25.1.1998: Miksi STT muutti radikaalisesti doping uutisensa perustietoja?

77 Helsingin Sanomat 9.9.1998: Dopingkiista menossa käräjille.

78 Helsingin Sanomat 16.7.1999: STT:n päätoimittaja ja toimittaja ehdolliseen vankeuteen herjauksesta.

79 Helsingin Sanomat: 26.8.1999: STT hakee hovioikeudesta hintaa mediakärsimykselle.

80 Helsingin Sanomat 1.8.2001: Pekka Aaltonen: Jussi oppi urheilun lait 41 vuodessa.

Hiihtoliiton edustajien kannattaisi nyt ehkä pienentää äänensä volyymia. Pelkästään Lahden MM-kisat osoittivat, että hiihtoliitto ei ole oikea klubi opettamaan muille lakia ja moraalia.⁸¹

Kun syytteiden nosto ja oikeudenkäynti Hiihtoliiton entistä päävalmentajaa Kari-Pekka Kyröä vastaan alkoi näyttää ilmeiseltä, Helsingin Sanomiin alkoi ilmestyä aikaisempaa kriittisempiä juttuja Hiihtoliitosta. Lehti julkaisi useita Teuvo Arolaisen ja Susanna Reinbothin kirjoittamia juttuja, joissa kerrottiin yksityiskohtaisesti miten Kyrö hankki Hiihtoliitolle doping-aineita. Marraskuussa 2003 Helsingin Sanomien doping-utisointia hoitivat laajasti jo muut kuin urheilutoimittajat:

Kyrön uskotaan salakuljettaneen maahan epo- ja kasvuhormoneita 1999 ja 2000. Aineet on ilmeisesti hankittu Espanjasta hollantilaisen rikollisliigan välityksellä. ... Petossyytteen pohjana on salakuljetussyytteestä luonnollisesti seuraava epäily, että Kyrö ei ole puhunut totta STT:n dopingjutun oikeuskäsittelyn aikana. Oikeudessa Kyrö kielsi tietävänsä mitään hiihdon dopingista. Hän vaati 50000:ta euroa henkisistä kärsimyksistä.⁸²

Uutisoidessaan Kyrön saamasta tuomiosta Vantaan käräjäoikeudessa kesällä 2004 Helsingin Sanomat totesi ratkaisun olevan melko tarkkaan syytteiden mukaisen.⁸³

Kun STT:n doping-tapausta ryhdyttiin avaamaan vuonna 2008, lehdessä julkaistiin useita Kari-Pekka Kyrön haastatteluja, joissa tämä kertoi avoimesti tekemisistään:

Kyrö arvioi, että nyt on paremmat mahdollisuudet kuin koskaan saada totuus esiin. "Onhan se urheilumaailmakin sillä tavalla muuttunut, että jonkin verran on maailmalta kokemuksia väärästä valasta", Kyrö sanoi. "Kyllähän me kaikki olemme sen noteeranneet, että jos viranomaisen tai tuomioistuimen edessä joutuu jotain sanomaan, niin kannattaa harkita pikkuisen paremmin kuin kymmenen vuotta sitten. Tämä koskee minuakin."⁸⁴

Helsingin Sanomat on seurannut doping-kiistan osapuolten ja lähellä olevien tahojen tekemisiä koko 13-vuotisen tapahtumasarjan ajan. Aineistosta löytyi 37 artikkelia, joissa heistä uutisoitiin tai heitä haastateltiin.

Helsingin Sanomat uutisoi mm. Esko Ahon ja Jari Räsäsen vaatimuksista, että alkuperäiset dokumentit ja kuitit on saatava nähtäville:

"Pääasia kuitenkin on nyt se, että saisimme haltuumme STT:n tosiasiat. Siten voisimme poistaa epäilyt, jotka ovat nyt langenneet monien ylle. (Esko Aho)."⁸⁵ Räsänen ilmoitti Krp:lle, ettei ole koskaan ostanut eikä ole koskaan pitänyt hallussaan eikä ole koskaan käyttänyt kasvuhormonia, joka olisi anastettua tai laillisellakaan tavalla hankittua.⁸⁶

81 Helsingin Sanomat 27.3.2002: STT:n kaksoisrooli kirvoittaa kommentteja.

82 Helsingin Sanomat 21.11.2003: Teuvo Arolainen & Susanna Reinboth: Kyrö syytteeeseen petoksesta ja salakuljetuksesta.

83 Helsingin Sanomat 25.6.2004: Teuvo Arolainen: Kari-Pekka Kyrö tuomittiin petoksen yrityksestä ja salakuljetuksesta.

84 Helsingin Sanomat 12.12.2008: Hiihdon doping uuteen tutkintaan.

85 Helsingin Sanomat 24.1.1998: Aho haluaa esille STT:n tosiasiat.

86 Helsingin Sanomat 25.1.1998: Räsäsen asianajaja vaatii STT:ltä kuitteja pöytään.

Varsin pian alkuperäisten doping-uutisten jälkeen Helsingin Sanomat julkaisi mielipidetiedustelun, jolla kyseenalaistettiin STT:n luotettavuus uutisvälineenä. Taloustutkimuksen gallupin mukaan Suomen luotettavimmat tiedotusvälineet olivat TV1, Ylen radiouutiset sekä MTV3. Suomen tietotoimisto oli pudonnut vähiten luotettavaksi tiedotusvälineeksi, kun vuoden 1987 tutkimuksessa se oli kolmantena:

STT:n dopinguutisointi tuomittiin voimakkaimmin - 82 % - Keski-Suomessa... Keskustan kannattajiksi ilmoittautuneista peräti 89 % tuomitsi STT:n menettelyn. Hyväksyttävänä STT:n menettelyä piti 12 prosenttia vastaajista. Sama määrä (13 %) ei osannut sanoa mielipidettään.⁸⁷

Helsingin Sanomat kertoi 26.1.1998 Ylen tv-uutisiin perustuen, että omistajat olivat tyytymättömiä STT:n uutisointiin.

Tv-uutiset haastatteli Turun Sanomien toimitusjohtajaa Keijo Ketosta, joka istuu STT:n hallituksessa. Ketosen mukaan "homma ei ole ollut hanskassa koko aikana". Hän lupasi puuttua kovalla kädellä STT:n toimintaan. Tapaa hän ei vielä kertonut. Tv-uutiset haastatteli myös Keski-suomalaisen toimitusjohtajaa ja Hiihtoliiton entistä puheenjohtajaa Eino Petäjäniemeä. Petäjäniemi oli tuohtunut "STT:n sekoilusta" ja ihmetteli, onko lehtitalojen tästä lähtien tsekattava ennen luotettavana pitämänsä uutistoimiston uutiset.⁸⁸

Seuraavana päivänä uutisoitiin, että Suomen Tietotoimiston ammattiosastossa oli käännetty arvostelevaan oman työnantajan uutisointia. Osaston kannanotossa todettiin, että uutisoinnissa ei noudatettu STT:n vakiintuneita toimitusperiaatteita ja työtapoja.

... uutisten julkaisemisesta on päättänyt ja vastannut viime kädessä päätoimittaja. Ammattiosasto pitää valitettavina eri tiedotusvälineissä julkaistuja arvioita ja kirjoituksia, joissa yhden tapauksen vuoksi asetetaan kyseenalaiseksi koko STT:n linja ja asema luotettavana tiedotusvälineenä.⁸⁹

Kun STT:n juttua alettiin avata vuonna 2008 televisiokanava Nelosen paljastettua uusia asioita kymmenen vuoden takaisista tapahtumista, Helsingin Sanomien urheilutoimituksen kolumnissa pidettiin lähdesuojan turvin vuodatettua aineistoa riittämättömänä. Uskottavuuden takia lähteen tulisi astua julkisuuteen:

[U]usi asia Nelosella koski väitettä, jonka mukaan liiton työntekijä olisi siirtänyt 1998 STT:n uutisoinnin jälkeen raskaan luokan dopingaineita toiseen piiloon. Jos tämä on totta, niin dopingin käyttöä junailleilla henkilöillä on täytynyt olla valmiina "kriisisuunnitelma", miten toimia, jos jäljet alkavat polttaa. Sama taktiikka on voinut olla käytössä Lahden joukkokäryn

87 Helsingin Sanomat 31.1.1998: Kolme neljästä tuomitsi STT:n dopinguutisoinnin.

88 Helsingin Sanomat 26.1.1998: Omistajatahot huolissaan STT:n luotettavuudesta.

89 Helsingin Sanomat 27.1.1998: STT:n ammattiosasto paheksuu dopingtapauksen uutisointia.

jälkiselvittelyssä. Asia ei muuten selviä ilman, että Nelosen lähde tulee esiin ja faktat ladataan pöytään.⁹⁰

Yhteenvedo HS:n doping-kirjoittelusta

Helsingin Sanomien kirjoittelua leimasi 1998-2001 kritiikki lähdesuojan huolimattomasta käyttäköhtaan. Erityisesti turvautuminen yhteen nimettömään lähteeseen, kuten STT:n uutisesta aluksi väitettiin, herätti lehdessä arvostelua. Se katsottiin riittämättömäksi uutistiedon lähteeksi, ja koko tutkimusjakson läpi lehdessä edellytettiin lähteen astumista esiin tai muita dokumentteja väitetyn tiedon varmentamiseksi. Lehti julkaisi STT:n uutiset, mutta antoi näyttävästi tilaa tietovuodon kohteille. Samanaikainen kuuleminen ristiriitatilanteessa toteutui lehdessä.

Vaikka Helsingin Sanomissa arvosteltiin STT:tä lähdesuojan huolimattomasta käytöstä, lehdessä kiinnitettiin huomio myös vahingonkorvausten pelotevaikutuksiin. Kun käräjäoikeus oli määrännyt STT:lle ja kahdelle toimittajalle ankarat rangaistukset 1999, haastateltiin Helsingin Sanomissa kustantaja Seppo Kievaria. Hänen mukaansa oli syntymässä pelote, joka vaarantaa lehdistön mahdollisuuksia tarttua vaikeisiin aiheisiin. Kievari näki lähdesuojan yhtenä keinona toteuttaa kansalaisten oikeus saada totuudenmukaista tietoa. Raskaat vahingonkorvaukset kunnianloukkauksista vaikeuttavat sen käyttöä.

Iltalehti

Iltalehden kirjoittelussa ymmärrettiin STT:n tapaa käyttää lähdesuojaa doping-uutisoinnissa muita lehtiä paremmin. Arasta aiheesta oli muuten vaikea saada tietoa, joskin samalla ymmärrettiin toteen näyttämiseen liittyvät ongelmat. Jo kaksi päivää STT:n ensimmäisen kohu-uutisen jälkeen Iltalehti kirjoitti:

...Lähdesuoja on edellytys vapaalle viestinnälle ja demokratialle. Jos uutislähde joutuu pelkäämään kostoja, moni epäkohta jäisi paljastumatta. Toisaalta viestimen pitää jotenkin todentaa uutistensa paikkansapitävyys... Kasvuhormonin käytöstä ei kuitenkaan jää välttämättä mitään todisteita.⁹¹

Kun oikeudenkäynti Helsingin käräjäoikeudessa lähestyi, Iltalehti antoi näyttävästi tilaa STT:n alkuperäisen doping-uutisen kirjoittaneelle toimittajalle:

Aatsalo-Sallinen kertoi joutuneensa dopinguutisten vuoksi pitkälle sairaalomallem. Häntä on uhkailtu, painostettu ja haukuttu. Hänen mukaansa Suomeen virtaa hormoneita kolmea linjaa pitkin.

- Minulla on ollut uutisia tehdessäni kolme päälähdettä ja 5-8 sivulähdettä. Heidän nimiään en voi paljastaa. Tärkeintä lähdeään toimittaja kutsuu K:ksi. Hän oli yhteydessä Hiihtoliiton henkilöön, Räsäseen ja lähde T:hen, jolla oli hyvät suhteet ruotsalaiseen lähteeseen. Sopassa oli vielä mukana lähde M. Kirjaimet toimittaja on valinnut sattumalta. - Ainetta aiottiin hankkia sadoilla tuhansilla markoilla.⁹²

90 Helsingin Sanomat 24.4.2008, Ari Pusa: On aika tulla esiin.

91 Iltalehti 24.1.1998, pääkirjoitus: Uutispommin sirpaleita.

92 Iltalehti 18.6.1999: "Olen menettänyt uskoni puhtaaseen urheiluun."

Iltalehden jutussa tuotiin muita lehtiä näkyvämmiin esiin, etteivät STT:n alkuperäiset uutiset perustuneet vain yhteen nimettömään lähteeseen.

Iltalehdessä haastateltiin myös STT:n päätoimittajaa Kari Väisästä, joka kertoi pian doping-uutisoinnin alettua joutuneensa kovan painostuksen kohteeksi. Toimittaja Jukka Kuikka kuvaili Väisäsen kohtaloa:

Hän oli maanpetturi, joka oli vetänyt mukaansa asiakaslehdetkin... Väisäselä vaadittiin irtisanomista ilman irtisanomisaikaa, ja sama koski "sitä akkaa", urheilutoimittajaa jutun takana. Hiihtoliiton entinen puheenjohtaja ja lehtialan korkea vaikuttaja, edesmennyt Eino Petäjäniemi suuttui sydänjuuriaan myöten.⁹³

Jupakan alkuvaiheessa Hiihtoliitto oli uhannut perua Suomen maajoukkueen lähdön Naganon talviolympialaisiin.⁹⁴

Esko Aho ja sisäministeri Kari Häkämies perustelivat Iltalehdessä korkeita korvausvaatimuksia kesällä 1999, kun STT-uutisointia käsiteltiin Helsingin käräjäoikeudessa:

- Vaatimattomat korvaukset olisivat vain kutsu medialle valita tällainen toimintapa. Uutisen julkaiseminen tuo moninkertaiset tulot korvauksiin verrattuna, lateli Aho.

- Suomessa vahingonkorvaus ei ole osa rangaistusta, niin kuin se esimerkiksi on Yhdysvalloissa. Tähän asti Suomessa maksetut vahingonkorvaukset eivät ole olleet kovinkaan suuria. Tästä tapauksesta voi muodostua eräällä tavalla mielenkiintoinen ennakkotapaus, pohti Häkämies.⁹⁵

Esko Aholle ei riittänyt vain vahingonkorvaus maineen tarveltyemisestä, vaan käsiteltäessä asiaa uudelleen Helsingin hovioikeudessa hän esitti vielä lisälaskun, joka oli puolet lentomatkasta Yhdysvalloista Suomeen ja takaisin. Hän suoritti matkan kahden Suomessa käyntiä edellyttäneen eri tapahtuman vuoksi, joista toinen oli Urho Kekkosen 100-vuotisjuhla ja toinen Ahon henkilökohtainen kuuleminen oikeudessa. Tällä perusteella Aho katsoi, että lentomatkan 13 000 markan kustannuksista puolet voidaan katsoa aiheutuneen oikeudenkäynnistä.⁹⁶

Helsingin käräjäoikeuden ankaran tuomion Iltalehti arvioi vaaralliseksi sananvapauden kannalta. Lehti korosti pääkirjoituksessa, että raskaat korvaukset kunnianloukkauksesta vaikeuttavat lehdistön tehtävää yhteiskunnassa:

Vaarana on kuitenkin se, ettei epäkohtia uskalleta enää penkoa rankkojen rapsujen pelossa... Olisi ylipäänsä vaarallista liukua kertomaan vain "virallisesti vahvistettuja" uutisia. Viestimillä on yhteiskunnassa valvojan rooli, niin kiusallista kuin se päättäjille usein onkin. Vahingonkorvaukset nostettiin nyt aivan eri tasolle kuin on tähän asti Suomessa sovellettu jopa raiskausten kaltaisissa rikoksissa. Olivatko Esko Ahon kärsimykset todella tuomitun

93 Iltalehti 19.6.1999, Jukka Kuikka: Tietotoimiston johtaja Kari Väisästä ei lannista edes dopingongelma. Onnistunut ja innostunut.

94 Aamulehti 23.1.1998: Hiihtoliitto väläytti poisjääntä Naganosta. Keski-Suomalainen 10.6.1999.

95 Iltalehti 22.6.1999: "Totuuden etsijät, totuuden välttelijät ja tyhmyrit." –Vrt. JO 35: "Oikeudenkäynnin aikana ei pidä asiattomasti pyrkiä vaikuttamaan tuomioistuimen ratkaisuihin eikä ottaa ennakolta kantaa syyllisyyteen."

96 Iltalehti 16.9.2000: Esko Aho yrittää maksattaa STT:llä puolet 13 000 markan (2185 eur) lentoliipusta.

korvauksen kokoisia – puhumatta parista kymmenestä muusta Hiihtoliiton toimi- ja luottamushenkilöstä?⁹⁷

Helsingin hovioikeuden lievennettyä tuomioita tuntuvasti Lahden 2001 doping-skandaalin jälkeen *Iltalehde*sä kirjoitettiin:

Hovioikeus viittasi kuitenkin Euroopan ihmisoikeustuomioistuimeen, jonka mukaan kohtuuttomat korvaustuomiot uhkaavat sananvapautta. Käräjäoikeuden päätös Hiihtoliiton jutussa olikin yritys asettaa medialle kuonokoppa. On torjuttava paluu aikaan, jolloin media tyytyi julkaisemaan poliitikkojen puheet sellaisinaan ja vaikenä dopingista.⁹⁸

Kaisa Variksen toisen käryn ja televisiokanava Nelosen uusien paljastusten jälkeen 2008 *Iltalehden* Leena Lepistö kannatti tapauksen avaamista.⁹⁹

Yhteenveto *Iltalehden* doping-kirjoittelusta

Iltalehden kirjoittelussa suhtauduttiin muita tutkittuja lehtiä myönteisemmin lähdesuojan käyttötapaan STT:n doping-utisoinnissa. Lehti ei esittänyt muiden lehtien tapaan kritiikkiä yhden nimettömän lähteen käytöstä, vaan antoi jutun kirjoittaneen toimittajan kertoa useista tietolähteistä. Lähdesuojan lehti katsoi olevan tiedonhankintakeino, kun lehdistö toteuttaa normatiivista tehtäväänsä, yhteiskunnassa valvojan roolia, ”niin kiusallista kuin se päättäjille usein onkin.” Kun Helsingin käräjäoikeus oli antanut ratkaisunsa, lehti arvosteli kovin sanoin määrättyjä vahingonkorvauksia ja kysyi miten henkirikoksista tuomitut voivat selvitä pienemmin korvauksin.

Vaikka *Iltalehti* suhtautui tutkituista lehdistä myönteisimmin STT:n tapaan käyttää lähdesuojaa doping-utisissaan, se antoi tilaa myös vastapuolelle. Kansanedustaja Esko Aho ja sisäministeri Kari Häkämies saivat näkyvästi perustella raskaita vahingonkorvausvaatimuksiaan kun käräjäoikeus oli tekemässä ratkaisuaan kesällä 1999 (vrt. Kaleva 22.6.1999).

Kaleva

Kaleva julkaisi doping-skandaalista tutkimusajankohtana yli sata kirjoitusta. Lehden kirjoittelussa uutisoitiin alusta alkaen tapahtumat sekä STT:n uutisen mukaisesti että antaen näkyvästi tilaa Hiihtoliitolle ja Esko Aholle, kun nämä kävivät vastatoimiin doping-syytöksiä vastaan.¹⁰⁰ Pääkirjoituksissa ja kolumneissa Kaleva oli pääsääntöisesti lähdesuojan oikeutetun käytön puolella ja arvosteli Hiihtoliiton johtajien ylimitoitettuja korvausvaatimuksia yrityksenä luoda ennaltaehkäisevä pelote lehdistön yhteiskuntakriittisen kirjoittelun rajoittamiseksi.

Kun miljoonien markkojen korvauksia alettiin esittää, Kalevan toimittaja Pirjo Kukko-Liedes kyseli heti niiden oikeutusta ja todellisia tavoitteita verraten vaatimuksia henkirikoksista tuomituille määrättyihin korvauksiin:

⁹⁷ *Iltalehti* 16.7.1999, pääkirjoitus: Kovia tuomioita.

⁹⁸ *Iltalehti* 1.11.2000, pääkirjoitus: Paluu kohtuullisuuteen.

⁹⁹ *Iltalehti* 10.5.2008, Leena Lepistö: Doping-umpikuja.

¹⁰⁰ Kaleva 23.1.1998, Urheilutieto: Aho heitti pallon vastapuolelle. Hiihtoliitto vaatii Suomen Tietotoimistoa täsmentämään syytöksensä pikaisesti.

... Jari Räsänen kiistää ehdottomasti doping-väitteet ja vaati kahden miljoonan markan vahingonkorvausta kunnianloukkauksesta. Mikä on ihmisen kunnian hinta? Onko se suurempi kuin elämän hinta?¹⁰¹

STT:n doping-uutisoinnin käräjäoikeuskäsittelyn lähestyessä lehden toinen tunnettu kolumnisti Tuulikki Ukkola kyseli mitä tapahtuu, jos ankarat korvaukset hyväksytään:

Timo Harakka osui nykyjournalismin ytimeen hiljattain Suomen Kuvalehdessä huomauttaessaan, että suomalainen sananvapaus kesti neuvostosensuurin, mutta ei amerikkalaista vahingonkorvaussensuuria. Juuri tämän asian mittaamisessa oikeuden päätös STT:n jutussa on merkittävä. Sen jälkeen tiedämme, onko tiedonvälitys ajautunut vahingonkorvaussensuuriin vai ei.¹⁰²

Kun Helsingin käräjäoikeuden päätös oli tullut, Kaleva totesi pääkirjoituksessaan amerikkalaistyylin tulleen Suomeen:

Summien kokoa terästä se, että viime aikoinakaan ei ole monista pysyvän ruumiinvamman tuottamisistakaan tuomittu noin korkeita korvauksia. Tätä tuomiota voitaneenkin ainakin jossain määrin pitää amerikkalaistyyllisenä.¹⁰³

Saman päivän lehdessä Kalevan toimittaja Pekka Helin haastatteli myös Journalistiliiton lakimiestä Lauri Kerosuota, jonka mukaan rangaistuksilla voi olla toimittajiin suunnattu pelotevaikutus. Lisäksi Kerosuo ihmetteli miksi korvauksia saivat jopa Hiihtoliiton nimeltä mainitsemattomat johtajat eräänlaisena kollektiivina, vaikka normaalisti tuomioistuimet ovat pitäneet kunnianloukkauksia henkilökohtaisina.¹⁰⁴

Kalevassa oltiin erittäin tyytyväisiä, kun Helsingin hovioikeus lievensi tuntuvasti käräjäoikeuden langettamia ankaria rangaistuksia lokakuussa 2000. Lehden mukaan sananvapaus vaarantuu, jos vahingonkorvaukset ovat kohtuuttomia kärsimykseen nähden.¹⁰⁵

Koko STT-jupakan eräänlainen käännekohta oli keväällä 2008, kun Kaisa Varis oli toistamiseen jäänyt kiinni dopingin käytöstä. Tämän jälkeen Kari-Pekka Kyrö alkoi keväällä 2008 jakaa tiedotusvälineille haastatteluja kokemuksistaan Hiihtoliitossa. Kaleva oli ensimmäisten joukossa haastattelemassa häntä. Kyrö kertoi, että Hiihtoliitossa oli hyvin tiedetty dopingista ja sitä oli vuosia salattu:

... olen harmissani, että oikeudenkäynnissä aikanaan uhkailtiin toimittajia vankilalla siitä, että he olivat kirjoittaneet totta. Se oli ala-arvoinen suoritus. Sen jälkeen te toimittajat olette saaneet pelätä mitä uskallatte kirjoittaa ilman pelkoa samanlaisesta oikeusprosessista. Toivottavasti tämä auttaa teitä.¹⁰⁶

Yhdeksän vuotta aikaisemmin Kyrö oli sanonut, että "... pitäisikö kaikki toimittajat vaihtaa, jotta tämä asia saataisiin uutisoiduksi oikein?"¹⁰⁷

101 Kaleva 24.1.1998: Pirjo Kukko-Liedes: Ihmisen arvo.

102 Kaleva 25.6.1999: Tuulikki Ukkola: Lähdesuoja ja sananvapaus.

103 Kaleva 16.7.1999, pääkirjoitus: Raskaasti tuomittu.

104 Kaleva 16.7.1999: Dopingväitteet "satuja elleivät kertomuksia."

105 Kaleva 1.11.2000, pääkirjoitus: Sananvapaudelle sijaa.

106 Kaleva 18.6.2008: Kyrö vedettiin doping-mafiaan. Entisen päävalmentajan mukaan dopingista tiedettiin Hiihtoliitossa myös johtotasolla.

107 Aamulehti 17.7.1999.

Kalevan tapaan kuului antaa tasapuolisesti tilaa paitsi tapahtumasarjan asianosaisille myös yhteiskunnallisille vaikuttajille, joilla oli sanottavaa STT:n doping-jupakasta. Lehti haastatteli kahdesti Kari Häkämistä, ensin tämän ollessa oikeusministeri STT:n doping-utisoinnin alettua tammikuussa 1998. Oikeusministerinä Häkämies korosti lähdesuojan arvoa vapaassa länsimaaisessa tiedonvälityksessä, mutta lisäsi hyvin ymmärtävänsä Hiihtoliiton ja Jari Räsäsen vaatimuksia faktojen lyömisestä pöytään:

...jos joku oikeusjutussa vetäytyy lähdesuojan taakse, se ei tarkoita etteikö tulisi kyetä osoittamaan väittämänsä todeksi. ”Jos vetäytyy lähdesuojan taakse, niin kysehän on samasta asiasta, ettei ole näyttöä ollenkaan”, hän sanoo.¹⁰⁸

Runsas vuosi myöhemmin, kun STT:n asian käsittely Helsingin käräjäoikeudessa oli menossa kesällä 1999, Kari Häkämies esiintyi uudelleen Kalevassa, tällöin sisäministerinä korostaen huomattavien vahingonkorvausten merkitystä:

”Urheilua käsitellään tulevaisuudessa julkisuudessa entistä enemmän, ja roskajournalismi voi lisääntyä. Jos Hiihtoliiton jutun vahingonkorvaukset jäävät pieniksi, tilanne voi riistäytyä käsistä. Tämän jälkeen voi kirjoittaa mitä vain, jos seurauksista ei juurikaan tarvitse välittää”.¹⁰⁹

Yhteenveto Kalevan doping-kirjoittelusta

Kalevassa katsottiin Aamulehden, Helsingin Sanomien ja Iltalehden tapaan, että lähdesuoja on osa länsimaista sananvapautta, keino saada yhteiskunnallisesti relevanttia tietoa. Vastuullisesti käytettynä se on lehdistön keino toteuttaa normatiivista tehtäväänsä eli välittää kansalaisille totuudenmukaista tietoa. Raskaiden korvausten STT:n tapauksessa lehti katsoi muodostavan pelotteen, joka voi estää lehdistön perustehtävän toteutumista.

Ristiriitatilanteessa Kaleva oli tasapuolinen antaen etenkin lehden levikkialueelta kotoisin olevalle Esko Aholle näkyvästi julkisuutta. Hän sai yhdessä Kari Häkämiehen kanssa perustella lehdessä ankaria vahingonkorvauksia kun käräjäoikeus oli käsittelemässä asiaa.

Keskisuomalainen

Keskisuomalaisen kirjoittelu STT:n doping-utisoinnista poikkesi selvimmin kaikista muista tutkituista lehdistä etenkin 13-vuotisen uutisoinnin alkuvaiheessa. Keskisuomalainen ilmoitti lehtimuseonsa verkkosivulla, että se on julistautunut ”vuodesta 1986 eteenpäin puolueista riippumattomaksi keskustalaiseksi sanomalehdeksi.” Vuonna 2009 lehti antoi lukijalupauksen, jonka mukaan ”Keskisuomalainen on poliittisesti sitoutumaton sanomalehti. Lehti arvioi aina itse omat kantansa ajankohtaisiin kysymyksiin.”¹¹⁰

Doping-jupakassa lehdessä asetuttiin aluksi sekä uutisoinnissa että linja-artikkeleissa Esko Ahon ja Hiihtoliiton puolelle STT:tä vastaan – toki julkaisten myös STT:n uutisia aiheesta.

¹⁰⁸ Kaleva 27.1.1998: Lähdesuojaa puolustettava.

¹⁰⁹ Kaleva 22.6.1999: Sisäministeri Kari Häkämies: Korvaukset avainasemassa.

¹¹⁰ Www.ksml.fi. Lukijalupaus 13.2.2009. Viitattu 7.2.2011.

Touko Perko tutki heti doping-jupakan alettua lehtien kirjoittelua ja julkaisi siitä kirjan vuonna 2000. Hän kiinnitti huomiota keskustalaisen Ilkka-lehden päätoimittajan Kari Hokkasen kirjoitteluun, jonka mukaan doping-jupakassa oli kyse salaliitosta Esko Ahon maineen mustaamiseksi vuoden 2000 presidentinvaalien alla. Poliittisesta salaliitosta keskusteltiin heti STT:n doping-utisten tultua julki ja mm. Kalevan kolumnisti Timo Paakki piti salaliittoteoriaa ”...perin uskomattomana. Sellainen arvio on kuultu ja nähty varsinkin keskustan aatemaailmaan nojaavista viestimistä.”¹¹¹ Teoriaa tuki epäsuorasti professori Pertti Hemánus, joka esitti TV1:n A-studiossa sekä Sunnuntaisuomalaisen kolumnissa 1.2.1998, että ”... joku halusi vahingoittaa Esko Ahoa” ja STT oli siihen maineensa ja suuren levikkinsä takia sovelias. Hemánus muistutti, että STT:n päätoimittaja Kari Väisänen on kokoomustaustainen ja ministeri Pertti Salolaisen entinen avustaja. Hemánus kuitenkin arvioi, ettei STT lähtenyt tietoisesti mukaan poliittiseen peliin, mutta piti mahdollisena, että se oli harhautettu siihen.¹¹² (Perko 2000, 80-87.)

Keskisuomalainen ei tämän tutkimuksen perusteella tukenut salaliittoteoriaa yhtä näkyvästi kuin Perkon mainitsema Ilkka, mutta lehdessä tuettiin näkyvästi Ahoa. Se julkaisi mm. salaliittoteoriaa tukevia yleisönosastokirjoituksia sekä antoi tilaa Esko Aholle aivan Helsingin käräjäoikeuden ratkaisun alla kesäkuussa 1999, kun tämä julkisesti vaati puolen miljoonan markan vahingonkorvausta STT:ltä: ”Aho näkee tilanteessa poliittista ajojahtia.”¹¹³

Kun käräjäoikeus oli määrännyt ankarat tuomiot ja vahingonkorvaukset, Keskisuomalainen oli tämän tutkimuksen ainoa lehti, joka selkeästi asettui pääkirjoituksessaan tukemaan linjaratkaisua:

STT:n hormoniuutisointi tammikuussa 1998 oli journalistisena suorituksena käsittämättömän heppoinen... STT:n Räsäs-utinen edustaa tutkivaa journalismia, mutta huonoa. STT:n olisi pitänyt esittää uutisensa tueksi faktoja eikä vain huteroksi osoittautuneita väitteitä. Tutkivan journalismin moraali edellyttää, että pitävät näytöt tai ainakin päättelyketju tulee julkistaa uutisen yhteydessä, vaikka lähteet, joita lisäksi on oltava enemmän kuin yksi, pidettäisiinkin salassa, mihin journalismissa on oikeus.¹¹⁴

Lehden pääkirjoituksessa näkemys oli ennallaan syksyllä 2000, kun Helsingin hovioikeus lievensi tuntuvasti tuomioita. Lehti oli erityisen huolestunut tulevaksi presidenttiehdokkaaksi arvioimansa Esko Ahon maineen tärvelymisestä:

Puheenjohtaja Esko Ahon ja toimitusjohtaja Esa Klingan toteaminen vahinkoa kärsimättömiksi, tätä hovioikeuden viitoitus tarkoittaa, on omituinen. Jupakka kärjistyi Jari Räsäsen ohella liiton johtoon. Entisen pääministerin, suuren puolueen puheenjohtajan ja tulevan presidenttiehdokkaan Esko Ahon toimiminen puheenjohtajana horjutti hänen poliittisen uransa ja tahrasi monin tavoin maineen,

111 Kaleva 29.1.1998: Timo Paakki: Ilmat pihalle.

112 Kaleva 29.12.2000: Pertti Hemánus: STT hävisi, kuka voitti? Arvostelu Touko Perkon Konnia ja sankareita -kirjasta.

113 Keskisuomalainen 10.6.1999, Urheilutieto: Aho on mielestään yhä doping-uutisoinnin leimaama. –Vrt. ”JO35: Oikeudenkäynnin aikana ei pidä asiattomasti pyrkiä vaikuttamaan tuomio-istuimen ratkaisuihin eikä ottaa ennakolta kantaa syyllisyyteen.”

114 Keskisuomalainen 16.7.1999, pääkirjoitus: Kovat mutta oikeat tuomiot Räsäs-jutussa.

vaikka Ahon sekaantumista asiaan henkilökohtaisesti tuskin kukaan tosissaan epäili.¹¹⁵

Tämä oli Keskisuomalaisen selkein pääkirjoitus, jossa asetuttiin doping-utisoinnin poliittisen selityksen kannalle. Lehti ei kuitenkaan ollut täysin yksipuolinen. Lehti ymmärsi myös toista näkökulmaa edustanutta toimittaja Johanna Aatsalo-Sallista:

...doping on huippu-urheilun suurin mätäpesäke ja että sitä esiintyy huolestuttavan paljon. Lisäksi on niin, että vain pieni osa dopingin käyttäjistä jää kiinni. Yhtä huolestuttavaa on se, että myös urheilujohtajat ja valmentajat syyllistyvät dopingtapausten salailuun. Suomen urheilun dopinghistoria on yhtä synkkä kuin useimpien muidenkin maiden.¹¹⁶

Keskisuomalaisen kirjoittelussa tapahtui käänne Lahden 2001 skandaalin sekä Kari-Pekka Kyrön pidätyksen ja hormonien salakuljetusta koskevan oikeudenkäynnin jälkeen. Poliittinen tulkinta doping-jupakasta katosi. Lehti raportoi laajasti ja yksityiskohtaisesti Kyrön hormoninhankintamatkoista Hollantiin:

Marraskuisen Hollannin matkan, jota epäillään ensimmäiseksi salakuljetusmatkaksi, aihe oli Kyrön tekemän matkalaskun mukaan vuoristo- ja ravitsemusseminaari Hengelossa. Hollannin viranomaisten mukaan Hengelossa eikä koko maassa ole tuolloin järjestetty matkalaskussa mainittua seminaaria. Poliisi epäilee, että Kyrö salakuljetti seminaarimatkalta 13 laatikkoa Norditropin -nimistä kasvuhormonia.¹¹⁷

Kun STT-tapausta ryhdyttiin avaamaan keväällä 2008, Keskisuomalaisessa asetettiin selvästi kyseenalaiseksi Hiihtoliiton selitykset, että viimeisimmissä uutisissa ei ole mitään uutta:

Hetkinen. Ei mitään uutta? Kyrö on väittänyt, että Lahden MM-kisoissa suomalaiset siis myös Kuitunen käyttivät veridopingia sen kaikissa muodoissa, eivät vain plasmanlaajentaja Hemohessiä, josta he jäivät kiinni. Ja että Kuitunen ja Milla Saari eivät suinkaan olleet tietämättömiä siitä, mitä ainetta heidän suoniinsa laskettiin. Lisäksi on varmistunut, että Kuitunen katkaisi sauvansa joulukuussa 2000 Brussonin maailmancupissa, jotta ei pääsisi maaliin. Kisaa ennen Kuitusen hemoglobiini oli ylittänyt starttirajan. Suurelle yleisölle nämä ovat olleet uutisia. Kuitusen täytyy ilmeisesti tarkoittaa, ettei Kyrön puheissa ole hänelle mitään uutta. Myöntääkö hän siis Kyrön puheet tosiksi?¹¹⁸

Keskustaa lähellä olleena lehtenä Keskisuomalainen uutisoi näyttävästi Esko Ahon vastatoimista STT:n uutisoinnista. Tätä tekivät muutkin lehdet uutisissaan, mutta Keskisuomalainen oli ainoa tutkittu lehti, joka aivan käräjöinnin alla kesällä 1999 ryhtyi pääkirjoitustasolla neuvomaan millainen tuomion pitäisi olla:

¹¹⁵ Keskisuomalainen 1.11.2000, pääkirjoitus: Oikeuksien tuomiot ovat ailahtelevaisia. Vrt. Aho 2000: Aho suunnitteli vielä 2000 asettuvansa toistamiseen keskustan presidenttiehdokkaaksi. Tähän viittaa muistelmakirjan nimi Kolmas kierros.

¹¹⁶ Keskisuomalainen 8.8.1999: Usko huippu-urheiluun on enemmän kuin kovilla.

¹¹⁷ Tasaisessa Hollannissa Hengelon lähetyksellä on yksi 35 metrin kumpare.

¹¹⁸ Keskisuomalainen 28.10.2008: "Uutisissa ei mitään uutta". STT:n teksti.

Järisyttäväksi yllätykseksi muodostuisi, mikäli Suomen Tietotoimisto ja sen julkaiseman jutun laadintaan osallistuneet eivät saisi rangaistusta. Kyse lienee enää siitä, mistä tuomio luetaan ja mikä on sen yksityiskohtainen sisältö. Media on selvinnyt Suomessa nimellisillä rangaistuksilla yksityisyyden suojan ja kansalaiskunnan loukkaamisista.¹¹⁹

Keskisuomalainen oli myös ainoa tutkittu lehti, joka pääkirjoituksessa piti Suomessa langetettuja kunnianloukkaustuomioita liian lievinä. Muut tutkitut lehdet varoittelivat liian ankarien vahingonkorvausten muodostuvan ennaltaehkäiseväksi pelotteeksi, joka rajoittaa lehdistön kykyä yhteiskuntakriittiseen kirjoitteluun.¹²⁰

Keskisuomalainen uutisoi muita lehtiä tarkemmin miten Suomen Tietotoimistoon pyrittiin heti alkuvaiheessa vaikuttamaan omistajien kautta. Keskisuomalaisen urheilutoimituksen uutisessa kerrottiin, että STT:n omistajat ”alkoivat hermostua”:

Keskisuomalainen toimitusjohtaja ja Hiihtoliiton entinen puheenjohtaja Eino Petäjäniemi löi myös tahollaan nyrkkiä pöytään. – Olen todella tuohtunut. Eihän Suomen Tietotoimisto voi menetellä tällä tavalla. – Asiakaslehtien ja niiden lukijoiden on jatkossakin pystyttävä luottamaan STT:n uutisiin. Jos nykyinen organisaatio ei pysty sitä takaamaan, on selvítettävä mitä organisaatiolle tulee tehdä. Petäjäniemi lupasi, että jupakka nousee tiukasti esille STT:n hallituksessa, joka pitää ylimääräisen kokouksen alkuvuodesta.¹²¹

Yhteenveto Keskisuomalaisen doping-kirjoittelusta

Keskisuomalaisen kirjoittelu dopingista poikkesi muista tutkituista lehdistä. Lehdessä katsottiin, että lähdesuoja mahdollistaa syyttömien maineen pilaamisen ilman joutumista vastuuseen. Muut tutkitut lehdet arvostelivat STT:n tapaa käyttää lähdesuojaa, mutta kritisoivat samalla ankarasti STT:lle ja kahdelle toimittajille langetettuja rangaistuksia. Ne katsoivat vahingonkorvausten luovan pelotteen, joka vaikeuttaa lehdistön yhteiskunnallista uutisointia. Keskisuomalainen oli ainoa tutkittu lehti, joka piti käräjäoikeuden vuonna 1999 langettamia korvauksia oikeutettuina ja harmitteli niiden alenemista hovioikeudessa vuonna 2000.

Keskisuomalaisen kirjoittelussa tapahtui 13 vuoden aikana suurin muutos tutkituista lehdistä. Kun STT:n tapaus avattiin uudelleen joulukuussa 2008, Keskisuomalainen ei enää pitänyt sitä poliittisena salajuonena Esko Ahoa vastaan. Keskisuomalainen asettui muiden lehtien tapaan STT:n tuomion purkamisen kannalle.

119 Keskisuomalainen 24.6.1999: STT:n uskottavuus on horjunut pahoin.

120 Keskisuomalainen 24.6.1999: STT:n uskottavuus on horjunut pahoin.

121 Keskisuomalainen 26.1.1998: STT:n omistajat alkavat tuohtua. –Jutussa mainittu tj. Eino Petäjäniemi kuoli syksyllä 3.10.1998. Keskisuomalainen Oyj vuosikertomus 1998.

5.2 Sonera-kirja

5.2.1 Tapahtumien kulku¹²²

Keskiviikkona 26.6.2002 yhdysvaltalaisella Freeserver-palvelimella julkaistiin tuntemattoman kirjoittajan internet-kirja ”Mihin hävisivät Soneran rahat?” Kirjassa ruodittiin Soneran liiketoimia ja sisäistä politiikkaa vuosina 2000–2001, sekä hyökättiin Soneran silloista toimitusjohtajaa Kaj-Erik Relanderia ja talon aiempaa johtoa vastaan rajuin syytöksiin. Tapetilla olivat Soneran taloudelliset vaikeudet, etunenässä epäonnistuneet Saksan ja Italian UMTS-toimilupakaupat, joiden takia Sonera menetti 4,3 miljardia euroa.

Relanderin lisäksi Sonera-kirjassa nimettiin hänen ”sisäpiirinsä” Soneran johdossa, sekä pureuduttiin Relanderin esitetyn tiukan hallinnan aikaansaamaan huonoon työilmapiiriin. Kirja maalasi kuvan Relanderista häikäilemättömänä oman edun tavoittelijana, joka varmisti asemansa johdossa junailemalla keskeisiin tehtäviin joko vaarattomiksi katsomiaan henkilöitä, tai oman sisäpiirinsä jäseniä. Teoksessa myös kuvattiin Relanderin toimitusjohtajakauden päättymistä, sekä Relanderin yrityksiä varmistaa itselleen hyvä asema uudessa yrityksessä Sonera-pestin jälkeen. Kirja esitti Relanderin suuruudenhulluna egomaanikkona, joka piti Soneran toimitusjohtajuutta mitättömänä pestinä ja pelkkänä välietappina hänenlaiselleen kyyville.

Relanderin persoonaa ja hallintatapaa koskevien kuvausten lisäksi kirjassa esitettiin rohkeita väitteitä, joiden mukaan Relander olisi epäselvien konsulttitoimeksiantojen avulla ohjaillut Soneran rahoja omille tileilleen ulkomailla. Talousrikosten ohella radikaaleimmat Relanderia koskevat väitteet kirjassa liittyivät yhteyksiin Venäjän mafiaan. Väitteiden tueksi ei kuitenkaan esitetty todisteita.

Sonera vaati Freeserveriä poistamaan teoksen palvelimeltaan ja kirja hävisi sieltä nopeasti. Se julkaistiin kuitenkin jo seuraavana päivänä Arvopaperi Onlinein keskustelupalstalla, josta teos poistui samana iltapäivänä, spekulatioiden mukaan jälleen Soneran pyynnöstä. Lehden toimituspäällikön mukaan teoksen poistaminen perustui puhtaasti journalistiseen harkintaan.¹²³ Internet-kirjaa oli kuitenkin ehditty kopioida keskustelupalstalta, joten sen leviämistä on vaikea estää. Teos lisättiin Arvopaperi.fi -keskustelupalstalle uudelleen ja uudelleen. Lisäksi kirjaa lähetettiin useille toimittajille sähköpostitse Hotmail-osoitteesta, josta lähettäjä ei voinut päätellä. Sonera pohti julkisuudessa toimia kirjan tekijöitä vastaan ”jos ja kun heidän nimensä selviävät”.¹²⁴ Soneran Jyrki Karasvirta ihmetteli julkisesti, miksi tekijät eivät menneet tietojensa kanssa suoraan viranomaisten puheille, jos heillä oli mielestään niin tarkkoja tietoja aiheesta.¹²⁵

Sonera yritti poistattaa teosta useilta internet-sivuilta, mutta kirja sai jatkuvasti lisää mediahuomiota, ja sitä myötä herätti kiinnostusta yleisön keskuudessa. Julkisuudessa internet-kirjasta esitettiin monenlaisia arvioita. Jotkut pitivät kirjaa tarkkanäköisenä ja sen tietoja mahdollisesti tosina, toiset taas kömpelönä pamfletinomaisena

¹²² Luku 5.2.1 pohjautuu Elina Koskipahdan kirjoittamaan tekstiin.

¹²³ Aamulehti 4.8.2002: ”Wanted: johdonmukainen moraali”

¹²⁴ Aamulehti 28.6.2002: ”Soneraa koskeva internet-kirja pois julkisuudesta”

¹²⁵ Helsingin Sanomat 26.8.2002: ”Kohukirja Sonerasta leviää internetissä”

törkykirjoitteluna. Kirjoittajan henkilöllisyys herätti uteliaisuutta. Esimerkiksi Aamulehden sivuilla spekulointiin poliisin keinoja kirjoittajan selvittämiseksi. Arvopaperi-lehti ilmoitti maksavansa 1000 euron löytöpalkkion vihjeistä, jotka johtaisivat kirjoittajan jäljille.¹²⁶

Julkista keskustelua käytiin siitä, olisiko Soneralle tarpeen tehdä erityistilintarkastus kirjan esittämien väitteiden vuoksi. Muun muassa oikeusministeri Johannes Koskinen antoi lausunnon, jonka mukaan hän piti kirjaa asiantuntevasti kirjoitettuna, ja ehdotti, että kirjoittaja jalostaisi sen ”pitävämpäänkin julkaisumuotoon”.¹²⁷ Helsingin Sanomien arvion mukaan Sonera-kirjaan ehti tutustua arviolta 70000–100000 ihmistä verkkosivujen, keskusteluryhmien sekä kädestä käteen kiertävien printtikopioiden kautta.¹²⁸

Kirjan väitteiden johdosta Sonerassa toteutettiin sisäinen tarkastus elokuun 2002 aikana. Sonera julkisti teettämänsä erityisselvityksen tulokset torstaina 22.8.2002. Niiden mukaan näyttöä väärinkäytöksistä ei löydetty. Tarkastelun kohteena olivat erityisesti väitteet, joiden mukaan Sonerassa ei tehty kunnollisia riskikartoituksia kyseenalaisiksi nousseiden UMTS-kauppojen yhteydessä. Samassa yhteydessä Sonera ilmoitti, ettei aio ryhtyä jatkotoimenpiteisiin internet-kirjan suhteen.¹²⁹

Syyskuussa 2002 akateemikko Paavo Haavikon perustama pienkustantamo Art House ilmoitti julkaisevansa internet-teoksen pehmeäkantisena kirjana, tekijäksi merkittäisiin nimimerkki ”Pekka Peloton”. Teoksen ennakoitiin ehtivän kauppoihin jo syyskuun aikana. Art Housen toimitusjohtaja Heikki Haavikko kertoi kustantamon varautuneen oikeustoimiin Soneran tai Relanderin taholta, mutta ei uskonut kirjan antavan siihen aihetta, sillä herjaavat kohdat oli teoksesta poistettu. Haavikko esitti, että tiettyjen kohtien mahdollinen poisjätto ei ollut kannanotto sen puolesta, että väitteet eivät voisi olla totta. ”Meillä ei vain yhtiönä ole nyt aikaa mahdollisiin raastupakäynteihin”. Sen sijaan kirjassa tultaisiin referoimaan internet-teoksesta julkisuudessa käytyä keskustelua. Lisäosan kerrottiin kirjoittaneen samat henkilöt, jotka olivat alkuperäisen internet-kirjan takana.¹³⁰

Art Housen julkaisu-uutisen jälkeen Soneran entinen pääjohtaja Pekka Vennamo vaati Sonera-kirjailijan nimimerkin vaihtoa, sillä ainoana Pekka-nimisenä yleisesti Soneraan liitetynä henkilönä nimimerkki ”Pekka Peloton” yhdistettäisiin Vennamon mukaan häneen.¹³¹ Nimimerkkiä ei koskaan vaihdettu.

Kaj-Erik Relander teki Soneraa käsitelleestä internet-kirjasta rikosilmoituksen keskiviikkona 18.9.2002 erityisesti häntä koskeneiden Soneran rahojen kavallusväitteiden tähden. Relander pyysi poliisia selvittämään internet-kirjan kirjoittajat sekä ryhtymään lain edellyttämiin toimiin. Keskusrikospoliisi ryhtyi tutkimaan tapausta törkeänä kunnianloukkauksena lokakuussa 2002.

Syksyn aikana Art House-kustantamosta ilmoitettiin, että kirjan julkaisua lykätään toistaiseksi. Kustantamo esitti viivästyksen syyksi kirjoittajien metsästyksen nousun

126 Aamulehti 1.8.2002: ”Sonera-kirjan jäljittäminen vaatii hyvää onnea”

127 Aamulehti 29.7.2002: ”Koskinen arvioi Sonera-sotkun historian kalleimmaksi virheeksi”

128 Helsingin Sanomat 11.8.2002: ”Suuri Sonera-seikkailu (jatkuu)”

129 Helsingin Sanomat 23.8.2002: ”Selvityksellä puhdistettiin mainetta”

130 Aamulehti 5.9.2002: ”Mistä kysymys? Onko Sonera-kirjan julkaisija varautunut korvauksiin?”, Helsingin

Sanomat 4.9.2002: ”Haavikkojen Art House kustantaa Sonera-nettijulkaisun kirjana”

131 Helsingin Sanomat 6.9.2002: ”Pekka Vennamo: Sonera-kirjan nimimerkki vaihdettava”

Soneran virheitä tärkeämmäksi. Iltalehden tietojen mukaan kustannusyhtiötä uhattiin järeillä vastatoimilla, mikäli kirja julkaistaisiin.¹³²

Internet-kirjan rinnalle nousi toisenlainen versio tapahtumien kulusta maanantaina 4. marraskuuta 2002, jolloin Jouko Marttilan teos ”Sonera – mitä todella tapahtui?” julkaistiin. Marttilan kirja perustui yli 30 henkilön haastatteluihin, mukaan lukien entinen toimitusjohtaja Kaj-Erik Relander, ministeri Olli-Pekka Heinonen sekä muita entisiä Soneran ylimmän johdon edustajia. Haastatteluiden sekä muun aineiston perusteella oli rakennettu yhtenäinen tarina Soneran vaiheista. Marttilan mukaan Relanderin haastattelun saaminen oli ehto työlle. Marttila kertoi, että teos oli jo työn alla nimettömän internet-kirjan ilmestymisen aikoihin, mikä varjosti hänen kirjoitusprosessiaan. Etenkin lähdesuojaan oli kiinnitettävä tarkasti huomiota, sillä haastatteluja oli hankala saada.¹³³

Art Housen Sonera-kirja ilmestyi lopulta helmikuussa 2003 nimellä ”Minne hävisivät Soneran miljardit?”. Teoksesta oli karsittu huomattavasti alkuperäisen kirjan raskaimpia väitteitä, esimerkiksi Relanderin persoonaan kohdistuneet huomautukset, ja kyseenalaiset väitteet Soneran rahojen kavaltamisesta sekä yhteyksistä Venäjän mafiaan oli jätetty kokonaan pois.

Keskusrikospoliisi kuulusteli Art Housen toimitusjohtajaa Heikki Haavikkoa todistajana Relanderin kunnianloukkausilmoitusta koskevan esitutinnan aikana. Haavikko kuitenkin kieltäytyi vastaamasta kirjan kirjoittajaa koskeviin kysymyksiin. Maanantaina 3.3.2003 Keskusrikospoliisi haki Helsingin käräjäoikeudesta päätöstä, joka velvoittaisi Haavikon kertomaan tietonsa Sonera-nettikirjasta. Poliisi uskoi Haavikolla olevan tietoja, joiden perusteella kirjan tekijä voitaisiin selvittää, ja kuulustella häntä rikoksesta epäiltynä.

Haavikko torjui poliisin yritykset selvittää tekijä vedoten lähdesuojaan sekä liike- ja ammattisalaisuuteen.¹³⁴ Sillä hetkellä voimassa olleen, lähdesuojaa koskeneen lain mukaan kertajulkaisijoilla (kuten kustantajilla) tai niiden palveluksessa olevilla ei ollut oikeudenkäynnissä tai esitutkinnassa oikeutta vedota lähdesuojaan. Haavikko katsoi, ettei hän voinut vastata poliisin kysymyksiin saattamatta itseään syytteen vaaraan, mikä lain mukaan antoi hänelle oikeuden vaieta. Käräjäoikeus määräsi Haavikon kertomaan tietonsa 5000 euron sakon uhalla. Haavikko valitti päätöksestä hovioikeuteen, eikä joutunut puhumaan vastoin tahtoaan, sillä sakkoa ei voitu laittaa täytäntöön ennen hovioikeuden ratkaisua.¹³⁵

Keskiviikkona 5.3.2003 Iltalehti julkaisi ”Pekka Pelottoman” haastattelun, jossa annettiin ymmärtää, että nimimerkin taakse kätkeytyi useamman kirjoittajan ryhmä. Haastattelukysymykset oli toimitettu ”yhdellä äänellä” vastaavalle nimimerkille kirjallisesti ja vastaukset saatiin samaa kautta, ”luotettavaa kanavaa käyttäen”.

Haastattelussa ”Pekka Peloton” kertoi käyttävänsä nimimerkkiä oman turvallisuutensa ja koskemattomuutensa vuoksi. Nimimerkki korosti haastattelussa, että Sonerassa tulisi tehdä erityistilintarkastus kaikkien väärinkäytösten selvittämiseksi. Valtio-omistaja sai moitteita kiusallisten asioiden lakaisusta maton alle. Nimimerkki

132 Iltalehti 19.11.2004: ”Sonera kirjailija jäi poliisille epäselväksi”

133 Helsingin Sanomat 2.11.2002: ”Nettikirja häiritsi Marttilan urakkaa”

134 Helsingin Sanomat 1.3.2003: ”Poliisi vie Heikki Haavikon oikeuteen Sonera-kirjasta”

135 Helsingin Sanomat 4.3.2003: ”Heikki Haavikko veloitettiin paljastamaan Sonera-kirjailija”

kertoi kirjan kirjoittamisen olleen ”kansalaisvelvollisuus”, sillä kukaan muukaan ei olisi teosta todennäköisesti tehnyt. Samalla Pekka Peloton kielsi taloudellisen tai muun edun tavoittelun kirjan kautta, sen mukaan kysymyksessä on ”puhtaasti halu puolustaa länsimaisen yhteiskunnan avoimuuden ja oikeudenmukaisuuden periaatteita”.¹³⁶

Kesäkuussa 2003 Helsingin hovioikeus vahvisti käräjäoikeuden aiemman päätöksen, jolla Haavikko velvoitettiin kertomaan tietonsa Sonera-kirjailijasta poliisille. Käräjäoikeuden päätöstä kuitenkin muutettiin siltä osin, että aiemmin salaisista perusteluista tuli julkisia. Niiden mukaan lähdesuoja ei koskenut kirjaa tai nettikirjoitusta. Haavikko ilmoitti saman tien hakevansa korkeimmalta oikeudelta valituslupaa päätökseen. Haavikko ilmoitti kuitenkin valmistautuvansa kertomaan tietonsa Keskusrikospoliisille, jos muu ei auta. Syyskuussa korkein oikeus antoi ratkaisun, jonka mukaan Helsingin hovioikeuden päätöstä ei pantaisi toistaiseksi täytäntöön.

Marraskuussa 2003 korkein oikeus myönsi Haavikolle valituslupan Sonera-kirjan lähdesuojaa koskien. Samalla aiemman hovioikeuden päätöksen täytäntöönpanokieltöä jatkettiin ainakin siihen saakka, kunnes korkein oikeus olisi tehnyt ratkaisunsa asiassa. Heikki Haavikko kertoi Iltalehdelle pyytäneensä valituslupaa, jotta todistajan kieltäytymisoikeudesta saataisiin ennakkoratkaisu.¹³⁷

Uusi sananvapauslaki astui voimaan 1.1.2004. Se laajensi lähdesuojan koskemaan kaikkia joukkoviestinnän muotoja. Korkein oikeus antoi päätöksen Haavikon asiassa perjantaina 26.3.2004. Sen mukaan hänen ei tarvitse vastata kysymyksiin, jotka voivat paljastaa Sonera-kirjan kirjoittajan. Ennakkopäätös kumosi aiemmat Helsingin käräjäoikeuden ja hovioikeuden päätökset, joissa Haavikko oli velvoitettu vastaamaan kirjoittajaa koskeviin kysymyksiin. Tapaus palautettiin käräjäoikeuteen todistajan kuulemista varten, sillä ratkaisun mukaan Haavikon oli mahdollista vastata osaan kysymyksistä paljastamatta kirjan tekijää. KKO sovelsi tapaukseen uutta lakia, koska lakia tuli sen voimaantulosäännösten mukaan soveltaa, vaikka käsittely oli alkanut vanhan lain aikaan. KKO viittasi päätöksessään Euroopan ihmisoikeussopimukseen todeten, että sananvapautta käsittelevässä artiklassa ei erotella tiedonvälityksen eri muotoja.¹³⁸

Toukokuussa 2004 Keskusrikospoliisi kuulusteli Haavikkoa jälleen yrittäen selvittää internet-kirjan kirjoittajaa. KKO:n päätöksen mukaan lähdesuoja ei koske sivullisen julkaisemia viestejä, joten Haavikolla katsottiin olevan velvollisuus vastata nettikirjaa koskeviin kysymyksiin siltä osin, kun niihin vastaaminen ei johtaisi kirjan kirjoittajan paljastumiseen. Haavikko kieltäytyi edelleen vastaamasta kysymyksiin lähdesuojaan vedoten.¹³⁹

Syyskuussa 2004 Yleisradion tv-uutiset kertoivat, että kirjoittajaksi epäillään Soneran entistä konsulttia. Yleisradion tietojen mukaan Keskusrikospoliisi epäili teon motiiviksi henkilön lyhyeksi jäänyttä konsultinuraa Sonerassa sekä yrityksen kanssa

136 Iltalehti 5.3.2003: ”Sonera-kirjailija Pekka Peloton ei aio tulla julkisuuteen: ”Suojelen omaa turvallisuuttani”

137 Iltalehti 22.11.2003: ”Korkein oikeus myönsi valituslupan Sonera-kirjan kustantajalle. Heikki Haavikon taistelu jatkuu”

138 Helsingin Sanomat 27.3.2004: ”KKO: Haavikon ei tarvitse paljastaa Sonera-kirjan tekijää”

139 Helsingin Sanomat 20.5.2004: ”Krp kuulusteli taas Heikki Haavikkoa Sonera-kirjasta”

käytyä suurta palkkioritaa. Miestä oli kuulusteltu ensimmäisen kerran jo tammikuussa 2004.¹⁴⁰

Marraskuussa 2004 Keskusrikospoliisin esitutkinta internet-kirjan kunnianloukkauksen osalta saatiin valmiiksi, mutta selvyyttä tekijäkysymykseen ei löytynyt. Esitutkinta-aineisto toimitettiin syyttäjälle syyteharkintaan, ja rikosylikomisario Veli-Pekka Loikala lausui STT:lle, että viitteitä epäilystä on, mutta ei niin pitäviä todisteita, että nimeä olisi uskallettu ”kirjoittaa pöytäkirjan kanteen”. Todisteet viittasivat tiettyyn tahoon, mistä Loikalan mukaan todisti myös se, että juttu oli siirretty syyteharkintaan. Ilman mitään viitteitä esitutkinta olisi lopetettu tuloksettomana. Helsingin kihlakunnansyyttäjä Harri Ilanderin mukaan syyteharkinta olisi tarkoitus viedä läpi nopealla aikataululla ja varsinainen oikeuskäsittely, mikäli siihen päädytään, käytäisiin läpi omana kokonaisuutenaan, erillään muista Soneraan liittyvistä oikeusjutuista.¹⁴¹

Epäillyn nimi nousi esiin Soneran teletunnistietojen väärinkäyttöä koskeneessa oikeudenkäynnissä, jossa vastaajina oli useita Soneran entisiä työntekijöitä, Kaj-Erik Relander mukaan lukien. Oikeudenkäynnissä Relanderin asianajaja Jussi Savonen esitti, että Keskusrikospoliisin tietojen mukaan Sonera-kirjan kirjoittaja olisi konsulttina Soneran teknologiajohtamisyksikössä vuonna 2000 toiminut Timo-Pekka Silén. Tämä kiisti väitteen, mutta Ilander nosti Siléniä vastaan syytteen törkeästä kunnianloukkauksesta huhtikuussa 2005 vaatien ehdollista vankeusrangaistusta.

Relander puolestaan vaati 50 000 euron suuruisia vahingonkorvauksia henkisestä kärsimyksestä. Viittaukset Keskusrikospoliisin tietoihin liittyivät kahteen Heikki Haavikon Korkeimmalle oikeudelle toimittamaan kirjeeseen, joista syyttäjän mukaan kävi ilmi Silénin syyllisyys. Haavikon asianajajan Markku Fredmanin mukaan kirjeet liitettiin Haavikon valituslupahakemukseen todisteina, sillä niistä kävi ilmi kustantajan ja kirjan kirjoittajan välinen salassapitosopimus. Kirjeissä kustantajaa uhattiin miljoonan euron vaateella, mikäli salassapitosopimusta rikottaisiin. Haavikko toimitti kirjeet oikeudelle, sillä hän koki Keskusrikospoliisin painostaneen häntä paljastamaan kirjoittajan nimen. Keskusrikospoliisille kirjeet päätyivät, sillä Krp oli yksi jutun osapuolista. Täten kirjeet tulivat myös osaksi esitutkintamateriaalia. Vaikka toisen osapuolen nimi oli kirjeissä peitetty, kun ne toimitettiin korkeimmalle oikeudelle, kävi tekijän henkilöllisyys niistä syyttäjän mukaan välillisesti ilmi.

Valmisteluistunnossa kiisteltiin siitä, saako kirjeitä käyttää todisteina. Kustantajan mielestä ne olisi pitänyt jättää käsittelyn ulkopuolelle, syyttäjä taas nimesi kirjeet keskeisiksi todisteiksi, mutta ei uskonut käsittelyn kaatuvan, vaikka niiden käyttö kiellettäisiinkin. Syytteen mukaan Silén kirjoitti internet-teoksen joko yksin tai yhdessä jonkun kanssa, tai oli vähintäänkin mukana antamassa tietoja Sonerasta kirjan tehneelle taholle.¹⁴²

Silén itse kiisti epäilyt moneen kertaan prosessin aikana vedoten siihen, että hänen tietonsa eivät olisi riittäneet kyseisen teoksen kirjoittamiseen. Hän kuitenkin myönsi kommentoineensa kirjaa puhelimitse ennen sen julkaisua pokkarimuodossa, ja

140 Ilta-lehti 17.9.2004: ”Yle: Sonera-kirjan kirjoittaja yhtiön ex-konsultti”

141 Ilta-lehti 19.11.2004: ”Sonera-kirjailija jäi poliisille epäselväksi”

142 Helsingin Sanomat 21.10.2005: ”Sonera-kirjasta alettiin käydä oikeutta”

kehottaneensa kustantajaa jättämään pois raskaimmat väitteet talousrikoksista. Näin toimien hän katsoi jopa puolustaneensa Relanderia.¹⁴³

Perjantaina 25.11.2005 Helsingin kärjäoikeus teki päätöksen, jonka mukaan Haavikon kirjeitä ei saisi käyttää todisteina kunnianloukkaus oikeudenkäynnissä. Kärjäoikeuden mukaan Keskusrikospoliisi rikkoi julkisuuslakia liittäessään kirjeet esitutkintaan ja antaessaan ne syyttäjän sekä Relanderin käyttöön. Perusteena oli tapa, jolla Krp sai kirjeet haltuunsa. Syyttäjä Harri Ilander valitti Helsingin hovioikeuteen avaintodisteiksi määriteltyjen kirjeiden salaamispäätöksestä. Kärjäoikeuden päätöksessä määriteltiin, että kirjeiden salaamisesta saa valittaa vain varsinaisen pääasian yhteydessä, eli sitten kun Silénin syyte kunnianloukkauksesta on käsitelty loppuun kärjäoikeudessa.

Keskusrikospoliisin esitutkinta-aineiston perusteella vaikutti siltä, että Siléniä vastaan ei ole muita todisteita kuin mainitut kirjeet. Ennen kirjeitä Siléniä kuultiin jutussa vain todistajana, mutta niiden myötä rooli vaihtui epäillyksi. Huhtikuussa 2006 hovioikeus ilmoitti, että se jättää tutkimatta syyttäjän valituksen kirjeiden salaamista koskien.¹⁴⁴

Toukokuun lopussa 2006 Ilander haki valituslupaa hovioikeuden päätöksestä korkeimmalta oikeudelta, valitusprosessin ajan varsinaisen kunnianloukkaus oikeudenkäynti oli pysähdyksissä. KKO ratkaisi hakemuksen heinäkuussa, eikä valituslupaa hovioikeuden päätökselle annettu. Syyttäjä ei saisi käyttää Haavikon kirjeitä todisteena Silénin syyllisyydestä kunnianloukkauksikäsitelyssä. Ilander ilmoitti ajavansa syytettä eteenpäin ilman kirjeitä.

Huhtikuussa 2007 kihlakunnansyyttäjä Harri Ilander pyysi itse syyttäjän vaihtamista käynnissä olevan esitutkinnan vuoksi. Ilanderia epäiltiin virkasalaisuuden rikkomisesta Kaj-Erik Relanderin kunnianloukkausta koskevassa syyteasiassa. Helsingin poliisin kuulusteluissa hän kiisti syyllistyneensä mihinkään rikokseen.¹⁴⁵ Ilanderin tilalle juttua ajamaan tuli syyttäjä Heikki Poukka.

Toukokuussa 2007 Timo-Pekka Siléniä vastaan nostettu syyte kaatui Helsingin kärjäoikeudessa riittävän näytön puutteeseen. Ratkaisua perusteltiin sillä, että huolimatta Silénin ilmeisestä motiivista sekä mahdollisuudesta saada internet-kirjan sisältämiä tietoja haltuunsa, kirjan oli voinut kirjoittaa moni muukin. Kahden todistajan, toimittaja Jouko Marttilan sekä Soneran entisen brändijohtaja Jane Moilasen todistukset Silénin syyllisyydestä eivät riittäneet vakuuttamaan kärjäoikeutta.

Syyttäjä aikoi valittaa tuomiosta hovioikeuteen ja hakea jälleen purkua Sonera-kirjeiden käyttökiellolle. Kärjä- ja hovioikeuksien aiempien päätösten mukaan kustantaja Heikki Haavikon oikeus salata kirjailijan henkilöllisyys murretaan, mikäli kirjeitä käytetään todisteina, sillä kirjeet oli lähetetty henkilölle, joka nauttii lähdesuojaa.¹⁴⁶

Perjantaina 27.6.2008 Helsingin hovioikeus julkisti päätöksen, jonka mukaan syyttäjä saa käyttää Haavikon kahta kirjettä todisteina. Hovioikeuden mielestä Keskusrikospoliisi ei rikkonut lakia luovuttaessaan kirjeet oikeusjutun osapuolille.

143 Ilta-lehti 18.4.2007: "Sonera-kirjailijaksi epäilty: 'Puolustin Relanderia'"

144 Aamulehti 14.4.2006: "Sonera-kirjailijaan viittaavat kirjeet jäivät yhä pimentoon"

145 Ilta-lehti 17.4.2007: "Relander-jutun syyttäjä poliisin kuulustelussa"

146 Helsingin Sanomat 5.5.2007: "Relanderin rikosilmoitus kunnianloukkauksesta kaatui kärjäoikeudessa"

Oikeusistuimen mukaan kustantajan vaitiolo-oikeus ei ulottunut niihin asiakirjoihin, jotka hän esitti oikeudelle vaikenemisensa perusteeksi. Heikki Haavikko haki korkeimmalta oikeudelta jälleen valituslupaa päätökseen.¹⁴⁷

Maaliskuussa 2009 korkein oikeus myönsi valituslupan Sonera-kirjan kirjoittajaksi epäillylle Timo-Pekka Silénille sekä kustantaja Art House Oy:lle ja sen toimitusjohtaja Heikki Haavikolle. Oikeus tutki olisiko kirjeitä mahdollista käyttää todisteina kunnianloukkauksiasittelystä. Korkein oikeus teki keskiviikkona 18.11.2009 päätöksen, jossa kirjeiden käyttö todisteina kiellettiin. KKO:n kannan mukaan niillä oli tarkoitus perustella seikkoja, jotka kuuluivat Haavikolle vahvistetun vaitiolo-oikeuden piiriin.

Syyttäjä Heikki Poukka päätti lopettaa kunnianloukkausjutun ajamisen, sillä ilman kirjeitä ei Siléniä vastaan olisi riittävästi näyttöä. Myös Kaj-Erik Relander oli valmis jättämään asian käsittelyn sikseen. Juttu palautettiin Helsingin hovioikeuteen, joka ratkaisi asian lopullisesti maanantaina 12.4.2010. Sen päätöksellä käräjäoikeuden tuomio jäi voimaan, sillä sekä jutun syyttäjä että asianomistaja olivat luopuneet jutun ajamisesta. Sonera-kirjan kirjoittajan henkilöllisyyttä ei saatu oikeusteitse selvitettyä.

5.2.2 Sonera-kirja ja lähdesuoja

Tämän tutkimuksen aineistossa oli 495 juttua Pekka Pelottoman Sonera-kirjasta ja siihen liittyvästä uutisoinnista. Tutkituista lehdistä löytyi melko paljon Sonera-kirjaan liittyvää lähdesuojapohdintaa. Mahdollisesti tähän vaikutti vain vuotta aikaisemmin Helsingin hovioikeudessa ja KKO:ssa tilapäisesti loppuun saatettu STT:n dopingjuttu. Lehdistölle tarjoutui melko pian uusi tilaisuus arvioida lähdesuojaa, tällä kertaa taloudellisesti merkittävässä tapauksessa.

Sonera-kirjan tapaus poikkea kuitenkin doping-uutisoinnista siinä, että mikään lehti ei julkaissut Sonera-kirjaa eikä edes sen sisältämää perustietoa kansallisen teleyhtiön väitetyistä talousepäselvyyksistä. Käsikirjoitusta ja asia-aineistoa tarjottiin ainakin tässä tutkimuksessa tehtyjen haastattelujen perusteella ainakin Helsingin Sanomille ja Ylelle. Yhteen nimettömään lähteeseen perustunutta aineistoa ei kuitenkaan huolitettu. Kirja ilmestyi internetissä mm. Arvopaperi -lehden sivulla – mistä se katosi nopeasti – sekä vuonna 2003 pehmeäkantisena taskukirjana pienkustantamo Art Housen kautta (”Pekka Peloton” 2003).

Aamulehti

Aamulehdestä löytyi arkistohaun perusteella 95 juttua, joissa sivuttiin Sonera-kirjaa. Lähdesuojaa käsitteleviä artikkeleita näistä oli 31.

Aamulehdessä alettiin kirjoittaa Soneran epäselvyyksistä kertovasta salaperäisestä verkkokirjasta heti kesällä 2002. Uutisointi ja kommentointi oli hämmästyntä. Nimettömyyden turvin julkistettu nettikirja ja sen sensurointiyritykset saivat osakseen myötätuntoa Jyrki Lehtolan kolumnissa:

Suomessa on opittu jo uhkaamaan kalliilla oikeudella toimittajia, jotka jättävät usein tutkimatta asian, josta heillä on vain osatietoa yksinkertaisesti siksi, että koko kuvaa on taloudellisesta päätöksenteosta vaikea saada. Suurten yritysten ääni on niin

¹⁴⁷ Aamulehti 28.6.2008: ”Sonera-kirjan tekijää yritetään selvittää taas”

voimakas, että myös niitä koskevien mielipidekirjoitusten julkaisemista harkitaan kahteen kertaan.¹⁴⁸

Vaikka Aamulehden kirjoittajilla oli pääosin myönteinen asenne Pekka Pelottoman kirjaa kohtaan, lehdessä esitettiin sitä kohtaan myös kritiikkiä elokuun lopulla, kun Soneran erityistilintarkastuksen tulokset julkistettiin:

Tarkastustoimisto ei liioin löytänyt todisteita pamfletin väitteelle, ettei Sonerassa tehty riskianalyysjä ennen sittemmin virheellisiksi osoittautuneita Saksan ja Italian Umts-toimilupahankintoja. Muihin kohukirjasen väitteisiin sisäinen tarkastus ei ota kantaa. Niitä onkin lähdekritiikiltään lepsussa pamfletissa niin paljon, että niiden tutkimiseen olisi saatu kulumaan aikaa vaikka kuinka paljon.¹⁴⁹

Kesän 2002 lopulla julkisuuteen tuli tietoja teleyhtiön raskaista taloudellisista tappioista ja 4,3 miljardin euron alaskirjauksista.

Kun Soneraa ryhdyttiin pelastamaan fuusioimalla se ruotsalaisen Telian kanssa, Aamulehti uutisoi nettikirjan englanninkielisestä versiosta. Sekin levisi jo internetin kautta ja oli suosittua luettavaa Teliassa. Jo syyskuussa akateemikko Paavo Haavikon perustama pienkustantamo Art House ilmoitti julkaisevansa Sonera-paljastuskirjan painettuna kirjana. Aamulehti kysyi toimitusjohtaja Heikki Haavikolta onko kirja identtinen verkkoversion kanssa:

Eli poistatte nettiversiosta kirjaan herjaavat kohdat?

- Kyllä, mutta toisaalta kirja on ilmestynyt Helsingin Sanomien ja Yleisradion verkkosivuilla (linkkeinä) ja sisällöstä on käyty keskustelua. ...Lisäätte kirjaan siis Sonerasta käydyn jälkikeskustelun?

- Kyllä, kirja on laajempi, tässä on uutta tekstiä noin puolet.

...Onko uusi teksti saman kirjoittajan vai oletteko te tehneet lisätekstin? – Ei sentään sitä itse ole täällä kirjoitettu. Tekijät ovat sen tehneet. Meillä ei ole netissä ilmestyneeseen versioon mitään suhdetta.

Nettiversion kirjoittaneet ovat siis kirjoittaneet kirjan lisäosan?

- Kyllä.¹⁵⁰

Kun alun perin internetissä ilmestynyttä kirjaa oltiin toimittamassa painetuksi kirjaksi, tapahtumat saivat uuden kääntein. Soneran ylin johto oli monin eri keinoin yrittänyt selvittää kuka kätkeytyy nimimerkki ”Pekka Pelottoman” taakse. Saadakseen selville kuka oli vuotanut tietoja Helsingin Sanomille, teleyhtiö Sonera oli salaa aloittanut teleurkinnan. Kohteena oli ollut useita Helsingin Sanomien toimittajia, joiden tele- ja matkapuhelinliikennettä Sonera tutki luvatta. Kyseessä oli yritys selvittää nimimerkin henkilöllisyyttä.

Viestintävirasto puuttui asioihin lokakuussa 2002 ja pian Keskusrikospoliisi päätti käynnistää Soneran tietoturvasuoyksikköä koskevien väitteiden esitutkinnan.

148 Aamulehti 30.6.2002: Jyrki Lehtola: Talousutisten takana.

149 Aamulehti 23.8.2002, pääkirjoitus: Sonera ei löytänyt itsestään vikaa. Umts-toimilupia hakeneen hallituksen jäsenet syyttävät vastuuta poliitikoille.

150 Aamulehti 3.3.2005: Syyttäjän mielestä Relander oli urkinnan alkuunpanija.

Kävi ilmi, että Soneran tietoturvaluotteluosasto oli harjoittanut jo vuodesta 2000 luvattomasti laajamittaista teleurkkua, joka rikkoi törkeästi viestintäsalaisuutta. Toiminta oli kohdistunut Helsingin Sanomien toimittajien lisäksi lukuisiin Soneran johtoon kuuluneisiin henkilöihin. Marraskuussa 2002 tietoturvaluotteluosaston työntekijöitä pidätettiin ja vangittiin, lopulta myös entinen toimitusjohtaja Kaj-Erik Relander, joka saapui Suomeen vapaaehtoisesti Lontoosta. Tapahtumia puitiin myöhemmin oikeudessa. Ilmeni, että laajimmassa Soneran teleurkkutututun haaraa kyse oli liki 50 yhtiön työntekijän lisäksi hallitusten jäsenten ja kahden Helsingin Sanomien toimittajan teletunnistietoista.¹⁵¹

Aamulehti otti teleurkkutututun kantaa Veikko Vuorikosken yläkerta-artikkelissa:

Se tukee jo viime kesänä internetissä julkistetussa nimettömän kirjoittajan Sonera-kirjassa esitettyä väitettä, että yhtiötä tutkimusajana käytännössä johtanut Kaj-Erik Relander oli määrännyt jäljitettäväksi puhelutietojen avulla, ketkä vuosivat uutisvälineille tietoja yhtiön ongelmista... Sonera on nyt tiukan paikan edessä. Jos rikosepäilyt todetaan pitäväksi oikeudessa, on pakko kysyä, millainen yrityskulttuuri yhtiössä oikein vallitsee, kenen käskystä mahdolliset väärinkäytökset tehtiin ja miten kansalaisten luottamus heitä koskevien tietojen suojaan voidaan palauttaa?¹⁵²

Kun Kaj-Erik Relander oli samaan aikaan tehnyt poliisille tutkintapyyntö ”Pekka Pelottoman” Sonera-kirjan kirjoittajan selville saamiseksi ja rankaisemiseksi, Aamulehti seurasi tapahtumasarjaa varsin tarkoin. Useissa artikkeleissa käsiteltiin lähdesuojan liittyviä ongelmia. Myös uutisoinnissa Aamulehti seurasi huolellisesti Sonera-kirjaa sekä teleyhtiön johdon yrityksiä selvittää sen kirjoittaja sekä muita lehdistölle tietoja vuotaneita soneralaisia.

Monihaarainen tapahtumaketju johti oikeudenkäynteihin eri oikeusasteissa. Aamulehden Taneli Heikan jutussa keväällä 2003 pyrittiin ennakoimaan mitä tapahtuu, jos nimimerkin turvin julkistettu verkkokirja saa lähdesuojan. Heikan jutussa varoiteltiin lähdesuojan ulottamisesta koskemaan myös internetissä julkaistua aineistoa:

Perättömien väitteiden esittäjät pääsevät pian nykyistä paremmin piiloon lähdesuojan taakse. Internetissä ja jopa kadunkulmissa lentolehtisillä tietoa levittävät voivat vedota siihen, että tiedonlähteitä ei tarvitse paljastaa lähdesuojan vuoksi. Lähdesuojaa laajennetaan julkisuuslaissa, joka tulee voimaan todennäköisesti tämän vuoden lokakuussa.¹⁵³

Juttua varten oli haastateltu sekä Journalisti -lehden päätoimittajaa Timo Vuortamaa että Viestinnän keskusliiton lakiasiainjohtajaa Valtteri Niirasta. Vuortama puolusti lähdesuojaa vedoten Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen linjauksiin, kun Valtteri Niiranen ihmetteli sen mahdollista laajentamista verkkojulkaisemiseen:

¹⁵¹ Aamulehti 3.3.2005: Syyttäjän mielestä Relander oli urkinan alkuunpanija.

¹⁵² Aamulehti 14.11.2002: Veikko Kuorikoski: Luottamus Soneraan kovalla koetuksella.

¹⁵³ Aamulehti 4.3.2003, Taneli Heikka: Laki suojelee pian jopa lentolehtisten tietolähteitä. Lähdesuoja: Yhä useampi voi piiloutua Sonera-kirjan tekijän tapaan.

Sonera-kirjan tapaus siis näyttää tietä tuleville kiistoille. Näkymä huolettaa viestinnän keskusliiton lakiasiaintoimittajaa Valtteri Niirasta. - Jos kirjoitan esimerkiksi lentolehtisellisen rasistista tietoa ja jaan sitä kadunkulmassa, minulla on mahdollisuus vedota lähdesuojaan tietolähteen salaamiseksi, Niiranen kuvailee. Niiranen ihmettelee, onko lähdesuojan merkittävä laajentaminen ihan loppuun asti mietitty.¹⁵⁴

Korkeimman oikeuden päätettyä uuden sananvapauslain perusteella 26.3.2004, että Art Housen toimitusjohtajan Heikki Haavikon ei tarvinnut paljastaa Sonera-kirjan kirjoittajan henkilöllisyyttä, Aamulehti uutisoi asian, mutta korosti miten entinen toimitusjohtaja Kaj-Erik Relander edelleen vaati verkkokirjan taustavoimien selvittämistä.¹⁵⁵

Sonera-kirjan kohteiden reagoitua Aamulehti on seurannut noin kahdeksanvuotisen tapahtumasarjan ajan. Lehdestä löytyi 21 artikkelia, joissa heidän tekemisiään uutisoitiin tai heitä haastateltiin. Kirjoittelun painopiste oli selvästi vuosissa 2002-2004, kunnes saatiin KKO:n ratkaisu lähdesuojan ulottumisesta Sonera-kirjaan.

Soneran johto reagoi anonyymien lähteen tekemiin paljastuksiin samantyyppisesti kuin Suomen hiihtoliitto ja sen johtajat vuonna 1998. Eroakin oli, koska tietovuoto ei tullut uutistoimiston tai sanomalehden kautta, vaan ensin internetin kautta ja myöhemmin painettuna kirjana.

Aamulehden ensimmäinen uutinen verkkokirjan vastaisista toimista kertoi Soneran yrityksestä poistaa kirja internetistä, minne se oli ilmestynyt kesäkuun lopulla 2002:

Sonera vaati keskiviikkona nettikirjan julkaissutta Freeserveriä poistamaan julkaisun sivuiltaan. Nettikirjaa levitti verkkosivuillaan myös Arvopaperi AP Areena. Se poisti kirjan sivuiltaan torstaina iltapäivällä Soneran vaatimuksesta.¹⁵⁶

Vahinko oli kuitenkin päässyt tapahtumaan, sillä internetiin kerran levinneen tekstin poistaminen sieltä osoittautui mahdottomaksi. Syyskuussa 2002 arvioitiin sadan tuhannen ihmisen lukeneen tekstin verkosta.¹⁵⁷

Kirjan leviämisen estämisen osoittaututtua mahdottomaksi Soneran johto yritti kiistää sen tietojen paikkansapitävyyden. Verkkojulkaisemisen väitettiin johtuvan virheistä, joiden takia kustantajat eivät olleet suostuneet julkaisemaan kirjaa.¹⁵⁸ Yhtiössä toimitettiin sisäinen tarkastus, jonka tulosten sanottiin osoittavan asioiden olevan kunnossa:

"Faktat eivät pidä paikkaansa." [Tapio] Hintikalle vihjailut Soneran ongelmista, johdon arvostelusta ja väärinkäytöksistä eivät ole uusi asia. Hän sai samansisältöisiä nimettöminä lähetettyjä viestejä ja muistioita tultuaan Soneran hallituksen puheenjohtajaksi vuosi sitten keväällä. Sitä ennen Hintikka oli ollut yhtiön

154 Aamulehti 4.3.2003: Taneli Heikka: Oikeus vaatii Haavikolta tiedon Sonera-kirjan tekijästä. Lähdesuoja: Kirjakohusta ennakkotapaus; uusi laki suojaa tiedon levittämistä netissä.

155 Aamulehti 27.3.2004: Markus Pirttijoki: Kaj-Erik Relander vaatii yhä internetkirjan taustan selvittämistä. Ennakkopäättös: Heikki Haavikon ei tarvitse paljastaa Sonera-kirjan lähdetä.

156 Aamulehti 28.6.2002: Soneraa koskeva internet-kirja pois julkisuudesta.

157 Aamulehti 5.9.2002: MISTÄ KYSYMYKSI?

158 Aamulehti 12.8.2002: MUUT LEHDET. Viisas ei tee samaa vahinkoa uudelleen.

hallintoneuvoston jäsen.- Selvitytin vihjeiden paikkansapitävyyden silloin ja havaitsin, ettei niissä mitään perää ole.¹⁵⁹

Kirjan väitteiden kiistämisen lisäksi teleyhtiössä ja eri tahoilla ryhdyttiin pian toimiin ”Pekka Pelottoman” henkilöllisyyden selvittämiseksi. Järein keino oli edellä kuvattu, yhteensä yli 80 ihmiseen kohdistunut teleurkinta.

Muutoin Soneran vastatoimet noudattivat olivat samantyyppisiä kuin Hiihtoliiton tekemiset neljä vuotta aikaisemmin. Tärkein oli oikeustoimien käynnistäminen ja vahingonkorvausten vaatiminen, jos kirjoittaja saadaan selville. Entinen toimitusjohtaja Kaj-Erik Relander halusi tekijät vastuuseen herjauksesta.¹⁶⁰

Art Housen ilmoitettua aikeestaan julkaista Sonera-kirja painettuna Soneran toimitusjohtaja Harri Koponen ja entinen toimitusjohtaja Kaj-Erik Relander ilmoittivat heti julkisesti oikeustoimista. Kun julkaisupäätös oli tehty, Relander jätti Krp:lle tutkintapyyntön nettikirjasta. Tutkintapyyntön nimike oli kunnianloukkaus.¹⁶¹ Kirjan toimitustyön ja julkaisemisen aikana ja jälkeen poliisi ja alioikeus yrittivät monin tavoin pakottaa kustantajan ilmiantamaan Sonera-kirjan kirjoittajan siinä kuitenkin onnistumatta. Lähdesuojan pitävyys varmistui vasta korkeimman oikeuden päätöksellä maaliskuussa 2004.¹⁶²

Yhteenveto Aamulehden Sonera-kirjoittelusta

Yleisesti Aamulehdessä suhtauduttiin Sonera-kirjan tapauksessakin myönteisesti lähdesuojaan. Sonera-kirjan paljastukset olivat taloudellisesti niin merkittäviä, että se puolusti nimimerkkijulkaisemista. Lähdesuojan murtamisyrityksiä lehdessä ei ymmärretty ja Arvopaperi-lehden tarjoamaa palkkiota ”Pekka Pelottoman” henkilöllisyyden paljastamisesta lehden kolumnisti piti moraalittomana. Sen sijaan lähdesuojan laajentamiselle verkkojulkaisemiseen Aamulehti ei lämmennyt, vaan lehden haastattelema asiantuntija arvosteli liian laajalle leviävää lähdesuojaa.

Helsingin Sanomat

Helsingin Sanomista löytyi arkistohaun perusteella 50 juttua¹⁶³, joissa sivuttiin Sonera-kirjaa. Lähdesuojaa käsitteleviä artikkeleita löytyi 18. Sonera-kirjan verkkoversion ilmestyttyä kesällä 2002 STT:n doping-oikeudenkäynnistä ja oikeuden määräämistä raskaista vahingonkorvauksista oli kulunut vain vähän yli vuosi. Helsingin Sanomilla oli lisäksi ollut edellisenä talvena käynnissä vahingonkorvausoikeudenkäynti Nostokonepalvelu Oy:n kanssa. Lehti oli kirjoittanut tämän johdosta pääkirjoituksen puoli vuotta ennen Sonera-tapausta:

Tuoreessa muistissa ovat Suomen Tietotoimiston doping-uutisoinnista aiheutuneet korvaustuomiot ja Sanoma Osakeyhtiön Nostokonepalvelun pääomistajille maksettavaksi määrätty

¹⁵⁹ Aamulehti 10.8.2002: Soneran sisäinen tarkastus tutkii nettikirjaa.

¹⁶⁰ Aamulehti 7.8.2002: Relander pitää nettikirjaa nykyaikaisena ilkeilytapa. Sonera-kohu: Parjattu entinen toimitusjohtaja harkitsee vakavasti oikeustoimia, jos kirjoittaja löytyy ja uskoo tämän motiiveista vielä riittävän keskusteltavaa.

¹⁶¹ Aamulehti 5.10.2002: Krp aloittaa esitutkinnan Sonera-kirjasta.

¹⁶² KKO: Sananvapauden käyttäminen joukkoviestinnässä – Lähdesuoja. Dro R2003/614 26.3.2004.

¹⁶³ Lukumäärä on kohtuullisen pieni, mutta se selittyy hakusanojen aiheuttamalla rajauksella. Helsingin Sanomien toimittajiin kohdistunut teleurkinta jäi osittain artikkelihauun ulkopuolelle.

korvaukset. Molemmissa jutuissa käräjäoikeus tuomitsi jättikorvaukset. STT:n maksettavaksi tuli peräti 1,5 miljoonaa markkaa. Summa tosin putosi hovioikeudessa murto-osaan, mutta silti laskuksi jäi 210 000 markkaa. Sanomille langetettu korvaus on 460 000 markkaa, josta on valitettu hovioikeuteen.¹⁶⁴

Tämä yhteys tuotiin esiin Helsingin Sanomissa vain muutamia viikkoja verkkokirjan ilmestymisen jälkeen, kun lehti haastatteli professori Ari-Matti Nuutilaa Soneran varojen väärinkäytöksistä:

"Mutta väitteet on kyettävä tekemään uskottaviksi. Nimettömät lähteet eivät riitä", Nuutila sanoo. Se tarkoittaa, että väitteidensä tueksi kirjoittajan olisi kerrottava, keneltä on saanut tietää rahojen siirrosta. Hänen ei tietenkään ole pakko lähteitään kertoa, mutta siitä voi seurata tuomio kunnianloukkauksesta. Niin kävi Suomen Tietotoimistolle, joka ei kyennyt uskottavasti osoittamaan, että sen väite huippuhihtäjän dopingin käytöstä pitäisi paikkansa.¹⁶⁵

Nuutila päätyi haastattelussa samalle kannalle kuin ministeri Kari Häkämies STT:n doping-jutun yhteydessä. Lähdesuojan turvin nimettömästi julkistettu aineisto on arvotonta, ja jos väitteitä ei näytetä toteen oikeudellisesti sitovasti, voi seurata tuomio kunnianloukkauksesta sekä raskaat vahingonkorvaukset. Nämä puolestaan voivat luoda pelotevaikutuksen, joka vaikeuttaa median kykyä tarttua yhteiskunnallisesti vaikeisiin aiheisiin.

Kun Pekka Pelottoman teksti oli kesällä 2002 ilmestynyt internetissä herättäen välittömästi laajaa huomiota, Helsingin Sanomat uutisoi siitä ja kertoi jopa miten ja mistä sen löytää. Lehti kertoi, että lyhyessä ajassa yli 100 000 suomalaista oli käynyt lukemassa sen. Yleisarvio kirjasta oli hyvin kriittinen:

Sonera-kirjan viimeistely on joka tapauksessa jäänyt pahasti kesken. Viileäksi raportiksi tarkoitettu teksti kuohuu usein yli ja toisto lipsahtelee jankuttamiseksi. Jotkut kirjan lähteettömät väitteet ovat mauttomia ylilyöntejä, kuten arvelut Kaj-Erik Relanderin yhteyksistä Venäjän mafiaan. Kunnon juorukirjan lailla Sonera-kirjassa sekoitetaan taitavasti huhupuheita ja tosiasioita. Kumpiakin on tekstissä juuri sen verran, että lukija joutuu koko ajan valppaasti puntaroimaan, mikä tästä on totta ja mikä ei.¹⁶⁶

Syksyllä 2002 Helsingin Sanomat arvioi Pekka Pelottoman kanssa kilpailevaa toista kirjaa, toimittaja Jouko Marttilan samoihin aikoihin ilmestynyttä historiikkia Sonera. Mitä todella tapahtui? (Marttila 2002). Arviossa korostettiin kirjan perustuvan yli 30 henkilön haastatteluihin ja muodostavan siten yhtenäisen tarinan. Marttilan haastattelussa verrattiin teosta "Pekka Pelottoman" kirjaan:

"Kertomus on niin luotettava kuin historianutkijakoulutuksen saanut toimittaja lähdekriittisesti pystyy tekemään. Minä luotan itseeni ja nyt jätän lukijan päätettäväksi, luottaako hän minuun."

164 Helsingin Sanomat 17.12.2001, Keijo Himanen, pääkirjoitus: Medialle kurinpalautusta.

165 Helsingin Sanomat 7.7.2002: Soneran pesänjakajat.

166 Helsingin Sanomat 11.8.2002: Miska Rantanen: Liikenneministeri kaalimaan vartijana. Suuri Sonera-seikkailu (jatkuu).

-- Nimettömän nettikirjan rajuin väite oli, että Relander olisi syyllistynyt rikoksiin. Relander on jättänyt väitteistä poliisille tutkintapyyntöä. Löysitkö todisteita väitteille rikoksista? "Haastatteluissa ei kukaan syyttänyt Relanderia rikoksista tai muista laittomuuksista."¹⁶⁷

Nihkeän asenteen ohella Helsingin Sanomat toki uutisoi Pekka Pelottoman verkkokirjasta ja tiesi sitä tarjotun toimittajillekin hotmail-osoitteesta. Kirjoittajan henkilöllisyyden selvittäminen oli hotmail-osoitteen takia mahdotonta. Heti vuoden 2002 juhannuksen jälkeisessä uutisessa oli Soneran johtajan Jyrki Karasvirran haastattelu, jossa todettiin, että hän ei halunnut spekuloida, yrittääkö Sonera selvittää kirjan kirjoittajien henkilöllisyyden.¹⁶⁸

Sonera-kirjoittelu sai uuden käänteen lokakuussa 2002, kun Helsingin Sanomat paljasti pitkään ja laajamittaisesti harjoitetun teleurkinnan. Sonera oli yrittänyt selvittää kirjoittajien henkilöllisyyden – harjoittamalla teleurkintaa, joka kohdistui myös Helsingin Sanomien toimittajiin. Lehti perusti uutisensa osin lähdesuojan avulla nimettömiin lähteisiin:

Työn tarkoituksena oli saada selville ainakin se, kuka oli ollut yhteydessä Helsingin Sanomiin tiettyä ajanjaksona ennen artikkelin julkaisemista. Helsingin Sanomien tietojen mukaan selvittelytyötä tehtiin ensin lähes viikko ja koko yksikön henkilökunnan voimin... Operaatio yritettiin pitää mahdollisimman salaisena. Turvallisuusyksikön johto muun muassa kielsi työntekijöitä keskustelemasta aiheesta edes keskenään operaation aikana tai sen jälkeen. Samoin työntekijöille sanottiin, että he eivät saa selvittää, kenen teletunnistetietoja tutkitaan.¹⁶⁹

Lehden toimittaja Anssi Miettinen kertoi edelleen, että matkapuhelimien ja sähköpostin tarkkailu vaaransi lähdesuojan, sillä useissa Soneraa käsittelevissä uutisissa oli käytetty nimettömiä lähteitä yhtiön sisältä.¹⁷⁰

Tämän käänteen jälkeen Helsingin Sanomat uutisoi ja kommentoi Sonera-kirjan kirjoittajan selvitysyrityksiä ja lähdesuojan murtamisyrityksiä sekä teleurkintajutun tapahtumia säännöllisesti. Kun entisen toimitusjohtajan Kaj-Erik Relanderin rikosilmoituksesta alkoi oikeusprosessi Sonera-kirjan kirjoittajan selvittämiseksi, Helsingin Sanomat seurasi miten Art Housen toimitusjohtaja Heikki Haavikko lähdesuojaan vedoten kieltäytyi paljastamasta kirjoittajaa Helsingin käräjäoikeudessa sekä myöhemmin hovioikeudessa.¹⁷¹ Muutamaa päivää myöhemmin lehti julkaisi mielipidesivulla dosentti Riitta Ollilan artikkelin, jossa katsottiin käräjäoikeuden tulkinneen lähdesuojaa väärin.¹⁷²

Kun korkein oikeus lopulta antoi uuden sananvapauslain nojalla ratkaisun, että kirjankustantaja Heikki Haavikon ei tarvinnut paljastaa Sonera-kirjan kirjoittajaa, Helsingin Sanomissa oli Susanna Reinbothin kommentoiva uutinen, jossa Haavikon

167 Helsingin Sanomat 2.11.2002: Nettikirja häiritsi Marttilan urakkaa.

168 Helsingin Sanomat 28.6.2002: Kohukirja Sonerasta leviää internetissä.

169 Helsingin Sanomat 11.10.2002: Sonera etsi tiedon vuotajia salaisten operaatioiden avulla.

170 Helsingin Sanomat 11.10.2002, Anssi Miettinen: Sonera halusi murtaa lähdesuojan.

171 Helsingin Sanomat 4.3.2003: Heikki Haavikko veloitettiin paljastamaan Sonera-kirjailija.

172 Helsingin Sanomat 7.3.2003: Riitta Ollila: Tulkitsiko käräjäoikeus lähdesuojaa oikein?

asianajaja Matti Wuori totesi, että päätös vahvistaa sananvapautta ja lähdesuojaa, minkä lisäksi se osoittaa KKO:n valmiutta soveltaa suoraan myös perustuslain säännöksiä ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen määräyksiä.¹⁷³

Helsingin Sanomista löytyi tieto, että Kaj-Erik Relanderin korvausvaatimus henkisistä kärsimyksistä oli 50 000 euroa.¹⁷⁴ Esko Aho vaati aikoinaan STT:ltä doping-jutun yhteydessä 500 000 markkaa (84 000 eur).

Yhteenveto HS:n Sonera-kirjoittelusta

Helsingin Sanomat suhtautui nihkeästi nimimerkin suojassa julkistettuun verkkokirjaan ja sitä arvosteltiin mm. huhujen ja faktojen sekoittamisesta. Lehden kiinnostus tapausta kohtaan nousi uudelle tasolle, kun ilmeni, että Sonera oli yrittänyt selvittää kirjan kirjoittajaa tarkkailemalla Soneran työntekijöiden lisäksi myös Helsingin Sanomien toimittajien teletunnistetietoja. Lehti seurasi ja uutisoi Soneran yrityksiä murtaa lähdesuoja ja pakottaa Art Housen toimitusjohtaja paljastamaan kirjan kirjoittaja. Korkeimman oikeuden päätöstä ulottaa lähdesuoja uuden sananvapauslain perusteella aiempaa laajemmalle käsiteltiin asianajaja Matti Wuoren haastattelun avulla.

Iltalehti

Iltalehdestä löytyi 98 juttua, joissa sivuttiin Sonera-kirjaa. Niistä lähdesuojaa käsitteleviä artikkeleita oli 24. Kun Helsingin Sanomat suhtautui Sonera-kirjaan aluksi nihkeästi ja jopa kielteisesti, Iltalehti puolusti tämän kaltaista julkaisemista ja tuki pienkustantajan kamppailua lähdesuojan ulottamisesta perinteisiä medioita laajemmalle.

Kun Sonera-kirja oli ilmestynyt internetissä juhannuksen jälkeen 2002, Iltalehti uutisoi tapahtumasta muiden tapaan kertoen teleyhtiön raivostuneen ja harkitsevan oikeustoimia ”Pekka Pelotonta” vastaan jo 28.6. Taloudellisten tappioiden mittavuuden paljastuttua Iltalehti kertoi kesälomansa keskeyttäneiden poliitikkojen reaktioista ja kansalaisten keskuudessa levinneestä suuttumuksesta.

Iltalehden pääkirjoituksessa asenne nimimerkin turvin julkistettuun kirjaan oli myönteinen. Lehti korosti kirjan perustietojen osoittautuneen paikkansapitäviksi. Kun Helsingin Sanomat lokakuussa paljasti, että Sonera oli harjoittanut laajamittaista laitonta teleurkintaa, Iltalehti muistutti asiasta kerrotun jo Pekka Pelottoman internet-kirjassa.¹⁷⁵ Lisätodistajaksi lehti löysi pian Metalliliiton sihteerin Erik Lindforsin, joka kertoi haastattelussaan Soneran silloisen johdon tienneen teleurkinnasta jo keväällä 2002.¹⁷⁶

Kirjankustantamo Art Housen julkaistua kirjasta painetun version Iltalehti seurasi tarkoin Soneran ja poliisin yrityksiä pakottaa toimitusjohtaja Heikki Haavikko paljastamaan kirjoittajan henkilöllisyys. Korkeimman oikeuden annettua ratkaisunsa,

173 Helsingin Sanomat 27.3.2004: KKO: Haavikon ei tarvitse paljastaa Sonera-kirjan tekijää. -Pääkirjoituksessa lehti ei kommentoinut asiaa. Vrt. 21.10.2005: HS kertoi Ilta-Sanomien tiedon, että Haavikon vaikeneminen perustui tekijän kanssa tehtyyn sopimukseen, joka oikeutti miljoonan euron vaateeseen, jos sopimusta rikotaan.

174 Helsingin Sanomat 26.11.2005: Kaj-Erik Relanderin kunnianloukkaussyytteen avaintodisteet pantiin käräjillä käyttökieltoon

175 Iltalehti 12.10.2002: Europarlamentaarikko Matti Wuori Sonera-kohusta:

”Horjuttaa luottamusta teleoperaattoriin”. Ks. myös 18.10.2005: Nettikirja kertoi myös urkinnasta.

176 Iltalehti 27.11.2002: Metallin Lindforsin hurja väite: ”Soneran nykyjohto tiesi teleurkinnasta jo keväällä.”

että nimeä ei uuden sananvapauslain perusteella tarvitse paljastaa, Iltalehti lähetti onnittelevan KKO:n presidentille Leif Sevónille:

Sovelsitte uutta sananvapauslakia ja päätitte, ettei Heikki Haavikon tarvitse paljastaa Sonera-kirjan tekijää. Lähdesuojan vahvistaminen lujittaa aitoa demokratiaa. Pelle Peloton oli oikealla asialla.¹⁷⁷

Iltalehti oli ainoa tutkittu lehti, joka julkaisi salaperäisen Pekka Pelottoman haastattelun. Se tapahtui keväällä 2003. Lehti kertoi saaneensa haastattelun luotettavaa kanavaa käyttäen. Kysymykset toimitettiin kirjallisesti ja vastaukset saatiin samaa väylää pitkin. Haastattelun ydin oli seuraava:

Miksi kirjoitat nimimerkin suojissa?

- Yksinkertaisesti turvallisuussyistä. Tämä tarkoittaa fyysisen ja muun koskemattomuuden turvaamista, joka muutoin olisi ollut erittäin perustelluin syin vakavasti uhattuna.

- Sitä paitsi nimimerkillä kirjoittamisessa ei ole mitään hävettävää. Sillä on pitkät perinteet. Esimerkiksi presidentti Urho Kekkonen kirjoitti nimimerkin turvin yhteiskunnallisista asioista jo vuosikymmeniä sitten.

Onko Sonera poliittisesti liian arka kysymys?

- Sonera on poliittisesti äärimmäisen arka kysymys, koska kokoomuksen ja demarien johto on sotkeutunut kyynärpäitään myöten Soneran sotkujen suohon. Käytännössä tämä tarkoittaa suurten valtaintressien sekoittumista Soneran asioiden selvittelyyn. Tämä on näkynyt esimerkiksi oikeuskansleri Nikulan Sonera-selvityksen tarkoitushakuisuudessa ja vallassa olevan Lipposen hallituksen yrityksinä peitellä Sonera-sotkuja julkisuudessa ja kulissien takana.¹⁷⁸

Sonera-kirjan kohteiden vastatoimia tiedotusvälineitä kohtaan Iltalehti seurasi Helsingin Sanomiin ja Aamulehteen verrattuna tarkoin. Lehti raportoi Soneran yrityksistä estää kirjan leviäminen internetissä sekä Arvopaperi-lehden tuhannen euron ilmiantopalkkiosta, jota tarjottiin kirjoittajan paljastajalle.¹⁷⁹ Lehti antoi myös palstatilaa Sonera-kirjan kritikoille. Johtavat poliitikot, kuten Paavo Lipponen, Olli-Pekka Heinonen, Kimmo Sasi ja Ben Zyskowitz julistivat Iltalehdessä kirjan tiedot epäluotettaviksi:

- Väite perustuu nimettömään internetissä julkaistuun Sonera-kirjaan. Tämä väite on hallituksen puolelta torjuttu. Pidän tarpeellisena, että oikeuskanslerin virasto selvittäisi nopeasti, oliko hallituksella tai sen sisäpiirillä jokin rooli päätöstä tehtäessä, Zyskowitz sanoo.¹⁸⁰

177 Iltalehti 27.3.2004: Sähkeet: Presidentti LEIF SEVÓN Korkein oikeus. Ks. myös: Pekka Peloton säilytti salaisuutensa.

178 Iltalehti 5.3.2003: Sonera-kirjailija Pekka Peloton ei aio tulla julkisuuteen. "Suojelen omaa turvallisuuttani."

179 Iltalehti 1.8.2002: Talouselämä haluaa totuuden esiin - Sonera-kirjan kirjoittajasta 1 000 euron palkkio.

180 Iltalehti 29.7.2002: Ben Zyskowitz ei usko Jäätteenmäen Sonera-väitteitä.

Kun Paavo Haavikon pienkustantamo oli ilmoittanut julkaisevansa Sonera-kirjasta painetun version, Soneran toimitusjohtaja Harri Koponen leimasi hänet moraalittomaksi:

Soneran toimitusjohtaja Harri Koponen ihmettelee akateemikko Paavo Haavikon moraalia. Haavikon kustannusyhtiö Art House aikoo julkaista Soneraa käsittelevän kohutun nettikirjan perinteisen kirjan muodossa.

- Mikä on tämä on moraali. Jos joku on nimettömänä ilmoittanut jotain, niin nyt sitten joku ryhtyy tekemään kirjan ja rahaa toisten nimettömillä kirjoituksilla. Millä moraalilla tässä asioita tehdään ja mitä he haluavat saada aikaan sillä kirjoittelulla? Mitä uutta tässä kenties voisi tulla esille, kysyy Harri Koponen.¹⁸¹

Lehti antoi kuitenkin heti seuraavana päivänä Paavo Haavikolle vastauspuheenvuoron, jossa tämä kutsui Soneraa Suomen Watergateksi ja sanoi Koposen toiminnan vaarantavan Suomen edut mahdollisessa Telia-fuusiassa.¹⁸²

Iltalehdestä löytyi yksi lähdesuojaperiaatetta arvostelevaa juttu. Kolumnisti Aarno Laitinen piti lähdesuojaa ilmiantajien suojeluna, jota harjoittaa joukko helsinkiläisiä verkostoituneita toimittajia:

Erilaiset ilmiantajat, perättömien tietojen levittäjät sekä firmojen, laitosten ja virastojen konttoripelurit ovat saaneet [lähdesuojasta] oivallisen suojamuurin, jonka varjossa he voivat syöttää medialle vaikka minkälaista pajunköyttä joutumatta itse vastuuseen. Mainio esimerkki oli vuosia kestänyt ajojahti verohallituksen pääjohtajaa Jukka Tammea ja hänen lankonsa yhtiötä, Nostokonepalvelua, vastaan. Perättömiä ilmiantoja syöttivät lehdistölle Tammea ulos savustaneet verovoudit, joiden sanaan yksinkertaiset toimittajat luottivat... Tällaiset jutut paisuvat mediassa äärettömiin mittasuhteisiin, kun pieni joukko pääkaupungin lehtien sekä televisiouutisten ja keskusteluohjelmien toimittajia on verkostoitunut. Ilmiantajat tuntevat heidät ja osaavat käyttää heitä hyväkseen. On helppo arvata jo etukäteen, mitä reittiä ilmiantajan sepittämä juttu alkaa kiertää, kun se on ensin saatu uitetuksi Tv 1:n MOT-ohjelmaan tai Helsingin Sanomiin.¹⁸³

Yhteenvedo Iltalehden Sonera-kirjoittelusta

Iltalehden kirjoittelu Sonera-kirjasta oli melko runsasta ja myönteistä. Lehti arvosti nimimerkin suojassa julkistettua verkkokirjaa, ja onnistui jopa julkaisemaan lähdesuojan turvin Pekka Pelottoman haastattelun. Lehti puolusti kirjaa näkyvämmiin kuin Aamulehti ja Helsingin Sanomat ja onnitteli korkeinta oikeutta kevään 2004 päätöksestä ulottaa lähdesuoja Sonera-kirjan kustantajaan. Iltalehdestä löytyi tutkimusajankohtana yksi lähdesuojaan kriittisesti suhtautunut kolumni, mutta siinäkin ei kyseenalaistettu

181 Iltalehti 4.9.2002: Art Housen kirjahanke kuumensi tunteet. Soneran Koponen kyseenalaistaa Paavo Haavikon moraalin.

182 Iltalehti 5.9.2002: Akateemikko Paavo Haavikko vastaa Harri Koposelle: Sonerasta tulossa Suomen Watergate.

183 Iltalehti 8.3.2003, Aarno Laitinen: Ilmiantajien suojelu.

lähdesuojan käyttöä Soneran väärinkäytösten paljastamisessa. Aamulehden ja Helsingin Sanomien tapaan lehti oli huolissaan raskaista vahingonkorvauksista, mutta uskoi ettei Suomessa mennä ”amerikkalaistyyppisten miljoonakorvausten” linjalle.¹⁸⁴

Kaleva

Kalevasta löytyi peräti 202 juttua, joissa sivuttiin Sonera-kirjaa.¹⁸⁵ Lähdesuojaa käsitteleviä artikkeleita oli 34. Lehtijuttujen lukumäärä oli suurin kaikista tutkituista lehdistä. Juttujen sisältö poikkesi Helsingin Sanomista ja meni Sonera-kirjan sekä lähdesuojan puolustamisessa vielä pitemmälle kuin Iltalehti. Helsingin Sanomien Miska Rantanen leimasi Sonera-kirjan juorukirjaksi, jossa sekoitettiin huhupuheita ja tosiasioita.¹⁸⁶ Helsingin Sanomissa kiinnitettiin huomio tiedon tuottamisen tapaan eli nimettömiin ja dokumentoimattomiin väitteisiin. Kaleva sen sijaan arvioi kirjaa enemmänkin sen perusteella, miten siinä esitetyt väitteet pitivät paikkaansa, ja osoitti siksi ymmärtämystä nimimerkin turvin julkaisemiselle.

Kun verkkokirja oli ilmestynyt, Kaleva julkisti jo muutaman päivän kuluttua sen verkko-osoitteen ja arvioi julkaisun sisältöä. Hiukan epäroivässä artikkelissa arvosteltiin nimimerkkikirjoittamista ”puskista ampumisesta” ja kutsuttiin internetiä sananvapauden ”villiksi läenneksi”, mutta yleisarvio oli myönteinen:

Minne hävisivät Soneran rahat? ei ole tippaakaan kaunokirjallinen, mutta sitä ahmii kuin kiellettyä hedelmää. Olivatpa väitteet totta tai valhetta, ne lomittuvat merkillisen hyvin julkisestikin tunnettuun versioon Soneran noususta ja likituhosta. Eihän vain totuus ole taruakin ihmeellisempää?¹⁸⁷

Toimittaja Kyösti Karvonen arvioi verkkokirjan marraskuussa tarkemmin, kun teleurinnan paljastuminen alkoi vahvistaa kirjan tietojen paikkansapitävyyden:

Lukukokemus on opettavainen: kirjan hurja teksti kalpenee viime päivien vielä hurjemman Sonera-todellisuuden kanssa. Kursorinen luku osoittaa, että 51a-nelosliuskalla esitetyt väitteet on otettava viimeistään nyt äärimmäisen vakavasti. Paras näyttö nettikirjan paikkansapitävyydestä on se, että poliisiselit eivät tahdo enää riittää entisille Sonera-johtajille. --- Jos ja kun epäilykset puhelinsalaisuuden törkeästä loukkaamisesta todetaan oikeiksi oikeudessa, Relanderin kaoottisen johtokauden avainhenkilöt käyvät vähiin Soneran johtopaikoilla. ’Rellulla’ oli oma luottotiiminsä, joka toimi yhtiön sisällä ohi virallisten kanavien. Johtotyylistä löytyy nettikirjasta paljon kuvauksia, joita on yhä vaikeampi olla uskomatta.¹⁸⁸

Painettu kirja *Miten hävisivät Soneran miljardit* ilmestyi kevättalvella 2003. Kaleva julkaisi siitä pian arvostelun kulttuurisivullaan. Arvion alussa vertailtiin verkkokirjaa

184 Iltalehti 18.10.2005: Relander vaatii jättikorvauksia kunniastaan.

185 Artikkelit on haettu Kalevasta saadun juttulistan avulla Kansallisarkistosta. Hakusanat olivat samat kuin muilla lehdillä.

186 Helsingin Sanomat 11.8.2002, Miska Rantanen: Liikenneministeri kaalimaan vartijana. Suuri Sonera-seikkailu (jatkuu).

187 Kaleva 4.7.2002: Kyösti Karvonen: Nettikirjaa Sonerasta lukee kuin kesädekkaria.

188 Kaleva 27.11.2002: Kyösti Karvonen: Nettikirjakin kalpenee Sonera-todellisuudessa.

ja painettua kirjaa ja todettiin, että todistamattomat väitteet Kaj-Erik Relanderin mafia-yhteyksistä ja Soneran rahojen käyttämisestä omiin tarkoituksiin oli siistitty pois painetusta versiosta. Kalevan arvostelija katsoi kustantajan toimitustyön tehneen hyvää kirjalle, jonka asiantuntevuutta kiitettiin:

Mikäli kirjan kuvauksessa on puoletkaan totta, on Sonera ollut Relanderin kautena melkoinen lauantaipussi maailmanvalloitusta, onnetonta johtamista ja omakehulla ryyditettyä katteetonta puhetta. Teoksen lähteet ovat sanoma- ja aikakauslehtiä, mutta taustalta huokuu syvempi asiantuntemus. Olipa Pekka Peloton kuka tahansa, nimimerkki tuntee Soneran tapahtumat ja tarinan kuin omat taskunsa. Kirjassa on niin yksityiskohtaisia kuvauksia tapahtumien kulusta, että lähteitä on ollut hallinnon ytimessä.¹⁸⁹

Kaleva arvosteli myös toisen Sonera-kirjan, toimittaja Jouko Marttilan Sonera – mitä todella tapahtui? Kalevalla näyttää olleen oululaisten tietotekniikkayritysten kautta hyviä lähteitä, joiden avulla se seurasi Soneran tapahtumia. Tutkimusajanjaksona Kaleva julkaisi useita laajoja ja asiantuntevia katsauksia Soneran tekemisiin ennen ja jälkeen Saksan Umts-katastrofin.¹⁹⁰ Samoin se seurasi tarkoin lähdesuojaa ja Soneran yrityksiä selvittää Sonera-kirjan kirjoittajan henkilöllisyys.

Kun Helsingin käräjäoikeus velvoitti toimitusjohtaja Heikki Haavikon paljastamaan kirjan kirjoittajan, Kaleva luonnehti tapausta pääkirjoituksessa arveluttavaksi paljastusyritykseksi. Lehden mukaan sananvapaus kaventuu, jos hovioikeus yhtyy käräjäoikeuden näkemykseen. Uutisjutussa lehti haastatteli Journalistin päätoimittajaa Timo Vuortamaa sekä Lapin yliopiston julkisoikeuden professoria Ilkka Saraviitaa.¹⁹¹ Kun korkein oikeus antoi uuden sananvapauslain perusteella merkittävän linjaratkaisunsa lähdesuojan pitävyydestä ja laajentamisesta, Kaleva kirjoitti pääkirjoituksessaan:

Korkeimman oikeuden perjantainen päätös oli poikkeuksellisen merkittävä suomalaisen sananvapauden kannalta... Sonera-kirjan kustantajan ei tarvitse paljastaa tietojaan kirjoittajasta... Lähdesuoja on yksi tärkeimmistä vastuunsa tuntevaa sananvapautta turvaavista tekijöistä... Ilman lähdesuojaa jäisi moni yhteiskunnallisesti tai muuten merkittävä tieto julkistamatta, koska tietolähteet pelkäisivät oman asemansa puolesta.¹⁹²

Lehti jatkoi samalla linjalla, kun KKO vuonna 2006 päätti, ettei syyttäjä saanut käyttää todisteina kirjeitä, joista syyttäjän mukaan ilmeni Sonera-kirjan kirjoittaja. Kalevan mukaan päätös oli linjakas, ja se korosti demokratian kannalta äärimmäisen tärkeän lähdesuojan merkitystä.¹⁹³

Vaikka Kaleva pääkirjoituksissa ja kolumneissa asettui tukemaan lähdesuojan turvin julkistettua nimimerkkikirjaa, lehti toi esiin myös kirjan aiheuttamat tylyt seuraukset.

189 Kaleva 5.3.2003, Petri Laukka: Rahat tai henki, Umts ja pum! -Kritiikissä valotettiin tapahtumia Smartrust-yhtiössä, joka oli Soneran tietoturvallisuuteen erikoistunut tytäryhtiö. Toimitusjohtaja Björn Gustavsson teki itsemurhan vain 38-vuotiaana tammikuussa 2001. Kalevan jutussa kerrottiin Kaj-Erik Relanderin ja Gustavssonin riidoista. Vrt. "Pekka Peloton" 2003, 35.

190 Esim. Kaleva 3.8.2002: Surullinen ja uskomaton tarina.

191 Kaleva 4.3.2003, pääkirjoitus: Arveluttava paljastusyritys. Sonera-kirjan lähdesuoja jakoi asiantuntijat.

192 Kaleva 28.3.2004, pääkirjoitus: Erävoitto sananvapaudelle.

193 Kaleva 14.7.2006, pääkirjoitus PS.

Soneran hallituksen puheenjohtaja oli tapahtuma-aikaan Kalevan levikkialueelta kuusamolainen kansanedustaja Pauli Saapunki (kesk.). Hänet tulkittiin Sonera-kirjan ilmestymisen jälkeen osalliseksi talouskatastrofista, jonka seurauksena kansallinen teleyhtiö jouduttiin myymään ruotsalaisille. Lehti uutisoi elokuussa 2002 onnettoman kansanedustajan joutuneen turvautumaan Suojelupoliisin apuun tappouhkausten takia.¹⁹⁴

Kaiken kaikkiaan Kalevan kirjoittelu Sonera-kirjasta oli erittäin runsasta, pääosin myönteistä, mutta paljastusten kohteet huomioon ottavaa. Lehti puolusti lähdesuojaa näkyvästi ja kiitti korkeinta oikeutta kevään 2004 ja uudelleen 2006 päätöksestä ulottaa lähdesuoja Sonera-kirjan kustantajaan sekä internet-julkaisemiseen.

Keskisuomalainen

Keskisuomalaisesta löytyi 50 juttua, joissa sivuttiin Sonera-kirjaa. Lähdesuojaa käsitteleviä juttuja oli 13, joista kaksi lehden omia. Muut olivat STT:n. Kaikkiaan 50:stä Sonera-kirjaa käsitelleestä artikkelista vain kymmenen oli lehden omia, kun 40 oli STT:n välittämää. Omien juttujen lukumäärä oli pienin tutkituista lehdistä.

Keskisuomalaisessa suhtauduttiin nimettömien lähteiden tekemiin paljastuksiin huomattavasti positiivisemmin kuin STT:n doping-oikeudenkäyntien yhteydessä. Vain runsas vuosi aikaisemmin Keskisuomalainen oli arvostellut lähdesuojan harkitsematonta käyttöä ja kannatti ankaria vahingonkorvauksia, jotta Esko Ahon kaltaisten syyttömien ja viattomien mainetta ei aiheetta turmeltaisi.

Kun Sonera-kirja oli ilmestynyt internetissä kesällä 2002, Keskisuomalaisen toimittaja otti siihen varhaisessa vaiheessa myönteisen kannan. Jukka Löytömäen artikkelissa korostettiin kirjan asiatietojen ilmeistä paikkansapitävyyttä:

Sähköisen Sonera-kirjan... pääjuoni vaikuttaa myöhempien tapahtumien valossa uskottavalta... Kirja on huolella kirjoitettu. Sen sisällön perusteella voi päätellä, että tietojen lähteenä on yksi tai useampia Soneran johdosta pois potkittuja "syväkurkkuja". Täältä virtaa myös teoksen kaunaisuus Relanderia ja hänen lähipiiriään kohtaan... Kirjan varsinaiset kirjoittajat ovat mitä ilmeisimmin toimittajia.¹⁹⁵

Kun Korkein oikeus antoi maaliskuussa 2004 ratkaisunsa, että lähdesuoja koskee myös kirjankustantaja Heikki Haavikkoa, Keskisuomalainen julkaisi STT:n uutisen, jossa haastateltiin professori Olli Mäenpäättä ja asianajaja Matti Wuorta.¹⁹⁶

Lehti palasi KKO:n ratkaisuun keväällä 2009, kun esitutkinta- ja pakkokeinolakien uudistusta pohtinut toimikunta luovutti mietintönsä. Se ehdotti lähdesuojan murtamisen helpottamista. Keskisuomalainen otti asiaan jyrkän kielteisen kannan ja vetosi nimenomaan KKO:n ennakkoratkaisuun:

Todellisuudessa lähdesuojaa käytetään harkitusti, ennen muuta tutkivassa journalismissa. Lähdesuoja on sananvapauteen

¹⁹⁴ Kaleva 14.8.2002: Saapunki saa jo tappouhauksia.

¹⁹⁵ Keskisuomalainen 6.8.2002, Jukka Löytömäki: Sonera-kirja on jotain muuta kuin nettiroskaa. Kirjoittajaksi Löytömäki epäili helsinkiläisiä it-alan toimittajia ja Ylen Olli Ainolaa.

¹⁹⁶ Keskisuomalainen 27.3.2004: KKO sovelsi uutta sananvapauslakia.

olennaisesti liittyvä oikeus, joka takaa tiedotusvälineille keinot valvoa vallankäyttöä ja tuoda esille jopa salattuja epäkohtia... vuoden 2004 sananvapauslaki laajensi sen koskemaan kaikkea joukkoviestintää. Niinpä Korkein oikeus jo samana vuonna linjasi, että kustantaja Heikki Haavikon ei tarvinnut paljastaa tietojaan kohutun Sonera-kirjan tekijöistä.¹⁹⁷

Muutos suhtautumisessa lähdesuojaan on melkoinen, sillä 1.11.2000 lehti moitti Helsingin hovioikeutta vahingonkorvausten alentamisesta STT:n doping-uutisoinnissa.

Kaiken kaikkiaan Keskisuomalaisen kirjoittelu Sonera-kirjasta oli vähäistä ja pääosin myönteistä. Lehti puolusti lähdesuojaa ja kiitti korkeinta oikeutta keväällä 2004 ja uudelleen 2009 merkittävistä lähdesuojaa tukeneista ratkaisuksista.

5.3 Patrian Slovenia-kaupat ja ”Totuus Patriasta”

5.3.1 Tapahtumien kulku

Patria Oyj perustettiin 1997, kun viisi suomalaista valtiojohtoista puolustusteollisuusyritystä yhdistettiin. Suomen valtio omistaa siitä 73% ja EADS (European Aeronautic Defence and Space Company) 27%.¹⁹⁸ Vuonna 2006 Slovenia tilasi Patrialta 135 panssaroitua miehistönkuljetusajoneuvoa. Tilauksen arvo oli 278 miljoonaa euroa. Kauppaa pidettiin yllätyksenä, sillä Patrian ainoa kilpailija oli slovenialainen Sistemska tehnika. Sen omistaa yhdysvaltalainen aseollisuusyhtymä General Dynamics.¹⁹⁹

YleTV1:n MOT:n *Totuus Patriasta* väitti 1.9.2008, että Patrian kauppa olisi syntynyt maksamalla lahjuksia Slovenian viranomaisille 7,5% kauppasummasta eli kaikkiaan 21 miljoonaa euroa. Rahaa olisivat saaneet useat puolustusministeriön virkamiehet sekä poliitikot, joista yksi oli pääministeri Janez Janša. MOT:n mukaan Patrian itävaltalainen edustaja Wolfgang Riedl oli saanut rahat lahjusten maksamiseen. Rahaliikenne hoidettiin edelleen sloveniankanadalaisen liikemiehen Walter Wolfin ja slovenialaisen taidemaalarin Jure Cekutan kautta. Wolf lahjoi poliitikkoja ja Cekuta puolustusministeriön virkamiehiä.²⁰⁰

Ylen ohjelma oli tehty samaan tapaan kuin Ruotsin SVT:n Uppdrag granskningin ohjelma vuonna 2007, jossa käsiteltiin lahjuksin vauhditettuja JAS Gripen – hävittäjäkauppoja Tšekissä. Tapaus johti Ruotsissa laajaan julkiseen keskusteluun, tutkimuksiin ja eduskuntakyselyyn.²⁰¹

Heti MOT:n ohjelman lähetyksen jälkeen pääministeri Janez Janša kiisti jyrkästi lahjuseväitteet ja sanoi joutuneensa opposition ajojahdin kohteeksi. Myös Wolf ja Cekuta kiistivät osuutensa tapahtumiin. Janša vaati Yleisradiolta anteeksipyyntöä ja

197 Keskisuomalainen 23.5.2009, pääkirjoitus: Lähdesuoja osa sananvapautta. –Keskisuomalainen ilmoitti olevansa sitoutunut lehti lukijalupauksessaan 13.2.2009.

198 Www.patria.fi – viitattu 15.4.2011.

199 Helsingin Sanomat 9.9.2008: Slovenian pääministeri: Suomalaiset eivät tarjonneet minulle lahjuksia.

200 Totuus Patriasta. Yle MOT 1.9.2009 DVD + käsikirjoitus.

201 Sveriges riksdag: Motion 2009/10:Ju383 Behovet av bättre resurser till korruptionsutredning.

ilmoitti hallituksen nostavan kanteen Yleisradiota vastaan. Jo neljän päivän kuluttua ohjelmasta Slovenian hallitus jätti Suomen ulkoministeriölle nootin televisio-ohjelman takia.²⁰²

Patrian toimitusjohtaja Jorma Wiitakorpi oli 18.8.2008 ilmoittanut erostaan ja perusteli sitä yhtiössä vireillä olevalla lahjusepäilyllä ja -tutkinnalla.²⁰³

Syyskuun lopulla 2008 Janšan oikeistolainen SDS-puolue hävisi vaalit ja sosialidemokraatit nousivat valtaan. Janša syytti vaalitappiosta Suomen Yleisradiota. Hän käynnisti oikeustoimet Yleisradiota ja toimittaja Magnus Berglundia vastaan ja vaati huomattavia korvauksia maineensa turmelemisesta.²⁰⁴ Samaan aikaan kuitenkin Janšaa ja eräitä tämän avustajia vastaan nostettiin syytteitä slovenialaisissa tuomioistuimissa. Talvella 2010-11 Slovenia alkoi vaatia panssariajoneuvokaupan supistamista ja perumista. Slovenian tapauksen tutkinnan yhteydessä julkisuuteen tuli tietoja, joiden mukaan Patria olisi maksanut lahjuksia myös myydessään tykkeitä Egyptiin sekä panssariajoneuvoja Kroatiaan. Näiden kauppojen yhteenlaskettu arvo oli noin 130 miljoonaa euroa.²⁰⁵

Sloveniassa alkoi elokuussa 2011 oikeudenkäynti, missä syytettynä olivat ex-pääministeri Janša ja neljä muuta lahjusten vastaanottamisesta. Itävallassa vastaava tutkinta oli valmis ja asia syyttäjällä. Sloveniassa ilmoitettiin ennenaikaisista vaaleista joulukuussa 2011. Ennakkosuosikkina vaaleihin menossa ollut Janez Janša kampanjoi ja levitti maassa tietoa, että Ylen Patria-ohjelma oli ”eurooppalaisen vasemmiston salaliitto” häntä vastaan.²⁰⁶

Suomessa KRP:n tutkinta oli valmistumassa syyskuussa 2011 ja menossa loppulausunnolle rikoksista epäillyille sekä valtiosyyttäjä Jukka Rappelle. Oikeudenkäynti Magnus Berglundia ja Yleä vastaan oli tätä kirjoitettaessa käynnissä. Siviiliprosessissa Janša vaatii ohjelmassa esitettyjen tietojen oikaisua ja 1,5 miljoonaa euroa kunnianloukkauksesta. Magnus Berglund ja Yle pitävät kiinni ohjelmassa esitetyistä tiedoista.

5.3.2 ”Totuus Patriasta” ja lähdesuoja

Patrian Slovenian tapahtumista tutkimuksen lehdissä vähemmän kuin muista neljästä lähdesuojatapauksesta. Lehtien arkistoista löytyi 171 juttua. Niistä 20:ssä sivuttiin lähdesuojaa.

Aamulehti

Aamulehti kirjoitti Patriasta eniten tutkituista lehdistä, 56 juttua. Lehti kertoi syyn heti toimitusjohtaja Jorma Wiitakorven eron jälkeen. Patrian tehtaista huomattava osa on Pirkanmaalla ja yhtiö on merkittävä työllistäjä Aamulehden levikkialueella.

Aamulehdessä seurattiin Slovenian ja Patrian tapahtumia jo keväällä 2008, kun Slovenian parlamentti alkoi kiinnostua suuren asekaupan yllättävistä käänteistä.²⁰⁷

202 STT Aamulehti 5.9.2008: Slovenia jätti nootin Ylen ohjelmasta.

203 Aamulehti 23.9.2008: Sloveniassa etsitään kilvan selityksiä. Yle & STT 18.8.2008: Patrian toimitusjohtaja eroaa.

204 Yle Blogit 23.2.2010: Magnus Berglund: Vuotoja Sloveniasta.

205 Helsingin Sanomat 24.6.2010: Patrian epäiltyjä rikoksia on puitu vuosia.

206 Magnus Berglundin sähköposti 28.9.2011.

207 Aamulehti 13.5.2008: Patrian ajoneuvokaupat ovat Slovenian parlamentin tutkinnassa.

Samoin Aamulehti julkaisi pääkirjoituksen Patrian epäselvyyksistä jo viikkoa ennen Ylen MOT-ohjelmaa:

Kansainvälinen sotatarvikekauppa on kovasti kilpailtu ala. Senpä takia Patrian toinen omistaja on juuri European Aeronautic Defence and Space Company eli EADS, joka on suuri eurooppalainen ilmailu-, avaruus- ja sotateollisuusyhtiö. EADSin kautta Patrialla on aivan toisenlaiset mahdollisuudet liikkua kansainvälisillä areenoilla kuin pienen Suomen asevalmistajana. Ellei lahjusepäilyn kurimusta olisi nyt paljastunut, Suomi voisi olla erittäin ylpeä Patriastaan hyvänä työllistäjänä myös Pirkanmaalla. Tavallisella kansalaisella tuskin on hajuakaan kansainvälisen puolustusvälinekaupan tavoista ja kovimmista keinoista, vaikka hän nyt likaisen pelin käryn haistaakin.²⁰⁸

Lähdesuojasta Aamulehdestä löytyi neljä juttua, joista yhdessä arvioitiin tiedonhankintamenetelmää periaatteellisesti. Jo 12.9.2008 lehdessä kerrottiin, että Kansainvälinen lehdistöinstituutti IPI oli arvostellut Slovenian hallituksen toimia Yleisradion MOT-ohjelmaa koskevassa jupakassa. IPI:n mukaan Slovenia pyrki painostamaan Suomen hallitusta sekaantumaan tiedotusvälineen toimintaan.²⁰⁹ Ylen MOT-ohjelma oli saanut tutkivat toimittajat liikkeelle myös Sloveniassa. Maan suurimpiin kuuluva päivälehti Dnevnik oli nimettömiin lähteisiin perustuen kertonut, että Patrian hallusta oli löydetty kopio sen pahimman kilpailijan tarjouksesta ajoneuvokaupoissa.²¹⁰ Tieto vahvisti Ylen MOT-ohjelman kertomusta tapahtumien kulusta.

Jo 3.9. Slovenian hallitus ilmoitti nostavansa kanteen Yleisradiota vastaan ja kaksi päivää myöhemmin Slovenia jätti diplomaattisen nootin Yleisradion ohjelmasta. Sen mukaan ”MOT-ohjelman syytökset pääministeriä kohtaan ovat sietämättömiä.”²¹¹ Päivää myöhemmin seurasi toinen nootti sekä ilmoitus, että kauppasopimus Patrian kanssa jäädytetään, kunnes Yleisradio antaa riittävät selvitykset lahjusepäilyistä.²¹² Kesällä 2009 Slovenian valtakunnansyyttäjä haastoi ohjelman tehneen toimittaja Magnus Berglundin oikeuteen kunnianloukkauksesta. Keväällä 2010 Aamulehti uutisoi, että entisen pääministerin Janez Janšan korvausvaatimus Yleisradiolta oli 1,5 miljoonaa euroa.²¹³

Aamulehden kirjoitti tutkituista lehdistä eniten Patria-tapauksesta. Lehdessä annettiin tunnustusta MOT:n ohjelmalle ja vaaditiin sen syytösten selvittämistä. Lehti seurasi tarkoin slovenialaisen osapuolen vastatoimia uutisoimalla diplomaattisen nootin sekä uhkauksen jäädyttää taloudellisesti merkittävä kauppa. Pääministeri Janšan korvausvaatimus oli lehden mukaan suurin koskaan Suomessa. Se ylitti selvästi STT:lle vuoden 1999 doping-oikeudenkäynnissä esitetyt korvausvaatimukset.

208 Aamulehti 22.8.2008: Pääkirjoitus: Ei käryjä ilman tulta.

209 Aamulehti 12.0.2008: Lehdistövapauden vaalijat moittivat Sloveniaa.

210 Aamulehti 23.1.2009: Patrian lahjusjupakassa uusia tietoja.

211 Aamulehti 5.9.2008: Slovenia jätti nootin Ylen ohjelmasta.

212 Aamulehti 6.9.2008: Slovenia uhkaa jäädyttää Patrian kauppasopimuksen.

213 Aamulehti 5.2.2010: Lyhyesti: Yle kiistää 1,5 miljoonan korvausvaateen.

Helsingin Sanomat

Helsingin Sanomista löytyi 36 juttua Patrian Slovenian lahjustapauksesta. Niistä yhdeksän käsitteli lähdesuojaa ja MOT:n ohjelmaa. Suurin osa Helsingin Sanomien jutuista oli luonteeltaan uutisoivia. Niissä kerrottiin MOT:n ohjelman sisällöstä varsin neutraalisti ja mukana oli kommentteja sekä Ylestä että slovenialaiselta osapuolelta. Muutamat jutut olivat kuitenkin niin kriittisiä MOT:n ohjelmaa kohtaan, että lehden ja Yleisradion välille puhkesi yhteenotto lähdesuojan käytön perusteista.

Kiista alkoi, kun Helsingin Sanomien televisiokriitikko Jyrki Räikkä arvosteli *Totuus patriasta*–ohjelman. Räikkä katsoi, että kun lähdesuojan turvin saatuja todisteita ei julkistettu, ohjelmassa syytetyt saattoivat kiistää kaiken.²¹⁴ Vuotta myöhemmin Räikkä kovensi kritiikkiään Matti Vanhasen vaalirahoitusta käsitelleen *Matin talot* –ohjelman jälkeen:

Puolituntisen Patria-ohjelman ainoa tavoite oli osoittaa korruptioväite todeksi. Se toi ruutuun täsmällisiä lahjussummia ja kuriirireittejä, lahjojen ja lahjottujen nimiä sekä väitteitä tukevia haastatteluja. Kaikki epäilykset kumoavaa todistetta, savuavaa asetta, ei silti näytetty. ... Isokenkäisten päänahat ovat toimittajien keskuudessa himoittuja voitonmerkkejä. Niiden arvo on entisestään vain kasvanut, kun politiikka ja journalismi ovat henkilöityneet ja viihteellistyneet. ... Lähdesuojaa on varjeltava, mutta se ei vapauta toimittajaa esittämiensä väitteiden toteen näyttämisen taakasta. On koko alalle vaarallista, jos journalismista tulee yleisön silmissä uskon asia.²¹⁵

MOT:n tuottaja Matti Virtanen kirjoitti Helsingin Sanomien mielipideosastoon vastineen, jossa perusteli lähdesuojan käyttöä. Virtanen totesi, että Patrian tekemisistä oli saatu vuoden kuluessa lisää tietoja, jotka vahvistivat ohjelmassa esitettyjä lahjuskäytöksiä. Lisäksi Virtanen muistutti Helsingin Sanomien toimittajien käyttäneen lähdesuojaa – viimeksi Soneran teleurkintatapauksessa. He saivat Sonera-jutuistaan Bonnieren journalistipalkinnon.

En rohkene väittää, että Ylen journalismi olisi parempaa kuin HS:n. Ero ei kuitenkaan liene niin suuri, että HS:n kolumnistin kannattaisi spekuloida Ylen toimitusjohtajan pään putoamisella ja leimata meidän tekemisemme "koko alalle vaaralliseksi".²¹⁶

Helsingin Sanomien ja Yleisradion toimittajien yhteenotto toi esiin jo STT:n doping-jupakassa havaitun ilmiön. Lähdesuoja on lakiin ja Journalistin ohjeisiin kirjattu oikeus, eikä kukaan julkisesti vastusta sitä, mutta osa toimittajista suhtautuu varauksellisesti tapaan jolla sitä käytetään. Helsingin Sanomien pitkäaikainen urheilutoimituksen päällikkö Jussi Syvänen ei hyväksynyt "huhuihin" perustuvaa doping-uutisointia, ja televisiokriitikko Jyrki Räikkä piti sitä epäilyttävänä tiedonhankintamenetelmänä Patria-uutisoinnissa.

214 Helsingin Sanomat 15.9.2008: Jyrki Räikkä: MOT vai Maria?

215 Helsingin Sanomat 7.10.2009: Jyrki Räikkä: Varokaa putoavia päitä.

216 Helsingin Sanomat 8.10.2009: Matti Virtanen: Nimettömien lähteiden käyttö perusteltua.

Sama ilmiö todettiin myös tämän tutkimusprojektin toimittajahaastatteluissa. Osa toimittajista pitää lähdesuojan käyttöä ”puskista ampumisena”, huonona journalismina. Lähdesuojaa sinänsä ei kielletä, mutta kynnys sen käyttöön on korkealla – jopa saavuttamattoman korkealla. Hyväksyttävän uutisoinnin kriteerinä on kaksi lähdettä, joista ainakin toinen astuu tarvittaessa esiin tai toimittaa julkisuuteen kirjallisia dokumentteja.

Jo parin päivän kuluttua Totuus Patriasta –ohjelman jälkeen Slovenian hallituksen viestintätoimiston päällikkö Anze Logar lähetti Yleisradiolle kirjeen, jonka mukaan Slovenian hallitus oli päättänyt käynnistää ”välttämättömät” oikeustoimet Ylen ”vastuullisia henkilöitä” vastaan.²¹⁷ Päivää myöhemmin seurasi Slovenian hallituksen nootti Suomelle. Helsingin Sanomat kertoi, että Slovenian pääministeri Janez Janša oli soittanut pääministeri Matti Vanhaselle sekä valtiovarainministeri Jyrki Kataiselle kertoen haastavansa Yleisradion ”vastuulliset henkilöt” oikeuteen. Uutisen mukaan Vanhanen oli kertonut todenneensa Janšalle, ettei Suomen hallitus voi puuttua Yleisradion ohjelmiin millään tavalla.²¹⁸

Kaikkiaan Helsingin Sanomat kirjoitti Patrian Slovenian lahjusskandaalista lähes puolta vähemmän kuin Aamulehti. Kirjoittelu oli pääosin uutisoivaa ja toteavaa, mutta lehden televisioarvostelija kyseenalaisti lähdesuojan käyttötavan MOT:n Patria-ohjelmassa. Tämä kirjoitti Ylen ja Helsingin Sanomien välille sanallisen yhteenoton syksyllä 2009 lähdesuojan käytön perusteista. Tietovuodon kohteiden vastatoimista lehti kertoi pyrkimyksen saattaa oikeudelliseen vastuuseen laajempi joukko ”vastuullisia henkilöitä” sekä yrityksen vaikuttaa puolueiden kautta Ylen ohjelmistoon.

Iltaalehti

Iltaalehti kirjoitti tutkituista lehdistä vähiten Patrian Slovenian tapahtumista. Artikkeleita löytyi kymmenen ja niistä vain yksi käsitteli lähdesuojaa. Pääkirjoituksessa muutamia päiviä Totuus Patriasta -ohjelman jälkeen lehti pohti Janez Janšan toimintatapoja:

Jos tuntee tulleen mediassa kaltoin kohdelluksi, on tarjolla ikivanha keino. Voi nostaa kunnianloukkauskanteen. Siinä on kuitenkin se riski, että saattaa joutua vannomaan valalla. Varooko Janša tätä siinä kuin Marjo Matikainen-Kallström Kari-Pekka Kyrön doping-väitteitä? Janšan raju reaktio kertoi eteläisestä poliittisesta kulttuurista.²¹⁹

Pääkirjoitus oli myötätuntoinen MOT:n ohjelmaa kohtaan ja asia kytkettiin aiempiin vastaaviin tapauksiin Suomessa.

Kaleva

Kalevassa kirjoitettiin tutkituista lehdistä toiseksi eniten Patrian Slovenian kaupoista. Kaikkiaan 42 artikkelista kymmenen sivusi suoraan tai välillisesti lähdesuojaa. Melko pian Totuus Patriasta -ohjelman jälkeen päätoimittaja Risto Uimonen antoi pientä tunnustusta MOT:lle kolumnin jalkisanoissa:

²¹⁷ Helsingin Sanomat 4.9.2008: Slovenian hallitus aikoo haastaa Ylen johdon oikeuteen.

²¹⁸ Helsingin Sanomat 5.9.2008: Tuomo Pietiläinen: Slovenialta nootti Suomelle Ylen lahjussväitteistä.

²¹⁹ Iltaalehti 6.9.2008: Patrian jupakka selvittävä ripeästi.

Tällaista journalismin paukkuvaikutusta ei olekaan nähty aikoihin Suomessa. Nyt voi vain toivoa, että Ylen lähteet pitävät.²²⁰

Samassa lehdessä kolumnisti ja televisiokriitikko Anna-Kaisa Hermunen otti selvemmin kantaa ohjelman puolesta:

MOT-ohjelma selvitti Patrian lahjusjupakkaa Sloveniaan. Ohjelma kertoi perusteellisesti, miten lahjonta toteutettiin käytännössä. Slovenian pääministeri pyysi jyrkästi Yleisradiolta anteeksipyyntöä ja uhkasi oikeudella. ... Ylen ajankohtaisohjelman perusteellisuudesta kertoo ohjelman lopussa ollut tekijöitten nimiluettelo. Sitä voisi sanoa lakanan pituiseksi. Monimutkaista lahjussotkua ei siis selvitetä pelkällä mairealla hymyllä.²²¹

Slovenian vaalien jälkeen Kaleva totesi pääkirjoituksessa, että MOT:n ohjelman tietoja ”ei ole oikeudessa osoitettu sen paremmin oikeiksi kuin vääriksi”.²²² Ylipäättään lehden jutut ohjelmasta olivat neutraaleja ja uutisoivia. Kokonaisuutena Kaleva piti Patria-uutisointia tärkeänä ja antoi arvoa lähdesuojan avulla hankitulle aineistolle.

Keskisuomalainen

Keskisuomalaisesta löydettiin 27 Ylen Patria-ohjelmaa käsittelevää juttua, joista kolmessa sivuttiin lähdesuojaa. Uutisista suurin osa oli STT:n välittämiä. Lehestä löytyi yksi artikkeli, joissa arvioitiin lähdesuojapaljastusta ja sen vaikutusta Slovenian vaaleihin. Pääkirjoituksessa vaalituloksen selvittyä Keskisuomalainen pohti Ylen kohuohjelman vaikutusta Janšan ja hänen oikeistopuolueensa tappioon:

Yleisradion MOT-ohjelmassa väitettiin syyskuun alussa, että pääministeri Janša on saanut puolustusvälineyhtiö Patrialta lahjuksia suuren ajoneuvokaupan yhteydessä. Janša on kiistänyt syytökset ja luonnehtinut niitä loanheitoksi. Opposition voitto vaaleissa synnyttää luonnollisesti spekulatioita siitä, ratkaisivatko MOT-ohjelman väitteet pääministerin saamista lahjuksista vaalit. Ehdotonta varmuutta siitä, missä määrin Patria-skandaali vaikutti Slovenian vaaleihin ei luonnollisestikaan saada.²²³

Myöhemmin lehti kertoi slovenialaisen Dnevnikin uutisesta, jonka mukaan Keskusrikospoliisi oli löytänyt Patrian hallusta kopion sen pahimman kilpailijan tarjouksesta ajoneuvokaupoissa.²²⁴

Keväällä 2010 Keskisuomalainen kirjoitti ulkomaansivullaan Slovenian presidentti Danilo Türkin Suomen vierailusta. Janne Yläjoen jutussa Ljubljanasta haastateltiin paikallisia asukkaita edellisen vuoden vaaleista ja lahjusskandaalista.

Eläkeläisrouva Silva Krizhin mielestä koko lahjusjupakka oli viritetty vain Janez Janšan ja hänen hallituksensa kaatamiseen.

Moni pitää Janšaa kunnian miehenä. En usko, että hän tekisi sellaista mitä nyt on väitetty. Jos syyllisiä jahdetaan, pitäisi olla myös todisteita. Janša on ollut aiemminkin vastaavanlaisessa

220 Kaleva 7.9.2008: Risto Uimonen: Ulkoministeri uhmaa vanhaa marssijärjestystä.

221 Kaleva 7.9.2008: Anna-Kaisa Hermunen: Mikä oikeaksi todistettakoon.

222 Kaleva 23.9.2008: Slovenian erikoisen Yle-vaalit.

223 Keskisuomalainen 23.9.2008: Slovenia vasemmalle Patria-kohun varjossa.

224 Keskisuomalainen 23.1.2009 ja 4.4.2009.

jupakassa syytettynä, ja silloinkaan ei löytynyt todisteita.

Mustamaalaajat ovat taas liikkeellä.²²⁵

Keskisuomalaisen oma kirjoittelu aiheesta oli melko vähäistä. Lehti uutisoi Patria-jupakasta pääosin STT:n avulla, mutta julkaisi myös oman toimittajan jutun Sloveniasta.

5.4 Vaalirahoitus ja Matin talot

5.4.1 Tapahtumien kulku

Vaalirahakeskustelu alkoi kevään 2007 eduskuntavaaleista. Ilta-Sanomat kertoi vaalien jälkeen saman vuoden joulukuussa, että Kehittyvien Maakuntien Suomi ja Nova-Group olivat jakaneet huomattavia rahasummia lähinnä keskustalaisten ja kokoomuslaisten poliitikkojen vaalikampanjoihin.

Suureen julkisuuteen vaalirahoitus ponnahti toukokuussa 2008, kun keskustan kansanedustaja Timo Kalli ilmoitti julkisesti Ylen A-studiossa, ettei tee lain vaatimaa ilmoitusta vaalituista, koska siitä ei ole säädetty rangaistusta. Hän piti 56 000 euron vaalitukeaan, josta huomattava osa oli peräisin yhdestä yrityksestä, ”minun ja antajan välisenä asiana”.²²⁶ Tämän jälkeen tiedotusvälineet alkoivat kaivella poliitikkojen rahalähteitä.

Syyskuussa 2009 paljastui, että keskustaa lähellä oleva Nuorisosäätiö ja siihen kuuluva Nuorisoasuntojen Isännöinti Oy olivat jakaneet silloiselle pääministerille Matti Vanhaselle yli 23 000 euroa vaalitukea 2006. Vanhanen toimi säätiön puheenjohtajana vuoteen 2003 asti. Seuraavalla viikolla Raha-automaattiyhdistyksen hallituksen puheenjohtaja Jukka Vihriälä (kesk.) erosi, kun hänen Nuorisosäätiöltä saamansa vaalituki paljastui. Samoin säätiön puheenjohtaja Antti Kaikkonen erosi.²²⁷ Säätiö ja sen lähipiiriin kuuluvat yhtiöt olivat tukeneet keskustatahoja yhteensä lähes 150 000 eurolla vuodesta 1998 alkaen.²²⁸

Syyskuussa 2009 Yleisradion TV2:n Silminnäkijä -ohjelma kertoi *Matin talot* -nimisessä jaksossa laajasti Nuorisosäätiön toiminnasta, sen saamista Raha-automaattiyhdistyksen avustuksista sekä vaalituesta keskustalaisille poliitikoille. Puolen tunnin ohjelman noin minuutin insertin mukaan Matti Vanhanen oli saanut lahjaksi rakennusmateriaalia firmalta, joka urakoi asuintaloja Nuorisosäätiölle. Tieto perustui yhteen nimettömään lähteeseen. Tapaus oli sattunut jo 1996 ja oli siten jo rikoksena vanhentunut, mutta se heitti silloisen pääministerin päälle raskaan syytöksen lahjuksen vastaanottamisesta.

Ohjelman jälkeen Keskusrikospoliisi alkoi tutkia lahjusrikoksia Nuorisosäätiön osalta. Poliittisen kohun kohteeksi joutunut pääministeri Matti Vanhanen ilmoitti ryhtyvänsä vastatoimiin Ylen TV2:a vastaan. Julkisen kohun keskellä Yleisradio ilmoitti pysyvänsä ohjelmassa esitettyjen väitteiden takana. Nimettömän lähteen tiedot olivat valaechoisia ja Yle oli valmis oikeudenkäyntiin, mikäli Vanhanen niin haluaisi.

225 Keskisuomalainen 5.3.2010, Janne Yläjoki: Kohu jätti jäljet.

226 Yle Elävä arkisto 7.5.2008: Kalli avasi pelin.

227 Helsingin Sanomat 14.2.2010: Vaalirahakohu.

228 Helsingin Sanomat 23.2.2011: Vain pieni osa säätiövyöhykettä.

Kohuttua ”lautakasaa” ei koskaan käsitelty käräjillä. Sen sijaan Julkisen sanan neuvostolle tehtiin kaksi kantelua, joissa epäiltiin esitetyn tiedon totuudenmukaisuutta ja toisessa pyydettiin JSN:ää selvittämään oliko Ylellä jokin poliittinen taka-ajatus. JSN antoi joulukuussa 2009 vapauttavan päätöksen ja katsoi, ettei *Matin talot* loukannut hyvää journalistista tapaa. Keskeisiä perusteluja olivat lähteen lupaus tulla tarvittaessa todistamaan oikeuteen sekä Matti ja Merja Vanhaselle esitetyt haastattelupyynnöt. Matti Vanhanen ei vastannut ja Merja Vanhanen kieltäytyi haastattelusta.²²⁹

Muutamia viikkoja JSN:n ratkaisun jälkeen Vanhanen ilmoitti jättävänsä pääministerin tehtävän sekä keskustan puheenjohtajuuden. Syyksi Vanhanen ilmoitti jalkaleikkauksen, joka tehtäisiin 2010 lopulla. Uudeksi keskustan puheenjohtajaksi ja pääministeriksi valittiin Mari Kiviniemi.

Kevättalvella 2010 Keskusrikospoliisi alkoi tutkia olisiko Vanhasta syytä epäillä rikoksesta Raha-automaattiyhdistyksen varojen jaossa. Myöhemmin syksyllä oikeuskansleri Jaakko Jonkka katsoi, että Vanhanen oli ollut esteellinen osallistuessaan valtioneuvoston istuntoihin missä päätettiin Raha-automaattiyhdistyksen varojen jaosta. Eduskunnan perustuslakivaliokunta pyysi lokakuussa 2010 poliisia aloittamaan esitutinnan Vanhasen mahdollisesta jääviydestä Raha-automaattiyhdistyksen avustusten jaossa. Vanhasta kuultiin useaan otteeseen Krp:ssä. Myös valtakunnanoikeutta harkittiin. Lopulta Vanhanen oli myös eduskunnan perustuslakivaliokunnan kuultavana. Se päätti viimein helmikuussa 2011 yksimielisesti asiantuntijalausuntojen perusteella, ettei syytteitä Vanhasta vastaan nosteta. Vanhanen oli tuolloin jättänyt politiikan ja siirtynyt Perheyritysten liiton toimitusjohtajaksi.²³⁰

5.4.2 *Matin talot* media-aineistossa

Lautakasajupakka kirvoitti Suomessa ennennäkemättömän julkisen keskustelun lähdesuojasta ja sen käytön oikeutuksesta. Kiivaan väittelyn keskipisteessä oli kysymys merkittävän uutisjutun rakentamisesta yhden nimettömän lähteen varaan. Tapahtumasarja kesti noin puolitoista vuotta syyskuun lopulta 2009 kevättalvella 2011, jolloin eduskunnan perustuslakivaliokunta päätti olla ryhtymättä asiassa enempään toimiin. Tänä aikana tutkimuksessa mukana olleissa viidessä lehdessä julkaistiin kaikkiaan 260 juttua aiheesta. Ne etsittiin vastaavin kriteerein kuin muu media-aineisto lehtien arkistoista. Näiden 260 jutun joukossa oli peräti 104 tekstiä, joissa suoraan tai välillisesti käsiteltiin lähdesuojaa ja sen käyttöä *Matin talot* -ohjelmassa. Toiseksi eniten lehdistökirjoittelua lähdesuojasta aiheutti STT:n doping-jupakka, joka keväällä 2011 oli kestänyt 13 vuotta. Siitä löytyi vastaavin hakukriteerein 821 artikkelia, mutta niistä vain 83 käsitteli suoraan tai välillisesti lähdesuojaa.

Suuren määrän takia jutut luokiteltiin niiden sisällön perusteella taulukon 2 osoittamalla tavalla. Luokitteluperuste oli kirjoitusten myönteinen, kielteinen tai toteava asenne lähdesuojan käyttöön *Matin talot* -ohjelmassa.

²²⁹ JSN 4193, 4199/YLE/09.

²³⁰ Helsingin Sanomat 12.10.2010: Vanhasen jääviysasia poliisin esitutkintaan. Helsingin Sanomat 23.2.2011: Vanhanen moitti oikeuskansleria. Entinen pääministeri välttyi valtakunnanoikeudelta.

Taulukko 2. Vaalirahoitusaineiston lähdesuojaa käsittelevät artikkelit.

	AL	HS	IL	Kaleva	KSML	YHT.
Myönteinen	4	2	3	7	1	17
Toteava	20	11	2	20	7	60
Kielteinen	10	5	1	7	4	27
YHT.	34	18	6	34	12	104

Luokittelu tuotti tuloksen, että yli puolet artikkeleista oli uutismaisen toteavia vailla kannanottoja yhden nimettömän lähteen käytöstä ”lautakasagatessa”. Huomio kiinnitettiin niihin juttuihin, joissa lähdesuojan käyttöä *Matin talot* –ohjelmassa arvioitiin myönteisesti tai kielteisesti. Tarkoituksena oli löytää lehtien perustelut siihen, milloin ja miten yksi nimetön lähde riittää uutisjutun julkistamiseen ja milloin taas ei riitä.

Aamulehti

Aamulehti uutisoi *Matin talot* –ohjelmasta parin päivän kuluttua lähetyksestä kertoen, että nimettömänä pysyttelevä lähde oli allekirjoittanut sopimuksen, jonka mukaan hän todistaa tarvittaessa oikeudessa. Artikkelisivun jutun mukaan yleisradioyhtiöltä ei tässä tapauksessa riitä edes vetoaminen valaehitoiseen lausuntoon, kun sen sisältöä ei kerrota kuin viitteellisesti.²³¹

Aamulehti otti pääkirjoituksessaan kriittisen kannan, kun Julkisen sanan neuvosto antoi *Matin talot* -vapauttavan päätöksen. Lehti katsoi neuvoston sahanneen omaa oksaansa. Ylen juttua Aamulehti piti poliittisesti motivoituneena:

Hyvään journalistiseen tapaan ei kuulu sellainen lähteiden käyttö, joka haikahtaa poliittisesti tarkoituksenmukaiselta, ja juuri siihen Silminnäkijä lankesi. Kokeneena journalistina Hyvärinen ei voinut hyväksyä neuvoston tulkintaa, joten hän erosi.²³²

Kaksi päivää myöhemmin Aamulehden kolumnisti Jyrki Lehtola kirjoitti hyvin kriittisesti lähdesuojasta, jonka takaa ”saa sanoa mitä vain”:

JSN:n vapauttavan päätöksen taustalla oli toimittajien lähdesuojafetisismi, ja nyt mentiin niin pitkälle lähdesuojan varjelussa, että tuli huomattavasti helpommaksi väittää mitä vain mistä vain, koska sattui bussissa kuulemaan vierustoverin puhelinkeskustelun väärin.²³³

Lehden toimittaja Toni Viljamaa jatkoi samalla linjalla haastattellessaan eronnutta JSN:n puheenjohtajaa Pekka Hyväristä. Hän nosti ohjelman pääongelmaksi perustumisen yhteen nimettömään lähteeseen:

Se syytti hatariin lähteisiin tukeutuen pääministeri Matti Vanhasta (kesk.) lahjuksen ottamisesta... Yksi nimetön, suullinen lähde ja kuulopuheet eivät olleet Hyvärisen mielestä riittäviä. Olisi tarvittu

231 Aamulehti 30.9.2009: Ylen mukaan kyse muusta kuin halvasta lautakasasta.

232 Aamulehti 11.12.2009, pääkirjoitus: JSN sahasi omaa oksaansa.

233 Aamulehti 13.12.2009, Jyrki Lehtola: Saa sanoa mitä vain.

jokin kirjallinen dokumentti tai muu varmistus, jotta juttu olisi läpäissyt seulan.²³⁴

Aamulehti ei silti ollut ehdottoman kriittinen *Matin* talojen tapauksessa. JSN:n ratkaisun yhteydessä lehti teki laajan kiertohaastattelun journalistien keskuudessa ja myös vapauttavaa päätöstä JSN:ssa tukeneet pääsivät esiin. Yksi heistä oli toimittaja Susanna Reinboth, jonka mukaan yksi nimetön lähde voi toisinaan riittää julkaistavaan juttuun:

Yle on tehnyt kaiken mahdollisen, mitä voidaan olettaa tehtävän.

Lähde tuntuu luotettavalta.

- Näyttää tukevaa tietoa on saatu. Yle oli pyytänyt sitoumuksen lähteeltään tulla oikeuteen todistajaksi. Lisäksi Yle oli kysynyt pääministeriltä haastattelua siinä onnistumatta.²³⁵

Aamulehdessä myös puolustettiin lähdesuojaa heikennysyrityksiä vastaan. Taneli Heikka puolusti kolumnissaan kahdesti näkyvästi lähdesuojaa ja ehdotti, että Suomessa otettaisiin mallia Yhdysvalloista, jossa laki suojaa yhteiskunnallisesti relevanttia tietoa vuotavia lähteitä irtisanomisilta ja uhkailulta:

... oletetaan, että Ylen Silminnäkiä-ohjelma oli oikeassa. Lautapinogatessa on päädytty kummalliseen tilanteeseen: yhteiskunnallisen ongelman paljastanut taho - Silminnäkiän Lähde – on päätyntä lainsuojattomaksi. ... Voisiko lainsäädäntömme kehittämättömyys olla osasy siihen, että Suomeen pesiityneiden maan tapojen vetäminen päivänvaloon on kestänyt niin pitkään? Ei ole helppoa lähteä ilmiantamaan esimerkiksi Nuorisosäätiössä istuvia kansanedustajia mahdollisesta luottamusaseman väärinkäytöksestä, jos tiedossa on työpaikan menetys.²³⁶

Heti ohjelman lähettämisen jälkeen keskustapoliitikot vaativat toimitusjohtaja Mikael Jungnerin eroa, mikä ei kuitenkaan saanut laajempaa kannatusta Aamulehdessäkään. Samoin Aamulehti uutisoi miten kilpaileva tiedotusväline kutsuttiin kumoamaan televisio-ohjelmassa esitetyt väitteet. Pääministeri Matti Vanhanen pyysi Tekniikan Maailman Rakennusmaailman edustajat tutkimaan omakotitalonsa. Niinpä jo 9.10.2009 uutisoitiin, että TM Rakennusmaailman asiantuntijat DI Vilho Pekkala ja Rkm, HTT Matti Eklund "eivät löytäneet Vanhasen talosta kallista puutavaraa."²³⁷

Aamulehden kirjoittelu "lautakasagatesta" oli pääosin toteavaa ja uutisoivaa. Kantaaottavista artikkeleista enemmistö oli kriittisiä *Matin* talojen tapauksessa - erityisesti yhden nimettömän lähteen käyttöä pidettiin huonona journalismina ja puskista ampumisena. Toisaalta lehden toimittaja Taneli Heikka puolusti selväsanaisesti sitä *Matin* talojen tapauksessa ja vaati lähdesuojalainsäädännön täydentämistä Suomessa. Lehti antoi hyvin palstatilaa *Matin talot* -ohjelman kohteille tietovuodon kohteille ja uutisoi heidän vastatoimistaan.

234 Aamulehti 15.12.2009, Toni Viljamaa: Periaatteen mies.

235 Aamulehti 11.12.2009, Anita Simola, Tommi Tolkki: Toimittajien oman neuvoston arvovalta on vaarassa.

236 Aamulehti 9.10.2009, Taneli Heikka: Lautakasan takaa päästävä lain turviin. Vrt. 30.9.2009, Taneli Heikka: Menkää oikeuteen, Vanhanen.

237 Aamulehti 9.10.2009: Vanhasen talossa ei kalikkaakaan mystisestä lautakasasta.

Helsingin Sanomat

Helsingin Sanomissa kirjoittelu ”lautakasagatesta” oli vähäisempää kuin Aamulehdessä. Lähdesuojaa käsittelevistä artikkeleista suurin osa oli uutisoivia ja toteavia, mutta kantaa ottaneissa oli enemmän lähdesuojan käyttötapaan liittyvää kritiikkiä kuin hyväksyntää *Matin* talojen tapauksessa.

Heti *Matin* talojen lähetyksen jälkeen televisioarvostelija Jyrki Räikkä arvosteli ohjelmaa samaan tapaan kuin *Totuus Patriasta* –ohjelmaa:

Kumpikaan Ylen kohuohjelma ei paljastanut lähteitään tai näyttänyt väitteitä tukevia dokumentteja. Tarkempien tietojen sanottiin vaarantavan lähdesuojan eli paljastavan tietoja toimittajille vuotaneiden ihmisten henkilöllisyyden. Katsojan osaksi jäi uskoa – tai olla uskomatta – toimittajan sanaan ja arvostelukykyn. ... On koko alalle vaarallista, jos journalismista tulee yleisön silmissä uskon asia.²³⁸

Tämä kirvoitti lehden ja Yleisradion välille keskustelun, jota on edellä referoitu *Patrian* tapauksen yhteydessä (luku 5.3).

Helsingin Sanomissa kysyttiin, eikö Yleisradiolla ole kuin yksi nimetön suullinen lähde väitettäessä, että tasavallan pääministeri oli kansanedustajana ollessaan ottanut vastaan lahjuksen? Tähän riittämättömyyteen toimittaja Jaakko Lyytinen vetosi myös arvostellessaan jutussaan ”Yhden lähteen lautakasa” Julkisen sanan neuvoston vapauttavaa päätöstä *Matin talot* –ohjelmasta. Samassa kirjoituksessa hän kertoi, että Helsingin Sanomien toimituksellisia käytäntöjä ohjaavaan tyylikirjaan oltiin kirjaamassa useamman lähteen käytäntö.²³⁹

Helsingin Sanomat arvosteli vielä kerran *Matin talot* –ohjelmaa, kun Julkisen sanan neuvosto oli antanut siitä vapauttavan päätöksen. Jyrki Räikkä piti edelleen Ylen yhtä nimetöntä lähdetä riittämättömänä ja epäluotettavana:

Väitteen totuudenmukaisuuteen pitäisi jo saada selvyys, lähdesuojaa murtamatta. Korruptiosyytöksen roikottaminen ilmassa ei ole kohtuullista sen enempää äänestäjien kuin Vanhasenkaan kannalta. ... Lisäykset olivat toisen käden tietoja ja epämääräisiä lausahduksia, mutta Ylessä ne tukivat julkaisupäätöstä. Niiden jälkeenkään näyttöä Vanhasen lahjonnasta ei voi luonnehtia ”pitäväksi”, kuten Silminnäkijässä tehtiin.²⁴⁰

Yhden nimettömän lähteen käyttöä puolustivat *Matin* talojen tapauksessa Helsingin Sanomien ulkopuoliset kirjoittajat. Ensimmäinen oli jo *Patrian* yhteydessä mainittu Ylen toimittaja Matti Virtanen ja hänen vastineensa televisioarvostelija Jyrki Räikän kritiikkiin 8.10.2009. Toinen juttu ilmestyi pari viikkoa myöhemmin. Siinä Jouni Tervo esitti perusteluja yhden nimettömän lähteen käytölle:

Vaikka journalistin ohjeissa ei oteta kantaa lähteiden lukumäärään, alalla pidetään kirjoittamattomana periaatteena, että tiedot olisi hyvä kerätä vähintään kahdesta toisistaan riippumattomasta

238 Helsingin Sanomat 7.10.2009, Jyrki Räikkä: Varokaa putoavia päitä.

239 Helsingin Sanomat 13.12.2009, Jaakko Lyytinen: Yhden lähteen lautakasa. Vrt. 13.12.: Mitä mieltä olet Julkisen sanan neuvoston vapauttavasta päätöksestä lautakasajutussa?

240 Helsingin Sanomat 15.12.2009, Jyrki Räikkä: *Matin talot* huutaa jatko-osaa.

lähteestä. Tosin yksikin asiasta tietävä voi riittää, jos hänen todistuksensa on kyllin vahva.²⁴¹

Helsingin Sanomat kertoi miten Matti Vanhanen hetken mietittyään ryhtyi yhdessä keskustajohdon kanssa vastatoimiin, ja kuvaili näitä sitten näyttävästi. Keskustajohto politisoi Ylen paljastuksen ja katsoi Yleisradion syyllistyneen pääministerin "järjestelmälliseen kaatoyritykseen" TV2:n Silminnäkijä-ohjelman lautaväitösten avulla:

Hän [Matti Vanhanen]sanoi iloitsevansa siitä, että hänellä on tässä asiassa sananvapaus. "Olen valmis taistelemaan." Niin sanotun etelän median toimintaa hän piti normaalina uutistoimintana ja jopa rohkaisi mediaa jatkamaan tutkimuksiaan.²⁴²

Haastattelulausunto muistuttaa keskustalehtien kommentointia STT:n doping-uutisoinnista 1998-2001. Silloin kyse oli puolueen presidenttiehdokkaan maineen mustaamista vaalien lähestyessä, ja lähdesuoja mahdollisti sen nimettömyyden turvin (vrt. Perko 2000, 80-87). Ero oli se, että tapausta ei nyt viety oikeuteen, vaan Julkisen sanan neuvostoon. Poliittisen tulkinnan tueksi haettiin teoria etelän median salaliitosta pääministerin kaatamiseksi.

Helsingin Sanomat julkaisi kaikkiaan 11 juttua, joissa sivuttiin tai arvioitiin teoriaa etelän median salaliitosta. Artikkelien suurta määrää selittää se, että keskustajohdon mukaan Helsingin Sanomat kuuluu Yleisradion ohella etelän medioihin. Kaksi jutuista oli muita laajempia. Molemmissa näkyy loukkaantuneisuus. Kirjoittajat olivat selvästi närkästyneitä journalisminsa puolueettomuuden kyseenalaistavasta väitteestä. Jo lokakuussa 2009 Helsingin Sanomat julkaisi laajan artikkelin, jossa haastateltiin etelän media –teorian esittäjiä sekä tutkijoita ja toimittajia. Etelän medioihin liitetty lehti antoi varsin näkyvästi tilaa puolueellisuussyytösten perusteluille.²⁴³

Helsingin Sanomat palasi aiheeseen keväällä 2010 toisessa perusteellisessa jutussa, kun teoria etelän mediasta pysyi sinnikkäästi julkisuudessa vaalirahakohun yltyessä. Marko Junkkarin ja Hanna Kaarton jutussa muistutettiin, että vaalirahassa ei itsessään ole mitään arveluttavaa, mutta siihen ei saa olla "koplattuna" esimerkiksi kaavoitusta tai muita pyrkimyksiä. Artikkelissa katsottiin, että Yleisradion *Matin talot* –ohjelmassa väitetty "koplaus"²⁴⁴ perustui yhteen nimettömään lähteeseen, oli siksi epäuskottava ja kääntyi lopulta Vanhasen eduksi.

Vain yhden lähteen todistukseen perustunut väite käänsi julkisen huomion poliitikoista mediaan itseensä ja sen toimintatapoihin. Vanhanen voitti puolelleen kansan sympatiat, sillä Silminnäkijän väitteitä oli helppo pitää pahimmanlaatuisena puskasta ampumisena.²⁴⁵

241 Helsingin Sanomat 23.10.2009, Jouni Tervo: JSN ratkoo lautakasan arvoitusta.

242 Helsingin Sanomat 11.10.2009, Jaakko Hautamäki: Pääministeri Vanhanen syyttää Yleä järjestelmällisestä kaatoyrityksestä.

243 Helsingin Sanomat 11.10.2009, Jaakko Lyytinen: Etelän median syyt.

244 Ylen elävä arkisto, Silminnäkijä, Matin talot 28.9.2008: "...rakennusliike pyrki tarvike-erän maksamisella edesauttamaan jatkourakoita säätiön tulevissa kohteissa."

245 Helsingin Sanomat 14.2.2010, Marko Junkkari & Hanna Kaarto: Kansanvallan peruskorjaus.

Yhteenveto Helsingin Sanomien kirjoittelusta

Helsingin Sanomien kirjoittelu *Matin* taloista oli pääosin toteavaa ja uutisoivaa. Kanta-aottavista artikkeleista selvä enemmistö oli yhden nimettömän lähteen käyttöä vastaan *Matin* talojen tapauksessa. Sitä pidettiin huonona journalismina ja korostettiin, että Helsingin Sanomissa edellytetään Yleisradiosta poiketen merkittävässä uutisjutuissa kahta toisistaan riippumatonta lähdettä. Helsingin Sanomat antoi näkyvästi palstatilaa *Matin talot* –ohjelman väitteiden kohteille mm. ottamalla vakavasti teorian vihamielisestä etelän mediasta, jonka väitettiin olleen Matti Vanhasen kaatoyrityksen takana.

Iltalehti

Iltalehti julkaisi tutkituista lehdistä vähiten kirjoituksia ”lautakasagatesta” ja lähdesuojasta. Niistä puolet oli sisällöltään hyväksyviä *Matin* taloja ja sen tekotapaa kohtaan. Lautakasaohjelman nimettömänä pysyttelevä lähde oli merkittävän rakennusliikkeen johtohenkilö, joka on itse hyväksynyt laskun kohutusta puutavaraerästä. Hänellä ei ollut poliittisia tarkoituksia, vaan motiivina on ollut ”tavallisen kansalaisen kriittinen näkökulma politiikan syvävirtoihin”. Samassa artikkelissa haastateltiin sekä *Apu*-lehden päätoimittaja Matti Saarta että *JSN*:n entistä puheenjohtajaa Kalevi Kivistöä. Edellinen hyväksyi yhden nimettömän lähteen käytön, jälkimmäinen arvosteli neuvoston vapauttavaa päätöstä *Matin taloista*.²⁴⁶

Jo pari päivää *Matin talojen* lähetyksen jälkeen Iltalehti ihmetteli miksi vain yhdestä ohjelman yksityiskohdasta oli noussut meteli, kun puolen tunnin ohjelmassa käsiteltiin laajasti keskustan vaalirahoitusta: ”Miksi pääministeri ohittaa KMS:ään ja Novaan liittyvät kysymykset?”²⁴⁷ Lehti arvioi, että Matti Vanhasen ja keskustajohdon julkisuusstrategia pyrki johtamaan keskustelun pois Kehittyvien maakuntien Suomeen ja Novaan liittyvistä ongelmista ja suuntaamaan sen melko vähäpätöiseen yksityiskohtaan, lautakasaan.

Kaleva

Kaleva julkaisi tutkituista lehdistä Aamulehden ohella eniten kirjoituksia ”lautakasagatesta” ja lähdesuojasta, 34. Niistä yli puolet eli 20 oli uutisoivia ja toteavia. Loput jakautuivat tasan lähdesuojan käyttötapaa Vanhasen tapauksessa kritisoiviin ja tukeviin.

Kaleva uutisoi näkyvästi miten Matti Vanhanen vaati Yleltä lisänäyttöä lahjussyytteiden tueksi ja miten keskustan Antti Rantakangas, Seppo Kääriäinen ja Timo Kalli asettuivat Vanhasen tueksi. Samoin keskustajohdon vaatimus Ylen toimitusjohtajan Mikael Jungnerin eroista²⁴⁸ oli esillä Kalevassa, kuten muissakin tutkituissa lehdissä.

Kalevan julkaisemissa kanta-aottavissa kirjoituksissa toistui pääosin sama kuin muissa tutkituissa lehdissä. Yhtä nimetöntä lähdettä pidettiin riittämättömänä näyttönä, ja siksi lehti vaati lähteen tuloa dokumentteineen julkisuuteen.²⁴⁹ Kun Julkisen

²⁴⁶ Iltalehti 11.12.2009: Yle sai puhtaat paperit.

²⁴⁷ Iltalehti 3.10.2009, Olli Waris: Vastauksia, herra pääministeri!

²⁴⁸ Kaleva 30.9.2009: Vanhanen tivasi Yleltä näyttöä väitteisiin. Kaleva 1.10.2009: Keskusta vaatii Ylen johdon eroa.

²⁴⁹ Kaleva 30.9.2009, pääkirjoitus: Lähteen tultava esiin.

sanan neuvosto oli antanut vapauttavan päätöksen *Matin taloista*, Kaleva haastatteli kriitikoita. Hjallis Harkimo vaati koko neuvoston erottamista ja Ole Norrback leimasi STT:n jutussa JSN:n ”tunareiden suojelijaksi”.²⁵⁰

Toisaalta Kalevasta löytyi myös ymmärrystä *Matin talot* -jutulle. Kaleva korosti muita lehtiä voimakkaammin, että ”lautakasagate” oli vain osa epäselvää vaalirahoitusta, mutta keskusta nosti detaljin julkiseksi silmätikuksi ohjataksaan keskustelua pois Nuorisosäätiön laajasta toiminnasta. Pääkirjoituksessa lehti arvioi Ylen taipumattomuuden viittaavan siihen, että sillä on edelleen ässä hihassa ja Vanhanen salaa jotain.²⁵¹

JSN:n vapauttavan ratkaisun jälkeen Kalevan pääkirjoituksessa todettiin nimettömien lähteiden käytön ja lähdesuojan olevan tärkeitä oikeuksia, jotka turvaavat yhteiskunnassa avoimuutta. *Matin taloissa* oli vain yksi nimetön lähde, mutta tämä oli lupautunut tarvittaessa tulemaan oikeuteen.²⁵² Hieman myöhemmin lehdessä kirjoitti Jouni Tervo, jonka mukaan neuvoston työ perustuu lakia tarkempiin eettisiin ohjeisiin.

Tästähän lautakasassa oli kysymys: koska Vanhanen ei uskaltanut kohdata salaista tiedonantajaa tuomioistuimessa, hän kyseenalaisti Yleisradion journalistiset tavat.²⁵³

Kalevasta löytyi myös pääkirjoitus, jossa varoitettiin, ettei ”lautakasagatea” pidä käyttää verukkeena Yleisradion poliittisen valvonnan lisäämiseksi:

...pääosa kansanedustajista ymmärtää riippumattoman tiedonvälityksen merkityksen. Toivottavasti linja pitää myös esitutkintalain eduskuntakäsittelyssä...²⁵⁴

Erityisen vaarallisena lehden toimittaja Kyösti Karvonen piti Keskisuomalaisen entisen päätoimittajan Erkki Laatikaisen esitystä ”laista kiihotuksesta kansanvaltaa ja sen vastuunkantajia kohtaan.”

Laatikaisen ideoiman lainkohdan kaltaisia, mielivaltaisuuden sallivia pykäläiä taitaa tällä hetkellä löytyä esimerkiksi Venäjän lainsäädännöstä. ...Kyllä nykyiset pykälät ovat aivan riittäviä saattamaan niitä rikkoneet journalistit edesvastuuseen.²⁵⁵

Kalevassa oli muita lehtiä enemmän ymmärtävää suhtautumista yhden nimettömän lähteen käyttöön sekä varoituksia käynnistää lakihankkeita, joilla tavalla tai toisella heikennettäisiin lähdesuojaa ja lisättäisiin tiedotusvälineiden poliittista kontrollia. Kaleva nosti Iltalehteä näkyvämmiin esiin keskustajohdon pyrkimyksen irrottaa ”lautakasagate” kansalaisia kuohuttaneesta laajasta ja pitkään jatkuneesta epäselvästä vaalirahoituksesta.

Keskisuomalainen

Keskisuomalaisessa oli Iltalehden tavoin vähänlaisesti juttuja ”lautakasagatesta”. Kun kiista puhkesi syksyllä 2009, keskusta käynnisti vastaiskun ja levitti teoriaa keskustaa vainoavasta etelän mediasta, jonka uhriksi Matti Vanhanen oli joutunut. Teorian

250 Kaleva 12.12.2009: Ole Norrback: Tunareiden suojelua.

251 Kaleva 10.10.2009, pääkirjoitus.

252 Kaleva 12.12.2009, pääkirjoitus: JSN oli mahdottoman edessä.

253 Kaleva 17.12.2009, Jouni Tervo: Väärin sammutettu?

254 Kaleva 18.10.2009, pääkirjoitus: Vaikeasti nieltävä sananvapaus. –Esitutkinta- ja pakkokeinolain uudistuksen yhteydessä puhuttiin lähdesuojan kaventamisesta. -Vrt. myös 259.

255 Kaleva 7.10.2009, Kyösti Karvonen: Vaalirahakeskustelu jaksettava käydä loppuun.

mukaan Suomen johtavat tiedotusvälineet Yleisradio ja Helsingin Sanomat olivat sosialidemokraattien ja kokoomuksen hallussa ja pyrkivät keskustan marginalisoimiseen maan puoluekentässä. Medioissa teoria etelän mediasta aiheutti vilkkaan keskustelun. Tämän tutkimuksen lehtiaineistosta ilmeni, että etenkin Helsingin Sanomat ja Kaleva ottivat pääosin kriittisesti kantaa teoriaan keskustaa kiusaavasta etelän mediasta.

Keskisuomalainen ei ”lautakasagatessa” tukenut teoriaa etelän mediasta.²⁵⁶ Laajalevikkisessä Sunnuntaisuomalainen –liitteessä julkaistiin itse asiassa kolumni, jossa satiirisesti ivattiin etelän media –teoriaa:

Mikä erottaa jatkossa keskustapuolueen ja etelän median?

- Lautaesirippu.²⁵⁷

Keskisuomalainen ei siis asettunut tukemaan etelän media –teoriaa. Se ei myöskään tukenut eikä uutisoinut entisen päätoimittajansa Erkki Laatikaisen esitystä ”laista kiihotuksesta kansanvaltaa ja sen vastuunkantajia kohtaan.”²⁵⁸ Aloite tuli julkisuuteen Ylen radio Keski-Suomen kautta.

Laatikaisen radiokolumnissa vaadittiin etelän median toimittajia vastuuseen huonosta journalismista:

Laissa on säädetty rangaistavaksi esimerkiksi kiihotus jotakin kansanryhmää kohtaan. Tällä kitketään muun muassa rasismia. Rangaistavaa olisi oltava myös kiihotus kansanvaltaa ja sen vastuunkantajia kohtaan. Media ei voi vaalikaudesta toiseen vaihtaa pääministeriä luomalla maahan hysteerisen ilmapiirin, jossa kansanedustajat kadottavat viileytensä. Kriittisyys ja epäkohtien paljastaminen on median velvollisuus ja kunniatehtävä, mutta yhteiskunnan vastaisen suoranaisten kiihotuksen hyväksyminen ylittää hyvän journalistisen tavan.²⁵⁹

Keskisuomalainen piti kuitenkin *Matin talot* –ohjelmaa huonosti tehtynä. Kahdessa pääkirjoituksessa arvosteltiin ohjelmaa. Väitettä lahjoman vastaanottamisesta lehti piti niin ankarana, että lähdesuojan takaa esitettynä siinä oli poliittisen ajolahdin piirteitä:

... median tehtävä on olla julkisen vallan vahtikoiria. Tiedotusvälineiden on myös oltava luotettavia ja lähdekriittisiä. Kaikkia kertomuksia ei pidä julkaista. Jos näytöt ovat huteria tai tarinat epätosia, niiden paikka ei ole uutisissa. Yleisradio on nyt itsekritiikin edessä. Kun Yleisradio ei voi tuoda todistajansa tai todistajiaan esille ennen kuin oikeudenkäynnissä, tilanne on patissa. Väite on väitettä vastaan.²⁶⁰

Lehdessä oli yksi kolumni, jossa varovasti ymmärrettiin *Matin talot* –ohjelmaa. Seppo Pänkäläisen jutussa arvosteltiin Matti Vanhasen toimintaa:

...pitää ihmetellä Matti Vanhasen logiikkaa. Pääministeri lähti käymään oikeutta yksityiselämästään Ruusus-tapauksessa, mutta

256 Keskisuomalainen ilmoitti lukijalupauksessaan 13.2.2009, että se ”on poliittisesti sitoutumaton sanomalehti.”

257 Keskisuomalainen/Sunnuntaisuomalainen 11.10.2009, Pertti Ruuhonen: Lauta(m)ies.

258 Samalla hakumenetelmällä kuin muissa lehdissä juttuja ei löytynyt. Asia tarkistettiin sähköpostitse päätoimittaja Pekka Mervolalta 11.5.2011.

259 Erkki Laatikainen 3.10.2009, YLE Keski-Suomi: Median vastuu selkeytettävä.

260 Keskisuomalainen 30.9.2009, pääkirjoitus, Pekka Mervola: Yle vastaan maan pääministeri.

kun miestä syytetään lahjonnasta, oikeuspoliittinen viisari ei värähdä. Hei, ei me eletä Italiassa!²⁶¹

Keskisuomalaisen ”lautakasagatea” koskenut uutisointi oli pääosin peräisin STT:ltä. Kun Julkisen sanan neuvosto antoi vapauttavan päätöksen *Matin talot* –ohjelmasta, Keskisuomalainen uutisoi äänestyspäätöksestä kuullen sekä vapauttavan että langettavan ratkaisun kannalla olleita.²⁶²

Kokonaisuutena Keskisuomalaisen kirjoittelu ”lautakasagatesta” oli toteavaa ja uutisoivaa. Lehti kritisoi pääkirjoituksissaan yhden nimettömän lähteen käyttöä, mutta ei tukenut väitteitä puoluetta ja Matti Vanhasta vainoavasta etelän mediasta.

5.5 Johtopäätökset median lähdesuojakeskustelusta

Media-aineistossa oli 1750 lehtijuttua viidestä sanomalehdestä vuosilta 1998-2010. Aineistosta haettiin vastauksia tutkimuskysymyksiin eli siihen, miten lähdesuojaa on käytetty, perusteltu, puolustettu ja vastustettu. Lisäksi haluttiin selvittää onko tietovuotojen kohteiden kohtelu mediassa tasapuolista. Epätasa-arvoisen kohtelun avulla on perusteltu lähdesuojan kaventamista.

Kaikissa tutkituissa lehdissä lähdesuojan tärkein normatiivinen perustelu oli yleisön oikeus tietoon. Oikein käytettynä lähdesuojan avulla voidaan saada yhteiskunnallisesti merkittävistä asioista ja tapahtumista tietoa, joka muutoin saattaisi jäädä pimentoon. Tiivistetysti tämän argumentin esitti Kalevassa Erkki Hujanen pohtiessaan journalistien aktiivisuutta ja passiivisuutta vaalirahakohun yhteydessä. Kolumnin otsikko oli: Ihmisille kuuluu oikeus tietää, journalisteille velvollisuus kertoa.

Sananvapauden perusta alkaa kansalaisen oikeudesta saada tietoa tärkeistä asioista. ... Vaalirahoitus paljasti, että myös journalistit epäonnistuivat sananvapaustyössään. Poliitiikan toimittajat tiesivät rahoituskuviot ja lain porsaanreiän, mutta jättivät asian uutisoimatta.²⁶³

Hujasen ajattelu muistuttaa Christiansin ym. (2009, 139-146) käsitystä tiedotusvälineiden funktioista yhteiskunnassa. Medialla voi olla passiivinen tai tiedon välittämiseen perustuva funktio, mutta se voi myös olla aktiivinen ja tehdä yhteiskunnallisia paljastuksia. Lähdesuojan käyttö on aktiivista toimintaa, jossa lehdistö ei tyydy pelkkään passiiviseen tiedottamiseen.

Tutkituista viidestä lehdestä neljässä varoiteltiin lukuisin kirjoituksin lähdesuojaoikeudenkäynneissä esitetyistä raskaista vahingonkorvausvaatimuksista, joita esitettiin ”henkisten kärsimysten” perusteella. Korvausvaatimusten todelliseksi tarkoitukseksi nähtiin halu aikaansaada pelotevaikutus, jolla vaikeutettaisiin yhteiskunnallisesti merkittävien asioiden tuomista julkisuuteen. Tämä argumentti nostettiin näkyvästi esiin, ja jopa maan suurin lehti Helsingin Sanomat myönsi

²⁶¹ Keskisuomalainen 9.10.2009, Seppo Pänkäläinen: Poliitikot pois ruuduista ja palstoilta.

²⁶² Keskisuomalainen 23.12.2009: Uimonen yrittää palauttaa uskottavuutta.

²⁶³ Kaleva 3.10.2009, Erkki Hujanen: Ihmisille kuuluu oikeus tietää, journalisteille velvollisuus kertoa.

pääkirjoitustasolla vuonna 2001, että Hiihtoliiton ja Nostokonepalvelun korvausvaatimukset olivat jo luoneet pelotevaikutusta.²⁶⁴

Poikkeus tutkittujen lehtien joukossa oli Keskisuomalainen. STT:n ensimmäisen doping-oikeudenkäynnin yhteydessä 1998-2001 se puolusti keskustan presidenttiehdokasta Esko Ahoa ja piti tätä lähdesuojan turvin levitettyjen, toteen näyttämättömien huhujen uhrina. Keskisuomalainen kannatti Aholle ja Hiihtoliiton johtajille maksettavaksi määrättyjä raskaita vahingonkorvauksia, ja harmitteli niiden alenemista hovioikeudessa.²⁶⁵

Toisaalta Keskisuomalainen muuttui eniten tutkimusajankohtana. Vaalirahaskandaaliin liittyneen ”lautakasagaten” aikaan 2009-11 lehdessä ei enää tuettu keskustajohdon poliittisia tulkintoja, kuten teoriaa sille vihamielisestä ”etelän mediasta”. Lehdessä oli tutkimusajankohtana vaihtunut päätoimittaja.

Toinen tutkimuskysymys koski lähdesuojan antamisen perusteluja. Tärkeimmäksi nähtiin tietolähteen suojelu mahdollisilta kosto- ja rangaistustoimilta. Medioiden välillä oli kuitenkin eroja, ja yhteen nimettömään lähteeseen perustuvaa uutisointia pidettiin kyseenalaisena, vaikka Journalistin ohjeiden ja lainsäädännön perusteella se on mahdollista. Jo STT:n doping-uutisoinnin yhteydessä ilmeni, että Helsingin Sanomissa kynnys lähdesuojan käyttöön oli korkea. Yksi nimetön lähde ei riitä, ja kahden lähteen tapauksessa toisen on oltava valmis tulemaan tarvittaessa esiin tai toimittamaan julkisuuteen dokumenttiaineistoa.

Helsingin Sanomien ja Yleisradion välille puhkesi sanallinen yhteenotto MOT:n Totuus Patriasta -ohjelman yhteydessä. Helsingin Sanomien Jyrki Räikän mielestä väitteitä ei ohjelmassa dokumentoitu riittävästi. Ylen Matti Virtanen puolestaan korosti MOT:n lähteiden olevan luotettavia, ja että ohjelman lähettämisen jälkeen lahjonnasta oli saatu lisänäyttöä. Kiista jatkui Matti Vanhasen ”lautakasagaten” yhteydessä. Helsingin Sanomissa kerrottiin tällöin, että sen toimituksen tyylikirjan oltiin kirjaamassa periaate, jonka mukaan merkittävän uutisen lähteitä pitää olla ainakin kaksi.²⁶⁶

Yhden nimettömän lähteen käytölle löytyi myös ymmärrystä, kuten Julkisen sanan neuvostossa lopulta enemmistö. Jos lähde on luotettava, hänelle voidaan tarjota suojaa ja julkaista juttu, jos yhteiskunnallisesti relevanttia tietoa ei muutoin ole saatavilla.

Kriittisiä kommentteja lähdesuojan väärinkäytöstä löytyi media-aineistosta myös nimettömille lähteille maksamisesta.

Lähdesuojan turvin tehtyjen juttujen kohteet vastasivat lähdesuojapaljastuksiin monin eri keinoin ja heidän näkemyksensä saivat laajasti ja näkyvästi tilaa tutkituissa lehdissä. Tiedotusvälineet siis toteuttivat ristiriitatilanteessa Journalistin ohjeisiin kirjattua samanaikaisen kuulemisen periaatetta.

Lehdet ikään kuin pyrkivät osoittamaan, että yhteiskunnallisessa kiistatilanteessa ne ovat tasapuolisia ja antavat tilaa vastakkaisille näkemyksille. Tutkituista lehdistä neljä varoitteli oikeudenkäynneissä tiedotusvälineille maksettavaksi langetetuista raskaista vahingonkorvauksista. Tästä huolimatta Iltalehti, Kaleva ja Keskisuomalainen antoivat Esko Aholle ja Kari Häkämiehelle näkyvästi tilaa, kun nämä oikeudenkäynnin

264 Helsingin Sanomat 17.12.2001, Keijo Himanen: Medialle kurinpalautusta.

265 Keskisuomalainen 1.11.2000, pääkirjoitus: Oikeuksien tuomiot ovat ailahtelevaisia.

266 Helsingin Sanomat 13.12.2009, Jaakko Lyytinen: Yhden lähteen lautakasa.

aikana vaativat STT:ltä huomattavia vahingonkorvauksia, jotta syntyisi pelotevaikutus ”roskajournalismin” hillitsemiseksi.²⁶⁷

Tekeillä ollutta esitutkinta- ja pakkokeinolakien uudistusta arvosteltiin pyrkimyksestä heikentää lähdesuojaa laajentamalla murtamisperusteita. Se olisi haitallista journalististen käytäntöjen ja demokraattisen julkisuuden kannalta. Muutammat lehdet muistuttivat, että lähdesuoja on tavanomainen, mutta suurelle yleisölle usein näkymätön työkalu koottaessa päivittäisiä tapahtumauutisia esimerkiksi yhden yrityksen, uskonnollisen tai aatteellisen suuntauksen hallitsemilta paikkakunnilta.²⁶⁸

Media-aineiston perusteella nykyisissä lähdesuojakäytännöissä kaksi keskustelua herättävää kohtaa. Ensimmäinen on kysymys yhden nimettömän lähteen käytöstä yhteiskunnallisesti merkittävässä uutisoinnissa. Toinen ongelmallinen tilanne on lähdesuojan turvin nimettömäksi jääville lähteille maksaminen. Edellisestä aiheesta käytiin laaja keskustelu ”lautakasagaten” yhteydessä, jolloin JSN linjasi yhden lähteen käyttöä. Sen sijaan nimettömille lähteille, ja ylipäätään tietolähteille maksamisesta ei Suomessa ole käyty mainittavaa julkista keskustelua.

²⁶⁷ Kaleva 22.6.1999, Seppo Karppinen: Korvaukset avainasemassa.

²⁶⁸ Tulos on samansuuntainen kuin Pietiläisen 20 vuoden takaisessa tutkimuksessa (Pietiläinen 1992, 145-).

Jorma Mäntylä & Tuomo Mörä

6. LÄHDESUOJAN EDUT JA ONGELMAT

Laajan media-aineiston analysoimisen lisäksi haastattelimme journalisteja sekä lähdesuojaa tuntevia asiantuntijoita. Tavoitteena oli myös haastattelujen avulla tutkia, miten lähdesuojaa käytetään, perustellaan, puolustetaan ja vastustetaan.

Teemahaastatteluihin pyrittiin valitsemaan tutkimusongelman kannalta relevantteja henkilöitä. Journalistit olivat henkilöitä joilla on paljon kokemusta lähdesuojan käytöstä. Ensisijaisesti haastateltaviksi valittiin toimittajia (ja heidän päälliköitään), jotka ovat tehneet tämän tutkimuksen kohteena olevia juttuja. Asiantuntijahaastateltaviksi valittiin lähdesuojaproblematiikkaa tuntevia asiantuntijoita mm. etujärjestöistä, oikeuslaitoksesta ja Julkisen sanan neuvostosta. Mukana on myös kaksi henkilöä, jotka ovat olleet lähdesuojan turvin tehtyjen juttujen kohteina. Heitä olisi haluttu mukaan enemmänkin, mutta haastattelujen saaminen osoittautui vaikeaksi. Kaikkiaan haastateltavia oli 33. Lista haastatelluista löytyy liitteestä 1. Tarkempia tietoja aineistosta ja tutkimusmenetelmästä liitteessä 4.

6.1 Lähdesuoja osana sananvapautta

Suurin osa niin toimittajista kuin asiantuntijoista suhtautui myönteisesti lähdesuojaan. Se nähtiin sananvapauden kulmakiveksi, jota on keskimäärin käytetty Suomessa vastuullisesti. Toimittajat listasivat aiheita, joita oikeastaan vain lähdesuojan avulla voidaan tuoda julkisuuteen.

Esimerkkeinä onnistuneesta lähdesuojauutisoinnista pidettiin merkittäviä paljastuksia taloudellisista ja poliittisista väärinkäytöksistä. Jos tietolähteiden pitäisi pelätä kosto- tai rangaistustoimia, monta isoa uutista olisi jäänyt julkistamatta. Ilman lähdesuojaa ei pystytäkään toteuttamaan taloudellisen ja poliittisen vallan valvontaa. Suomi nähtiin eräässä haastattelussa poikkeuksellisen sulkeutuneeksi ja monoliittiseksi yhteiskunnaksi. Tietoa vuotaa julkisuuteen vähän - ja ilman lähdesuojaa siitä olisi vielä vähemmän. Toimittaja kuvasi tilannetta näin:

...vuotajapuolella ihmiset itse asiassa hysterisestikin pelkää jopa julkisten tietojen kertomista, mikä on aivan hämmästyttävää... ihmisille on syntynyt se kuva, että edes julkisista asioista ei saa kertoa, jos ne on kiusallisia.

Lähdesuojan avulla voidaan käsitellä myös muita arkaluontoisia yhteiskunnallisia ongelmia. Lähdesuojan antamisella saattaa olla ratkaiseva rooli esimerkiksi tilanteessa, jossa maahanmuuttajalla on syytä pelätä kostoja, mikäli hän kertoo yhteisönsä ongelmista tai toimii vastoin sen normeja. Uutisointi tällaisista aiheista olisi vaikeaa ilman lähdesuojaa.

Haastateltavien kommentit olivat tältä osin varsin samanlaisia kuin julkisuudessa esitetyt käsitykset tiedotusvälineiden yhteiskunnallisesta funktioista. Lähdesuoja on keskeinen työkalu silloin kun lehdistö ei tyydy pelkkään passiiviseen tiedonvälittäjän rooliin. Lähdesuojakäytännöistä esitettiin myös kriittisiä kommentteja. Pari toimittajaa varoitteli liiallisesta käytöstä. Lähdesuojan pitäisi olla poikkeuksellinen tiedonhankintamenetelmä. Sitä pitäisi käyttää vain kun muita keinoja ei enää ole. Normaalioloissa hyvän jutun tulisi perustua ainakin kahteen riippumattomaan lähteeseen, joista yhden pitää tarvittaessa voida tulla julkisuuteen dokumentteineen.

Kukaan toimittajista ei kiistänyt lähdesuojan tärkeyttä, mutta muutama varoitteli juttujen uskottavuuden kärsivän, mikäli ne perustuvat nimettömiin lähteisiin tai kenties vain yhteen nimettömään lähteeseen. Lähdesuoja voi olla myös taakka ja siksi siihen pitää turvautua vain punnituissa ja vaikeissa tilanteissa. Lähdesuojan taakse voi piiloutua myös väärän tiedon levittäjiä.

Merkittävän yhteiskunnallisen paljastuksen tehnyt toimittaja sanoi lähdesuojan huonoksi puoleksi sen, että se suojaa lähdetä, mutta ei toimittajaa tai tiedotusvälinettä. Hän ja media joutuvat julkisen kritiikin ja suoranaisten hyökkäysten kohteeksi, kun lähde saa olla rauhassa taustalla.

Asiantuntijoiden ja juttujen kohteiden näkemykset eivät periaatteellisella tasolla eronneet toimittajien näkemyksistä. Lähdesuoja nähtiin länsimaisen sananvapauskäsityksen osaksi, jota ilman moni yhteiskunnallisesti relevantti asia jäisi piiloon. Lähdesuojan puuttuminen tai kaventaminen heikentäisi lehdistön edellytyksiä täyttää sosiaalista tehtävänsä. Suomen kaltaisessa pienessä maassa lähdesuoja arvioitiin vielä tärkeämmäksi tiedonhankintamenetelmäksi kuin isoissa maissa, joissa asiat eivät helposti henkilöidy. Asiantuntijahaastateltava jopa toivoi lähdesuojan aktiivisempaa käyttöä.

Useimmat journalistit kertoivat, että lähdesuojauutisointi on hyvin tavanomaista ja jää usein vaille huomiota. On aivan normaalia, että toimitus saa nimettömyyttä pyytävältä lähteeltä uutisvinkin aiheesta, jota kannattaa selvittää. Kun asiaa tutkitaan, löytyy dokumentteja ja omalla nimellä esiintyviä tietolähteitä. Pienillä paikkakunnilla, joissa kunnan politiikkaa ja talouselämää dominoi yksi mielipidesuunta tai yritys, on usein mahdotonta saada normaalia uutisaineistoa ilman lähdesuojaa. Syynä on pelko joutumisesta kosto- tai rangaistustoimien kohteeksi.

Valtakunnallisen tiedotusvälineen toimittaja huomautti, että EU-uutisoinnissa lähdesuojan käyttö on aivan tavanomaista, koska ”EU-virkamiehistö edelleenkin hirveän usein haluaa pysyä anonyyminä... siellähän puhutaan nimettömästä virkamieslähteestä ja ’käytävillä kerrotaan’...”

Haastateltavat muistuttivat myös, että lähdesuoja on suhteellinen oikeushyvä esimerkiksi Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisuihin eli sitä on punnittava muita perus- ja ihmisoikeuksia vastaan. Lähdesuojan pitäisi olla *ultima ratio* eli viimeinen keino - lähteen ilmoittaminen nähtiin ehdottomaksi pääsäännöksi. Lähdesuojaa täytyisi siksi käyttää hyvin rajoitetusti, ja vain silloin kun se todella on tarpeen.

Kaikkein kriittisimmissä haastatteluissa toimittajia syytettiin nimettömien lähteiden liiallisesta käytöstä. Kaksi asiantuntijaa muistutti, että nuoret journalistit

suhtautuvat liian anarkistisesti omaan valtaansa, ja ”... se on äärettömän huonoa, jos näyttöä ei tarvitse antaa. Joissakin näissä jutuissa on sekoitettu tuomioistuintkäytäntö ja journalismin etiikka.”

Toinen haastateltava korosti, että syytetyilläkin on oltava oikeusturva. Hänen mukaansa liian usein merkittäviä keskusteluja aloitetaan ja lopetetaan nimettömyyden turvin. Kun argumentteja ei todenneta, voidaan lähdesuojan avulla liata ihmisten elämäntyö ja saavutukset. Useat haastateltavat puhuivat kriittisesti trial by media – käsitteestä eli ”mediaoikeudenkäynneistä”. Samalla muistutettiin länsimaiseen demokratiaan elimellisesti kuuluvasta syyttömyysolettamasta.¹

Toimittajat korostivat lähes poikkeuksetta, että lähdesuojan oikeaoppisen käytön tulee perustua yhteiskunnallisen vallankäytön kannalta olennaisiin asioihin. Julkisen tarkastelun ja kriittisen arvioinnin kohteina pitäisi olla ennen kaikkea merkittävät poliittisen ja taloudellisen vallan käyttäjät. Toimittajat tunsivat erittäin hyvin Julkisen sanan neuvoston pitkään käyttämän ABC-jaottelun, jossa ihmisiä arvioidaan heidän yhteiskunnallisen asemansa perusteella. Merkittävät politiikan, hallinnon ja elinkeinoelämän vallankäyttäjät sekä aikalaishistoriaan kuuluvat ja julkisuudessa usein esiintyvät henkilöt arvioidaan eri tavoin kuin tavalliset kansalaiset.²

A- ja B-kategorioihin kuuluvia ihmisiä voi arvioida julkisuudessa kriittisemmin kuin ”taviksia”. A- ja B-kategorian yhteiskunnallisilla vaikuttajilla on asemansa puolesta hyvät mahdollisuudet puolustautua ja päästä myös julkisuuteen. Asetelma on siis heidän osaltaan tasapainossa, vaikka heihin kohdistuisi julkista kritiikkiä.

Yksi toimittaja jopa esitti, että osa vallankäyttäjistä pyrkii näyttelemään medioille sorrettua ja oikeudetonta. Näin he pyrkivät saamaan myötätuntoa väittämänsä epäoikeudenmukaiseen kohteluun julkisuudessa.

Asiantuntijahaastateltavat puolestaankatsoivat, että kyse on epätasapainotilanteesta. Suuri mediakoneisto arvostelee ylivoimallaan tietovuodon kohdetta, jonka puolustautumismahdollisuudet ovat heikot tietolähteen pysytellessä piilossa lähdesuojan takana.

...tässä olisi ehkä lainsäädännössä jonkinlaista epätasapainoa, joka ei täysin ottaisi uhrien asemaa huomioon.

... aika harva huolehtii kohteiden oikeuksista. Toimittajien oikeuksista sen sijaan huolehtii monikin ja mikäpäsi siinä, mutta kyllä minulla se käsitys on, että hyvin huolimattomasti saa hutkia kohdetta.

Toimittajien ja asiantuntijoiden johtopäätökset olivat näkökulmaeron takia erilaiset. Toimittajat olivat keskimäärin tyytyväisiä lähdesuojasta voimassa olevaan lakiin sekä Journalistin ohjeisiin, kun taas useat asiantuntijat arvioivat tietovuotojen kohteiden aseman kaipaavan kohentamista.

¹ YK:n ihmisoikeusjulistuksen 11 artikla: *Jokaisen rikollisesta teosta syytteessä olevan henkilön edellytetään olevan syytön siihen asti kunnes hänen syyllisyytensä on laillisesti todistettu julkisessa oikeudenkäynnissä, jossa hänelle turvataan kaikki hänen puolustustaan varten tarpeelliset takeet.*

² Periaatelausuma: Yksityiselämä, 1980.

Kritiikistä ja eroista huolimatta sekä toimittajien että asiantuntijoiden kokonaiskuva lähdesuojan käytöstä oli myönteinen. Journalistien keskuudessa myönteisiä arvioita oli eniten, mutta myös asiantuntijoiden keskuudessa niitä oli enemmän kuin kielteisiä.

6.2 Lähdesuoja ja etiikka

Lähdesuoja on toimittajien ja kustantajien käsissä vahva ase. Se voidaan murtaa vain, jos kyseessä on rikos josta rangaistus voi olla yli kuusi vuotta vankeutta. Raja on siten sama kuin lääkärien vaitiolovelvollisuuden murtamiskynnys. Se voidaan tehdä vain tuomioistuimen päätöksellä.³ Lähdesuojaa ei suotta ole verrattu lääkärien reseptinkirjoitusoikeuteen. Sitä voi käyttää vastuullisesti ja vastuuttomasti.

Toimittajat tarkastelivat lähdesuojan käytön vastuuta etiikan ja juridiikan näkökulmasta. Kun lähdesuoja annetaan, toimittaja on itse vastuussa esitetyn väitteen totuusarvosta. Nimellä annetussa kommentissa vastuu jää enemmän kommentin antajan vastuulle.

Lähdesuojaa ei tule toimittajien mielestä antaa kevyin perustein, sillä oikeuteen liittyy myös suuri vastuu. Useat toimittajat pitivät sitä siksi jopa vaarallisena työvälineenä. Esitettävien väitteiden oikeellisuus pitää varmistaa mahdollisimman perinpohjaisesti. Keskeistä on samanaikaisen kuulemisen periaate. Kriittiseen julkisuuteen joutuvan henkilön oikeudet on aina muistettava - häneltä pitää aina pyytää vastakommentti ja vastaus. Samalla kuitenkin muistutettiin, että journalismissa sallitaan tietty epävarmuuselementti. Jos tieto osoittautuu vääräksi, tulee vastuullisen median tunnustaa virhe. Tätä varten luodut eettiset ja lakisääteiset korjausmekanismit on tunnettava ja hyväksyttävä.

Toimittajat tuntuivat omaksuneen klassisen liberalistisen käsityksen, jonka mukaan totuus saadaan parhaiten selville asettamalla julkisesti vastakkain erilaisia ja vastakkaisia näkemyksiä. Suorastaan vaarallisena pidettiin tilannetta, jossa vain yksi näkemys pääsee julkisuuteen. Muutamissa haastatteluissa Suomea pidettiin tässä suhteessa eurooppalaisittain erikoisena ”yhden totuuden maana”. Muutamat toimittajat kokivat asemansa vastuulliseksi nimenomaan tämän vuoksi – he katsoivat velvollisuudekseen ”yhden totuuden” periaatteen kyseenalaistamisen. Tällainen ajattelu median roolista oli tyypillinen etenkin alle 50-vuotiaille toimittajille.

Haastateltavista löytyi yksi toimittaja, jonka mielestä lähdesuojan avulla kierretään moraalista vastuuta. Veteraanitoimittajan mielestä se on ”... toistuvaa, jatkuvaa ja ikävää ja vastenmielistäkin, kun ihmiset leimataan sillä perusteella, eikä heillä ole mitään mahdollisuutta puolustautua.”

Journalistin ohjeiden lähdesuojaa käsittelevään kohtaan oltiin tyytyväisiä. Useimmat haastateltavat olivat tietoisia Ruotsin tiukemmasta velvollisuuspohjaisesta lähdesuojasta. Suomessa se on julkaisijan oikeus. Eroa ei pidetty merkityksellisenä sillä käytännössä toimittajat suhtautuvat siihen kuin velvollisuuteen.

3 Laki potilaan asemasta ja oikeuksista 17.8.1992/785. Laki terveydenhuollon ammattihenkilöistä 28.6.1994/559.

Kaksi päätoimittajaa nosti esiin ajatuksen ohjeiden muuttamisesta siten, että lukijoille avattaisiin hieman lähdesuojan käyttöä. Yleisölle siis kerrotaisikin miksi lähde esiintyy nimettömänä ja millaista aineistoa on saatu.

Journalistin ohjeita täsmennettiin 2011 alusta alkaen nimenomaan lähdesuojan osalta.⁴ Ohjeisiin lisättiin kohta, jonka mukaan lähdesuoja on sekä oikeus että velvollisuus. Näin siis otettiin askel kohti velvollisuuspohjaista lähdesuojaa. Tutkimusprojektissa haastateltu juristi oli sitä mieltä, että velvollisuuspohjainen järjestelmä olisi parempi:

Minusta se on hyvinkin ajateltavissa... Ruotsin systeemi muodollisella tasolla on vahvempi median kannalta. Käytännössä ero ehkä ei ole suuri...eihän lähdesuoja ole avoin valtakirja julkaista mitä tahansa.

6.3 Lähdesuoja ja juridiikka

Eettisen vastuun ohella haastatellut toimittajat olivat selvillä lähdesuojan käyttöön liittyvästä juridisesta vastuusta. Toimittajia pyydettiin kommentoimaan väitettä, jonka mukaan lähdesuojaa käytettäessä media voi vetäytyä vastuusta, kun nimettömänä annettujen tietojen todenperäisyyttä on vaikea varmentaa. Väite kirvoitti etenkin alle 50-vuotiaiden vastalauseita.

Toihan on ihan puuta heinää. Toimittaja nimenomaan silloin ottaa isomman henkilökohtaisen riskin. Eli jos ne tiedot ei pidä paikkaansa, niin toimittajan pää on pölkylä.

Journalisteille oli itsestään selvää, että toimittajalla ja vastaavalla toimittajalla on aina vastuu juttujen sisällöstä. Oikeudellisten vastatoimien alkaessa tietolähde saa olla nimettömänä rauhassa taustalla, kun iskut ottaa vastaan jutun tekijä.

Asiantuntijat olivat vastuusta poikkeuksetta samaa mieltä kuin journalistit. Lähdesuoja ei vapauta vastuusta, vaan suojaa lähdettä. Median pitää vastata siitä, että julkistettu tieto pitää paikkansa.

...jos ei tiedotusvälineet tai toimittajat pysty...osoittamaan tietojansa oikeaksi, niin hän joutuu siitä vastuuseen, mutta sitä vastuuta ei voi siirtää sille, jolle on luvattu se lähdesuoja. Sinne sitä ei voi ulottaa.

Kun journalistit, kustantajien edustaja sekä juristit pitivät vastuukysymyksiä hyvinkin selvinä, tietovuotojen kohteet olivat jokseenkin päinvastaista mieltä. Kaksi haastateltua katsoi, että medialla ei ole Suomessa vastuuta, vaan lehdistö voi ampua kenet tahansa alas ilman vastuuta. Syyttömänä julkisesti leimatuksi joutunut katsoi joutuneensa ”julkisen raiskauksen kohteeksi. Siksi olisi tarpeen säätää julkisen sanan käytön vastuulaki.”

6.4 Lähdesuojan väärinkäyttö

⁴ Tarkennetut Journalistin ohjeet 2011 kohta 14: *Journalistilla on oikeus ja velvollisuus pitää tietoja luottamuksellisesti antaneen henkilöllisyys salassa siten kuin lähteen kanssa on sovittu. Jos yhteiskunnallisesti merkitävien tietojen julkaisusta aiheutuu erittäin kielteistä julkisuutta, toimituksen on suotavaa avata yleisölle, miten nimettömän lähteen ja siltä hankittujen tietojen luotettavuus on varmistettu.*

Journalisteilla oli erilaisia käsityksiä siitä, onko lähdesuojaa käytetty Suomessa väärin. Osa katsoi, ettei väärinkäytöksiä ole ollut. Osa taas nimesi muutamia tunnettuja viime aikojen ongelmatapauksia.

Useat mainitsivat heti Alpo Rusia koskevat vakoiluepäilyt (ks. liite 5), osa kommentoi tapausta erikseen kysyttäessä. Yksi toimittaja piti sitä ”onnettomana, huonosti hoidettuna ja osin varmaan erittäin raskaana”. Vikaa ei niinkään nähty lähdesuojaperiaatteessa vaan lähteessä, josta vuoti erheellistä tietoa. Väärinkäytösten yhteydessä mainittiin myös *Matin talot* –ohjelma eli ”lautakasagate”. Osa toimittajista ei voinut hyväksyä jutun julkaisemista yhden nimettömän lähteen varassa.

Eniten journalisteja huolestutti ilmiö, jota kutsuttiin usein ”seiskapäivä uutisoinniksi”. Osa toimittajista katsoi, että lähdesuojan kaltainen vahva työväline on tarkoitettu vakavan yhteiskunnallisen uutisoinnin apuvälineeksi, ei tietojen urkkimiseen viihdejulkisten yksityiselämästä. Kun siinä tulee väärinkäyttötapauksia, ne muodostuvat argumentiksi, jonka avulla lähdesuojan rajoittamista voi perustella. Haastateltavat arvelivat, että tunnettua muusikkoa Matti ”Sig” Inkistä koskevien lapsipornoepäilyjen vuotaminen julkisuuteen saattoi vaikuttaa vaatimuksiin lähdesuojan murtamisen helpottamisesta (tapauksesta enemmän liitteessä 6). Oikeusministeriön esitutkinta- ja pakkokeinolakien uudistamista pohtinut työryhmä työskenteli samaan aikaan kun juttu julkaistiin.

Toisaalta kenelläkään ei ollut selkeää ratkaisua siihen, miten yksityiselämän paljastuksiin voisi puuttua. Jopa journalistietiikan tuntijat olivat erimielisiä. Yhden näkemyksen mukaan lähdesuoja pitäisi varata vakavaan yhteiskunnalliseen asiajournalismiin mutta ”vakavan yhteiskunnallisen journalismin” määrittäminen ja rajojen vetäminen koettiin ongelmalliseksi. Määrittelyissä törmätään helposti myös perustuslain suojaamaan sananvapauteen.

...sananvapaus on koskematon perusoikeus ja sitä voi käyttää monenlaiseen viestintään, ja kuka meistä määrittelee sitten mihin sitä oikeammin käytetään, koska silloin siitä tulee poliittinen ohjattavuus hyvin helposti tällaisille määritteille.⁵

Toimittajat olivat huolestuneita lähdesuojan väärinkäytön seurauksista. Seuraukset voivat olla juridisia, mutta myös vahingollisia tiedotusvälineiden uskottavuudelle: ”...jos käytät sitä kerrankin väärin, niin asetat koko edustamasi tiedotusvälineen uskottavuuden koetukselle.”

Journalistit muistuttivat usein, että väärinkäytökset ja epäonnistumiset eivät saa oikeuttaa lähdesuojan huonontamista. Yksittäistapaukset nousevat julkisuuteen, mutta pääosin käyttö on vastuullista ja väärinkäytökset ovat harvinaisia. Yksi päätoimittaja totesi, että lähdesuoja on oikein käytettynä sananvapauden ja demokratian yksi kulmakivi, mutta väärinkäytettynä siitä tulee ”tosi likainen ase.”

Erilaiset tavat suhtautua anonymien lähteiden käyttöön näyttävät synnyttäneen koulukuntaeroja suomalaisten toimittajien välille. Tutkimushaastatteluihinsa kaksi toimittajaa väitti, että Suomessa olisi jonkinlainen kritiikittömästi lähteisiinsä suhtautuva toimittajien verkosto. Sitä kuvailtiin näin:

5 Vrt. Pietiläinen, 1991, 37-39. Suomessa yritettiin 1980-luvulla asettaa rajoituksia ”roskalehdistölle” eli rikoslehdille.

...ryhmiä on varsinkin oikeustoimittajina ja tutkivina toimittajina. Ja monesti nää tutkivat toimittajat ovat hankkineet itselleen aseman, että ne tosiasiaassa ovatkin ikään kun päätoimittajan yläpuolella. Ja toimivat yhdessä eri medioiden kesken, joka ois täysin totaalisen mahdotonta hyväksyä, jos kysymyksessä olis johtavat toimittajat tai kustantajat... Ja nää toimittajat ovat hyvin aktiivisia ja hakeutuvat...oikeustoimittajien yhdistykseen ja Julkisen Sanan Neuvostoon ja muualle, jossa ikään kuin puolianarkistinen radikalismi on lisääntynyt viime vuosien aikana.

... et se julkas perättömiä juttuja, näitä ilmiannettuja juttuja... mut siis tähän hänen jengiinsä, mä oon sanonu semmonen perinneseura, siihen kuulu sitten tuota niin Iltalehden toimittaja, MOT-ohjelman toimittaja, A-Studio toimittaja ja jonkun aikaa Maikkarin toimittaja, mut se sit se jäi siitä jotenkin pois, usein huomaa siitä, että nää lähteet osas käyttää tätä verkostoa hyväkseen.

Asiantuntijoiden arviot lähdesuojan väärinkäyttötapauksista Suomessa olivat melko samansuuntaisia kuin journalistien. Epäonnistumisia on, mutta kokonaisuus nähtiin toimivaksi. Väärinkäyttötapausten määrä arvioitiin vähäiseksi, mutta niiden katsottiin synnyttävän keskustelua käytön perusteista ja vaatimuksia murtamiskynnyksen laskemisesta. Tutkimukseen haastateltu juristi totesi yksiselitteisesti, että lähdesuojan väärinkäyttö tai liiallinen käyttö voi johtaa siihen, että ”esitetään vaatimuksia lähdesuojan kaventamiseksi.”

Myös useat asiantuntijat pitivät Alpo Rusin tapausta esimerkkinä huonosti menneestä lähdesuojajauutisoinnista. Eduskunnan seksuaalisesta häirinnästä kertova Helsingin Sanomien juttu ja Matti Vanhasen ”lautakasagate” mainittiin myös, mutta eniten kritiikkiä sai osakseen lähdesuojan käyttö yksityiselämän paljastuksiin. Erityisesti viranomaisten edustajat arvioivat Matti ”Sig” Inkisen tapauksen nimenomaan sellaiseksi väärinkäytöksi, jonka selvittäminen olisi mahdollista vain lähdesuojaa avaamalla (ks. liite 6). Juttu perustui esitutkintamateriaaliin, jota väitettiin laittomasti vuodetun 7 päivää lehdelle.

Inkisen tapaus, jossa sitten henkilö kuoli ja sen jälkeen todettiin, ettei oikeastaan olisi mitään muuta keinoa selvittää sitä, kun lähdesuojaa avaamalla, eli tietyllä tapaa jälkikäteinen puhdistus... jota jo omaiset vaati ja toivo... mikä oli totuus asiassa kun prosessi jäi kesken.

Journalistien ja virkamiesten suhtautumiset laittomasti vuodettuihin tietoihin poikkesivat toisistaan. Virkamieshaasteltavat katsoivat väärinkäytösten oikeuttavan lainsäädännöllisiä toimia, kun taas toimittajat olivat sitä mieltä, että viranomaisten pitäisi keskuudessaan selvittää maksua vastaan tai vaitiolovelvollisuuden vastaisesti vuodettujen tietojen lähteet. Ongelma ei ole mediassa vaan julkishallinnossa ja sen palveluksessa olevissa virkamiehissä.

Yksi päätoimittaja kertoi, että Suomessa ainakin kaksi julkaisua on maksanut nimettömille lähteille. Hän piti sitä epäterveenä ilmiönä, jolla voi olla haitallisia pitkäaikaisvaikutuksia. Haastateltavat pohtivat myös maksetun tietolähteen luotettavuutta. Eikö maksun saajalle

synny halu miellyttää maksajaa, jolloin rahan saamiseksi kerrotaan tarvittaessa maksajaa miellyttäviä asioita?

Lähteille maksaminen ei ole uusi ilmiö. Tuomo Pietiläinen pohti jo 20 vuotta sitten oliko esimerkiksi poliisin kautta saatujen uutisten taustalla tietokauppaa, lahjontaa tai korruptiota. (Pietiläinen 1992, 138-143.)⁶

Ovatko journalistien ja juttujen kohteiden oikeudet tasapainossa?

Journalistien ja paljastusten kohteiksi joutuneet olivat varsin erimielisiä asemastaan lähdesuojan turvin tehtyjen juttujen jälkeen. Juttujen kohteet katsoivat joutuneensa väärinkäytösten kohteeksi ja korostivat miten vaikeaa on puolustautua, kun ei tiedä mihin julkisuudessa esitetyt väitteet perustuvat.

Journalistit puolestaan katsoivat, että yleensä paljastusten kohteina on merkittäviä julkisuuden henkilöitä, jotka osaavat toimia joutuessaan kritiikin kohteeksi. Usein he pääsevät helposti esiintymään mediassa ja organisoivat nopeasti vastajulkisuutta. Käyttämällä hyväksi henkilösuhteita ja valtaa he pystyvät vaikuttamaan tiedotusvälineisiin omistajien ja päätoimittajien kautta. Esimerkkinä mainittiin mm. pitkään jatkunut STT:n doping-tapaus, jonka yhteydessä kahden journalistin ura tuhoutui. Omia kokemuksia peilattiin etenkin Johanna Aatsalon kohtaloa vasten.⁷ Kaksi toimittajaa kertoi saamistaan henkilökohtaisista uhkauksista. Toimittajat kertoivat miten asianajajat olivat uhkailleet heitä ja esittäneet raskaita korvausvaatimuksia.

Joka kerta kun mennään esittämään jotain kontroverssia lähdesuojan takaa, niin tiedetään jo, että mitä me sitten joudutaan, miten me sitten tähän vastaamme. Se kaikki lumi joka tulee tupaan ja paska joka tulee silmille, on meidän kannettavana. Eli se ei ole ollenkaan helppoa, päinvastoin.

Tavallisen ihmisten tekemisiä ei uutisoida samoin ja heidän yksilön suojansa on korkeampi. Haastatteluista ilmeni, että toimittajat olivat hyvin sisäistäneet Journalistin ohjeet sekä Julkisen sanan neuvoston soveltaman yksityiselämän suojan ABC-jakoineen. Toimittajat olivat yleisesti sitä mieltä, että journalistien itsesääntelyn mekansimit takaavat juttujen kohteiden oikeusturvan ja yksilönsuojan.

Tutkimukseen haastatellut juristit arvioivat, että lähdesuojan käyttö on keskimäärin ollut vastuullista. Ylilyöntejä on saattanut sattua, mutta virhemarginaali on kuitenkin ollut siedettävä. Tapauksia pitkään seurannut journalistietiikan asiantuntija totesi kuitenkin, että täydellistä tasapainotilaa ei löydy koskaan.

K: Ovatko journalistien oikeudet ja tietovuotojen kohteina olevien tahojen oikeudet mielestäsi tasapainossa ja pitäisikö tätä painotusta jotenkin muuttaa?

V: Siihen ei löydy ikinä tasapainoa. Se on jatkuva ristiriita, joka pitää sen ikään kuin virkeänä. Ei sitä tarvitse muuttaa.

Vastaus on samankaltainen kuin mitä saatiin tutkimuksen media-aineiston analyysissä: lähdesuojauutisoinnissa näkyy yhteiskunnallisia ja moraalisia konflikteja.

6 Pietiläinen listasi teemahaastattelun tuloksena 1990-luvun taitteessa poliisiuutisoinnin ongelmia Suomesta: "Saunailtoja, lounaita ja viinapullo – vihjepalkkioita poliisille, lehden ilmaisvuosikertoja, kakkua, kahvia, kukkia poliisipäivystykseen, ravintolakestitystä..."

7 Journalisti 2.9.2005, Pekka Vehviläinen: Johannan kova koulu. Helsingin Sanomat 30.4.2011: Dopingjutun kirjoittaja uhattiin räjäyttää.

LAUJANTAINA 30. HUHTIKUUTA 2011

Urheilu

Dopingjutun kirjoittaja uhattiin räjäyttää

Johanna Aatsalo kertoi käräjillä kovista kokemuksistaan.

Antti Nieminen HS
Doping

YKSI juttu kaiken muuttaa voi.

NÄIN kävi kirjallisesti toimittaja Johanna Aatsalolle, joka kirjoitti STT:n julkaiseman dopingjutun kolmetoista vuotta sitten. STT kertoi tammikuussa 1998 hiihtäjä Jari Räsänen ostaneen 1996 kasvuhormonia, jonka käyttö oli "lähes jatkuvaa".

Jutusta nousi valtava kohu, joka on vaikeuttanut Aatsalon uraa ja koko elämää monta vuotta.

Jutun julkaisun jälkeen Hiihtoliitto käynnisti tiedotus-sodan meitä vastaan silloisen puheenjohtajansa [Esko Ahon] ja toimitusjohtajansa [Esa Klingan] kanssa. Ehdoitimme heille, että hoitakaa omat sotkunne kuntoon, mutta se ei käynyt", Aatsalo kertoi, kun häntä kuultiin asianomistajana STT:n dopingjutussa Helsingin käräjäoikeudessa

STT:n entinen toimittaja Johanna Aatsalo ja ex-päätoimittaja Karl Väisänen istuivat eilen Helsingin käräjäoikeudessa asianomistajina STT:n dopingjutussa.

noutui tästä tapauksesta. Eräs työkaveri kävi myös fyysisesti minun käsiksi."

Aatsalo työskenteli STT:ssä vuoden 2000 kevääseen asti. Hän oli ensin urheilutoimittajana ja kolumistina, josta hän siirtyi ulkomaantoimittajaksi ja ko-

päällikön ja toimitusjohtajan Jari Piiraisen astanajaja Juha Kohu kysyi Aatsalolta, miksi työtoverit käänsivät tälle selkäänsä.

"Sinä pitää kysyä heiltä", Aatsalo vastasi. Helsingin Sanomien tietoi-

tä". Aatsalon mukaan hän keskusteli asiasta ensin oman esimiehensä kanssa ja myöhemmin toimituspäällikön kanssa.

Silloin sovittiin, että hän voi tehdä työtään omalla ajallaan. Juttu julkaistiin tammikuun lopussa.

Kun juttujen kohteet eivät pääse sopuun median kanssa, edessä on usein jonkinasteinen yhteenotto julkisuudessa, tuomioistuimissa tai Julkisen sanan neuvostossa. Tämä on normaalia yhteiskunnassa, jossa on ristiriitoja ja erimielisyyksiä. Ne ovat ikään kuin sananvapaudesta maksettava hinta. Yhteiskunta olisi epänormaali, mikäli tällaista ei olisi (vrt. Rancière 2009, Mill 1891). Sananvapauslainsäädännön ja eettisten ohjeiden sekä niitä tulkitsevien yhteiskunnallisten instituutioiden tehtävä on huolehtia, että ristiriidat pysyvät säänneltyinä.

6.5 Lähdesuojan murtaminen

Esitutkinta- ja pakkokeinolakien uudistamista pohtinut työryhmä esitti vuonna 2009 lähdesuojan murtamismahdollisuutta "...alustavissa puhutteluissa rikoksen

selvittämiseksi... jos tieto on annettu vastoin rangaistavaa salassapitovelvollisuutta” (Esitutkinta- ja pakkokeinotoimikunnan mietintö 2009, 87-89, 340).

Toimittajat, päätoimittajat ja media-alan työnantajat vastustivat hanketta yksimielisesti. He katsoivat, että muutos vaikeuttaisi relevantin tiedon saamista yhteiskunnallisista epäkohdista. Suorastaan kammottavana pidettiin ajatusta siitä, että poliisi voisi esitutkinnassa vaatia jutun lähteiden paljastamista:

... se kaventaa mahdollisuutta tuoda yhteiskunnallisesti tärkeää tietoa esiin, kun on tiedossa, että kuka tahansa ylikonstaapeli voi alkaa kohta vaatimaan esitutkinnan aikana toimittajaa kertomaan lähteensä.

Kokenut toimittaja huomautti lisäksi, että poliisiasioiden tietovuotajat eivät suinkaan aina ole virkamiehiä. Tutkinnoissa on mukana paljon ihmisiä, jotka saavat tietoa ja asiakirjoja ja voivat sitten vuodattaa niitä medioille eri tarkoituksissa.

Poliisi- ja oikeusviranomaiset, siis valtion edustajat, olisivat sen sijaan halunneet alentaa lähdesuojan murtamiskynnystä. He perustelivat tätä virkasalaisuuden rikkomisen aiheuttamilla turvallisuusongelmilla sekä paljastusten aiheuttamilla vahingoilla. Esimerkiksi aiheuttomaksi osoittautuvan rikosepäilyn vuotaminen voi aiheuttaa huomattavaa vahinkoa. Nykytilanteessa tapauksia ei päästä lähdesuojan vuoksi tutkimaan.

...nykykäytännön muuttaminen olisi järkevää poikkeustapauksissa jo esitutkinnan aikana. Mitä pitemmälle juttu menee, niin sitä varmemmaksi tulee ihmisten käsityksissä, että syyllinenhän hän on.

Työryhmän ehdotus ei lopulta päätynyt hallituksen ehdotukseen uudeksi esitutkinta- ja pakkokeinolaiksi eikä lähdesuojan murtamista helpotettu.

Toimittajilta kysyttiin onko heidän sopimaansa lähdesuojaa pyrittä murtamaan. Lähes kaikki toimittajat olivat tämän kokeneet. Muutama oli ollut jopa yli kymmenen kertaa poliisikuulusteluissa. Haastatellut kuitenkin kertoivat, että poliisin suhtautuminen oli ollut normaalisti kohteliasta ja asiallista, koska lähdesuojaa koskevasta lainsäädännöstä on oltu tietoisia. ”Suomalainen poliisi kysyy yleensä helposti niitä asioita, vaikka hänellä ei siihen mitään toimivaltaa olisikaan.” Samoin erilaisia epävirallisia teitä oli yritetty selvittää jutun lähdeksi. Tilanne ei näytä muuttuneen sitten Pietiläisen tutkimuksen 1990-luvun alussa (Pietiläinen 1992, 145-150).

6.6 Lähdesuoja ja internet

Kaksi haastattelukysymystä jakoi ja hajotti haastateltavia voimakkaasti. Nämä olivat vuonna 2004 tapahtunut lähdesuojan laajentaminen internet-julkaisemiseen sekä julkaistavan jutun perustaminen yhteen nimettömään lähteeseen.

Lähdesuojaa on perinteisesti pidetty journalistien, kustantajien ja kirjanpainajien oikeutena. Vuoden 2004 sananvapauslaki on kansainvälisesti laaja-alainen ja koskee myös verkkojulkaisemista.

Suomen sananvapauslain 16§ 1 mom Lähdesuoja ja oikeus anonyymiin ilmaisuun kuuluu seuraavasti: *Yleisön saataville toimitetun viestin laatijalla sekä julkaisijalla ja ohjelmatoiminnan harjoittajalla on oikeus olla ilmaisematta, kuka on antanut viestin*

*sisältämät tiedot.*⁸ Helsingin hovioikeus vahvisti 2010, että kansanedustaja Jyrki Kasvin ei täytynyt paljastaa tietolähteitään, kun tämä oli blogissaan julkistanut tietoja eduskunnan työntekijöihin kohdistuneesta seksuaalisesta ahdistelusta.⁹

Periaatteessa kuka tahansa verkkosivun tai blogin pitäjä voi vuodattaa julkisuuteen erilaista aineistoa ja salata tietolähteensä. Tämä on herättänyt hämmennystä niin toimittajien kuin päätoimittajien ja kustantajien keskuudessa. Asia ei ole vähäpätöinen, sillä yksityiset verkkosivustot voivat Suomessakin saada nopeasti kymmeniä tuhansia lukijoita - enemmän kuin maakunnalliset sanomalehdet.

Sekä toimittajilta että asiantuntijoilta kysyttiin kommentteja laista, sen tulkinnasta sekä siitä, pitäisikö lähdesuoja heidän mielestään rajata ammattimaisille julkaisijoille, kuten kirjailijoille, kustantajille ja toimittajille. Vastaukset hajosivat voimakkaasti.

Lähes kaikilla haastatelluilla oli mielipide verkkojulkaisemiseen liittyvästä lähdesuojasta. Monien näkemys oli kuitenkin epävarma ja sisälsi pohdintaa niin puolesta kuin vastaan. Erityisen ongelmalliseksi koettiin rajaamisen kriteerit. Miten määriteltäisiin ja rajattaisiin se joukko, jolla on oikeus lähdesuojan käyttöön ja jolla ei ole? Toisaalta epävarmat katsoivat, että rajaamaton lähdesuoja voi johtaa väärinkäyttöön, koska sen piirissä on nyt kokemattomia ja harrastajamaisia julkisuuden toimijoita.

Lähdesuojan laajentamista verkkojulkaisemiseen puolusteltiin sillä, että esimerkiksi blogeissa voidaan tuoda julkisuuteen uutta yhteiskunnallisesti relevanttia tietoa. Lähdesuoja voi olla arkaluontoisten asioiden julkaisemisessa yhtä tärkeä blogeissa kuin perinteisissä medioissakin.

Puolustajat pohtivat myös, millaisia ongelmia rajaaminen esimerkiksi ammattimaisille julkaisijoille voisi tuoda tullessaan. Johtaisiko tämä siihen, että journalistit, kirjailijat tai kustantajat sertifioitaisiin kuten lääkärit, psykologit ja asianajajat? Eli pitäisikö perinteisesti vapaat julkisuusammatit tehdä luvanvaraisiksi ja varata lähdesuojan käyttö vain sertifioituille toimijoille? Jo rajaamisen vaikeuden vuoksi paremmaksi vaihtoehdoksi nähtiin sananvapauden ulottaminen yhtäläisin ehdoin myös verkkojulkaisemiseen. Problematiikka olisi samantyyppinen kuin silloin, jos lähdesuoja varattaisiin lehdistön sisällä vain ”vakavaan yhteiskunnalliseen journalismiin” ja otettaisiin se pois viihteelliseltä journalismilta.

Kriittisissä näkemyksissä kiinnitettiin huomiota harrastajajulkaisijoiden, kuten bloginpitäjien ammattitaidon puutteeseen ja vastuuttomuuteen. Nimiä, kuvia ja osoitteita julkistetaan ymmärtämättä seurauksia. Ihmisiä leimataan syyllisiksi ennen oikeudenkäyntiä. Journalismin eettiset säännöt ja itsesääntelyn mekanismit eivät päde ja Julkisen sanan neuvosto on käytännössä järjestelmän ulkopuolella. Lähdesuoja tarjoaa verkkokirjoittelijoille journalistin oikeuksia ilman itsesääntelyyn liittyvää vastuuta ja velvollisuuksia.

Kaikkein kielteisimmin lähdesuojan käyttöön verkkojulkaisemisessa suhtautui lähdesuojan avulla tehdyn jutun kohteeksi joutunut haastateltava. Hän katsoi, että tilanne menee aivan mahdolltomaksi, jos jokainen ihminen saa kirjoittaa ihan mitä sattuu: ”Lehdistön lähdesuoja entiseen malliin ja muilta pois ja piste.”

8 Laki sananvapauden käyttämisestä joukkoviestinnässä 460/2003.

9 Edilex 14.7.2010: Kansanedustaja Jyrki Kasvi sai salata blogilähteensä.

Asiantuntijoiden näkemykset verkkojulkaisemisesta hajosivat myös. Media-alan johtotehtävissä työskentelevä korosti, että lähdesuoja ei voi olla jokamiehenoikeus, vaan siihen on kytkettävä vastuujärjestelmä.

Kustantajat päätoimittajien kauttahan ovat aina historiallisesti kantaneet vastuuta tiedotusvälineiden sisällöstä ja tekevät sen nytkin. Silloin tietysti, kun ei ole tämmöistä vastuujärjestelmää, niin silloin ei myöskään voida tähän lähdesuojaan vedota.

Myös asiantuntijat kiinnittivät juridisten ongelmien lisäksi huomiota siihen, että journalistietikka on netin harrastajakirjoittajille tuntematon asia.

Myönteisesti lähdesuojan käyttöön verkkojulkaisemisessa suhtautuneet ehdottivat, että ratkaisu vastuuongelmaan olisi Julkisen sanan neuvoston ja Journalistin ohjeiden tekeminen tunnetuksi internet-maailmassa. Journalistietikkaan perehtyneet asiantuntijat korostivat myönteistä suhtautumistaan verkkojulkaisemiseen. Lähdesuojan juridinen rajaaminen tuottaisi huomattavia määrittelyongelmia ja sen monopolisoiminen jollekin ammattiryhmälle olisi hankalaa. Heidän mielestään väärinkäytökset ovat kuitenkin olleet vähäisiä verrattuna julkaisutoiminnan laajuuteen. Viime kädessä myös verkkokirjoittajilla on rikosoikeudellinen vastuu viesteistään.

6.7 Riittääkö yksi lähde?

Toinen kaikkia haastateltavia voimakkaasti jakanut kysymys liittyi yhden nimettömän lähteen käyttöön julkaistavassa jutussa. Tapaus oli erityisen ajankohtainen, sillä juuri tutkimusprojektin alettua käytiin vilkasta keskustelua yhteen nimettömään lähteeseen perustuneesta Ylen TV2:n *Matin talot* -ohjelmasta.

Vaikka mielipiteet hajosivat, selvä enemmistö niin toimittajista kuin asiantuntijoista hyväksyi yhden nimettömän lähteen käytön. Yhtä selvästi sitä pidettiin poikkeustilanteena, jota tulee välttää viimeiseen asti. Hyvän jutun tulee perustua ainakin kahteen toisistaan riippumattomaan lähteeseen, joista toisen tulee olla valmis tulemaan julkisuuteen dokumenttien kera.

Jos joudutaan rakentamaan iso juttu vain yhden nimettömän lähteen varaan, ratkaisevaa on journalistien mielestä lähteen ja tilanteen arviointi. Yksi lähde riittää vain jos muita lähteitä tai dokumentteja ei ole tarjolla ja uutinen on yhteiskunnallisesti merkittävä. Tiedon luotettavuus on varmistettava niin pitkälle kuin mahdollista. Lähde on arvioitava luotettavaksi – hän ei saa olla ”epälooginen tai hullunkurinen”, kuten epäluotettavaa lähdetä kuvaili kokenut tutkiva journalisti. Toinen journalisti myönsi voivansa ääritilanteessa käyttää yhtä lähdetä nimettömästi, jos toimittaja tuntee lähteen pitkältä ajalta, hän on ehdottomasti ensi käden lähde ja pystyy esittämään tietoa järkevästä epäilyn ulkopuolelta. Isoissa asioissa lähteen olisi hyvä sopimuksen perusteella suostua tarvittaessa tulemaan käräjille.

Mä oon sitä mieltä, että joskus yhteiskunnallisesti merkittävää tietoa on vain hyvin pienen piirin tiedossa ja silloin yhden kertomus riittää, mutta semmoisessa tilanteessa haluaisin turvata selustani eli sopimus siitä, että jos mennään käräjille, niin lähde tulee

todistamaan ja kertoo sitten totuudessa pysymisvelvollisuuden alaisena tietonsa.

Lähes kaikki toimittajahaastateltavat myönsivät, että yhden nimettömän lähteen käyttö on problemaattinen tilanne, jossa lähdesuojan antamisen rima pitää nostaa korkealle. Toisaalta muistutettiin, että vaikka oltaisiin kuinka vakuuttuneita tiedon oikeellisuudesta, vastuun kantaa lopulta toimittaja. Suurin osa haastatelluista päätoimittajista hyväksyi yhden nimettömän lähteen käytön – kunhan ollaan mahdollisimman varmoja tiedon paikkansapitävyydestä ja tiedostetaan vastuusuhteet.

Toimittajien ja päätoimittajien keskuudessa oli muutamia, jotka eivät hyväksyneet yhden nimettömän lähteen käyttöä. ”Ei koskaan”, tiivistä muuan toimittaja. Toisen mukaan edes vakuuttavan oloinen anonymiteettiä pyytävä lähde ei riitä, vaan pitää olla toinen ja mielellään kirjallisia dokumentteja päälle.

Epävarmojen joukko oli lähes yhtä suuri kuin kantaa ottaneiden. Veteraanitoimittaja tiivistä yhden nimettömän lähteen ongelmaa:

Journalistinen tietohan ei ole samanlainen kun tieteellinen tieto... sallitaan tietty epävarmuuselementti, mutta jos tieto on ollut selkeästi väärä, niin lähdesuojaan vedoten voidaan sanoa, että en voi kertoa mistä se tieto on tullut ja syntyy hyvinkin ongelmallinen tilanne, ellei media ole vastuullinen ja tunnusta, että virhe tapahtui.

Asiantuntijoiden näkemykset olivat hyvin samantapaisia kuin journalistien. Yhden nimettömän lähteen käyttö hyväksyttiin poikkeustilanteissa, kun se on absoluuttisesti tarpeen. Ääritilanteissa ei ratkaise lähteiden määrä, vaan laatu.

TV2:n *Matin talot* –ohjelmalle löytyi ymmärtämystä, sillä Julkisen sanan neuvostolle toimitetut aineistot osoittivat lähteen olleen tarvittaessa valmis todistamaan oikeudessa.

Kriitikot ja epävarmat muistuttivat yhteen nimettömään lähteeseen sisältyvistä riskeistä. Kukaan ei kuitenkaan ollut sitä mieltä, että esimerkiksi *Journalistin ohjeisiin* pitäisi sisällyttää vaatimus useasta tietolähteestä.

6.8 Anonymiteettiä pyytävien motiivit

Anonymiteettiä pyytävien lähteiden motiivit olivat askarruttaneet kaikkia lähdesuojaa käyttäneitä toimittajia: miksi joku haluaa vuodattaa julkisuuteen salaista tietoa - ja miksi hän haluaa tehdä sen nimettömänä?

Haastatteluissa toimittajat selittivät perusteellisesti miten he olivat arvioineet tiedonantajensa syitä kertoa tietojaan. He mainitsivat mahdollisia motiiveja kuten vilpiton auttamishalu, yhteiskunnallisen epäkohdan parantaminen, kateus, kosto (mainittiin useimmin), katkeruus, halu vahingoittaa toista, rakkaus, seksi, raha ja taloudellinen hyöty, kilpailevan yrityksen vahingoittaminen, poliittinen hyöty, poliittisen kilpailijan vahingoittaminen, halu harhauttaa mediaa, halu estää yrityskauppa, tutkijan etiikka ja velvollisuudentunto, sotilaallinen hyöty/haitta, turhautuminen, uralla eteneminen ja kilpailu työpaikasta tai virasta.

Lista kertoo hyvin siitä, kuinka lähteiden motiivien pohtiminen korostuu erityisesti lähdesuojan käytön yhteydessä. Kun lähde esiintyy omalla nimellään, yleisö voi itse

arvioida tiedon laatua syitä lähteen antamille tiedoille. Anonyymejä lähteitä käytettäessä tämän arvion tekeminen jää pelkästään journalistille.

Journalistien pohdinnat lähteiden motiiveista ja niille annettavasta merkityksestä saattoi haastattelujen perusteella jakaa karkeasti ottaen kahteen osaan. Toista voi luonnehtia teleologisesti orientoituneeksi. Lähteen arvioitu motiivi on silloin keskeisessä roolissa. Jos lähteellä tulkitaan olevan kyseenalaisia tavoitteita, kuten esimerkiksi kostonhalu tai taloudellinen hyöty, saatetaan juttu jättää tekemättä.

Toisen ryhmän muodostivat deontologiset pohdinnat. Siinä toimintaa ohjaa velvollisuusetiikka ja tärkeimpänä tavoitteena on paikkaansa pitävä tieto. Se, tullaanko jutulla samalla edistäneeksi esimerkiksi lähteen pyrkimyksiä tai aiheuttaneeksi jollekin ikävyyksiä, ei ole olennaista.

Nuori toimittaja tiivistä velvollisuusetiikkansa:

Jos joku auttaa taluttamalla mummon kadun yli, niin tärkeää on se teko, että tekee hyvän teon, et taluttaa sen mummon kadun yli. Vähemmän tärkeää on tekikö teon sen takia, että halusi vilpittömästi auttaa vai sen takia, että halusi itselleen siitä jotain glorioaa. Et tavallaan kuitenkin parempi, että teki sen teon, kun että olisi jättänyt tekemättä. Tällä lailla ajatellen...motiivi... on mun mielestä sekundaarinen asia. Et jos me saamme jotain valtakunnallisesti merkittävää tietoa, jota ei ole mistään muualta saatavissa... onko jollain kenties alhainen motiivi, niin mielestäni se on oikeastaan merkityksetöntä.

Totuus on siis tuotava julki seurauksista välittämättä. Pääasia, että yhteiskunnallisesti relevantti tieto julkistetaan.

Vastauksissa näkyi seuraus- ja velvollisuusetiikan kaksijakoisuus. Ne ovat saman ilmiön eri puolia, kaksi erilaista tapaa suhtautua lähdesuojan käyttöön ja lehdistön tehtävään yhteiskunnassa. Toisessa painotetaan julkistettavan tiedon seurauksia, toisessa tieto nostetaan itseisarvoksi, jonka alle jäävät seuraukset (vrt. Kämppi 1990, Nordenstreng & Lehtonen 1998).

Lähes kaikki haastatellut journalistit perustelivat lähdesuojan käyttöä tai käyttämättömyyttä teleologisilla tai deontologisilla argumenteilla, mutta pohdinnoissa oli yleensä aineksia molemmista. Äärimmilleen vietyä sekä teleologinen että deontologinen etiikka voivat olla ongelmallisia. Teleologinen etiikka voi johtaa siihen, että olennaisia asioita jää kertomatta. Deontologinen etiikka voisi puolestaan äärimmillään johtaa vaikkapa potilastietojen tai ihmishenkiä vaarantavien tietojen julkistamiseen. Tiedot pitäisivät paikkaansa, mutta aiheutuva vahinko olisi yksilöiden tai yleisen edun kannalta suuri.

Haastatteluista ilmeni, että arvioidessaan tietolähteen motiiveja, myöntäessään lähdesuojan sekä lopulta juttua tehdessään toimittajat joutuvat tasapainoilemaan etiikkakäsityksen välillä. Tyypillinen on esimerkiksi tilanne, jossa journalisti joutuu punnitsemaan rikoksesta epäillyn nimen julkistamista. Epäily ei vielä tarkoita, että henkilö on syyllinen mutta jo epäily leimaa jutun kohteen. Vastakkain on se vahinko, jonka tiedon julkaiseminen aiheuttaa kohteelle ja hänen lähipiirilleen sekä se yleisempi

merkitys, joka tiedon julkistamisella on. Samalla journalisti joutuu miettimään, miksi tieto asiasta on hänelle vuodettu.

6.9. Johtopäätökset haastatteluaineistosta

Toimittajien ja asiantuntijoiden haastatteluista saatiin osin samanlaisia tuloksia kuin media-aineistosta, mutta haastattelut tuottivat myös tarkennuksia ja uusia näkökulmia. Henkilökohtainen haastattelutilanne selvästikin antoi sekä toimittajille että asiantuntijoille mahdollisuuden ilmaista sellaista, mitä ei haluta sanoa julkisesti.

Lähdesuojan käytön normatiiviset perusteet nähtiin haastatteluissa samoin kuin julkisessa media-aineistossa. Tärkein normatiivinen perustelu lähdesuojan käytölle oli yhteiskunnallisesti relevantin tiedon saaminen ja välittäminen julkisuuteen. Lähdesuoja on mahdollistanut merkittävien yhteiskunnallisten epäkohtien ja väärinkäytösten paljastamisen suurelle yleisölle. Erityisen tärkeäksi tämä koettiin Suomessa, jota luonnehdittiin suljetuksi, pienehkön eliitin hallitsemaksi sisäpiiriyhteiskunnaksi. Ilman lähdesuojaa tietolähteisiin kohdistuvat kosto- ja rangaistustoimet olisivat estäneet merkittävien yhteiskunnallisten tietojen pääsyn julkisuuteen. Tutkituissa neljässä tapauksessa sekä muissa haastatteluissa esiin tulleissa tapauksissa tämä oli lähdesuojan antamisen tärkein perustelu: haluttiin suojella lähdettä, jonka antamat tiedot olisivat muutoin voineet jäädä saamatta.

Lähdesuojan käyttö ei kuitenkaan ole tiedonhankintamenetelmä vain merkittävien yhteiskunnallisten uutisten, ”skuuppien” saamiseksi. Lähdesuojaa käytetään myös esimerkiksi tavanomaisessa kunnallis-, kaupunki- ja tapahtumauutisoinnissa erityisesti pienillä paikkakunnilla, joissa yksi poliittinen tai uskonnollinen ryhmittymä tai yritys on vahvasti dominoivassa asemassa. Myös EU-uutisoinnissa lähdesuojan käyttö on rutiininomaista.

Haastateltavat osoittivat Suomen nykyisissä lähdesuojakäytännöissä kolme ongelmakohtaa. Ensimmäinen keskustelua ja erimielisyyksiä herättänyt seikka oli uutisen rakentaminen yhden nimettömän lähteen varaan, jota osa toimittajista ei hyväksynyt. Enemmistö haastatteluista hyväksyi sen edellyttäen kuitenkin lähteen luotettavuuden huolellista arviointia sekä lähteen sitoutumista tulla tarvittaessa todistamaan oikeudessa.

Toisena ongelmakohtana pidettiin lähdesuojan käyttöä viihdejulkisuuden henkilöiden yksityiselämän asioiden selvittämiseen. Laissa ja Journalistin ohjeissa sekä niiden perusteluissa lähdesuoja määriteltiin alunperin yhteiskunnallisesti relevantin tiedon hankkimisen menetelmäksi. Kun Suomen ensimmäistä lähdesuojalakia säädettiin 1965, sitä perusteltiin mahdollisuudella ”...tuoda julki yhteiskunnassa vallitsevia epäkohtia ja asiallisessa mielessä arvostella viranomaisten toimintaa” (Lehdistön anonyymiteettioikeustoimikunnan mietintö 1965, 3).

Mediakentän viihteellistymisen myötä lähdesuojan käyttö on kuitenkin muuttunut. Haastatteluaineistosta nousi vahvasti esiin ”seiskapäivääjournalismin” kritiikki. Muitakin lehtiä mainittiin samassa yhteydessä, mutta 7 päivää useimmin. Useat haastateltavat katsoivat, että lähdesuojan kaltaista voimakasta asetta ei ole tarkoitettu

viihdejulkisten yksityiselämän paljastuksiin. Sitä pidettiin lähdesuojan väärinkäyttönä. Toisaalta haastatelluilla ei ollut selkeää ratkaisua tilanteeseen. Yksiselitteisen rajan vetämistä ”yhteiskunnallisesti merkittävän” ja ”viihdejournalismin” välille pidettiin vaikeana.

Kolmantena ongelmana pidettiin nimettömille tietolähteille maksamista. Lähdesuojaa käytetään tällöin tietolähteen suojaamisen lisäksi maksutapahtuman peittämiseen.

Esitutkinta- ja pakkokeino-toimikunnan mietinnössä esitettiin lähdesuojan murtamismahdollisuuden laajentamista esitutkinnassa. Kysyttäessä mielipiteitä haastateltavat jakautuivat selvästi kahteen ryhmään. Journalistit pitivät ehdotettua lainsäädännöllistä muutosta journalististen käytäntöjen ja demokraattisen julkisuuden kannalta erittäin haitallisena. Se saattaisi tehdä isojen asioiden tutkimisesta vaikeaa, ellei mahdotonta. Asiantuntijoiden keskuudessa muutosesitystä ymmärrettiin.

Toimittajat myönsivät, että lähdesuojan käytössä on ollut ongelmia, mutta pitivät sen käyttöä silti pääosin vastuullisena ja tasapainoisena. Toimittajat ovat sitoutuneet samanaikaisen kuulemisen periaatteeseen sekä vastine- ja oikaisuoikeuteen. Toimittajien mielestä juttujen kohteiden oikeusturva on kunnossa, koska heille taataan oikeus esittää oma näkemyksensä. Osa toimittajista katsoi, että toimittajien asema saattaa jopa olla heikompi kuin politiikan tai talouden vaikuttajien, jotka asianajajien, oikeudenkäyntien, korvausvaatimusten ja henkilösuhteiden avulla pystyvät vaikuttamaan mediaan. Esimerkkinä mainittiin usein Johanna Aatsalon ammatillisen uran päättyminen STT:ssä.

Tutkimuksessa haastatellut asiantuntijat, etenkin valtiovallan edustajat, katsoivat, ettei toimittajien ja lähdesuojauutisoinnin kohteiden asema ole aina tasapainossa, koska nimettömän lähteen väitteitä vastaan on vaikea puolustautua. Virkamiehet katsoivat, että virkasalaisuuksien rikkomuksista voi aiheutua merkittävää yhteiskunnallista haittaa. Lähdesuojan takia niitä ei kuitenkaan voida tutkia ja siksi murtamismahdollisuuksia haluttiin laajentaa.

Journalistit puolestaan olivat sitä mieltä, että virkasalaisuuden rikkomusten selvittämisessä lähdesuojan murtamiskynnyksen alentaminen ei ole oikea tapa, vaan asiat tulee hoitaa julkishallinnon sisällä. Toimittajat vastustivat voimakkaasti kaikkia pyrkimyksiä heikentää lähdesuojaa.

Journalistit olivatkin melko tyytyväisiä lähdesuojasäädösten ja käytäntöjen nykytilaan. Lähdesuojalain tärkeimpänä asiana toimittajat pitivät kuuden vuoden kynnystä eli sitä, että lähdesuojan murtaminen on mahdollista vain sellaisten rikosten yhteydessä, joista voidaan tuomita kuuden vuoden vankeusrangaistus.

Monet haastatellut olivat tietoisia Ruotsin velvollisuuspohjaisesta lähdesuojasta - Suomessa se on oikeus. Useimmille ei asialla ollut suurta merkitystä, koska oikeuteen suhtaudutaan kuin velvollisuuteen. Jos joku ilmiantaisi lähteensä vedoten siihen, ettei ole salassapitovelvollisuutta, tuhoaisi hän samalla tiedotusvälineen uskottavuuden. Kukaan ei uskaltaisi enää vuodattaa tälle medialle tietoja.

Toimittajien ja asiantuntijoiden välillä oli eroja, mutta nämä ryhmät eivät myöskään olleet sisäisesti yhtenäisiä. Etenkin vanhempien toimittajien keskuudessa esitettiin kritiikkiä lähdesuojan liiallisesta ja huolimattomasta käytöstä. Nuoremmat näkivät sen toimittajan normaaliksi työvälineeksi.

Tuomo Möre

7 MUUTTUVA LÄHDESUOJA

Lähdesuojan kehitys kertoo niin journalismin kuin yhteiskunnan muuttumisesta. Lähdesuojan perusidea - journalistin oikeus olla ilmaisematta, kuka on antanut jutun sisältämät tiedot - on ollut koko ajan sama. Se, mihin lähdesuojaa käytetään, mitä sillä suojellaan ja kuka sitä käyttää on kuitenkin muuttunut journalismin ja yhteiskunnan muuttumisen myötä.

Mihin lähdesuojaa käytetään?

Lähdesuojalainsäädännön alkuperäisenä ideana oli antaa journalistille työkalu, jonka avulla he voisivat paremmin puuttua yhteiskunnan epäkohtiin ja valvoa päättäjien toimintaa. Lähdesuojan ajatuksen Suomeen tuonut professori Kaarlo Kaira varoitteli 1950-luvulla, että lähdesuoja mahdollistaa myös väärinkäytökset, kuten nimettömyyden turvin tehtävät sensaatiopaljastukset levikkien lisäämiseksi ja rahan ansaitsemiseksi (Kaira 1954; ks. tämän teoksen luku 2.1).

Paljon on virrannut painomustetta ja bittejä noiden päivien jälkeen. Journalistinen kulttuuri ja koko mediakenttä ovat aivan toisenlaisia kuin 50 vuotta sitten. Vaikka lähdesuojan käyttö on edelleen pääasiassa alkuperäisen idean mukaista, käytetään lähdesuojaa yhä useammin ihmisten yksityiselämää koskeviin paljastuksiin. Se, mitä 1950-luvulla olisi pidetty lähdesuojan väärinkäyttönä, on nyt journalismin arkea. Lähdesuojan turvin tehtäville ”sensaatiopaljastuksille” saatetaan nyripistellä nenää, mutta niihin on totuttu ja niitä pidetään normaalina, eettiset pelisäännöt täyttävänä journalismina.

Esimerkki tällaisesta sensaatiopaljastuksesta oli tapaus, jossa 7 päivää lehti kertoi muusikko Matti ”Sig” Inkiseen kohdistuvasta, lapsipornoon liittyvästä syyteharkinnasta. Lehden ilmestymispäivänä huhtikuussa 2009 Inkinen katosi ja hänet löydettiin kuolleena kuukautta myöhemmin. Tapauksesta tehtiin kaksi kantelua Julkisen sanan neuvostoon. Kanteluissa viitattiin yksityisyyden suojaan ja rikosepäilyn julkistamiseen.

JSN:n vapauttavassa päätöksessä katsottiin, että Inkinen oli tehnyt ”valinnan pysyä julkisuudessa paitsi esiintyvänä taiteilijana myös yksityiselämänsä kautta kiinnostusta herättävänä persoonana.” Siksi Inkisen yksityisyyden suoja oli kaventunut. Toisena perusteluna vapauttavalle päätökselle oli Inkisen myöntämä haastattelu, jossa hän oli kertonut oman näkemyksensä tapauksesta. Se, mistä 7 päivää lehdelle vuodettiin tiedot poliisitutkinnasta, ei selvinnyt, koska lehden toimittajat vetosivat lähdesuojaan ja kieltäytyivät kertomasta lähteitään. (Ks. liite 6.)

Myös päättäjien yksityiselämän käsittely julkisuudessa on aivan toisella tasolla kuin aiempina vuosikymmeninä. Ennen juuri mitään yksityiselämään liittyvää ei pidetty yhteiskunnallisesti merkittävänä. Nyt ollaan toisessa ääripäässä: huippupoliitikon yksityiselämässä ei ole juuri mitään, jonka julkistamista ei voitaisi

perustella yhteiskunnallisella merkittävyydellä ja sananvapaudella. Logiikka on se, että kaikella, mikä liittyy päättäjän luonteenpiirteisiin, ihmissuhteisiin tai vaikkapa ruokailutottumuksiin voi olla vaikutusta äänestyspäätöksiin. Kansalaisilla on oikeus tietää.

Mediakilpailun kiristyminen, laskevat levikit ja journalistien ammattikuvan muutokset näkyvät myös journalismin normeissa ja etiikassa. Yhteiskunnan epäkohtiin puututaan edelleen ja päättäjien toimintaa valvotaan, mutta se mitä pidetään yhteiskunnallisesti merkittävänä, on muuttunut.

Journalismin sensaatiohakuisuus on kansainvälinen ilmiö eikä pelisääntöjen muuttumisessa ole kyse pelkästään journalismin sisäisten normien ja käytäntöjen evoluutiosta. Merkittävässä roolissa tässä on ollut myös Euroopan Ihmisoikeustuomioistuin (EIT), joka on lähdesuojaa koskeissa ratkaisuisaan useasti asettunut lähdesuojaa käyttäneen journalistin tai median kannalle. EIT on painottanut sananvapauden tärkeyttä sellaisissakin tilanteissa, joissa tiedot eivät ole aivan kohdallaan. Se on lukuisissa tuomioissaan todennut, että sananvapaus soveltuu paitsi myönteisiin ja vaarattomiin, myös loukkaaviin, järkyttäviin ja huolestuttaviin tietoihin. Tämä johtuu pluralismin, suvaitsevaisuuden ja vapaamielisyyden vaatimuksista, joita ilman demokraattista yhteiskuntaa ei ole. Journalistinen vapaus sisältää myös mahdollisuuden turvautua liioitteluun ja provokaatioon.

EIT:n ratkaisukäytännöt ovat linjanneet sananvapautta ja lähdesuojaa tavoilla, jotka ovat vaikuttaneet niin Suomen kuin muidenkin Euroopan neuvoston jäsenmaiden lainsäädäntöön ja oikeuskäytäntöön. Hyvä esimerkki tästä on tuore Suomen korkeimman oikeuden päätös (KKO 2011:71), jossa todettiin, että ”lehdistön käyttämän ilmaisun on ihmisoikeustuomioistuinten ratkaisukäytännössä voitu katsoa kuuluvan arvoarvostelman piiriin tilanteessa, jossa ainakin vanhemmassa kotimaisessa tulkintakäytännössä ilmaisun olisi katsottu olleen valheellinen tieto tai vihaus.” (Ks. luku 1.1.)

Kuka lähdesuojaa käyttää?

Lähdesuoja varattiin alun perin ammattimaisten journalistien työkaluksi. Suomessakin ensimmäistä lähdesuojaaan liittyvää lainkohtaa vuodelta 1966 kutsuttiin ”lehdistön uutislähdesuojaksi” (ks. luku 2.1). Useissa maissa, esimerkiksi Saksassa, lähdesuoja on varattu ammattimaisten journalistien käyttöön. Yhdysvalloissa tuore, syyskuussa 2011 tehty lakiesitys liittovaltion lähdesuojalainsäädännöksi rajaisi lähdesuojaoikeuden käytännössä ammattimaisille tiedontuottajille. Lain kohde on lakiesityksessä määritelty henkilöksi, joka ansaitsee ”merkittäviä tuloja tai huomattavan osan toimeentulostaan” ”raportoimalla tai kirjoittamalla”. (ks. luku 4.9.)

Mediakentän muutos, ennen kaikkea internetin kasvanut rooli on kuitenkin herättänyt kysymyksiä siitä, kuka on journalisti ja mitä on journalismi. Onko olennaista, missä välineessä tieto julkaistaan? Onko lähdesuojaoikeuden kannalta merkitystä sillä, kuka tiedontuottajan palkan maksaa tai saako hän lainkaan palkkaa?

Suomen lähdesuojaa koskeva lainsäädäntöä voi pitää edistyksellisenä ja lähdesuojan alaa poikkeuksellisen laajana. Vuonna 2004 voimaan tulleen sananvapauslain jokaisella ”yleisön saataville toimitetun viestin laatijalla” on oikeus olla ilmaisematta, kuka on

antanut viestin sisältämät tiedot. Laki ei siis rajaa oikeutta millekään ihmisryhmälle tai viestintävälineelle kuten monessa muussa maassa. Se koskee yhtä lailla niin tutkivaa journalistia kuin blogia pitävää yksityishenkilöä.

Suomen lainsäädäntö voi antaa mahdollisuuden lähdesuojan väärinkäyttöön tilanteessa, jossa joku on haluton todistamaan toisen henkilön osuudesta rikokseen. Todistamisvelvollisuudesta voi välttyä julkaisemalla asiaa koskevan kirjoituksen vaikka blogissaan. Tämän tyyppisiä ongelmia ei tiettävästi kuitenkaan ole ollut.

Mitä lähdesuojalla suojellaan?

Lähdesuojan alkuperäisenä tarkoituksena oli poliittisen ja yhteiskunnallisen keskustelun, yhteiskunnallisten epäkohtien paljastamisen sekä vallankäytön valvonnan turvaaminen. Kyse on siis sananvapauden ydinalueesta. Lähdesuojan avulla voidaan paljastaa korruptiota, väärinkäytöksiä ja esimerkiksi kyvyttömyyttä hoitaa vaativaa tehtävää. Se suojaa tietolähdettä korvaus- ja rangaistusvaatimuksilta, kustotoimilta ja esimerkiksi oman yhteisön hyljeksinnältä. Tällaisia ideaaleja voidaan edelleen pitää lähdesuojan keskeisimpinä tavoitteina. (Luku 1.4.1.)

Toisaalta lähdesuojan ja anonyymien lähteiden käyttö saattaa myös lisätä korvaus- ja rangaistusvaatimuksia. Näyttää siltä, että näin tapahtui esimerkiksi STT:n doping-uutisoinnin yhteydessä. 18 urheilujohtajaa, valmentajaa ja urheilijaa vaativat vuonna 1999 doping-juttujen aiheuttamista kärsimyksistä ennen kuulumattomia, runsaan 5,1 miljoonan markan (860 000 euroa) korvauksia. STT:n näyttöjä ei pidetty riittävinä ja myös Helsingin hovioikeus totesi tuomion perusteluissa, että ”nimettömien tietolähteiden uskottavuutta horjuttaa se, että Aatsalo-Sallisen luvattua tietolähteilleen alusta alkaen lähdesuojan, näiden ei tarvinnut ottaa lukuun mahdollisuutta joutua julkisuudessa vastaamaan tiedoistaan.” (Luku 5.1.1.)

Luvattessaan lähdesuojan toimittaja altistaa itsensä tilanteeseen, jossa väitteiden vakuuttavuus perustuu pikemminkin journalistin tai median maineeseen kuin jutuissa esitettyyn konkreettiseen näyttöön. Vaikka kovimmat korvausvaatimukset eivät olekaan menneet oikeudessa läpi, ovat ne luoneet pelotevaikutusta. Lähdesuojan antamiseen ei kannata kevyin perustein lähteä.

Yhteiskunnallisesti merkittävien juttujen lisäksi lähdesuojaa käytetään yhä useammin myös yksityiselämää koskevien vinkkien saamiseen. Esimerkiksi 7 päivää lehdessä on Kääk!- niminen palsta, joka sisältää pääasiassa julkisten yksityiselämään liittyviä paljastuksia. Palstan jutut perustuvat lukijoiden vinkkeihin, joista lehti lupaa maksaa jopa 5000 euroa. ”Vinkkaajan lähdesuoja on täydellinen, henkilötietoja ei luovuteta eteenpäin”, lehdessä luvataan. Lukumääräisesti tällaisten juttujen osuus lähdesuojan käytöstä on itse asiassa varsin suuri. Mikäli 7 päivää -lehden lupaus vinkkaajille pitää paikkaansa, lähdesuoja on luvattu vähintään satojen vinkkien yhteydessä. (Liite 7.)

Lähdesuojan tulevaisuus?

Lähdesuojan periaatteella eli oikeudella kieltäytyä paljastamasta tietolähdettään on vankka kannatus suomalaisessa yhteiskunnassa. Mikään merkittävä taho ei aseta perusideaa kyseenalaiseksi.

Lähdesuoja ei kuitenkaan ole täydellinen sen paremmin Suomessa kuin useimmissa muissakaan maissa, joissa on lähdesuojaa koskevaa lainsäädäntöä. Lähdesuojaan liittyy yleensä poikkeuksia ja se voidaan tietyissä tilanteissa murtaa. Yleensä murtaminen liittyy esimerkiksi vakavien rikosten selvittämiseen tai kansalliseen turvallisuuteen. Juuri näistä murtamisen ehdoista keskustellaan.

Viimeksi asia nousi esiin sen jälkeen, kun esitutkinta- ja pakkokeino-toimikunta oli julkaissut mietintönsä toukokuussa 2009. Mietinnössä ehdotettiin, että lähdesuoja voitaisiin murtaa jo esitutkinnassa asiassa, joka täyttää seuraavat edellytykset: asiassa on todennäköisiä syitä epäillä, että tieto on annettu vastoin sellaista salassapitovelvollisuutta, jonka rikkomisesta on säädetty rangaistus; vastaaminen tai esittäminen on ilmeisen välttämätöntä rikoksen selvittämiseksi ja perusteltua rikoksen vakavuuteen tai seurauksiin nähden. (Luku 1.4.6.) Ehdotus ei kuitenkaan päätynyt syksyllä 2010 hallituksen esitykseen, jossa esitettiin uudistuksia esitutkintaa ja pakkokeinoja koskevaan lainsäädäntöön.

Aika ajoin nousevia lähdesuojan kaventamiskeskusteluja eivät ole niinkään lietsoneet journalistiset onnistumiset eli yhteiskunnallisten epäkohtien paljastukset. Syynä ovat pikemminkin olleet lähdesuojan käyttöön liittyvät lieveilmiöt ja enemmän tai vähemmän epäonnistuneet lähdesuojan käyttötapaukset. Väärin tai epäonnistuneesti käytetty lähdesuoja langettaa epäilyksen varjoja myös niihin tapauksiin, joissa lähdesuojan avulla tartutaan yhteiskunnallisesti merkittäviin tapauksiin ja joissa oikeasti tehdään paljastuksia, joiden perusteella tekijät saadaan vastuuseen väärinkäytöksistään.

Jokaisella lähdesuojaan perustuvalla jutulla on tavallaan kolme osapuolta: jutun tekijä, jutun kohde ja jutun yleisö. Millään normituksella ei voida luoda tilaa, jossa kaikkien osapuolten näkökulmat ja edut tulisivat optimaalisesti huomioiduiksi kaikissa mahdollisissa tapauksissa ja jutuissa.

Suomen nykyinen lähdesuojalainsäädäntö näyttäisi pääsääntöisesti toimivalta. Virheitä ei normeilla voida estää ja lieveilmiöt ja väärinkäytökset ovat kuitenkin kokonaisuuden kannalta vähäisiä. Ne ovat hintaa, jota sananvapaudesta maksetaan, niin pahalta kuin se esimerkiksi kohtuuttoman tai väärin tietoihin perustuvan julkisuuden kohteeksi joutuneesta tuntuukin. Journalistien pitäisi ennen muuta omalla etiikallaan ja itsesäätelyllä pystyä pitämään mediajulkisuuden hygieniataso sellaisena, että yleisön luottamus journalismiin säilyy ja lainsäätäjät pysyvät loitolla.

LIITTEET

LIITE 1: Haastateltavat

Berglund Magnus toimittaja Yle TV1 MOT (Slovenia-Patria)
Eronen Jussi, tuottaja MTV3 45 min
Gabrielsson Håkan, toimitusjohtaja, Viestinnän keskusliitto
Haavikko Heikki, ex-toimitusjohtaja, Art House (Sonera-kirja)
Hyvönen Eero, päätoimittaja, Nelonen
Hyvärinen, Pekka, ex-päätoimittaja, Julkisen sanan neuvoston ex-puheenjohtaja
Illman Mika, valtakunnansyyttäjä
Junkkari Marko, taloustoimituksen esimies, HS (vaaliraha)
Jokinen Jouko, päätoimittaja Aamulehti
Kanerva Janne, lainvalmistelija, oikeusministeriö
Kiuru Pauli, ex-urheilija
Koponen Taneli, toimittaja, Aamulehti
Korvola Ari, toimittaja Yle TV2 (vaaliraha)
Laitinen Aarno, kolumnisti, Iltalehti
Lehtinen Pekka, toimittaja Yle TV1/Nelonen (doping, Rusi)
Meriläinen Reetta ex-päätoimittaja, Helsingin Sanomat
Mäenpää Olli, professori, Julkisen sanan neuvoston ex-puheenjohtaja
Mölsä Jouni, lehdistöneuvos, ex-toimittaja, Helsingin Sanomat (vaaliraha)
Paatero Mikko, poliisiylijohtaja
Pietiläinen Tuomo, toimittaja, Helsingin Sanomat (vaaliraha, Sonera)
Pihlajamäki Riitta, kanavapäällikkö, Yle TV1
Rajala Lyly, ex-kansanedustaja
Reinboth Susanna, toimittaja, Nelonen, Julkisen sanan neuvoston jäsen
Richt Jyrki, ajankohtaisohjelmien päällikkö Yle TV2
Rusi Alpo, suurlähettiläs
Salo Heikki, asianajaja
Seppälä, Timo, anti-dopingtoimikunnan lääketieteellinen johtaja
Tervo Jouni, toimittaja ja kustantaja, Pulitzer. Journalistin ohjeiden ex-valmistelija
Tulusto Esko, ex-päätoimittaja, Hymy.
Uimonen Risto, Julkisen sanan neuvoston puheenjohtaja
Valkeeniemi Hannele, toimittaja Yle TV2 (vaaliraha)
Vänttinen Ilkka, valmisteleva sihteeri, Julkisen sanan neuvosto
Ylä-Anttila Merja, päätoimittaja MTV3

LIITE 2. Journalistien teemahaastattelun kysymysrunko, lähdesuojaprojekti

Pvm ____ / ____ Paikka: _____

Haastattelu alkoi:

HENKILÖTIETOJA

Haastateltavan nimi: _____

1. Sukupuoli:

2. Ikä:

3. Alalla oloaika 1 alle 5 v. 2 5-14 v. 3 15-24 v 4 yli 25 v.

4. Media:

5. Asema mediassa 1 päätoim./vastaava 2 muu päällikkötoim. 3

toim.siht./pääl. 4 toimittaja 5 muu _____

6. Koulutus:

7. Osasto, vastuualue 1 kotimaa 2 politiikka 3 talous 4 kulttuuri 5

urheilu 6 viikonvaihe 7 ulkomaat 8 laajempi vastuualue

8. Työpaikan sijainti:

JOHDANTOA/LÄMMITTELYÄ

Haastateltavalle kerrotaan että nykyisen lain mukaan yleisön saataville toimitetun viestin laatijoilla on oikeus pitää tietolähteensä salassa, ellei kyseessä ole rikos, josta rangaistus on vähintään 6 vuotta vankeutta. Journalistin ohjeet sanovat, että ”Journalistilla on oikeus pitää tietoja luottamuksellisesti antaneen henkilöllisyys salassa.”

1 Kuinka usein tällä periaatteella on ollut merkitystä sinulle/mediallesi jutunteon kannalta?

2 Olisiko juttuja jäänyt tekemättä ja niihin sisältyvää tietoa julkistamatta ilman oikeutta lähteen salaamiseen? Kuinka usein?

I YLEISTÄ

3 Mitä yleistä haluaisit sanoa lähdesuojaperiaatteesta ja -käytännöstä Suomessa? Mitä hyvää ja huonoa siinä on?

- Lähdesuojan avulla sanotaan saatavan julkisuuteen yhteiskunnallisesti relevanttia tietoa, joka muutoin jäisi piiloon. Miten kommentoit tätä?
- Sanotaan myös, että lähdesuojan avulla media voi vetäytyä vastuusta, kun nimettömänä annettujen tietojen todenperäisyyttä on vaikea varmentaa. Miten kommentoit tätä?
- Onko lähdesuojan käytössä mielestäsi ollut ongelmia? Onko sitä käytetty väärin yleisön tai juttujen kohteiden kannalta?

II TAPAUSSKOHTAISET KYSYMYKSET

(viittaus ko. keissiin)

- 4 Mikä tai mitkä syyt vaikuttivat päätökseen käyttää tässä tapauksessa lain ja Journalistin ohjeiden mukaista lähdesuojaa?
- 5 Teitkö päätöksen yksin, vai tiesikö toimituksessa useampi lähteen/lähteiden henkilöllisyyden?
- 6 Mikä oli päätoimittajan/vastaavan toimittajan osuus päätettäessä lähdesuojan käytöstä, tai oliko päätoimittaja muutoin ohjeistanut asiassa?
- 7 Miten journalistinen lähdesuoja edisti tapauksessasi jutuntekoa ja yleisön oikeutta saada oikeaa tietoa?
- 8 Mikä asia lähteiden käytössä askarrutti juttua tehdessä eniten?
- 9 Joku seuraavista:
 - Liittyikö lähteidenkäyttöön erityistä problematiikkaa sen vuoksi, että anonyymit lähteet olivat ulkomaalaisia? (Patria-Slovenia)
 - Miten vaikutti se, että lähdesuojasta kirjankustannustoiminnassa ei ollut ennakkotapauksia? (Sonera-kirja)
 - Millaisessa tilanteessa riittää yksi nimetön lähde jutun tekemiseen? (Doping ja lautakasa)
- 10 Tekisitkö nykytietämyksen valossa ko. jutun/juttuja jotenkin toisin (erityisesti lähteidenkäytön osalta)?

III TARKENTAVAT KYSYMYKSET

(Osaa voidaan käyttää, osa jättää pois tai myös keksiä tarvittaessa uusia kysymyksiä haastateltavan vastauksista riippuen. Kysymykset liittyvät paitsi ko. keissiin, myös työhön ylipäätään)

- 11 Onko tullut eteen sellaista tilannetta, että sinä tai toimitus ette ole suostuneet anonyymien lähteen käyttöön? Mikä tällainen tilanne oli tai voisi olla?
- 12 Ovatko lähteet pyrkineet hyväksikäyttämään lähdesuojaa?
- 13 Onko sattunut, että nimettömäksi julkisuudessa jäänyt lähde on toiminut vinkkinä jutulle, johon on löydetty muita lähteitä?
- 14 Onko poliisi, oikeusviranomainen tai joku muu tiedustellut sinun tai kollegasi lähdetä (ko. keississä tai ylipäätään)?
- 15 Onko lähteitä paljastettu poliisille tai muille? Onko tällöin kysytty lähteen lupa?
- 16 Journalistin ohjeita ollaan uudistamassa. Miten niissä pitäisi käsitellä lähdesuojaa? Pitäisikö nykyisiä ohjeita jotenkin muuttaa?
- 17 Millaiset lähdesuojakäytännöt turvaisivat nykytilanteessa parhaiten kansalaisen oikeuden totuudenmukaisen tiedon saamiseen?
- 18 Ovatko journalistien oikeudet ja tietovuotojen kohteiden oikeudet mielestänne tasapainossa?
 - Tarvittaessa jatkokysymys juttujen kohteiden asemasta.
- 19 Esitutkinta- ja pakkokeinolakien uudistuksen yhteydessä komitea esitti lähdesuojan murtamismahdollisuutta jo esitutkintavaiheessa. Mitä mieltä olet tästä (poistettiin sittemmin esityksestä)?

- 20 Lähdesuoja taataan jokaiselle. Pitäisikö se rajata vain tietyille tahoille, kuten journalisteille, kirjailijoille ja kustantajille?
- 21 Haluaisitko vielä sanoa jotakin lähdesuojaan ja nimettömiin lähteisiin liittyvästä problematiikasta?
- 22 Lisä- tai jatkokysymys tilanteen mukaan

Kiitos haastattelusta! (Päätti klo _____)

LIITE 3. Asiantuntijoiden teemahaastattelun kysymysrunko

Pvm ____ / ____ Paikka: _____

Haastattelu alkoi:

Tutkimusprojektin tavoitteena on tarkastella journalistisen lähdesuojan roolia ja lähdesuojan käytössä tapahtuneita muutoksia muutamien tapauksien (tapaukset voi tarvittaessa mainita) sekä haastattelujen avulla. Haastateltavina on journalisteja ja alan asiantuntijoita. Tutkimuksen toteuttaa Helsingin yliopiston viestinnän tutkimuskeskus CRC ja sen rahoittaa Helsingin Sanomain säätiö.

HENKILÖTIETOJA

Haastateltavan nimi: _____

1. Sukupuoli:
2. Ikä:
3. Alalla oloaika 1 alle 5 v. 2 5-14 v. 3 15-24 v 4 yli 25 v.
4. Työnantaja: _____
5. Asema:
6. Koulutus: _____
7. Onko viestintäalan opintoja tai toimittajakokemusta? Jos on, paljonko:

ASIAINTUNTIAKYSYMYKSET

(avoimia, nauhoitetaan)

I YLEISTÄ

Nykyisen lain mukaan yleisön saataville toimitetun viestin laatijoilla on oikeus pitää tietolähteensä salassa, ellei kyseessä ole rikos, josta rangaistus on vähintään 6 vuotta vankeutta. Journalistin ohjeet sanovat,

että ”Journalistilla on oikeus pitää tietoja luottamuksellisesti antaneen

henkilöllisyys salassa.” Tutkimusprojektissamme tutkitaan neljää lähdesuojatapausta:

-STT:n väitteet hiihtäjien dopingin käytöstä (1998, jatkuu 2010).

-Soneraa koskeneen ”Minne hävisivät Soneran rahat?” -kirjaan kohdistuneet kunnianloukkaussyytteet (2002–2004),

-Patrian ja Slovenian johdon välisen väitetyn korruptioyhteyden paljastaminen (syyskuu 2008, prosessi jatkuu 2010),

-Pääministeri Matti Vanhaseen kohdistuneet lahjusväitteet ns.

”lautakasagatessa” (syksy 2009).

- 1 Millainen merkitys näillä tapauksilla on mielestäsi ollut yhteiskunnallisessa keskustelussa?

- 2 Onko näillä tapauksilla ollut mielestänne vaikutuksia journalismin asemaan? Millaisia vaikutuksia?
- 3 Mitä yleistä haluaisitte sanoa lähdesuojaperiaatteesta ja -käytännöstä Suomessa?
- 4 Mitä hyvää ja huonoa näet nykyisessä lähdesuojakäytännössä?
 - yleisön kannalta
 - juttujen kohteiden kannalta
 - journalismin kannalta
 - millaiset lähdesuojakäytännöt olisivat yhteiskunnan kannalta tarkoituksenmukaisimpia?

II TARKENTAVAT KYSYMYKSET

(Osaa voidaan käyttää, osa jättää pois tai myöskeksiä tarvittaessa uusia kysymyksiä haastateltavan vastauksista riippuen.)

- 5 Ovatko journalistien oikeudet ja tietovuotojen kohteina olevientahojen oikeudet mielestänne tasapainossa?
 - Pitäisikö painotusta jotenkin muuttaa?
 - Onko lähdesuojan käytössä mielestäsi ollut ongelmia? Onko sitä käytetty väärin? Millä tavoin?
- 6 Onko nimettömien lähteiden käyttö mielestäsi oikea keino medialle toteuttaa yhteiskunnallista tehtäväänsä?
- 7 Onko mielestänne yksi lähde riittävä jutun tekemiseksi? Jos, niin millaisessa tilanteessa.
- 8 Esitutkinta- ja pakkokeinolakien uudistuksen yhteydessä esitettiin lähdesuojan muuttamista. Mitä mieltä olet keskustelussa olleesta esityksestä, että lähdesuoja olisi voitu murtaa jo esitutkinnassa?
- 9 Lähdesuoja taataan jokaiselle. Pitäisikö se rajata vain tietyille tahoille kuten journalistille, kirjailijoille ja kustantajille?

III TILANNEKOHTAISIA KYSYMYKSIÄ

- 10 Journalistin nykyiset ohjeet tulivat voimaan 2005 korvaten vuoden 1992 ohjeet. Olit mukana valmistelutyössä.
 - Mitkä olivat mielestäsi suurimmat muutokset lähdesuojan osalta?
 - Miksi muutoksia tehtiin? Mitä niillä tavoiteltiin?
- 11 Journalistin ohjeita ollaan uudistamassa. Miten niissä pitäisi käsitellä lähdesuojaa? (joillekin haastateltaville lienee syytä kertoa tässä vaiheessa mitä journalistin ohjeissa sanotaan asiasta).
- 12 Lähdesuoja jäi pois käynnissä olevasta poliisilain, esitutkintalain ja pakkokeinolain kokonaisuudistuksesta. Pitäisikö lähdesuojaa koskevia säädöksiä muuttaa muussa yhteydessä? Millä tavoin?
- 13 Haluaisitteko vielä sanoa jotakin lähdesuojaan ja nimettömiin lähteisiin liittyvästä problematiikasta?
- 14 Lisä- tai jatkokysymys tilanteen mukaan

Kiitos haastattelusta! (Päätti klo _____)

Liite 4: Tutkimusaineistot ja -menetelmät

Media-aineisto (luku 5)

Tutkimuksen kohteena on neljä Suomessa laajaa huomiota herättänyttä uutistapahtumaa, jotka ovat perustuneet lähdesuojan käyttöön. Tapaukset ovat:

- STT:n väitteet hiihtäjien dopingin käytöstä (1998, prosessi jatkuu yhä syksyllä 2011),
- Soneraa koskeneen ”Minne hävisivät Soneran rahat?” -kirjaan kohdistuneet kunnianloukkaussyytteet (2002–2004),
- Patrian ja Slovenian johdon välisen väitetyn korruptioyhteyden paljastaminen (syyskuu 2008, prosessi jatkuu yhä syksyllä 2011),
- Pääministeri Matti Vanhaseen kohdistuneet lahjuskäytännöt ns. ”lautakasagatessa” (syksy 2009-keväät 2011).

Lisäksi tutkimuksessa tarkastellaan Alpo Rusin sekä muusikko Matti Inkisen tapauksia (liitteet 5 ja 6)

Tutkittavat lehdet ovat Aamulehti, Helsingin Sanomat, Iltalehti, Kaleva ja Keskisuomalainen. Media-aineisto haettiin viiden sanomalehden sähköisistä arkistoista sekä Kalevan osalta Kansalliskirjastosta. Aineisto ulottui vuoden 1998 tammikuusta vuoteen 2010. Yhteensä juttuja olit 1750. Tutkimusta päivitettiin uutistiedon osalta syyskuulle 2011. Käytössä oli myös Suomen Tietotoimiston arkisto.

Media-aineiston 1750 juttua haettiin digitaalisesta arkistosta seuraavin hakusanoin:

Helsingin Sanomien arkisto

”Lautakasa”: ”Vanhanen” and ”lautakasa”, ”Vanhanen” and ”Silminnäkijä

Patria-Slovenia: ”Patria” and ”Slovenia”, ”Patria” and ”MOT”

Sonera-kirja: ”Sonera” and ”kirja”

STT:n dopingskandaali: ”STT” and ”doping”

Keskisuomalaisen arkisto

PATRIA/SLOVENIA-tapaus: ”Patria”, ”MOT”, ”Patria*+Slovenia*”

VANHASEN LAUDAT –tapaus: ”Vanhanen+yle”, ”Vanhanen+Silminnäkijä”, ”Vanhanen+lautakasa”, ”Vanhanen”, ”Silminnäkijä”, ”lautakasa”

SONERA-KIRJA –tapaus: ”Sonera+kirja”, ”Sonera*+kirja*”, ”Sonera-kirja”

STT-DOPING –tapaus: ”stt+doping”, ”stt*+doping*”, ”stt*+räsänen*”, ”Aatsalo”, ”Väisänen”, ”Räsänen”, ”doping”, julkaisupäivähaku.

Suomen media-arkisto (Aamulehti ja Iltalehti)

”Lautakasa”: ”Vanhanen” and ”Silminnäkijä”

Patria-Slovenia: ”Patria” and ”Slovenia” ja ”Patria” and ”MOT”

STT:n dopingtapaus: ”STT” and ”doping”

Sonera-tapaus: "Sonera" and "kirja"

Kaleva

Haun teki Kaleva omasta arkistostaan pyydettyjen hakusanojen avulla. Tutkimusavustaja sai juttulistan, jonka perusteella artikkelit etsittiin Kansallisarkistosta. Ne kopioitiin ja muutettiin pdf-tiedostoiksi.

Hakusanat: doping* and räsä*, sonera* and kirja*, patria* and slovenia* sekä patria* and mot, vanha* and silminnäki*

Analyysimenetelmänä oli laadullinen tekstianalyysi ja aineiston teemoittelu (Eskola-Suoranta 1998, 175). Analyysin tukena käytettiin myös aineiston kvantifiointia. Analyysiin käytettiin laadulliseen tekstianalyysiin suunniteltua Atlas.ti –tietokoneohjelmaa.

Haastatteluaineisto (luku 6)

Tutkimuksen toinen aineisto koostuu toimittajien ja lähdesuojaa tuntevien asiantuntijoiden teemahaastatteluista. Haastateltaviksi valittiin tutkimusasetelman kannalta relevantteja henkilöitä. Haastateltavia oli kaikkiaan 33. Aineiston litteroivat tutkimusavustaja Elina Koskipahta sekä Tutkimustie Oy.

Journalistit olivat työssään käyttäneet olleet tekemässä tutkimuskohteita käsitteleviä juttuja tai olivat heidän esimiehiään tai –naisiaan. Journalistien keski-ikä oli 49,5 vuotta ja työkokemusta journalistina heillä oli keskimäärin 25 vuotta. Lähes kaikilla haastatelluilla toimittajilla oli akateeminen koulutus tai Sanoman Toimittajakoulu suoritettuna. Haastateltavaksi valikoitui siis erittäin ammattitaitoinen ja kokenut journalistijoukko. Haastatelluista toimittajista 14 oli pääkaupunkiseudulta ja neljä Tampereelta. Joukossa oli toimittajia, toimituspäälliköitä ja vastaavia päätoimittajia.

Asiantuntijat edustivat julkishallintoa, kuten oikeuslaitosta sekä oikeusministeriötä ja poliisia sekä viestintäalan järjestöjä ja toimijoita, kuten alan työnantajia sekä Julkisen sanan neuvostoa. Lisäksi joukossa oli kaksi lähdesuojan turvin tehtyjen juttujen kohdetta. Asiantuntijat olivat vielä kokeneempia ja koulutetumpia kuin journalistit. Heidän keski-ikänsä oli 55 vuotta ja työkokemusta keskimäärin 28 vuotta.

Haastateltavien valintaperusteita voi kutsua harkinnanvaraisiksi (Eskola & Suoranta 1998, 18) eli haastateltaviksi pyrittiin saamaan henkilöitä, joiden avulla voidaan parhaiten vastata tutkimuskysymyksiin.

Haastateltavien määrää voi pitää riittävänä. Niin toimittajien kuin asiantuntijoiden haastatteluissa oli havaittavissa aineiston kylläntyminen eli uudet haastattelut eivät enää tuoneet esiin mitään olennaisesti uutta tutkimusongelman kannalta (Eskola & Suoranta 1998, 62–64). Haastateltavat esiintyvät tekstissä nimettöminä.

Ehdolla haastateltavaksi oli yli 40 henkilöä, mutta osa kieltäytyi tai ei vastannut haastattelupyyntöön. Tavanomaisin kieltäytymisperuste oli osallisuus käynnissä olleissa, tapauksiin liittyvissä oikeudenkäynneissä.

Haastateltavat on listattu liitessä 1.

Teemahaastattelurunkojen laadinnassa käytettiin tietoa, jota tutkimusryhmässä oli lähdesuojan käyttöön liittyvästä problematiikasta. Eskola ja Suoranta (1998, 78–79) puhuvat ydinolettamuksista, jotka ovat syntyneet tutkijan aiemmista kokemuksista.

Vastaavaa tietoutta lähdesuojasta ja uutishankinnasta käytettiin tämän tutkimuksen kysymysrunkojen laadinnassa.

Toimittajien haastattelurungossa oli 21 kysymystä ja asiantuntijoiden 13 kysymystä. Tilanteen mukaan haastateltaville esitettiin heidän tapaukseensa liittyviä lisäkysymyksiä.

Kysymysrungot on esitetty liitteissä 2 ja 3.

Analyysimenetelmänä on laadullinen tekstianalyysi ja aineiston teemoittelu (ibid. 175). Analyysin tukena käytettiin myös aineiston kvantifiointia. Analyysiin käytettiin laadulliseen tekstianalyysiin suunniteltua Atlas.ti –tietokoneohjelmaa.

Liite 5: Alpo Rusin vakoiluepäilyt

Jorma Mäntylä

Keskiviikkona 10.9.2002 Yleisradion televisiouutisissa klo 20.30 julkaistiin tieto, että Alpo Rusia epäiltiin vakoilusta ja asiakirjojen luovuttamisesta DDR:lle.¹ Seuraavana päivänä väite oli myös useissa sanomalehdissä (Rusi 2003, 78-81). Rusi kiisti vakoilusyytökset. Hän ilmoitti samalla luopuvansa Suomen keskustan kansanedustajaehdokkaudesta.

Tiedot Rusiin kohdistuvista epäilyistä täsmentyivät 16.9.2002. Niiden mukaan Suojelupoliisi epäili Alpo Rusin olevan rekisterin tietolähde numero XV/11/69. Helsingin yliopiston poliittisen historian professori Seppo Hentilä arvioi Aamulehdessä Stasi-vakoiluepäilyn olevan vakavin Suomessa viime vuosikymmeninä paljastunut vakoilutapaus. Kaksi päivää myöhemmin Olli Rehn ilmoitti vetäytyvänsä omasta kansanedustajaehdokkaudestaan tukeakseen ystäväänsä Alpo Rusia vakoilusyytteiden alla. Rehnin päätöstä ihmeteltiin laajasti julkisuudessa.

Olli Rehn arvosteli 20.9. Helsingin Sanomissa Supon toimintaa Stasi-tapauksen tutkinnassa. Rehn kyseenalaisti Rusille esitutinnan aikana asetetun puhekiellon, kun samaan aikaan ”poliittinen eliitti sai tietoa epäilyistä.”²

Lokakuun alussa 2002 Supo antoi poikkeuksellisen tiedotteen, jonka mukaan Rusin tukijat olivat yrittäneet painostaa Supoa ja saada esitutkintaa keskeytymään ennen aikojaan.³ Tiedotteessa ei tarkennettu, ketkä tutkintaa olivat yrittäneet vaikeuttaa. Rehn kertoi toimittaneensa Supolle omaa tutkimusmateriaaliaan. Hänen mukaansa Supon tutkima koodi XV/11/69 ei viitannut Alpo Rusiin.

Helsingin Sanomat kertoi Alpo Rusin isoveljen, Jukka Rusin luovuttaneen Itä-Saksaan tietoja, joiden kulkeutumista Stasille Supo tutki. Jukka Rusin osalta vakoilusyyte saattoi olla jo vanhentunut. Ilta-Sanomien haltuunsa saaman Olli Rehnin muistion mukaan Jukka Rusi olisi jo toukokuussa tunnustanut olleensa Stasi-agentti.⁴

Keskustelu Rehnin osallisuudesta Rusi-tapaukseen kävi koko ajan kuumana sekä yleisönosastokirjoituksissa että asiantuntijahaastatteluissa.

Marraskuun lopussa 2002 Olli Rehn syytti Supoa julkisesti esitutkintalain rikkomisesta Alpo Rusin vakoilututkinnassa. Rehn jakoi tekemäänsä muistiot aiheesta eduskunnan perustuslakivaliokunnan ja ulkoasiainvaliokunnan jäsenille. Rehn huomautti muistiossa mm. Rusin saattamisesta aiheettomasti epäluulon alaiseksi sekä esitutinnan viivästyttämisestä.⁵ Tammikuussa 2003 sekä valtiosyyttäjä Jarmo Rautakoski että Supo kiistivät Rehnin väitteet tutkinnan viivästyttämisestä. Poliisin ylin johto halusi Supolta selvityksen Stasi-tutkinnasta ja sen viivästyttämisestä.

Kevään 2003 mittaan Supo pysyi vaitonaisena Stasi-tutkinnan etenemisestä. Alpo Rusia kuultiin muutamaa otteeseen, mutta julkisuuteen ei juuri annettu tietoja tutkinnan aikataulusta. Rusin pitkä sairausloma kesken kevättä viivytti tutkintaa, sillä kuulustelut eivät olleet sen aikana mahdollisia. Julkisuuteen saatujen tietojen mukaan

1 Yle Elävä arkisto: Stasi-tutkinta julkisuuteen 10.9.2002.

2 Helsingin Sanomat 20.9.2002: Olli Rehn arvostelee avoimesti suojelupoliisin toimintaa.

3 Helsingin Sanomat 3.10.2002: Supo: Rusin tukijat painostavat poliisia.

4 Helsingin Sanomat 3.10.2002: Olli Rehn toimitti Supolle vakoilusta tunnustustietoja.

5 Helsingin Sanomat 18.1.2003: Olli Rehn syyttää Supoa poliittisesta viivästytyksestä.

sairauslomaan antoivat aiheutta Rusin pahentunut astma, unihäiriöt sekä traumaattinen stressireaktio.⁶

Helsingin Sanomat uutisoi 16.4.2003 Rusin vakoilututkinnan asiakirjojen tulevan todennäköisesti ainakin osittain julkisiksi. Rusi itse oli toivonut koko tutkintapaketin julkaisemista. Syyttäjä Jarmo Rautakoski kertoi tapauksen olosuhteiden poikkeavan normaalista vakoilututkinnasta, sillä valtioiden väliset suhteet eivät voineet jutun takia vaarantua, koska DDR:ää ei ollut enää olemassa. Julkisuuslaki mahdollistaisi tässä tapauksessa esitutkinnan avaamisen muita vakoilutapauksia enemmän.

Toukokuussa 2003 Helsingin Sanomat kertoi, että Rusin vakoilututkinta lähti käyntiin ilmeisesti Yhdysvaltain tiedusteluviranomaisilta saadusta Rusin nimellä ja koodilla XV/11/69 merkitystä henkilökortista. Jo aiemmin Suomeen saatu Stasin arkisto kertoi peitenumeron välittäneen runsaasti suomalaisia viranomaisasiakirjoja Stasille. Samaan aikaan Yleisradion A-Studio esitti vakoilusyytteiden olevan kaatumassa näytön puutteeseen, sillä törkeän vakoilun tunnusmerkit eivät täytyisi.

Suojelupoliisi jätti 12.5.2003 esitutkintapaketin vakoiluepäilystä valtakunnansyyttäjänvirastoon ja lopetti yli kolmivuotisen Stasi-tutkimuksensa. Rehn syytti seuraavana päivänä Helsingin Sanomissa Supoa julkisen mielipiteen muokkauksesta tutkimuksen aikana.

Valtionsyyttäjä Jarmo Rautakoski teki 12.6.2003 päätöksen jättää syyttämättä Alpo ja Jukka Rusia Stasin vakoiluasiassa. Rautakosken mukaan Supon esitutkinnassa ei löytynyt riittävästi näyttöä törkeästä vakoilusta. Päätöksessä ei otettu kantaa esimerkiksi tavallisen vakoilun tunnusmerkkien täyttymiseen, sillä rikoksena se olisi jo vanhentunut.⁷ Alpo Rusi kiisti tutkinnan aikana kaikki epäilyt. Jukka Rusi myönsi luovuttaneensa asiakirjoja, mutta piti niiden merkitystä vähäisenä. Suojelupoliisin esitutkinta-aineiston mukaan tietoluovutuksia DDR:ään oli kaiken kaikkiaan sata. Tutkinnassa ei selvinnyt, mitä kautta asiakirjat päätyivät Stasille.

Vapauttavasta päätöksestä huolimatta julkisuudessa katsottiin, että Alpo Rusin maine jäi vakoilusyytösten osalta puhdistamatta, koska päätöksessä ei otettu törkeän vakoilun tunnusmerkistön lisäksi kantaa muuhun vakoiluun. Moni lehti peräänkuulutti syyllisyyskysymyksen moraalista merkitystä juridisen ohella. Syyttämättäjättämispäätöksen jälkeen myös Supon tietovuoto Rusin esitutkinnasta joutui julkisen tarkastelun kohteeksi.

Elokuussa 2003 Alpo Rusi teki eduskunnan oikeusasiamiehelle kantelun Supon toiminnasta esitutkinnan aikana. Oikeusasiamies Riitta-Leena Paunio julkaisi päätöksensä 3.2.2005. Sen mukaan syyttömyysolettamaa ei rikottu, vaan ”esitutkinnan aloittamiselle törkeästä vakoilusta oli olemassa lainmukaiset perusteet.”⁸ Sen sijaan Paunio korosti syyttömyysolettaman edellyttävän, että tietoa esitutkinnasta ei tällaisessa tapauksessa pidä julkistaa tutkinnan alkuvaiheessa ”...trial by newspaper –ilmiön estämiseksi. Silloin riski perusteettomasta leimaantumisesta ja epätasapainoisesta julkisuudesta on suurin puutteellisten tietojen takia.” Paunion lopputulos oli: ”...julkinen valta ei ole onnistunut varjelemaan rikoksesta vasta epäiltyä ja syyttömyysolettaman

6 Helsingin Sanomat 18.3.2003: Suojelupoliisi pääsee jatkamaan Stasi-tutkintaa.

7 Helsingin Sanomat 12.6.2003: Alpo ja Jukka Rusi eivät saa syytetä vakoilusta DDR:lle.

8 Eduskunnan oikeusasiamiehen päätös Alpo Rusin kanteluun 3.2.2005 1585/4/03, s. 13.

suojaamaa Alpo Rusia ennenaikaiselta ja leimaavalta julkisuudelta... onko valtiolle tämän johdosta syntynyt korvausvelvollisuus häntä kohtaan, on kysymys, johon minulla ei ole toimivaltaa ottaa kantaa.”⁹

Syyskuussa 2003 Alpo Rusi ja Olli Rehn olivat julkaisseet omaa näkökulmaansa ja vakoilututkinnan aikaisia kokemuksiaan valottavan yhteisteoksen ”Kylmä tasavalta”. Teoksen julkistamistilaisuudessa Rusi ja Rehn syyttivät Supoa tutkinnan aloittamisesta poliittisin perustein, ja esittivät, että tietoa vuotamalla Supo yritti hankaloittaa Rusin asemaa yhteiskunnallisena vaikuttajana.

Kesäkuussa 2004 Keskusrikospoliisi käynnisti tutkinnan selvittääkseen kuka vuosi Rusin esitutkinnan useille poliitikoille ja virkamiehille, ennen kuin edes Rusi itse sai tietää vakoiluepäilystä. Pyynnön Krp:lle jätti eduskunnan oikeusasiamies, jolle Rusi oli tehnyt kantelun Supon toiminnasta kesällä 2003. Tarkoitus oli selvittää, rikkoiko joku Supossa virkasalaisuutta.

Vakoiluepäilytnä veljensä ohella elänyt Jukka Rusi menehtyi 1.10.2004.

Tammikuussa 2005 Ylen tv-uutisissa kerrottiin Ville Itälän vuotaneen tietoja Rusin esitutkinnasta ulkopuoliselle poliitikolle. Itälä puolustautui ja kertoi jakaneensa tiedon silloisen oppositiojohtajan Esko Ahon kanssa Supon päällikön Seppo Nevalan kehotuksesta. Heidän lisäksi tutkinnasta tiesivät pääministeri Paavo Lipponen, presidentit Tarja Halonen ja Martti Ahtisaari, sekä valtiosihteeri Antti Satuli. Varsinaisesta vuodosta epäiltiin lopulta Supon jo eläkkeelle jäänyttä virkamiestä.¹⁰ Tutkinnan eteneminen herätti alkuvuodesta 2005 kiivasta julkista keskustelua Rusin tapauksen yksityiskohdista, salassapitovelvollisuudesta sekä sen toteutumisen merkityksestä yksilön oikeusturvalle. Rusin tapausta sekä Supon sisäisiä ongelmia käsiteltiin eduskuntaa myöten.

Kesällä 2006 Rusi haastoi Suomen valtion oikeuteen Stasi-epäilyjen vuoksi. Haastehakemuksessa Rusi vaati yhteensä yli puolen miljoonan euron korvauksia virheellisen esitutkinnan suorittamisesta sekä tietovuodoista. Lisäksi Rusi vaati valtiota korvaamaan sekä menneet että uuden haasteen myötä tulevat oikeudenkäyntikulut asian tiimoilta. Alun perin Jyväskylän käräjäoikeuteen jätetty haaste siirrettiin elokuussa 2006 Helsingin käräjäoikeudelle, sillä Jyväskylän käräjäoikeus katsoi, ettei se ole toimivaltainen hoitamaan asiaa. Todistajina oikeudessa nähtiin useita nimekkäitä poliitikkoja, jopa presidentti Martti Ahtisaari osallistui käsittelyyn Rusin todistajana.

Marraskuussa 2007 käräjäoikeus antoi päätöksen, jonka mukaan Suomen valtio määrättiin maksamaan Alpo Rusille 70 000 euroa vahingonkorvauksina.¹¹ Käräjäoikeus katsoi valtion vastuulliseksi tietojen vuotamisesta vakoilututkinnan aikana: ”...syyttömyysolettamaan kuuluu, että ainoastaan tuomioistuim voi vahvistaa syyllisyyden. Tämän vuoksi Alpo Rusia on pidettävä syyttömänä ja sen vastainen tiedottaminen on mainitun periaatteen vastaisena vääränsisältöistä.”¹² Vaikka Rusi tyytyi päätökseen, se nousi vielä uudelleen käsiteltäväksi Helsingin hovioikeudessa Suomen valtion valituksen vuoksi. Lokakuussa 2009 Helsingin hovioikeus pienensi Rusille käräjäoikeudessa myönnettyjä korvauksia 70 000 eurosta 47 000 euroon.¹³ Rusi ilmoitti edustajansa välityksellä olevansa

9 Eduskunnan oikeusasiamiehen päätös Alpo Rusin kanteluun 3.2.2005 1585/4/03, s. 46.

10 Helsingin Sanomat 13.1.2005: Ylen tv-uutiset: Itälän uskotaan vuotaneen Rusi-tutkinnasta.

11 Helsingin Sanomat 8.11.2007, Tuomo Pietiläinen: Käräjäoikeus tuomitsi Rusille jättikorvaukset.

12 Helsingin käräjäoikeuden tuomio 07/30764 8.11.2007.

13 Helsingin Sanomat 23.10.2009: Rusin Stasi-sotkusta saamat korvaukset pienenivät.

tyytyväinen määrättyihin korvauksiin, eikä hakenut valituslupaa korkeimmalta oikeudelta. Myös Suomen valtio tyytyi hovioikeuden ratkaisuun ja Rusin tapaus tuli päätökseensä.

Kesällä 2009 toimittaja Pekka Lehtinen kertoi kuulleen Rusiin kohdistuvasta esitutkinnasta ohimennen kahvilapöydässä, ja kiisti näin saaneensa uutiseksi nousseen Rusi-tiedon Supon kautta. Rusi itse piti silti Supoa syyllisenä tietovuotoon kiistäen Lehtisen paljastuksen tuoneen tapaukseen uutta.¹⁴

Tämän tutkimuksen kannalta Rusin tapaus on kahdessa suhteessa merkittävä. Oikeudellisesti se määritteli yhteiskunnallisesti merkittävän julkisuuden henkilön kunnian ja maineen hinnan rahassa.

Eettisesti se nosti esiin kysymyksen siitä, missä vaiheessa henkilön nimen voi julkistaa rikosuutisissa. Julkisen sanan neuvosto antoi aiheesta edelleen voimassa olevan periaatelausuman vuonna 1981. Sen mukaan julkaiseminen rikosuutisissa on perusteltua vain, jos huomattava yleinen etu sitä vaatii. Toimittajan velvollisuus on harkita nimen julkaisemista jokaisessa yksittäistapauksessa. Vastakkain on asetettava se vahinko, joka nimen julkaiseminen nimetylle, hänen perheelleen ja lähiympäristölleen tuottaa, ja se yleinen merkitys, joka nimen julkistamisesta on.¹⁵

Yleistä merkitystä JSN arvioi rikoksen vakavuudella sekä oletetun tekijän yhteiskunnallisella asemalla (ABC-jaottelu). Merkittävien henkilöiden yksilön suoja on alhaisempi jo rikosprosessin alkuvaiheessa vakavien rikosten kohdalla, kun rikosilmoitus, kantelu tai muu ilmianto on tehty tai teon selvittäminen on esitutkintavaiheessa. Valtakunnansyyttäjä Jarmo Rautakosken mukaan suojelupoliisin Supon tutkinnassa ei löytynyt riittävästi näyttöä törkeästä vakoilusta.¹⁶

Rusin tapaus liikkuu tulkinnanvaraisella harmaalla vyöhykkeellä, jossa löytyy perusteluja sekä nimen julkistamisen puolesta että sitä vastaan. Tutkimuksessa haastateltujen näkemykset menivät ristiin. Nimen julkistamisen kriitikko katsoi, että nimeä ei olisi pitänyt vielä esitutkintavaiheessa kertoa ja että tapaus teki Rusista syyllisen jo ennen tuomiota.

Aiheesta kirjoittanut toimittaja sanoi:

Kyllä mun mielestä kohteiden oikeusturva on kunnossa. Jos ajatellaan Alpo Rusin tapausta, niin siinäähän sitten valtio tuomittiin korvauksiin tiedon huonosta hallinnasta. Oikeuden käsityksen mukaan poliisi ei pystynyt sitä esitutkintatietoa hallitsemaan sillä tavalla, että se ei olisi mediaan päässyt. Sehän on nyt eräänlainen hinta sananvapaudesta.

JSN:n yleissuosituksen, että henkilöllisyyttä ei paljasteta ennen tuomioistuinkäsittelyä. Säännöstä voi poiketa, jos teon laadusta tai tekijän asemasta johtuvat painavat syyt sitä puoltavat.

14 Helsingin Sanomat 2.9.2009, Hanna Kaarto: Viestintäala tuomitsee aikeen murentaa journalistien lähdesuojaa.

15 JSN: Nimi rikosuutisissa, periaatelausuma 1981.

16 Helsingin Sanomat 12.6.2003, Susanna Reinboth: Syyttäjä: Törkeästä vakoilusta ei näyttöä Rusin veljesten tapauksessa.

Liite 6: Matti Inkinen ja 7 päivää

Jorma Mäntylä

7 päivää –lehti julkaisi 29.4.2009 aukeaman jutun, jonka otsikko oli: ”Legendaarinen SIG-solisti Matti Inkinen keskellä seksiskandaalia. Lapsipornorikokset syyteharkinnassa!”¹ Samana päivänä Inkinen katosi. Kuukautta myöhemmin Inkinen löydettiin kuolleen.

Inkisen tapaus johti kanteluun Julkisen sanan neuvostossa sekä eduskuntakyselyyn.

JSN:oon tuli kaksi kantelua, mutta ei omaisilta. Toinen kantelija ilmoitti vetäytyvänsä, kunnes elokuussa 2009 muusikon leski otti yhteyttä ja antoi suostumuksensa toisen kantelun käsittelylle. Kantelussa katsottiin, että 7 päivää oli rikkonut *Journalistin ohjeiden* kohtia 27 ja 32. Edellisessä todetaan, että yksityiselämään liittyviä erityisen arkaluonteisia seikkoja voi julkaista vain asianomaisen suostumuksella tai jos niillä on poikkeuksellista yhteiskunnallista merkitystä. Kohdassa 32 kehoitetaan tunnistamisen osalta varovaisuuteen tilanteessa, jossa on kysymys vasta rikosepäilystä.

JSN antoi 7 päivää –lehdelle vapauttavan päätöksen 8.10.2009 (4145/AL/09). Neuvosto katsoi, että Matti Inkinen oli voimakkaasti julkisuushakuinen henkilö, joka kertoi lehdille avoimesti muun muassa sairauksistaan, kuten toipumistaan aivokasvainleikkauksesta: ”Näin hän teki valinnan pysyä julkisuudessa paitsi esiintyvänä taiteilijana myös yksityiselämänsä kautta kiinnostusta herättävänä persoonana.” Siksi Inkisen yksilön suoja oli kaventunut. Toinen perustelu vapauttavalle päätökselle oli lehden pyytämä ja Inkisen myöntämä haastattelu, jossa tämä sai kertoa oman näkemyksensä. Siinä Inkinen kertoi harjoittavansa videoelokuvien maahantuontia ja käyttävänsä eMule-tietokoneohjelmaa etsiessään elokuvia internetistä. eMulen hakutoimintojen mukana tietokoneelle voi latautua myös ei-toivottua aineistoa, kuten lapsipornoa: ”Olen käyttänyt sitä [eMulea] niin kuin tyhmä ihminen käyttää.”²

Päätösesityksessään JSN:n valmisteleva sihteeri piti Inkisen tapausta harvinaisena, mutta löysi kuitenkin ennakkotapauksen, missä tunnetun maatalousyrittäjän tilalla uutisoitiin eläinräkkäyksestä (2689/SL/98). Kantelijan mukaan maatalousyrittäjän nimeä ei olisi saanut mainita. Keskisuomalainen sai vapauttavan päätöksen, sillä harkitusti julkisuuteen pyrkineen maatalousyrittäjän yksilön suoja oli kaventunut.

JSN:n ratkaisussa ei käsitelty lähdesuojaa, mutta se nousi esiin eduskuntakyselyssä syksyllä 2009. Pirkanmaan kihlakunnansyyttäjä Kari Frilander ilmoitti syyskuun alussa, että tutkintaa muusikko Matti Inkistä koskeneen arkaluontoisen esitutkimateriaalin joutumisesta 7 Päivää -lehdelle ei tehdä, koska tutkintakynnys ei ylittynyt.³ Eduskunnassa tehtiin heti kirjallinen kysymys, jossa yhdeksän kansanedustajaa kysyi ”... miten on mahdollista, että mahdollisesti joukko poliisiviranomaisia on voinut ’vuotaa’ esitutkimateriaalia lehdistölle, ja miten on mahdollista, ettei kihlakunnansyyttäjä pysty selvittämään asiaa?”⁴

1 7 päivää no 18/09 29.4.2009.

2 7 päivää no 18/09 29.4.2009 s. 47.

3 Helsingin Sanomat 4.9.2009: Matti Inkistä koskevien tietojen vuotamisesta ei rikostutkintaa.

4 Kirjallinen kysymys 721/2009 vp Matti Inkisen tietovuototutkimuksen selvittäminen (Marjaana Karjalainen ja kahdeksan muuta sd/vas/vihr). –Matti Inkinen oli Sdp:n valtuutettu Raisiossa.

Kyselyyn vastasi 2.10.2009 oikeusministeri Tuija Brax, jonka mukaan hallitus tai oikeusministeri eivät voi vaikuttaa esitutkintaviranomaisten tai syyttäjän ratkaisuihin yksittäisessä rikosasiassa. Brax kertoi, että Inkisen tapauksessa oli selvitetty poliisin tietojärjestelmien käyttö ja esitutkinnan eteneminen sekä kuultu lehden toimittajia, jotka olivat vedonneet lähdesuojaan. Brax päätti vastauksensa toteamukseen, että esitutkinta- ja pakkokeinotoimikunta oli taannoisessa mietinnössään ehdottanut, että tiedotusvälineiden lähdesuoja voitaisiin murtaa tietyin edellytyksin jo esitutkinnassa salassapitorikosten tutkintaa varten.

Myöhemmin lakiesityksestä jätettiin pois lähdesuojaa koskeneet muutokset. "Lehdet voivat luottaa siihen, että lähdesuojaa ei rikota", Brax sanoi 11.11.2010.⁵

5 Helsingin Sanomat 11.11.2010: Poliisilait pöydälle, kun ministerit lähtivät salista "hävyttömästi".

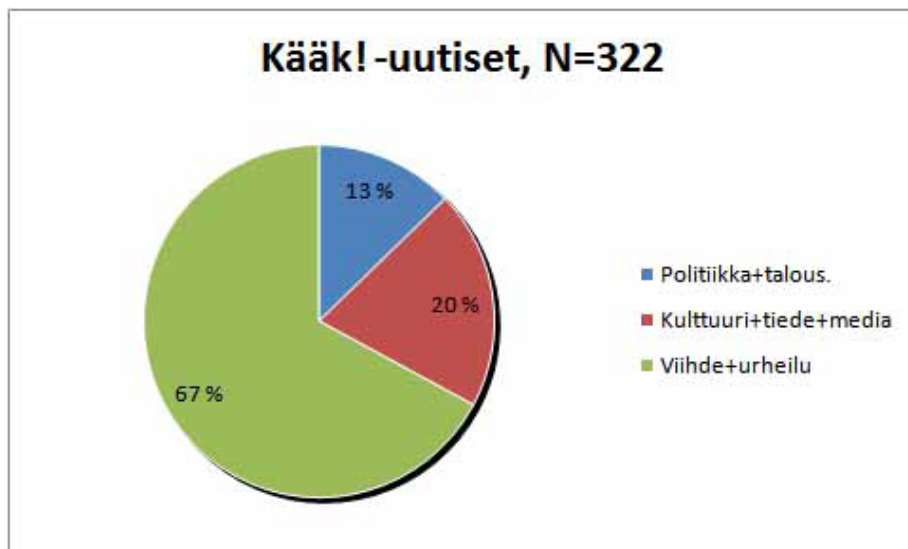
Liite 7 Lähdesuoja viihdejournalismissa: 7 päivää ja Kääk!

Jorma Mäntylä

Lähdesuojan käyttö viihdejournalismissa nousi haastatteluaineistossa niin vahvasti esiin, että ilmiötä päätettiin tutkia empiirisesti pistokokeenomaisesti. Tutkimuskohteeksi valittiin haastatteluissa useimmin mainittu viihdejulkaisu. Tarkoituksena oli selvittää kuinka paljon lähdesuojaa käytetään viihdelehdessä ja millaisia asioita näissä jutuissa käsitellään.

Aineistona olivat 7 päivää -lehden numerot helmi-toukokuussa 2010, kaikkiaan 12 lehteä, joista yksi oli pääsiäisen kaksoisnumero. Lehdessä oli tuolloin Kääk! -niminen palsta, jonka uutiset hankittiin lähdesuojaa hyväksikäyttäen. Lehteen voi soittaa ilmaiseksi ja parhaan juttuvinkin antajalle luvattiin maksaa jopa 5000 euroa. ”Vinkkaajan lähdesuoja on täydellinen, henkilötietoja ei luovuteta eteenpäin”, Kääk! -palstalla luvattiin numerossa 12/2010.

Kääk! -uutisissa esiintyneet henkilöt laskettiin ja luokiteltiin politiikan ja talouden, kulttuurin, tieteen ja median sekä viihteen ja urheilun edustajiin. Tulos on esitetty kuviossa 1.

Kuvio 1. Kääk! -uutiset aihepiireittäin 7 päivää -lehdessä helmi-toukokuussa 2010.

Tutkimusajankohtana Kääk! -uutisissa esiintyi 322 ihmistä. Heistä yli kaksi kolmannesta eli 67% edusti selvästi viihdejulkisuutta, kuten tangolaulajia, näyttelijöitä, taikureita, missejä, pornotähtiä, formula-kuljettajia jne. Huomattava osa oli päässyt julkisuuteen televisiosarjoissa, kuten Diili, Talent Suomi, Idols, BB-talo, Suurin pudottaja, Salatut elämät, Maajussille morsian yms.

Politiikan ja talouden henkilöistä uutisoitiin mm.: Alexander Stubb etuillut Seutulan lentoaseman turvatarkastuksessa, Anni Sinnemäki nähty miehen kanssa Alkossa, Timo Soini nähty Vermon raviradalla, Lyly Rajala ollut solariumissa, Esko

Seppänen ajanut peltikolarin, Hjallis Harkimo nähty kuntosalilla sydänkohtauksen jälkeen ja Sauli Niinistö nähty odottamassa Jenni Haukiota Forssan ABC-kahviossa. Kulttuurin, tieteen ja median lähdesuojauutisia olivat esim.: oopperalaulaja Karita Mattila nähty ravintolassa kannustamassa TPS:n joukkuetta jääkiekkofinaalissa, eläkkeelle jäänyt uutistenlukija Eva Polttila on ollut teatterissa ja kirjailija Sofi Oksanen on nähty kiukkuisena kaupassa ostamassa WC-paperia ja tupakkaa. Joihinkin lähdesuojauutisiin, kuten Anni Sinnemäkeen, liittyi matkapuhelinkameralla otettuja tilannekuvia. Useimmiten kuva oli manipuloitu, mistä mainittiin kuvatekstissä. Solariumkuvassa oli mieshahmolle lisätty Lyly Rajalan pää.

Kahdentoista lehden otannan perusteella toimittajien kritiikki ”seiskapäiväjournalismia” kohtaan näyttää perustellulta. Vaikka muutamilla lähdesuojan turvin tehdyillä 7 päivää -lehden uutisilla voi olla yhteiskunnallista relevanssia, selvästi suurin osa jutuista käsitteli viihdejulkisuuden henkilöiden tekemisiä sekä politiikan ja talouselämän edustajien yksityiselämää. Uutisvihjeistä lehti siis maksoi ja maksun saajan henkilöllisyys peitettiin lupaamalla täydellinen lähdesuoja.

Liite 8 Kaleva 22.6.1999

Ennakkotapaus. Kari Häkämies (vas.) ja Esko Aho toteavat, että SHL:n ja STT:n oikeusjutun vahingonkorvauksien määrä voi vaikuttaa tulevaisuuden urheilujournalismitin. Oikealla Finnish Flashin Tapani Ylä-Saunamäki.

Sisäministeri Kari Häkämies

Korvaukset avainasemassa

SEPPO KARPPINEN

UOKATTI Sisäministeri Kari Häkämistä kiinnostaa, miten oikeus suhtautuu Hiihtoliiton johdon ja hiihtäjä Jari Räsäsen Suomen tietotoimistolta vaatimiin huomattaviin vahingonkorvausvaatimuksiin. Räsäsen vaatimus on miljoona markkaa, ja Hiihtoliiton johdon enimmillään puoli miljoonaa.

Häkämies arvioi, että mitä enemmän raha liikkuu urheilussa, sitä enemmän rikollisuuteen viittaavia ilmiöitä saattaa putkahtaa esiin.

"Uskon, että urheilua käsitellään tulevaisuudessa julkisuudessa entistä kriittisemmin, ja roskajournalismi voi lisääntyä. Jos hiihtoliiton jutun vahingonkorvaukset jäävät pieniksi, tilanne voi riistäytyä käsistä. Tämän jälkeen voi kirjoittaa mitä vain, jos seurauksista ei juurikaan tarvitse välittää", Häkämies toteaa.

Hiihtoliiton puheenjohtaja Esko Aho sanoi, että jos korvausvaatimukset olisivat pieniä, ainakin joidenkin tiedotusvälineiden toimintapa voisi muuttua.

"Jos tulot sensaatiohakuista tietojen välittämisestä olisivat huomattavasti suuremmat kuin odotettavissa olevat menot, sillä olisi vaikutusta tiedotusvälineiden linjaan", Esko Aho uskoo.

Aho on pahoillaan, että hiihdolle ja sen parissa työskenteleville kielteinen vuosikausia jatkunut julkisuus on dopingväitteen takia muodostunut kohutuimmaksi.

Talviolympialaisia ei pidä haudata

Puheenjohtaja Esko Aho otti Vuokatissa kantaa siihen, kannattaako Suomen vielä hakea talviolympialaisia. Yhteishakemus vuoden 2006 kisoista Norjan Lillehammerin kanssa ei saanut lauantaina KOK:n kannatusta.

"KOK ei ollut vielä valmis muutokseen. Tuskin mitään olisi ollut tehtävissä, että Suomi ja Norja olisivat saaneet 2006 kisat. Ehkä ainoa parannusta vaatinut asia olisi ollut tehokkaampi markkinointi", Aho huomautti.

Aho mukaan olympiahanketta ei pidä haudata, vaan idea saa jäädä elämään.

Markkinointiseminaarin järjestää perinteisesti Finnish Flash ry, jonka taustavoimina ovat muun muassa Teemu Selänne ja Tapani Yli-Saunamäki. Hyväntekeväisyysyhdistys tukee muun muassa nuoris-, vammais- ja naisurheilua ja rahoittaa toimintaansa järjestämällä seminaareja, leirejä ja hyväntekeväisyisoteluja.

Kari Häkämies ja Esko Aho kommentoivat vahingonkorvausvaatimuksia, kun STT:n doping-utisointia käsiteltiin Helsingin käräjäoikeudessa.
Kaleva 22.6.1999.

KIRJALLISUUS JA MUUT LÄHTEET

Kirjallisuus

- Aho, Esko (2000): Kolme kierrosta. Presidentinvaalit ja niiden jälkinäytös Esko Ahon päiväkirjan kertomana. Toim. Lauri Kontro. Helsinki: Otava.
- Aeikens, Dave (2009): Help SPJ pass the Shield Law, legislative priority of the summer. Quill Magazine, June/July 2009, 5.
- Benzing, Jeffrey (2011): Falling on their Shield. American Journalism Review. <http://www.ajr.org/article.asp?id=5029> (Luettu 3.11.2011)
- Brady, Ronan (2004): Protecting our sources of information. Why journalists need to resist legal attacks. International Federation of Journalists.
- Campbell, Joel (2005): States revisiting reporter's privilege laws. Quill Magazine, December 2005.
- Christians, Clifford G., Glasser, Theodore L., McQuail, Denis, Nordenstreng, Kaarle & White, Robert A. (2009): Normative Theories of the Media: Journalism in Democratic Societies. Urbana & Chicaho: University of Illinois Press.
- Cram, Ian (1992): When the "Interests of Justice" Outweigh Freedom of Expression. The Modern Law Review, 400-405.
- Dahlström, Sofia & Karlsson, Marie-Louise (2000): Internet juridik. Björn Lundén Information AB 2000.
- DalGLISH, Lucy (2010): Is Shield Law the Next WikiLeaks Victim? Broadcasting & Gable 6.6.2010, 12.
- Derrick, J.C. (2011): Federal shield law introduced in House once more. News media update Sept. 19, 2011. The Reporters Committee for Freedom of the Press. <http://www.rcfp.org/newsitems/index.php?i=12156>. Luettu 3.11.11
- Dörr, Dieter & Schwartmann, Rolf (2010): Medienrecht, 3. painos. Hamburg. C.F. Müller.
- Eliason, Randall D. (2008): The Problems with the Reporter's Privilege. American University Law Review, 1341-1379.
- Eliason, Randall D. (2006): Leakers, Bloggers, and Fourth Estate Inmates: The Misguided Pursuit of a Reporter's Privilege. 24 Cardozo Arts & Entertainment Law Journal 385-446.
- Esitutkintalain, pakkokeinolain ja poliisilain kokonaisuudistus. Esitutkinta- ja pakkokeinotoimikunnan mietintö (2009). Helsinki: Oikeusministeriö, komiteanmietintö 2009:2.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998): Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.
- Ewing, K. D. (1993): Press Freedom and the Legal Protection of Journalists' Sources of Information. Teoksessa Ulf Göransson (Ed.): Modern Legal Issues. An Anglo-Swedish Perspective. Göteborg, 196-215.
- Fargo, Anthony L. (2002): The Journalist's Privilege for Nonconfidential Information in States Without Shield Laws. Communication Law & Policy, 241-273.

- Fargo, Anthony L. (2006): Analyzing Federal Shield Law Proposals: What Congress can Learn from the States. *Communication Law & Policy*, 35-82.
- Fechner, Frank & Mayer, Johannes C. (2011): *Medienrecht. Vorschriftensammlung*. 7. Auflage 2011/12.
- Fredrickson, Samantha (2009): In Washington, seeking a Senate opening – and a vote for the reporter's shield law. *The News Media & The Law*, Summer 2009, 24.
- Gies, Lieve (2008): *Law and the Media. The Future of an Uneasy Relationship*. Routledge – Cavendish.
- Goethe-Institut: Pressefreiheit in Deutschland. <http://www.goethe.de/wis/med/dos/jou/pfr/de2298880.htm> (luettu 12.8.2012).
- Goldfarb, Ronald (2009): In Confidence. When to Protect Secrecy and When to Require Disclosure. New Haven & London: Yale University Press.
- Grenz Katharina: Broadcasting Freedom Breached by Broadcaster Search and Seizure of Editorial Documents, <http://merlin.obs.coe.int/iris/2011/3/article13.en.html>
- Harcup, Tony (2007): *The ethical journalist*. London: Sage.
- Heymann, Laura (2005): The Birth of the Authorship: Authorship, Pseudonymity, and Trademark Law. *Notre Dame Law Review* s. 1377-449.
- Hidén, Mikael (1996): Perusoikeuksien yleiset opit – muuttuvaa ja muuttumatonta. *Lakimies* 1996 s. 753–769.
- Hidén, Mikael (1999): Perusoikeuksien yleisiä kysymyksiä. *Perusoikeudet Suomessa* (toim. Liisa Nieminen). Helsinki 1999 s. 1–27.
- Hins, Wouter; Groothuis, Marga & Wiersma, Chris (2009): *Persvrijheidsmonitor*. Netherlands.
- Hins, Wouter; Groothuis, Marga & Wiersma, Chris (2010): *Persvrijheidsmonitor*. Netherlands.
- Hissa, Jaakko (1976): *Ministeristöt ja hallituspolitiikka 1957-1966*. Teoksessa *Valtioneuvoston historia 1917-1966 II*: Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Holmqvist, Lena; Leijonhufvud, Medeleine; Träskman, Per Ole & Wennberg, Suzanne (2009): *Brottsbalken. En kommentar*.
- Hughes, Kirsty (2010): No Reasonable Expectation of Anonymity? *Journal of Media Law* s. 169-181-
- Häussermann, Bettina (2000): Confiscation Did Not Breach Press Freedom. <http://merlin.obs.coe.int/iris/2000/10/article22.en.html> (luettu 6.9.2011).
- Høst, Sigurd –Bodahl-Johansen, Gunnar (2001): *Kulturforskjell og tilpasning*. IJ-rapport 4/2001. Fredrikstand.
- Journalisti* –lehti 8/2011.
- Jyrkiäinen, Jyrki (2008): *Journalistit muuttuvassa mediassa*. Tampereen yliopisto, Journalismin tutkimusyksikkö, julkaisuja sarja B50/2008.
- Kaira, Kaarlo (1954): *Pressens anonymitetsrätt*. Oslo: Överläggningsämne vid det tjugonde nordiska juristmötet.
- Kantola, Anu (toim.) (2011): *Hetken hallitsijat. Julkinen elämä notkeassa yhteiskunnassa*. Helsinki: Gaudeamus.

- Kemppainen, Pentti (2008): Kun vanha ja uusi radio törmäsivät. Teoksessa Keinonen Heidi, Ala-Fossi Marko ja Herkman Juha (toim.): Radio- ja televisiotutkimuksen metodologiaa: Näkökulmia sähköisen viestinnän tutkimiseen. Tampere: Granum.
- Kleinsteuber, Hans J. & Thomass, Barbara (2010): Media Landscape: Germany. http://www.ejc.net/media_landscape/article/germany/ (luettu 27.6.2011, viimeksi päivitetty 8.11.2010).
- Kämppi, Anne (1990): Eettinen harkinta uutisjournalismissa. Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitoksen julkaisuja 71/1990.
- Lambertz, Göran: (2007) En modern yttrandefrihetsgrundlag. Svensk Juristtidning 2007 s. 585–598
- Lambertz, Göran: Nödvändigt att skrota tryckfrihetsförordningen, <http://www.dn.se/debatt/nodvandigt-att-skrota-tryckfrihetsforordningen-1.647149> (luettu 30.5.2011)
- Lehdistön anonymiteettioikeustoimikunnan mietintö (1965). Helsinki, Komiteanmietintö 1965: B 103.
- Lidsky, Lyrissa Barnett – Cotter, Thomas F.: Authorship, Audiences and Anonymous Speech. Sivut 1-81 teoksessa bepress Legal Series, year 2006, Paper 1595, (<http://law.bepress.com/cgi/viewcontent.cgi?article=7350&context=expresso> (luettu 2.10.2011).
- Lindahl, Ina: Massemedienes kildevern, Fagbokforl 2009.
- Luhmann, Niklas (2000): The Reality of Mass media. Oxford: Polity Press.
- Luhmann, Niklas (2004): Law as a Social System. Oxford: University Press.
- Marttila, Jouko (2002): Sonera. Mitä todella tapahtui? Helsinki: Arvopaperi –kustannus.
- Mill, J.S. (1861): Considerations on Representative Government. New York 1991: Prometheus Books.
- Mill, J.S. (1891): Vapaudesta. Suom. Niilo Liakka. Helsinki: Otava.
- Milosavljević, Marko & Vobičv, Igor: Sloveniaa koskeva osa teoksessa Media Landscape, http://www.ejc.net/media_landscape/article/slovenia/, luettu 6.9.2011
- Mäntylä, Jorma (2007): Totuus markkinoilla. Liberalistinen lehdistöteoria ja John Stuart Mill. Tampere: Tampere University Press, AUT 623.
- Mäntylä, Jorma (2008): Journalistin etiikka. Helsinki: Gaudeamus.
- Mäntylä, Jorma (2011): Islanti haluaa sananvapauden vapaasatamaksi. Alakerta-artikkeli, Aamulehti 9.5.2011.
- Nash, Susan (1996–1997): Freedom of expression, disclosure of journalists' sources and the European Court of Human Rights: Goodwin v United Kingdom. The International Journal of Evidence & Proof, 410–418.
- Niemi-Kiesiläinen, Johanna (2002): Sananvapaus ja silikonirinnat. Oikeus 2002, 428-433.
- Nordenstreng, Kaarle & Lehtonen, Jaakko (1998): Hyvän ja pahan kierrätystä. Viestinnän etiikan perusteita. Teoksessa: Kivikuru & Kunelius (toim. 1998): Viestinnän jäljillä. Porvoo: WSOY.
- ”Pekka Peloton” (2003): Miten hävisivät Soneran miljardit. Helsinki: Art House.
- Pellonpää, Matti (2005): Euroopan ihmisoikeussopimus. 4. uudistettu painos. Helsinki.
- Perko, Touko (2000): Konnia ja sankareita. Doping-pommin pitkät varjot. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy.
- Perko, Touko (2001): Konnia ja sankareita 2. Myrskyvaroituksesta sinivalkoiseen lankeemukseen. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy.

- Pietiläinen, Tuomo (1991): Esitutkintalain säätäminen poliittisena prosessina: erityisesti toimittajien tiedonhankintaa säätelevät pykälät. Tampereen yliopisto: valtio-opin sivulaudatur -tutkielma.
- Pietiläinen, Tuomo (1992): Esitutkinta- ja pakkokeinolain vaikutukset toimittajan tiedonhankintaan. Tampereen yliopisto: pro gradu -tutkielma.
- Porter, Jaime M. (2007): Not Just "Every Man": Revisiting the Journalist's Privilege Against Compelled Disclosure of Confidential Sources. *Indiana Law Journal*, 549-573.
- Pänkäläinen, Seppo (1993): Suomalainen doping. Helsinki: Hanki ja jää.
- Rabben, Jon (2001): Pressens kildevern overfor domstolene. *TfR* 1-2, 196-256.
- Rancière, Jacques (2009): Erimielisyys. Poliittikka ja filosofia. Suom. Heikki Kujansivu. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Rusi, Alpo & Rehn, Olli (2003): Kylmä tasavalta. Helsinki: WSOY.
- Rushman, Ahnalese (2009): Texas becomes 37th state to enact a shield law. *The News Media & the Law*, Spring 2009, 26.
- Rytter, Jens Elo (2003): Den Europæiske Menneskerettighedskonvention – og dansk ret. København.
- Schaumburg-Müller, Sten (2003): PresseRet. Denmark.
- Siebert, Fredrick S. & Peterson, Theodore & Schramm, Wilbur (1956): Four Theories of the Press. Chicago: University of Illinois Press.
- Silencing Sources (2007): An International Survey of Protections and Threats to Journalists' Sources.
- Školokayn, Andrej (2010): Media Landscape: Slovakia. http://www.ejc.net/media_landscape/article/slovakia/ (luettu 7.6.2011, viimeksi päivitetty 8.11.2010).
- Strömberg, Håkan – Axberger, Hans-Gunnar: Yttrandefrihetsrätt. Sweden 2004.
- Smith, Dean C. (2009): Price v. Time Revisited: The Need for Medium-Neutral Shield Laws in an Age of Strict Construction. *Communication and Policy*, 235-272.
- Tiilikka, Päivi (2010): Sananvapaus, yksilönsuoja ja lähdesuoja Ruotsissa, Norjassa ja Alankomaissa sekä Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännössä. Helsinki: Oikeusministeriö, selvityksiä ja ohjeita 54/2010.
- Tiilikka, Päivi (54/2010): Sananvapaus, yksilönsuoja ja lähdesuoja Ruotsissa, Norjassa ja Alankomaissa sekä Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännössä. Helsinki.
- Uimonen, Risto (2009): Median mahti. Kuinka journalistit käyttävät valtaa ja pakottavat maan mahtavia eroamaan. Helsinki: WSOY.
- Vaarnas, Kalle (1977): Ministerimatrikkeli. Teoksessa Valtioneuvoston historia 1917-1966 IV: Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Vastuu laittomasta sisällöstä verkkoviestinnässä (2000) Liikenneministeriön julkaisuja 34/2000:
- Viljanen, Jukka (2005): Kommentti EIT:n ratkaisemista tapauksista Karhuvaara ja Iltalehti v. Suomi (16.11.2004) ja Selistö v. Suomi (16.11.2004). *LM*, 636-650.
- Voorhoof, Dirk & Cannie, Hannes (2010): Freedom of Expression and Information in a Democratic Society: The Add-ed but Fragile Value of the European Convention on Human Rights. *International Communication Gazette* 72, 407-423. <http://gaz.sagepub.com/cgi/reprint/72/4-5/407> (luettu 7.6.2010).

- Voorhoof, Dirk (2005): The protection of journalistic sources under fire? Version April 2005. <http://www.psw.ugent.be/dv/page.aspx?id=5> (luettu 28.5.2011).
- Welsh, Tom; Greenwood, Walter & Banks, David (2005): McNae's Essential Law for Journalists. 18th edition.
- Winslow, Donald R. (2009): Senate Reintroduces Federal Shield Law; Similar to House Bill Last Week. News Photographer magazine. http://www.nppa.org/news_and_events/news/2009/02/shield01.html Luettu 3.11.2011.
- Yliniva-Hoffmann, Anne (2010): DE-Germany: Government Adopts Bill Strengthening Press Freedom. <http://merlin.obs.coe.int/iris/2010/9/article22.en.html> (luettu 2.8.2011).
- Yliniva-Hoffmann, Anne (2010): Draft Law Strengthening Freedom of the Press, DE-Germany: Draft Law Strengthening Freedom of the Press. <http://merlin.obs.coe.int/iris/2010/6/article20.en.html> (luettu 2.8.2011).

Viralliset juridiset lähteet

Alankomaat

Aanwijzing toepassing dwangmiddelen journalisten, 31.3.2006

Norja

- Ot.prp. nr. 55 (1997-98), Om lov om endringer i rettergangslovene m m (kildevern og offentlighet i rettspleien).
- NOU 2001:32: Norges offentlige utredninger 2001: 32 Bind B; Rett på sak. Lov om tvisteløsning (Tvisteloven).
- NOU 2011:12: Norges offentlige utredninger 2011:12: Ytringsfrihet og ansvar i en ny mediehverdag

Ruotsi

- Prop 1997/98:15: Ansvar för elektroniska anslagstavlor
- Prop. 2005/06:162: Förstärkt meddelarskydd för anställda i kommunala företag m.m.
- SOU 2004:114: Vissa tryck- och yttrandefrihetsrättsliga frågor, Internationellt rättsligt bistånd, brottskatalogen, målhandläggningsfrågor mm. Delbetänkande av Tryck- och yttrandefrihetsberedningen.
- SOU 2006:96: Ett nytt grundlagsskydd för tryck- och yttrandefriheten?
- SOU 2007:22: Skyddet för den personliga integriteten - kartläggning och analys
- SOU 2009:14: Grundlagsskydd för digital bio och andra yttrandefrihetsrättsliga frågor.
- SOU 2010:68: Ny yttrandefrihetsgrundlag? Yttrandefrihetskommittén presenterar tre modeller.
- Konstitutionsutskottets betänkande 2009/10:KU18.

Suomi

- HE 14/1985: Hallituksen esitys eduskunnalle Esitutkintaa ja pakkokeinoja rikosasioissa koskevaksi lainsäädännöksi.
- HE 309/1993: Hallituksen esitys eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.

Luonnos hallituksen esitykseksi sananvapauden käyttämistä koskevaksi lainsäädännöksi (virkamiestyöryhmän julkaisemato nehdotus, 14.6.2001.

HE 54/2002: Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi sananvapauden käyttämisestä joukkoviestinnässä ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 222/2010: Hallituksen esitys eduskunnalle esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi.

KM 1992:3: Perusoikeuskomitean mietintö.

KM 1997:3: Sananvapautoimikunnan mietintö.

KM 2009:2: Esitutkintalain, pakkokeinolain ja poliisilain kokonaisuudistus. Esitutkinta- ja pakkokeinoimikunnan mietintö.

Saksa

Entwurf eines Gesetzes zur Stärkung der Pressefreiheit im Straf- und Strafprozessrecht (PrStG).

http://www.bundestag.de/bundestag/ausschuesse17/a06/anhoerungen/archiv/05_Pressefreiheit/01_Gesetzentwurf.pdf (luettu 2.8.2011).

Tuomioistuinratkaisut

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin

Sunday Times v. Yhdistynyt kuningaskunta (26.4.1979).

Lingens v. Itävalta (8.7.1986).

Markt Intern Verlag GmbH ja Klaus Beermann v. Saksa (20.11.1989).

Groppera Radio AG ym. v. Sveitsi (28.3.1990).

Autronic AG v. Sveitsi (22.5.1990).

Observer ja Guardian v. Iso-Britannia (24.10.1991).

Castells v. Espanja (23.4.1992).

Thorgeir Thorgeirson v. Islanti (25.6.1992).

Goodwin v. Yhdistynyt Kuningaskunta (22.2.1996).

Goodwin v. Yhdistyneet kuningaskunnat (27.3.1996).

Wingrove v. Yhdistynyt kuningaskunta (25.11.1996).

Oberschlick v. Itävalta (n:o 2, 1.7.1997).

Bladet Tromsø ja Steensaas v. Norja (20.5.1999).

Dalban v. Romania (28.9.1999).

Nilsen ja Johnsen v. Norja (25.11.1999).

Bergens Tidende v. Norja (2.5.2000).

Du Roy ja Malaurie v. Ranska (3.10.2000).

Tammer v. Viro (6.2.2001).

Jerusalem v. Itävalta (27.2.2001).

Unabhängige Initiative Informationsvielfalt v. Itävalta (26.2.2002).

Wirtschafts-Trend Zeitschriften-Verlagsgesellschaft mbH v. Itävalta (14.11.2002).

Cetin v. Turkki (13.2.2003).

Roemen ja Schmidt v. Luxembourg (25.2.2003).

Pedersen ja Baadsgaard v. Tanska (19.6.2003).

Societe Prisma Presse v. Ranska (1.7.2003).

Ernst ym. v. Belgia (15.7.2003).
Maroglou v. Kreikka (23.10.2003).
Scharsach ja News Verlagsgesellschaft v. Itävalta (13.11.2003).
Éditions Plon v. Ranska (18.5.2004).
Vides Aizsardzibas Klubs v. Latvia (27.5.2004).
Rizos ja Daskas v. Kreikka (27.5.2004).
Karhuvaara ym. v. Suomi (1.6.2004).
von Hannover v. Saksa (24.6.2004).
Selistö v. Suomi (16.11.2004).
Pedersen ja Baadsgaard v. Tanska (17.12.2004).
Ukrainian Media Group v. Ukraina (29.3.2005).
Tourancheau ja July v. Ranska (24.11.2005).
Rodrigues v. Portugali (29.11.2005).
Nordisk Film & TV A/S v. Tanska (8.12.2005; päätös).
Mamere v. Ranska (7.11.2006).
Secic v. Kroatia (31.5.2007).
Dupuis ym. v. Ranska (7.6.2007).
Voskuil v. Alankomaat (22.11.2007).
Tillack v. Belgia (27.11.2007).
Stoll v. Sveitsi (10.12.2007).
Guja v. Moldova (12.2.2008; suuri jaosto).
K.U. v. Suomi (2.12.2008).
Financial Times Ltd ym. v. Yhdistyneet Kuningaskunnat (15.12.2009).
Taffin ym. v. Ranska (18.2.2010).
Sanoma Uitgevers B.V. v. Alankomaat (31.3.2009 ja 14.9.2010).
Uitgeversmaatschappij De Telegraaf B.V. ym. vastaan Alankomaat (18.5.2010).
MGN Limited v. Yhdistynyt Kuningaskunta (18.1.2011).

Suomi

KKO 2004:30

KKO 2009:3

KKO 2009:80

KKO 2010:39

KKO 2011:71

Ruotsi

NJA 1900 s. 528

NJA 1905 s. 364

NJA 1940 s. 145

NJA 1941 s. 580

NJA 1943 s. 685

NJA 1957 s. 188

NJA 1961 s. 715

NJA 1999 s. 275.

NJA 2000 s. 355.

NJA 2001 s. 673.

RÅ 2000 ref. 58.

JK 2009-03-03.

JK 2009-06-23.

Norja

Rt. 1992 s. 39.

Rt. 1993 s. 982.

Rt. 2010 s. 774.

Norjan korkein oikeus: HR-2010-1945-A.

Norjan laamanninoikeus: 11-041556SAK-BORG/04 / 28.4.2011.

Saksa

20 BVerfGE 162 – Spiegel 5, 5.8.1966.

BvG 22.8.2000, Az.:1 BvR77/96.

BvR 1307/91, 28.8.2000.

BGH 23/2005, 10.2.2005.

BVerfG 1 BvR 538/06, 27.2.2007.

BvG 10.12.2010, 1 BvR 2020/04.

BGH VI ZR 345/09, 1.2.2011.

Julkisen sanan neuvoston päätökset:

3870/SL/08.

3872/SL/08.

3885/SL/08.

3887/SL/08.

3877/SL/08.

4193, 4199/YLE/09.

Eduskunnan oikeusasiamiehen päätökset:

30.10.2008 (278/2/05).

Internetlähteet

Privatanställdas yttrandefrihet: http://www.sjf.se/portal/page?_pageid=53,2214322&_dad=portal&_schema=PORTAL (luettu 19.5.2011).

<http://www.nored.no/Files/Documents/DOMSARKIV%202011/IJ-nr%202011-02%20-%20Kjentkildesaken%20-%20Påtalemakt%20mot%20DN-journalist%20-%20Borgarting%20lmrett%202011-04-28.pdf> (luettu 23.5.2011).

SOM 29.4.2011, 2011/436: <http://nored.no/Files/Documents/Dokumenter%202011/2011-04-29%20-%20SOM%20uttalelse.pdf> (luettu 23.5.2011).

<https://zoek.officielebekendmakingen.nl/ah-tk-20102011-117.html> (luettu 23.5.2011).

<http://www.time.com/time/world/article/0,8599,2073851,00.html?xid=rss-fullworld-yahoo> (luettu 28.5.2011).

<http://www.sopoly.com/injunction-publicity-backfires-on-celebrity-law-firm/> (luettu 28.5.2011).
<http://www.independent.co.uk/arts-entertainment/tv/news/marrs-approach-to-superinjunction-carry-on-and-pretend-it-doesnt-exist-2277688.html> (luettu 28.5.6.2011).
<http://ipmedialaw.wordpress.com/2011/04/> (luettu 28.5.2011).
http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gg/englisch_gg.html (luettu 27.6.2011).
<http://www.culture.gov.sk/uploads/3q/Po/3qPoAW8PvDmgayCVare-sg/act-168.pdf> (luettu 7.6.2011).
http://www.policija.si/portal_en/zakonodaja/pdf/CriminalProcedureAct2007.pdf (luettu 9.9.2011)
http://www.ejc.net/media_landscape/article/slovenia/ (luettu 6.9.2011)
http://www.servat.unibe.ch/icl/siooooo_.html (luettu 10.9.2011)
http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html, luettu 10.9.2011
<http://www.hs.fi/politiikka/artikkeli/HSn+juttu+josta+kansanedustajat+aikovat+kannel-la/1135233843795> (luettu 2.10.2011)
<http://www.digitoday.fi/yhteiskunta/2010/07/09/kasvi-haki-hovista-tarkean-voiton-bloggaajille/20109584/66> (luettu 2.10.2011)
http://yle.fi/uutiset/kotimaa/2010/07/lahdesuoja_suojelee_kasvia_hovioikeus_kumosi_uhkasakon_1803521.html (luettu 2.11.2011)
<https://lagen.nu/1949:105> (luettu 1.10.2011)
Deutscher Presserat (<http://www.presserat.info/service/english/keyfacts-in-english.html>).
<http://www.landespressegesetz.de/> (luettu 21.9.2011)
http://www.bverfg.de/entscheidungen/rs20070227_1bvro53806.html
http://www.bverfg.de/entscheidungen/rk20000822_1bvro07796.html
http://www.mju.gov.si/fileadmin/mju.gov.si/pageuploads/mju_dokumenti/pdf/ZMed_-_Media_act_-_ANG.pdf (luettu 6.9.2011)

Muut lähteet

Journalistin ohjeet

Valtakunnansyyttäjänviraston esitutkinta- ja pakkokeinotoimikunnan mietinnöstä antama 31.8.2009 päivätty lausunto (s. 17 alaviite 21).
Euroopan neuvoston ministerikomitean 8.3.2000 antama journalistien lähdesuojaa koskevan suositus No. R (2000) 7 (s. 19).
Euroopan neuvoston parlamentaarinen yleiskokous. <http://www.finlandcoe.fr/public/default.aspx?nodeid=35769> (luettu 4.5.2011) (s. 21 alaviite 30).
Ministerikomitean julistus (Declaration) 26.9.2007 (s. 21 alaviite 31).
Doc. 12443, Report, Protection of journalist's sources, 1.12.2010, laatinut Morgan Johansson, Committee of Culture, Science and Education (Euroopan neuvosto).
Euroopan neuvoston päätös 1729/2010
Euroopan neuvoston suositus 1916/2010
Euroopan neuvoston suositus 1950(2011) The protection of journalist's sources
Irlannin korkeimman oikeuden tuomio 2007 12Sp /31.7.2009, <http://www.bailii.org/ie/cases/IESC/2009/S64.html> (luettu 2.10.2011)